

هیأت فوق العاده قفقازیہ

بکوشش رضا آذری شہرستانی

مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَالَّذِي جَعَلَ مِنَ
الْمَاءِ الْحَيَاةَ كُلَّ
بَيْتٍ مِمَّا جَعَلْنَا
لَهُمْ آيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَالَّذِي جَعَلَ مِنَ
الْمَاءِ الْحَيَاةَ كُلَّ
بَيْتٍ مِمَّا جَعَلْنَا
لَهُمْ آيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَالَّذِي جَعَلَ مِنَ
الْمَاءِ الْحَيَاةَ كُلَّ
بَيْتٍ مِمَّا جَعَلْنَا
لَهُمْ آيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ

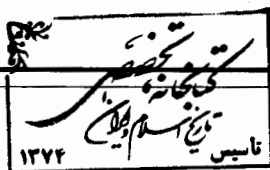
اسناد / ۵۶

به تازگی منتشر شده است:

- بررسی کتب خطی یا قدیمه وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران
- شرح احوال سلطان عبدالحمید و اوضاع مملکت عثمانی
- گزیده اسناد روابط خارجی ایران و مصر (جلد دوم و سوم)
- اسناد معاهدات در جنبه ایران با سایر دول (جلد هشتم - قسمت دوم)
- گزیده اسناد روابط ایران و آلمان (جلد دوم و سوم)
- اسنادی از روند انعقاد عهدنامه دوّم ارزنة الروم (۱۲۶۴-۱۲۵۸ هـ.ق)
- گزیده اسناد روابط بین ایران و قزاقستان (۱۹۹۸-۱۹۹۲)
- بهجت جنگل
- تاراج میراث ملی (جلد اول)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ایران / همسایگان - جمهوری آذربایجان [۱]

هیأت فوق العاده قفقازیه

اسناد مذاکرات و قراردادهای
هیأت اعزازی ایران به قفقاز تحت سرپرستی
سیدضیاءالدین طباطبایی
(۱۳۳۷-۱۳۳۸ ق / ۱۹۱۹-۱۹۲۰ م)

مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی

به کوشش: رضا آذری شهرضایی

دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی

فهرست‌نویسی پیش از انتشار

آذری شهرضایی، رضا، ۱۳۴۲، گردآورنده

هیأت فوق‌العاده قفقازیه: اسناد مذاکرات و قراردادهای هیأت اعزامی ایران به قفقاز تحت سرپرستی سیدضیاء الدین طباطبایی (۱۳۳۸-۱۳۳۷ ق. / ۱۹۲۰-۱۹۱۹ م) / به کوشش رضا آذری شهرضایی، [برای] مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی... تهران: وزارت امور خارجه، مرکز چاپ و انتشارات، ۱۳۷۹.

۳۵۲ ص. - (مباحث اسناد؛ ۵۶) (ایران / همسایگان - جمهوری آذربایجان؛ ۱)

ISBN 964- 5572 - 55 - X :

بها: ۱۴۵۰۰ ریال

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا (فهرست‌نویسی پیش از انتشار)

The Caucasus Extraordinary Mission

ص.ع. به انگلیسی:

۱. ایران - روابط خارجی - قفقاز - اسناد و مدارک. ۲. قفقاز - روابط خارجی - ایران - اسناد و مدارک. ۳. طباطبایی، ضیاء‌الدین، ۱۳۴۷-۱۳۷۰. ۴. ایران - تاریخ - قاجاریان - ۱۳۴۴-۱۱۹۳ ق. - قراردادهای اسناد و مدارک. الف. ایران. وزارت امور خارجه. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی. ب. ایران. وزارت امور خارجه. مرکز چاپ و انتشارات. ج. عنوان.

۹۵۵/۰۷۵۲۰۷۲

DSR ۱۴۵۸ / آ ۴ ۵ ۹

م ۷۸ - ۲۷۰۹۸

کتابخانه ملی ایران

هیأت فوق‌العاده قفقازیه

به کوشش: رضا آذری شهرضایی

چاپ اول: ۱۳۷۹

تعداد: ۱۰۰۰ جلد

حروفچینی، طراحی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی:

مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه

نمایشگاه و فروشگاه مرکزی و مرکز پخش: تهران، خیابان آیت اله طالقانی، بعد از تقاطع بهار، شماره ۵۱۷

صندوق پستی ۱۵۸۷۵/۶۳۵۳، تلفن: ۳-۷۵۰۶۱۰۰، ۷۵۰۶۱۰۰، ۷۶۸۵۸۲، ۷۵۰۶۰۴۴

دفتر مرکزی و فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان شهید باهنر، خیابان شهید آقایی

صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۴۷۴۶، تلفن: ۵۹-۲۸۰۲۶۵۸، فاکس: ۲۸۰۲۶۶۲

فروشگاه شماره ۳: تهران، انتهای خیابان شهید باهنر، میدان شهید باهنر، تلفن: ۷۱-۲۲۹۲۲۷۰

فهرست مندرجات

۱	فهرست توصیفی
۱۷	پیشگفتار
۱۹	دیباچه
۲۱	مقدمه
۴۱	بازنویسی اسناد
۲۷۹	فهرست اعلام
۲۸۹	تصاویری از اسناد

فهرست توصیفی اسناد

۳

صورت جلسه ۱۷ محرم ۱۳۳۸ اق وزارت امور خارجه در مورد نحوه ترکیب و اهداف مورد نظر هیأت اعزامی دولت ایران به جمهوریهای جدید التأسيس قفقاز. ۴۹

۴

گزارش ۲۱ محرم ۱۳۳۸ اق کنسول بادکوبه به وزارت امور خارجه در مورد مذاکراتش با هیأت تجار بادکوبه و تقاضای آنها از کنسول ایران مبنی بر اینکه اتباع جمهوری آذربایجان از حقوقی همانند حقوق اتباع روسیه برخوردار باشند و جواب رد کنسول به آنها. ۵۱

۵

نامه ۱۷ صفر ۱۳۳۸ اق وزارت امور خارجه به کنسول ایران در بادکوبه مبنی بر تأکید و برابری حقوق بین اتباع ایران و جمهوری آذربایجان و مخالفت با هر نوع امتیاز مضاعف. ۵۲

۶

نامه ۱۹ صفر ۱۳۳۸ اق وزارت امور خارجه به سرکنسولگری ایران در تفلیس مشعر بر آنکه برای حل موانع روابط تجاری هیأتی از سوی دولت ایران به جمهوریهای جدیدالتأسيس قفقاز

۱

گزارش ۱۵ ذی حجه ۱۳۲۷ اق معزالدوله سرکنسول ایران در تفلیس به وزارت امور خارجه در مورد عبور نصرت‌الدوله فیروز از قفقاز برای شرکت در کنفرانس صلح پاریس و مذاکرات نصرت‌الدوله با عادل‌خان زیاد خانف در مورد سوء سلوک و تعدی مأمورین حکومتی آذربایجان نسبت به اتباع ایرانی و تقاضای او از دولت آذربایجان برای رفع این گونه رفتار. عادل‌خان قول مساعد داد که این مشکل را پیگیری و رفع کند. ۴۳

۲

گزارش معزالدوله به وزارت امور خارجه درباره اعتراض جراید و مقامات حکومتی آذربایجان به مفاد قرارداد بین اسماعیل‌خان زیاد خانف و وزارت امور خارجه ایران و تهدید دولت آذربایجان مبنی بر اینکه تا زمانی ایران جمهوری آذربایجان را به رسمیت نشناسد هرگونه ترانزیت کالا و محموله پستی انجام نخواهد شد و تقاضای معزالدوله به وزارت امور خارجه مبنی بر اینکه دولت برای حفظ منافع ملی خود باید با جمهوریهای جدید روابط ایجاد کند. ۴۶

اعزام می‌شوند و سرکنسولگری را موظف می‌کنند که خبر آن را رسماً به دولتهای گرجستان و ارمنستان اعلام کنند. ۵۳.....

۷

تلگراف ۱۹ صفر ۱۳۳۸ ق نصرت‌الدوله فیروز وزیر امور خارجه ایران از پاریس به وزارت امور خارجه مبنی بر خودداری از اعزام هیأت ایرانی به جمهوری آذربایجان تا به نتیجه رسیدن اقدامات و مذاکرت وی با نمایندگان دولت آذربایجان و لردکرزن وزیر امور خارجه بریتانیا. ۵۴.....

۸

گزارش ۲۴ صفر ۱۳۳۸ ق کنسولگری ایران در بادکوبه درباره هیأتی که قرار است از جمهوری آذربایجان به ایران بیاید. ۵۵.....

۹

دستور العمل ماه صفر ۱۳۳۸ ق وزارت امور خارجه به رئیس هیأت اعزامی ایران به قفقاز که مشتمل بر نکات و مواردی چون رفتار غیردوستانه دولتمردان آذربایجان نسبت به ایرانیان، دسیسه‌های عثمانیها در ایجاد تیرگی در روابط و سپس طرح قرارداد بین اسماعیل زیاد خانف و سیدمهدی فرخ رئیس اداره روس

وزارت خارجه. بر اساس موارد بر شمرده شده اصول وظایفی را که هیأت باید راجع به جمهوریهای استقلال یافته انجام بدهد را تشریح می‌کند. ۵۶.....

۱۰

نامه ماه صفر ۱۳۳۸ ق عده‌ای از تجار ایرانی مقیم باکو به احمد شاه در مورد اجحافات دولت آذربایجان به آنان و تقاضای احقاق حقوق آنان از دولت آذربایجان. ۶۴.....

۱۱

دستور ۲۲ عقرب ۱۲۹۸ ش ریاست وزراء به رئیس هیأت اعزامی به قفقاز مبنی بر بازکردن باب مذاکره با ایرانیان مخالف دولت و مساعدت و تأمین امنیت آنان در مراجعت به ایران. ۶۶.....

۱۲

حکم ۲۵ عقرب ۱۲۹۸ ش مأموریت سیدضیاءالدین طباطبایی که از سوی ریاست وزرا صادر گردید. ۶۷.....

۱۳

گزارش ۲۶ عقرب ۱۲۹۸ ش کفیل حکومت گیلان به وزارت داخله در مورد رفتار نامناسب و ناهنجار مأمورین حکومت آذربایجان با اتباع ایرانی. ۶۸.....

۱۴

نامه ۱۸ نوامبر ۱۹۱۹م تبریک رئیس الوزرای ایران به رئیس الوزرای آذربایجان به مناسبت استقلال جمهوری آذربایجان و ابراز امیدواری رئیس الوزرای ایران به تحکیم دوستی و بسط در روابط دو جانبه. ۶۹

۱۵

گزارش ۵ ربیع الاول کارگزاری اردبیل و آستارا به وزارت امور خارجه در مورد رفتار تهدیدآمیز عوامل مساواتی جمهوری آذربایجان در مرزهای ایران. ۷۱

۱۶

تلگراف ۶ ربیع الاول ۱۳۳۸ق وزارت امور خارجه به کنسولگری ایران در بادکوبه در مورد تاریخ ورود و تعداد اعضای هیأت اعزامی ایران و درخواست فراهم کردن تسهیلات لازم برای آنان. ۷۲

۱۷

گزارش ۹ ربیع الاول هیأت اعزامی به ریاست وزرا در مورد چگونگی استقبال مردم و مسئولین دولت آذربایجان و ایرانیان مقیم جمهوری آذربایجان از هیأت اعزامی. ۷۳

۱۸

پاسخ ۱۳ ربیع الاول ۱۳۳۸ق وزارت امور خارجه به هیأت تجار ایرانی - سند شماره ۱۰ همین مجموعه - مقیم بادکوبه در مورد پیگیری شکایات آنان نسبت به رفتارهای خشونت آمیز دولت آذربایجان. ۷۵

۱۹

گزارش ۱۳ ربیع الاول ۱۳۳۸ق رئیس هیأت اعزامی به ریاست وزراء در مورد اولین دیدارش با رئیس الوزرای جمهوری آذربایجان و برخورد مناسب او با رئیس هیأت اعزامی ، گفت و گوی آنان در مورد مشکلات و سوء تفاهات فی مابین و ملاقات رئیس هیأت از مدرسه اتحاد ایرانیان و جلسه عمومی رئیس هیأت اعزامی و مسئولین دولت آذربایجان و مردم در محل جمعیت خیریه. ۷۶

۲۰

گزارش ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۸ق وزارت امور خارجه به ریاست وزراء در مورد اعتراض شازردافر دولت روسیه تزاری نسبت به اعزام هیأت به قفقاز و غیرقانونی خواندن ایجاد روابط با این دول. ۸۱

۲۱

گزارش ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۸ق رئیس هیأت

در جراید کشور. ۸۹

۲۵

گزارش ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۸ ق رئیس هیأت اعزامیه به ریاست وزراء در مورد ورود سفیر ارمنستان به تهران و درخواست فراهم کردن مراسم استقبال از او. ۹۰

۲۶

گزارش ۱۵ ربیع الاول رئیس هیأت اعزامی به ریاست وزراء در مورد تداوم بحران در حاکمیت جمهوری آذربایجان و عقب افتادن مذاکرات به دلیل مشخص نشدن نماینده دولت آذربایجان جهت مذاکرات. ۹۱

۲۷

تلگراف ۲۰ قوس ۱۲۹۸ ش رئیس هیأت اعزامی به قفقاز به ریاست وزراء در مورد خدشه دار شدن حیثیت دولت به علت دخالت نیروی دریایی دنیکن در امور مربوط به بناور ایران. ۹۲

۲۸

نامه ۲۰ ربیع الاول ۱۳۳۸ ق وزارت امور خارجه به کنسولگری ایران در بادکوبه در مورد اقدامات لازم جهت رفتار سوء مساواتیها در نواحی مرزی ایران. ۹۳

اعزامیه به ریاست وزراء در مورد اولین دور گفت و گو بین هیأت و وزیران خارجه، طرق و شوارع، عدلیه، تجارت، پست و تلگراف، جمهوری آذربایجان. در این مذاکرات رئیس هیأت در مورد عدم پذیرش قرارداد پیشین که بین اسماعیل زیاد خانف و وزارت خارجه ایران بسته شده بود و مسائلی مانند تعدیات جاری به ایرانیان، لغو حقوق کاپیتولاسیون، حل امور گمرکی و ترانزیت نکاشی را مورد بحث قرار داد. ۸۳

۲۲

گزارش ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۸ ق رئیس هیأت اعزامیه به ریاست وزراء در مورد شروع مذاکرات متخصصین تجارت و گمرک برای حل مشکلات فی مابین. ۸۷

۲۳

گزارش ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۸ ق رئیس هیأت اعزامیه به ریاست وزراء در مورد مذاکره متخصصین پست و تلگراف دو طرف. ۸۸

۲۴

گزارش ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۸ ق رئیس هیأت اعزامیه به ریاست وزراء در مورد انعکاس مذاکرات هیأت با مسئولین جمهوری آذربایجان

نامه ۲۱ ربیع الاول ۱۳۳۸ ق یکی از اعضای هیأت به وزارت امور خارجه در مورد فعالیتش در هیأت و مشکلات و موانعی که با آن مواجه است. ۹۴

گزارش ۲۶ ربیع الاول ۱۳۳۸ ق وزارت امور خارجه در مورد دیدار مسئولین وزارت خارجه با شازدافر روسیه و تأکید ایران بر اینکه اعزام هیأت به قفقاز فقط برای رفع موانع تجارتي و حفظ منافع اتباع ایران بوده و ایران اساساً به شکل دوزور استقلال جمهوریهای قفقاز را به رسمیت نشناخته است. ۹۶

گزارش ۲۸ قوس ۱۲۹۸ ش رئیس هیأت اعزامیه به ریاست وزراء در مورد دیدار از مدرسه اتحاد ایرانیان بادکوبه و بررسی وضع ناگوار مدرسه هم به لحاظ بودجه و هم به لحاظ در اختیار نداشتن معلمین مجرب. ۹۷

گزارش اول جدی ۱۲۹۸ ش رئیس هیأت اعزامیه به ریاست وزراء در مورد مذاکراتش با مازور ادموندر و کلنل استوکس برای ایجاد یک نیروی

دریایی ایرانی در دریای خزر و مخالفت آنها با این امر با استناد به معاهده ترکمانچای بین ایران و روسیه. مذاکرات سید ضیاءالدین طباطبایی با مأمورین انگلیسی برای رفع این موانع و همچنین جلوگیری از سانسور محموله پستی توسط مأمورین انگلیسی در انزلی. ۹۹

گزارش اول جدی ۱۲۹۸ ش رئیس هیأت اعزامی به ریاست وزراء در مورد اوضاع جمهوری آذربایجان، جنگ قدرت بین دولتمردان جمهوری، نحوه انتخابات عمومی، درگیریهای قومی و معرفی گروههای مختلف سیاسی و تعداد اعضای آن در مجلس جمهوری آذربایجان. ۱۰۳

ریاست وزراء طی نامه ۲ جدی ۱۲۹۸ ش برای رئیس هیأت اعزامی اعلام می کند گزارشهای رئیس هیأت را دریافت کرده و دستورالعملهای جدیدی برای ریاست هیأت اعزامیه صادر می کند. ۱۱۵

تلگراف ۶ جدی ۱۲۹۸ ش رئیس هیأت اعزامیه به ریاست وزراء در مورد وضعیت ناگوار و

رفت‌آمیز کارگران ایرانی مقیم قفقاز و قصد دولت
آذربایجان برای اخراج آنان..... ۱۱۸

۳۶

اعلام موافقت ۱۰ جدی ۱۲۹۸ش ریاست وزراء
دربارۀ عدم صدور تذکره برای سفر کارگران به
قفقاز برای اجتناب از مشکلات بیشتر..... ۱۱۹

۳۷

نامه ۱۵ جدی ۱۲۹۸ش ریاست وزراء به رئیس
هیأت اعزامی در مورد آیندۀ روابط ایران و
جمهوری آذربایجان و رهنمودهایی در مورد
طرح ایجاد یک کنفدراسیون بین ایران و
آذربایجان..... ۱۲۰

۳۸

نامه ۱۸ جدی ۱۲۹۸ش ریاست وزراء به کفیل
حکومت گیلان در باب ارسال مطمئن گزارشهای
هیأت اعزامیه به مقصد..... ۱۲۲

۳۹

گزارش ۳ ربیع‌الثانی ۱۳۳۸ق رئیس هیأت
اعزامی به ریاست وزراء در مورد اوضاع داخلی
قفقاز و درگیریهای جاری بین مسلمانها و گرجیها
و ارامنه و مسائل و اختلافات مرزی بین این سه
کشور..... ۱۲۳

۴۰

وزارت امور خارجه ایران طی نامه ۱۸ ربیع‌الثانی
۱۳۳۸ق به نصرت‌الدوله فیروز وزیر امور خارجه
و نمایندۀ ایران در کنفرانس صلح پاریس تأکید
می‌کند که با انگلیسیها مذاکرات کرده تا موافقت
آنان را برای ایجاد یک نیروی دریایی در دریای
خزر جلب کنند..... ۱۲۵

۴۱

نامه غره جمادی‌الاول ۱۳۳۸ق رئیس هیأت
اعزامیه به ریاست وزراء در مورد ایجاد یک شعبه
موقت پستی در کنسولگری ایران در بادکوبه تا
زمانی که عهدنامه پستی بین دو کشور منعقد
گردد. هیأت اعزامی با ارائه این پیشنهاد سعی
داشت محموله‌های پستی بین دو کشور را که
ماهها معطل مانده بود مبادله کند..... ۱۲۶

۴۲

دستور ریاست وزراء به استاروسلسکی فرمانده
قزاقخانه و تأکیدش بر حفاظت از نواحی مرزی
ایران و آذربایجان به منظور جلوگیری از
اغتشاشات آن نواحی..... ۱۳۰

۴۳

نامه ۵ جمادی‌الاول ۱۳۳۸ق متحد‌المال رئیس
هیأت اعزامی به کنسولگریهای ایران در قفقاز
مبنی بر کنترل صدور ویزا برای اشخاصی که به

ایران می‌روند و تأکید بر اینکه اجازه صدور ویزا باید با تأیید هیأت اعزامیه باشد. ۱۳۱

۴۴

گزارش ۱۰ دلو ۱۲۹۸ ش ریاست وزراء به رئیس هیأت اعزامی در مورد تهاجم مسلحانه عده‌ای از خاک جمهوری آذربایجان به گمرک آستارا و درخواست تحقیق از در این زمینه و جلوگیری و جبران خسارات وارده. ۱۳۲

۴۵

گزارش ۱۴ دلو ۱۲۹۸ ش رئیس هیأت اعزامی به ریاست وزراء در مورد مذاکرات با کلنل استوکس برای ایجاد یک نیروی ده هزار نفری ایرانی جهت مبارزه با بلشویکها و حفظ امنیت مرزی ایران و آذربایجان. ۱۳۳

۴۶

سر کنسولگری ایران در تفلیس طی نامه ۱۲ جمادی الاول ۱۳۳۸ ق به وزارت امور خارجه اعلام می‌کند به دلیل حضور هیأت اعزامی در قفقاز تمام گزارشها و مکاتبات از طریق هیأت اعزامیه مبادله می‌شود و سرکنسولگری دیگر لزومی بر ارسال گزارش جداگانه نمی‌بیند. ۱۳۵

۴۷

نامه ۱۴ جمادی الاول ۱۲۹۸ ش مذهب‌الدوله

کاظمی به وزارت امور خارجه در مورد فعالیتهايش در هیأت اعزامیه و مسائل مربوط به مذاکرات طرفین برای یک قرارداد پستی، تلگرافی و کنسولی. ۱۳۶

۴۸

معزالدوله سرکنسول ایران در تفلیس طی نامه ۱۵ جمادی الاول ۱۳۳۸ ق به هیأت اعزامیه تأکید می‌کند که اجرای متحدالمال هیأت اعزامی مبنی بر بستن مرز ایران به روی اتباع ایرانی مقیم قفقاز باعث مشکلاتی نظیر اخراج ایرانیان از قفقاز خواهد شد. ۱۴۰

۴۹

نامه ۱۵ جمادی الاول ۱۳۳۸ ق معزالدوله به وزارت امور خارجه در مورد فعالیت عثمانیها برضد ایران و کارشکنی در مذاکرات حکومت آذربایجان با هیأت اعزامی جهت حل و فصل مسائل فی‌مابین و بستن یک قرارداد تجاری، پستی و کنسولی. ۱۴۲

۵۰

معزالدوله طی نامه ۱۵ جمادی الاول ۱۳۳۸ ق به وزارت امور خارجه اعلام می‌کند که متحدالمال هیأت اعزامی به کنسولگریهای ایران در قفقاز مبنی بر عدم صدور ویزای بازگشت به

اتباع ایرانی مشکلاتی را برای دولت و ایرانیان

مقیم قفقاز ایجاد خواهد کرد. ۱۴۶

۵۱

رئیس هیأت اعزامی طی گزارش ۱۷ دلو

۱۲۹۸ش به ریاست وزراء پیشنهاد می‌کند

تعرفه‌ای که از گذرنامه‌های کارگران ایرانی گرفته

می‌شد قطع شده و به جای آن تعرفه گمرکی نفت

که از بادکوبه به ایران وارد می‌شد افزایش یابد.

حسن این پیشنهاد به نظر رئیس هیأت این است

که به کارگران ایرانی فشار اقتصادی وارد نشده

بلکه عواید افزایش گمرک می‌تواند در پیشرفت

اهدافی مثل خرید مدرسه و ارتقای معارف

ایرانیان قرار گیرد. همچنین دو سند ضمیمه این

نامه است یکی صورت جلسه راجع به مسائل

گمرکی بین طرفین، دیگری تطبیق حقوق گمرکی

نفت مطابق قراردادهای پیشین. ۱۴۷

۵۲

نامه ۲۲ دلو ۱۲۹۸ش رئیس کل پست به وزیر پست و

تلگراف در مورد ارسال محموله پستی ایران به اروپا

توسط هیأت مأمورین نظامی ایتالیا. ۱۵۴

۵۳

نامه ریاست وزراء به کفیل حکومت گیلان در

مورد کنترل مسافری و جلوگیری از تردد

غیرقانونی. ۱۵۵

۵۴

نامه وزارت امور خارجه به رئیس هیأت اعزامی

در مورد نماینده جدید جمهوری آذربایجان در

انزلی و تحقیق در مورد پیشینه او. ۱۵۶

۵۵

رئیس هیأت اعزامی طی نامه اول حوت

۱۲۹۸ش به ریاست وزراء اعلام می‌کند که

ممکن است بین هیأت اعزامی با دولتمردان

حکومت آذربایجان توافق حاصل نشود و اجباراً

به ایران مراجعت کند. ۱۵۷

۵۶

نامه ۶ حوت ۱۲۹۸ش ریاست وزراء به وزارت

مالیه در باب افزایش حقوق گمرکی نفت که

سیدضیاءالدین طباطبایی طرحش را داده بود و

تحقیق وزارت مالیه در باب این مسائل و ارسال

آن به ریاست وزراء. ۱۵۸

۵۷

گزارش ۸ حوت ۱۲۹۸ش رئیس هیأت اعزامی

به ریاست وزراء در مورد وضعیت مدارس ایرانی

در قفقاز و ارائه راه حلی در مورد اخذ عوارض

پنج شاهی از هر عدل صادره و وارده از گمرکات

دریای خزر برای رفع مشکلات مدارس ایرانی در

قفقاز... ۱۶۰ .....

۵۸

گزارش ۱۲ حوت ۱۲۹۸ ش رئیس هیأت اعزامی
به ریاست وزراء در مورد درخواست دولت
آذربایجان از دولت ایران برای جلوگیری از
اقدامات شخصی که خود را نماینده دولت
روسیه دانسته و در مسائل اتباع قفقاز دخالت
می‌کند. .... ۱۶۳ .....

۵۹

نامه ۱۴ حوت ۱۲۹۸ ش ریاست وزراء به رئیس
هیأت اعزامی در مورد جلوگیری از اقدامات
نماینده دولت روسیه در مسائل اتباع قفقاز. . ۱۶۴

۶۰

رئیس هیأت اعزامی طی نامه ۱۹ حوت ۱۲۹۸
ش به ریاست وزراء پیشنهاد می‌کند ۵۰ هزار پوط
برنج برای زلزله زدگان گرجستان تهیه و به نماینده
دولت گرجستان در انزلی واگذار کنند. ... ۱۶۵

۶۱

دستور ۱۹ حوت ۱۲۹۸ ش ریاست وزراء به
وزارت مالیه در مورد همراهی گمرک انزلی در
ارسال برنج درخواست شده به گرجستان. . ۱۶۶

۶۲

گزارش ۲۰ حوت ۱۲۹۸ ش رئیس هیأت اعزامی

در مورد وضعیت بد و رقت‌آور دویست تا سیصد
نفر ایرانی که در لنکران آذربایجان سرگردان بودند
و درخواست او برای حل وضعیت آنان هنگام
ورود به ایران و نامه ریاست وزراء به وزارت
مالیه در خصوص مساعدت به این آوارگان. ۱۶۷

۶۳

گزارش ۲۳ حوت ۱۲۹۸ ش رئیس هیأت اعزامی
به ریاست وزراء در خصوص ایجاد یک ناوگان
دریایی در خزر و مذاکراتش با نماینده سیاسی
انگلیس در تفلیس برای کمک و یاری در تحقق این اهداف. ۱۶۹

۶۴

وزارت مالیه طی نامه ۲۷ حوت ۱۲۹۸ ش به
ریاست وزراء در خصوص ترانزیت گران قالی در
جمهوری آذربایجان هشدار داده و تأکید می‌کند
این امر باعث کساد تجارت قالی خواهد
شد. .... ۱۷۱ .....

۶۵

پیشنهاد ۲۹ حوت ۱۲۹۸ ش رئیس هیأت اعزامی
به ریاست وزراء برای عمران و آبادی نواحی
غربی کشور و اعزام ایرانیان فقیر در لنکران به
سوی نواحی غربی آذربایجان تا این مناطق را که
پس از سالها ناامنی و جنگ ویران شده بود
بدین طریق بازسازی گردد. .... ۱۷۲ .....

وزارت امور خارجه طی نامه ۱۶ رجب ۱۳۳۸ ق
به رئیس هیأت اعزامیه اعلام می کند اخبار
واصله از لندن خبر انعقاد یک معاهده دفاعی بین
جمهوری آذربایجان با عثمانیها را می دهد... ۱۷۴

تلگراف ۲۷ رجب ۱۳۳۸ ق نصرت الدوله فیروز
به وزارت امور خارجه در خصوص اخبار منتشره
در روزنامه تایمز درباره قرارداد پستی و تجارتي
ایران و جمهوری آذربایجان... ۱۷۶

گزارش ۵ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس هیأت اعزامی به
ریاست وزراء به همراه عهدنامه دوستی منعقد
بین دولت ایران و جمهوری آذربایجان. در این
گزارش به مشکلات موجود در راه انعقاد این
قرارداد دوستی و تحریکات عثمانی برای ایجاد
اخلال در روابط بین ایران و جمهوری آذربایجان
اشاره شده و همچنین انتظار دور از اندازه
جمهوری آذربایجان در جهت همراهی ایران در
مبارزه با ارمنستان را بیان می کند. در این مورد
پیش نویس یک قرارداد همکاری نظامی را ارائه
می دهند. رئیس هیأت به دولتمردان آذربایجان
تفهیم می کند که ایران نمی تواند از مواضع بی

طرفی عدول کند... ۱۷۷

گزارش ۵ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس هیأت اعزامی به
ریاست وزراء درباره چگونگی انعقاد قرارداد
کنسولی بین ایران و جمهوری آذربایجان به همراه
رونوشتی از معاهده کنسولی... ۱۸۴

رئیس هیأت اعزامی طی نامه ۵ حمل ۱۲۹۹ ش
به ریاست وزراء در مورد چگونگی قرارداد
تجارتی و گمرکی و نقاط قوت و جالب توجه آن
را گزارش کرده و در انتها مواد قرارداد تجارتي و
گمرکی را پیوست کرده است... ۱۹۶

گزارش ۵ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس هیأت اعزامی به
ریاست وزراء در خصوص حل مسأله ترانزیت
آزاد کالا بین ایران و جمهوری آذربایجان و ارائه
گزارشی از نحوه مذاکرات بین دو هیأت... ۲۰۵

گزارش ۵ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس هیأت اعزامی به
ریاست وزراء در خصوص تزئید تعرفه گمرکی
بین ایران و جمهوری آذربایجان و اختلاف نظر
دو طرف در این باب. دولت آذربایجان در ابتدا
مخالف هر نوع ازدیاد تعرفه گمرکی صادرات به

ایران بود تا بالاخره توافق شد که تعرفه جدیدی مقرر دارد مشروط بر اینکه افزایش تعرفه جدید سبب تسهیل رقابت امتعه سایر ممالک با مالالتجاره آذربایجان قفقاز نگردد. ۲۰۹.....

۷۳

گزارش ۵ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس هیأت اعزامی به ریاست وزراء در خصوص عهدنامه‌ها و قراردادهای منعقدہ بین ایران و جمهوری آذربایجان و تأکید بر ضرورت تسریع امضای آنها توسط ریاست وزراء تا قابل اجرا شوند. ۲۱۴.....

۷۴

گزارش ۵ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس هیأت اعزامی به ریاست وزراء در خصوص ارسال قراردادها توسط یکی از اعضای هیأت به تهران. ۲۱۶

۷۵

گزارش ۶ حمل ۱۲۹۹ ش درباره صورت جلسه مذاکرات هیأت اعزامی، نمایندگان حکومت باکو در دوم جمادى‌الثانى ۱۳۳۸ ق. در این جلسه بحث و گفت‌وگو در مورد طولانی شدن مذاکرات طرفین، مسائل مربوط به محموله‌های پستی و همچنین مواد مربوط به قرارداد کنسولی مورد بحث و گفت‌وگو قرار گرفت. ۲۱۷

۷۶

گزارش ۶ حمل ۱۲۹۹ ش درباره صورت جلسه مربوط به مذاکرات روز سه‌شنبه ۳ جمادى‌الثانى ۱۳۳۸ ق. در این جلسه حل مسأله ترانزیت کالا، تعیین نرخ حمل و نقل کالا به وسیله راه‌آهن و مالیات اتباع طرفین و نرخ تعرفه گمرکی مورد بحث و گفت‌وگو قرار گرفت و طرفین به توافق رسیدند. هیأت ایرانی برای حسن تفاهم مساعدتهایی را با هیأت آذربایجانی مبذول نمود. ۲۲۴

۷۷

گزارش ۶ حمل ۱۲۹۹ ش درباره صورت جلسه مذاکرات ۲۲ جمادى‌الثانى ۱۳۳۸. در این جلسه اعضای هیأت ایرانی و جمهوری آذربایجان قراردادهای پستی و تلگرافی و کلی پستال و کنسولی را به صورت قطعی آماده و ماده به ماده بررسی و بعد از اصلاحاتی مورد تأیید قرار دادند. ۲۳۱

۷۸

گزارش ۶ حمل ۱۲۹۹ ش درباره صورت جلسه مذاکرات چهارشنبه ۲۵ جمادى‌الثانى ۱۳۳۸ ق مربوط به ماده سوم قرارداد تجارتمی بین طرفین. این ماده به مسأله امنیت اموال تجار ایرانی ارتباط داشت و دولت آذربایجان نمی‌خواست آن

مالیه در مورد مالیات ترانزیتی قالیه‌های ایران در
قرارداد منعقدہ بین ایران و جمهوری
آذربایجان. ۲۴۴

۸۲

پاسخ ۱۵ حمل ۱۲۹۹ش ریاست وزراء به رئیس
هیأت اعزامی (سند ۶۵) در مورد طرح اسکان
ایرانیهای فقیر مقیم قفقاز در حدود غربی
آذربایجان. در این نامه به مشکلات و عدم
توانایی مالی دولت در اجرای این طرح اشاره
شد. ۲۴۵

۸۳

متن قرارداد تلگرافی منعقدہ بین ایران و
جمهوری آذربایجان. ۲۴۷

۸۴

نامه ۱۷ حمل ۱۲۹۹ش رئیس کل اداره تلگراف
به وزیر پست و تلگراف در مورد قرارداد تلگرافی
منعقدہ بین ایران و آذربایجان. در این نامه پس از
بررسی قرارداد، آن را نافی منافع ایران دانسته
است. ۲۵۱

۸۵

قرارداد پستی بین اداره پست ایران و آذربایجان
مورد بررسی قرار گرفته و ایرادات وارد بر آن را
بیان می‌کند. ۲۵۶

را تأیید کند. بررسی این ماده مسکوت ماند، اما
مواد دیگر مورد بررسی قرار گرفت و بعد از
اصلاحاتی مورد تأیید طرفین قرار گرفت. دوباره
در مورد ماده سوم بحث و گفت‌وگو شد و در
پایان رئیس هیأت ایرانی اظهار داشت که هر
وقت در جمهوری آذربایجان نسبت به اتباع ایران
اجحافتی شود ما هم معامله متقابلہ خواهیم
کرد. ۲۳۵

۷۹

گزارش ۶ حمل ۱۲۹۹ش درباره صورت جلسه
مذاکرات روز پنج‌شنبه ۲۶ جمادی‌الثانی
۱۳۳۸ق. نسخه اصلی قراردادها مقایسه و
تصحیح و با حضور تمام اعضای هیأت ایرانی و
وزرای خارجه، عدلیه، طرق و شوارع، پست و
تلگراف امضا شد و علاوه بر قراردادهای یاد شده
یک عهدنامه دوستی هم بین طرفین امضا
شد. ۲۴۰

۸۰

تلگراف ۱۰ حمل ۱۲۹۹ش ریاست وزراء به
کفیل حکومت گیلان در مورد علت تأخیر ارسال
برنج به فقراي ایرانی مقیم بادکوبه. ۲۴۳

۸۱

نامه ۱۴ حمل ۱۲۹۹ش ریاست وزراء به وزارت

گزارش ۱۸ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس هیأت اعزامی به قفقاز به ریاست وزراء در مورد اقدامات ضد ایرانی مأمورین نظامی انگلیس در ایران و دخالت آنان در امور گمرکی و تفتیش محمولات پستی ایران در انزلی و درخواست از ریاست وزراء برای مذاکره با وزیر مختار انگلیس برای رفع این اقدامات بی‌رویه مأمورین انگلیسی. ۲۵۸ . . . . .

گزارش ۱۸ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس کل تلگراف به ریاست وزراء در مورد قرارداد تلگرافی بین ایران و جمهوری آذربایجان و اشاره به اشکالات اساسی و مفاد آن. ۲۶۲ . . . . .

گزارش ۱۸ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس هیأت اعزامی به ریاست وزراء در مورد رفتار نادرست ارامنه و روسهای تحت حمایت انگلیس در انزلی و نواحی شمالی با مسافرین ایرانی و درخواست از رئیس وزراء بر رفع اینگونه مشکلات. ۲۶۳ . . . . .

نامه ۱۸ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس وزراء به رئیس هیأت اعزامی در مورد اشکالات مواد قراردادهای امضا شده بین ایران و جمهوری

آذربایجان و تأکید بر اینکه این مواد باید قبل از امضا شدن حل و فصل شود به طوری که منافع ایران خدشه‌دار نشود. ۲۶۵ . . . . .

گزارش ۲۰ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس هیأت اعزامی به ریاست وزراء در مورد تلاش و مذاکره هیأت با مقامات آذربایجانی درباره دعای تجار ایران و استرداد اموال مصادره شده و احقاق حقوق ایرانیان. ۲۶۸ . . . . .

گزارش ۲۲ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس هیأت اعزامی به ریاست وزراء در مورد اقدامات بی‌رویه مأمورین انگلیسی در فراهم کردن تسهیلات برای ورود تعدادی از افراد قشون دنیکنین به انزلی و اعتراض به این عمل انگلیسیها. ۲۶۹ . . . . .

نامه ۲۳ حمل ۱۲۹۹ ش رئیس وزراء به رئیس هیأت اعزامی در مورد عدم امکان اجرای اخذ عوارض گمرکی از کالاهای وارده و صادره در گمرکات دریای خزر و هزینه کردن آن برای مدارس ایرانی در قفقاز. ۲۷۰ . . . . .

نامه ۲۴ رجب ۱۳۳۸ ق وزارت خارجه به

۹۶

نامه ۲۹ حمل ۱۲۹۹ش رئیس هیأت اعزامی که برای تشریح و توضیحات ابهام‌دار مواد قراردادهای منعقدہ بین ایران و جمهوری آذربایجان سریعاً به تهران خواهد آمد. ۲۷۴

۹۷

گزارش ۱۸ ژور ۱۲۹۹ش سرکنسول ایران در باب اقداماتش برای انتشار رساله سیدضیاء الدین طباطبایی در مورد قرارداد ایران و انگلیس در جراید محلی قفقاز. ۲۷۵

۹۸

گزارش ۲۱ ژور ۱۲۹۹ش سرکنسول ایران در تفلیس به وزارت امور خارجه در مورد تسخیر باکو توسط بولشویکها و قطع ارتباط باکو و تفلیس و بلا تکلیفی بعضی از اعضای هیأت اعزامی و عدم امکان بازگشت آنان به ایران. ۲۸۶
تصاویر از اسناد. ۲۸۹

نصرت‌الدوله فیروز درباره قراردادهای منعقدہ بین ایران و جمهوری آذربایجان و ارسال رونوشته‌هایی از قراردادهای نصرت‌الدوله فیروز و تأکید بر اینکه بعضی از مواد قراردادهای موافق منافع ایران نبوده و به هیأت اعزامی دستور داده شده آن را رفع کند. ۲۷۱

۹۴

گزارش ۲۶ حمل ۱۲۹۹ش رئیس هیأت اعزامی به رئیس وزراء در مورد اینکه در توافقات بین ایران و جمهوری آذربایجان رعایت مصالح ایران شده است. ۲۷۲

۹۵

تلگراف ۲۹ حمل ۱۲۹۹ش رئیس وزراء به رئیس هیأت اعزامی مبنی بر بازگشت سریع وی به تهران. ۲۷۳

پیشگفتار

بدون تردید ضرورت بازنگری و مطالعه عملکردهای پیشینیان به منظور کسب تجربه یکی از ویژگیهای فعالیت هوشمندانه در عرصه سیاست خارجی است. امروزه یک کارگزار سیاست خارجی باید بتواند در برابر مسائل و بحرانهای حوزه کاری خود تصویری دقیق و سنجیده از موضوعات داشته باشد تا در هنگام مواجهه با شرایط ویژه از قدرت تصمیم‌گیری و انجام واکنش لازم در حداقل زمان ممکن بهره‌جوید. این مهم مقدور نمی‌گردد مگر زمانی که بر سوابق تحولات و عملکردهای گذشته اشراف حاصل آید و بتوان در مواجهه با هر مسأله‌ای تمام احتمالات ممکن را در نظر آورد.

گنجینه ارزشمند و پراهمیت اسناد وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران که در برگرفته مهم‌ترین اسناد و مدارک سیاسی چند قرن گذشته است، می‌تواند به این نیاز کارگزاران سیاست خارجی پاسخ دهد. اهمیت این اسناد و لزوم بهره‌گیری از آن امری است که وزارت امور خارجه را وا داشته تا ضمن انتشار گزیده‌هایی از این مجموعه ارزشمند براساس قانون مصوب مجلس شورای اسلامی، به انتشار مجموعه‌هایی اهتمام نماید که انتشار آنها نقش مهمی در تدوین تاریخ تحولات سیاسی - اجتماعی حوزه پیرامونی ایران خواهد داشت. امری که طی سالیان گذشته با همّت اداره انتشار اسناد و سپس مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی در حال انجام است.

سیدکمال خرازی

وزیر امور خارجه

و

رئیس شورای عالی نظارت بر تدوین و نشر اسناد

دیباچه

ایران و همسایگان عنوان مجموعه‌ای است که کوشش شده است بخشی از تاریخ مناطق پیرامونی جغرافیای سیاسی ایران را براساس اسناد و مدارک فارسی به تصویر کشد. این توجه وزارت خارجه در پی استقلال جمهوریهای شوروی سابق و لزوم همکاری با این کشورها در بازیابی هویت تاریخی خود رخ نمود.

آرشیو وزارت امورخارجه جمهوری اسلامی ایران - با قریب به پنجاه میلیون سند تاریخی - اینک یکی از قابل اعتمادترین مخازن اطلاعاتی پیرامون تحولات حوزه پیرامونی ایران، طی دو‌یست سال اخیر است. اهمیت و ویژگی ممتاز این اسناد و مدارک بیشتر از این ناحیه است که تهیه‌کنندگان آنها به علت موقعیت سازمانی خود، موظف بودند تا تحولات محل توقف خود را بدون کم و کاستی، به‌منظور تصمیم‌گیری برای توجیه مقامات عالی‌کوشور منعکس کنند. افزون بر این اسناد، مدارک بیشمار از حکام، رجال تاریخی و سکنه سرزمینهای پیرامونی ایران در این آرشیو جای گرفته که نشانگر روند و عمق مسائل اجتماعی منطقه خود است. مجموعه این دو عامل، در کنار اسناد و مدارکی که حکایت از تحرک دیپلماسی و اهداف سیاست خارجی ایران در منطقه دارد، مستندترین مدرک در بیان همدلی و همجهتی ملت و دولت ایران با ملتها و حکومت‌های حوزه پیرامونی خود، طی دو قرن اخیر است.

اسناد منتشره در این اثر، حاصل بررسی و مطالعات گذشته‌ای بود که در جریان تدوین گزیده اسناد ایران و امریکا ملاحظه شد، لیکن حجم مسئولیتهای محول هیچ‌گاه مجال ارائه و معرفی آن را فراهم نکرد. اینک برای مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی مایه خرسندی است که این مهم به همت آقای رضا آذری شهرضایی صورت انجام یافته و در برابر دیده نکتہ سنج اهل نظر واقع شده است.

سیدعلی موجانی

دبیر مجموعه

مقدمه

پس از شکست ایران در جنگ اول و دوم با دولت روس در دوران فتحعلی شاه قاجار - که به انعقاد قرارداد گلستان و ترکمانچای و از دست رفتن قلمرو ایران در قفقاز منجر شد - رود ارس مرز مشترک ایران و روسیه گردید. تا انقلاب فوریه ۱۹۱۷ م قفقاز زیر فرمان نایب السلطنه تزار روس قرار داشت، اما با پیش آمدن انقلاب روسیه نظام اداری قفقاز شکل مستقل تری به خود گرفت.

هشت ماه بعد، در اکتبر ۱۹۱۷ م بعد از انقلاب بلشویکی در روسیه و سقوط دولت کرنسکی، بلشویکها تصمیم گرفتند هرچه زودتر جنگ با دول مرکز به رهبری آلمان را به پایان برسانند و این امر به عهد قرارداد برست لیتوسک در ۲ مارس ۱۹۱۸ م منجر شد. در این قرارداد ماده‌ای قید شده بود که بر اساس آن ایالات گرجی قارص و باطوم و ناحیه ارمنی نشین اردهان به عثمانی واگذار شد. به رغم مخالفت ارامنه و گرجیها با این امر، عثمانیها با شتاب باطوم و دیگر نواحی مورد بحث را اشغال کردند. مجلس ماورای قفقاز - تشکیلاتی که در پی فروپاشی اقتدار روسیه تشکیل شده بود - در برابر خطر پیشروی هرچه گسترده‌تر نیروی نظامی عثمانی و در عین ناامیدی از کمک روسیه «... در ۲۲ آوریل ۱۹۱۸ م استقلال جمهوری فدرال قفقاز را اعلام کرد، فرض بر این بود که قلمرو این جمهوری همان ایالات ماورای قفقاز امپراتوری پیشین تزار است.»^۱

رهبران قفقاز می‌خواستند با اعلام جمهوری تعهد روسیه به عثمانی را که در صلح برست لیتوسک در مورد واگذاری بخشهایی از گرجستان و ارمنستان کرده بود بی اثر کنند، اما موفق به این امر نشدند. از سوی دیگر رهبران عثمانی می‌خواستند از نابسامانی روسیه استفاده کرده، ابتدا منطقه قفقاز و بعد ترکستان را منطقه نفوذ خود قرار دهند، اما گرجیها و ارامنه مانعی برای آنها محسوب می‌شدند. فدراسیون ماورای قفقاز از وضعیت بسامانی برخوردار نبود. علاوه

بر این مسلمانهای نواحی شرقی و جنوب شرقی قفقاز نیز حاضر نبودند برای مبارزه با زیاده‌خواهی ترکها با گرجیها و ارامنه همکاری کنند و حتی مخفیانه با ترکها همکاری می‌کردند. بنابراین در همان مراحل نخست کار اصل موجودیت «فدراسیون ماورای قفقاز» و امکان همراهی و همکاری این سه قوم به بن‌بست رسید. از آنجایی که روسیه هم از وضعیت مناسبی برخوردار نبود که فدراسیون ماورای قفقاز را در مقابل عثمانی تقویت کند، رهبران فدراسیون ماورای قفقاز تصمیم گرفتند کنفرانس صلحی با عثمانی در باطوم برگزار کنند، اما این کنفرانس به نتیجه مطلوب نرسید. زیرا هیأت اعزامی مسلمانهای قفقاز حاضر نشدند برای ایجاد یک جبهه مشترک در مقابل عثمانیها وارد عمل شوند. در واقع آنها نیز همانند همقطاران گرجی و ارمنی‌شان در طلب راهنمایی و حمایت قدرتهای خارجی - گرجیها، آلمان و ارامنه متفقین - به زیر چتر عثمانیها رفتند. «در باطوم، فن‌لوسوف که شخصاً می‌خواست قفقاز شمالی به رایش ملحق شود خود را با لطامات تحمل شده توسط ارمنیها و بیشتر از آن با سردرگمی سیاستمداران گرجی دلسوز نشان می‌داد. چون کنفرانس باطوم تا آن موقع نتیجه‌ای به بار نیاورده بود، وی در ۱۹ ماه مه پیشنهاد میانجیگری کرد. نمایندگان ارمنی و گرجی از این پیشنهاد استقبال کردند، اما حاجینسکی و رسول‌زاده، از رهبران حزب مساوات اعتراض کردند در نتیجه آن دو [...] هدف اتهامات همقطاران خود قرار گرفتند. آنان را متهم به این می‌کردند که به منافع عثمانی بیشتر از منافع ماورای قفقاز علاقه‌مند هستند^۲». با این سردرگمی و ناپایداری اوضاع، گرجیها هم سعی کردند تحت حمایت آلمانها قرار گیرند و برای اینکه از این وضعیت خارج شوند در ۲۶ مه ۱۹۱۸م استقلال جمهوری گرجستان را اعلام کردند. بلافاصله بعد از آن جمهوری «آذربایجان» در ۲۸ مه و ارمنستان در ۲۹ مه اعلام استقلال کردند. بدین وسیله فدراسیون ماورای قفقاز منحل شد و به جای آن سه کشور مستقل به وجود آمد.

منطقه‌ای که «جمهوری آذربایجان» نام گرفت تا پیش از این نامگذاری طبق شواهد مسلم تاریخی ایران در مرحله‌ای آلبانیای قفقاز و در مراحل بعدی آران و سپس به نام خان نشینهای آن سامان - گنجه، شکی، شیروان، باکو - شهرت داشت و برخلاف منطقه جنوبی خود در آن سوی

ارس هیچ‌گاه نام آذربایجان نداشت. به نوشته دکتر عنایت‌الله رضا، مساواتیها - یکی از احزاب عمدهٔ مسلمانهای باکو و توابع که پیرو محافل ترک‌گرای عثمانی بودند - از این رو بنا به خواست و سیاست ترکها «نام آذربایجان را بر آران و شیروان در قفقاز» گذاردند: «زیرا ترکان در طول تاریخ مردم آذربایجان را سدی در برابر اهداف توسعه طلبانه خود مشاهده می‌کردند، بنابراین قادر نبودند از راههای مستقیم مردم آذربایجان را به خود متمایل گردانده و سپس دو سرزمین نامبرده را ضمیمه خاک خود کنند^۳». اما به مرور اهداف و رفتارهای نامعقول عثمانیها باعث شد که برخی رهبران مستقل مساواتیها کمی به خود آمده و از اهداف اصلی پان ترکها - که الحاق قفقاز به خاک ترکیه و نه حفظ استقلال مردمان آن سامان بود - نگران شوند.

نوری پاشا فرمانده ارتش عثمانی در جمهوری آذربایجان، «شخصاً تردیدی از مداخله در امور داخلی کشور نداشت [...] او احترام زیادی برای شورای ملی قائل نبود و بیشتر هم به این سبب که این ارگان موجودیت خود را مدیون انقلاب روسیه می‌دانست. در اواسط ژوئن ۱۹۱۹م وقتی که نوری پاشا عدم تأیید خود را در مورد کابینهٔ فتحعلی خان خویسکی - که دارای وزرای مورد اعتراض او بود - ابراز داشت یک بحران سیاسی به وجود آمد. وقتی یک هیأت نمایندگی از شورای ملی آذربایجان از او وقت ملاقات خواست، آنها را به مشاور خود احمدبیگ آقایف ارجاع داد. احمدبیگ که دیگر یک مقام بلند پایه عثمانی و از معماران برنامه پان‌تورانیسم بود به آذربایجانیه‌ها اخطار کرد که کابینه دارای پشتیبانی خلقی نیست و امکان دارد که حتی شاهد شورش هم باشد و در چنین حالتی عثمانیها از آن حمایت نخواهند کرد. او توصیه کرد که شورای ملی منحل شود و نوری پاشا حکومت جدید را معین کند. هرچند موافقت کرد که شورای ملی به شرطی کابینه را تشکیل دهد که خود شورا بلافاصله فعالیتش را به عنوان یک ارگان حکومتی معلق سازد. نمایندگان بلوک سوسیالیست مسلمان و همت در اعتراض علیه دخالت عثمانی از شورای ملی کنار کشیدند [...] در روز ۱۷ ژوئن سازشی به عمل آمد. «فتحعلی خان خویسکی کابینهٔ دوم خود را معرفی کرد که شش عضو از کابینهٔ قبلی و شش عضو جدید داشت^۴». این یکی از اولین تحریکات و مداخلات سریع عثمانیها در امور آذربایجان بود.

البته قابل ذکر است همزمان با تحت فشار قراردادن رهبران جمهوری آذربایجان، ایرانیها هم مورد اجحاف و ستم بودند. ضبط اموال تجار و اتباع ایرانی مقیم در قفقاز، فرستادن مبلغان پان ترکیسم به آذربایجان ایران، نشانگر قصد آنان برای اغتشاش بود. شواهد نشان می‌دهد که برخی از رهبران جمهوری آذربایجان مثل فتحعلی خان خویسکی نگرشی مثبت به ایران داشت، اما عمال عثمانیها این امر را مخالف منافع خود می‌دانستند و سعی در اغتشاش روابط داشتند و در این زمینه از هیچ‌گونه کارشکنی ابایی نداشتند. به هر حال در پی توجه به چنین عواملی بود که در نهایت برخی از رهبران این جمهوری نوپا وادار شدند که نسبت به ایران - که در حقیقت مأمین اصلی فرهنگ و مذهب آنها بود - گرایش پیدا کنند. آنها سعی کردند ایرانیان را از نگرانیهایی که داشتند خارج کنند. یکی از اصلی‌ترین نگرانی افکار عمومی ایران، «آذربایجان» نامیده شدن نواحی شمال ارس بود. حتی در این زمینه سلسله مقالاتی در روزنامه «ایران» و دیگر روزنامه‌های کشور نوشته شد. روزنامه «رعد» به نقل از جراید قفقاز مقاله‌ای از محمد امین رسول‌زاده به چاپ رساند که در آن رسول‌زاده سعی کرده بود در مورد واکنش مطبوعات ایران درباره «آذربایجان» نامیده شدن در آن توضیح دهد و به آنان تفهیم کند که: «مساواتیها فقط به علت اینکه مردم ماورای ارس آذربایجانی هستند نام کشور خود را آذربایجان گذاشته‌اند و اصولاً و اصلاً نظر سویی به خاک ایران ندارند»^۵.

همان‌گونه که اشاره شد عواملی چون سوء رفتار عثمانیها و همچنین دیگر مقتضیات وقت، سران جمهوری آذربایجان را برآن داشت که برای توسعه مناسبات سیاسی با ایران اقدام کنند. اعزام اسماعیل خان زیادخانف معاون وقت وزیر خارجه آذربایجان از جمله این اقدامات بود. اسماعیل خان زیادخانف و همراهانش در اواسط جمادی‌الثانی ۱۳۳۷ ق وارد تهران شدند. «باغ مقتدرالملک برای توقف آنها تعیین و مقرر شد مجدالسلطنه به طور خصوصی از آنها پذیرایی نماید»^۶. او برای ایجاد حسن روابط و مناسبات سیاسی و اقتصادی، ملاقاتهای مختلفی با مقامات ایرانی برگزار کرد و سپس بعد از مذاکراتی چند به نمایندگی از دولت آذربایجان از یک سو و سیدمهدی فرخ معتمدالسلطنه رئیس اداره تحریرات روس به نمایندگی از طرف دولت

ایران از سوی دیگر، قراردادی را در چهارده ماده امضا می‌کنند. اما مخالفان ایجاد روابط مثبت بین ایران و جمهوری آذربایجان قفقاز چه از طریق نشریات خود در قفقاز و چه از طریق برخی رهبران مخالف ایران به این قرارداد حمله کردند و مانع از تصویب نهایی آن شدند.^۷

بعد از مدتی رهبران آذربایجان بر آن شدند که مجدداً نماینده‌ای را به ایران اعزام کنند، اما ایران به سه دلیل تصمیم گرفت خود هیأتی را به آنجا اعزام کند. اول؛ نامه‌ها و شکایات عدیده‌ای از سوی ایرانیان مقیم آنجا رسیده بود که اجحافات و ستمهای زیادی به آنها وارد آمده است و باید هیأتی از ایران به آنجا اعزام می‌شد که از نزدیک مسائل ایرانیان را با مقامات جمهوری حل کند و حقوق از دست رفته آنان را اعاده کند. دوم؛ چون قفقاز یکی از دروازه‌های مهم ایران به جهان بود و راه ترانزیت کالا و روابط پستی، لهذا ایران می‌بایست برای رفع اختلالاتی که به وجود آمده بود اقدام می‌کرد. سوم؛ دولت ایران همانند بسیاری از دیگر دولت‌های جهان دولت آذربایجان را به رسمیت نشناخته بود و دولت جدید آذربایجان اجازه حمل و نقل کالا و مسافر و روابط پستی را نمی‌داد و می‌خواست با تحت فشار قرار دادن، ایران را وادار کند جمهوری آذربایجان را به رسمیت بشناسد. علاوه بر این به دلیل گزارشهای ارسالی معززالدوله سرکنسول ایران در تفلیس، ساعدالوزراء کنسول ایران در بادکوبه و گزارشهای اصله از کارگذارهای وزارت خارجه در اردبیل و آستارا ... و در تشریح وضعیت قفقاز و اقتضای منافع ایران و همچنین تشریح وضعیت، اجحافات و تضييع حقوق ایرانیان باعث شد که مسئولین وزارت خارجه براساس همین گزارشهای آنان، جلسه‌ای را تشکیل و لزوم اعزام یک هیأت فوق‌العاده را به قفقاز تصویب کند.^۸

دولت ایران که در آن وقت تحت ریاست میرزا حسن خان وثوق‌الدوله قرار داشت تصمیم گرفت که سیدضیاء‌الدین طباطبایی مدیر روزنامه «رعد» را در رأس هیأتی به آنجا اعزام کند.

هیأت سیدضیاء‌الدین طباطبایی

اینکه چرا رئیس وزرای ایران یک روزنامه‌نگار جوان را در رأس هیأتی از نخبگان

وزارتخانه‌های سیاسی و اقتصادی قرارداد و به قفقاز اعزام می‌دارد از جمله مطالبی است که مستلزم توضیحاتی چند است که دلایل مختلفی برای اعزام او به قفقاز است. احتمالاً دلیل نخست تجربه سفر سیدضیاءالدین به روسیه در اواسط سال ۱۲۹۵ ش است.^۹

به نظر می‌رسد همزمان با تحولات اولیه انقلاب ۱۹۱۷ م که سیدضیاءالدین از طریق مجرای غیررسمی برای بررسی اوضاع روسیه و ارسال گزارش وقایع آنجا به رجال ایران به روسیه اعزام شده بوده است. به عنوان مثال سفارت ایران در پترزبورگ در گزارش به نمره ۱۰۹۸ مورخ ۴ صفر ۱۳۳۵ ق می‌نویسد: «آقای سیدضیاءالدین مدیر روزنامه رعد چندی است به پتروگراد آمده و اظهار می‌دارد برای تحصیل زبان روسی و سایر اطلاعات آمده است، گاهی هم به سفارت می‌آید. از قرار معلوم چندی باز در اینجا خواهد بود».^{۱۰}

به گفته سیدضیاءالدین وی گزارشهای تلگرافی محرمانه‌ای را بدون اطلاع وزیر مختار و از طریق اسدخان بهادر شارژدافر ایران با رمز به تهران ارسال می‌کرده است.^{۱۱}

مورخ الدوله سپهر می‌نویسد: «در اوایل انقلاب مارس ۱۹۱۷ م سیدضیاءالدین طباطبایی در روسیه اقامت داشت، یعنی از طرف دولت شاهنشاهی به مأموریت فوق‌العاده رفته بود. از پتروگراد پایتخت آن روز کتباً و تلگرافاً و بوسیله قاصد مخصوص تذکراتی به دولت داده و خاطر نشان ساخت که موقع استفاده برای ایران فرا رسیده و آتی غفلت جایز نیست. چون در آن وقت معین‌الوزراء [حسین علاء] رئیس کابینه وزارت امور خارجه بود و سیدضیاءالدین نسبت به وی بیش از دیگران اعتماد داشت، او را طرف مکاتبه قرار داده فکر لزوم مخابره تلگراف تبریک از ناحیه وکلای سابق مجلس ایران به مجلس دومای روسیه از مغز سیدضیاءالدین طباطبایی تراوش کرده و به معین‌الوزراء تلقین شد.»

در پاسخ نامه حسین علاء به سیدضیاءالدین می‌توان فهمید که سیدضیاءالدین علاوه بر گزارش از وقایع آنجا رهنمود و دستورالعملی هم می‌داده است که دولت ایران بتواند حقوق از دست رفته و منافع ملی خود را بازیابد. حسین علاء به عنوان رئیس کابینه وزارت امور خارجه در ۵ جمادی‌الثانی ۱۳۳۵ ق در پاسخ سیدضیاءالدین ضمن اعلام وصول تلگراف خاطر نشان

ساخت که تشکیل حکومت ملی متضمن نجات ایران است و ایران باید از این وضعیت استفاده کند. علاء در ادامه می‌نویسد: «برای رسیدن به بعضی از اهداف و مقاصد که همانا حفظ هویت ایرانی و اعاده حقوق ملت ایران است با رئیس الوزراء و بعضی رجال ایرانی مذاکره کرده و تلاشها و اقداماتی را برای جلب توجه انقلابیون روسیه خواهیم کرد.»

حسین علاء در مورد اقدامات انجام شده برای شناسایی دولت جدید روسیه و سایر اقدامات دولت ایران می‌نویسد: «ما با فوریت اقداماتی را انجام دادیم نامه‌ای را که از سوی مسیو مولیوکف به سفارت دولت ایران در روسیه درباره تغییر حکومت روسیه ارسال شده و جواب دولت ایران به آن نامه را که مضمون آن تأیید دولت جدید روسیه از سوی دولت ایران است را برای وی فرستاده می‌شود»^{۱۲}.

رهنمود دیگر سیدضیاءالدین به مسئولین دولت این بود که نماینده‌های ادوار مجلس تلگراف تبریکی برای دوما فرستاده و در ضمن آن به نحوه رفتار ظالمانه دولت روسیه تزاری نسبت به دولت و ملت ایران شرح و تفصیلی ارائه و خواهان اقدامات مثبت نسبت به ایران از طرف دوما بشوند.

حسین علاء در ۱۲ جمادی‌الآخر ۱۳۳۵ق به سیدضیاءالدین نوشت: «که نمایندگان در منزل ارباب کیخسرو جمع شده و به دوما تلگراف لازم را زدند و رونوشت آن را به جراید تهران و مخبرین روزنامه‌های روسی هم دادند.» علاء در ضمن این نامه پیشنهاد می‌کند که: «در این موقع که اولیاء دولت ظاهراً مصمم هستند با حزم و خونسردی و ملاحظه اطراف، تدابیری به جهت استفاده از موقع اتخاذ و با تغییر رژیم نماینده خود را عوض کنند و نظر به اینکه بالطبع متروک داشتن رویه سابق برای مأمورین همسایگان مقیمین ایران دشوار است خیلی به موقع خواهد بود که هیأتی از جانب ملت ایران در پتروگراد برای جلب توجه و مساعدت ملت و جراید روس آزادانه پروپاگاندا کرده مؤید پیشرفت وظایف و مأموریت نماینده دولت ایران که ناچار فعالیت او محدودتر خواهد بود باشند. جنابعالی که همیشه پیش قدم آزادیخواهان بوده و با احساسات عالی و نیت خیریه در این مقصود خدمات شایان نموده‌اید و حالا هم در آنجا

تشریف دارید در تشکیل چنین هیأتی با نظریات صائبه و آراء متین، زربینه باید دخالت فرموده اشخاصی را که صلاح بدانید از اینجا به جنابعالی ملحق شوند مرقوم فرمایید تا وسایل آمدن آنها حتی المقدور فراهم گردد بلکه به خواست خداوند در این موقع مغتنم کاری از پیش برود^{۱۳}»

این مکاتبات در جلسه شنبه ۲۵ شعبان ۱۳۳۵ ق هیأت وزراء مورد بررسی قرار گرفت و هیأت مزبور مقرر کرد که: «کمیسونی در وزارت خارجه به ریاست معین الوزراء تشکیل و کلیه مسائل مربوط به انقلاب روسیه مورد مذاکره و مذاقه واقع شود و اقدام لازم و مقتضی به عمل آید^{۱۴}»

به نظر می‌رسد علاوه بر سابقه حضور سیدضیاءالدین در روسیه در مراحل نخست انقلاب ۱۹۱۷ م و ارسال گزارشهای مزبور به این مهم نیز باید توجه کرد که روزنامه «رعد» به صورت مستمر تمام اخبار و گزارشهای مربوط به روسیه و قفقاز را به طور گسترده منتشر می‌کرد و لهذا سیدضیاءالدین می‌بایست اطلاعات جامعی از اوضاع سیاسی این مناطق داشته باشد. همچنین باید اضافه کرد که احتمالاً آشنایی پیشین وثوق الدوله با سیدضیاء، بویژه وجه «روسی» آن نیز در اعزام او به عنوان رئیس هیأت به مأموریت مؤثر بوده است؛ ناگفته نماند وقتی که سیدضیاءالدین در ۱۳۳۴ قمری به روسیه رفت تلگراف تبریکی از طریق سفارت برای رئیس الوزرای ایران - یعنی وثوق الدوله - فرستاد و وثوق الدوله پاسخ و تشکر خود را از طریق تلگراف به سفارت پتروگراد برای سیدضیاءالدین ارسال داشت^{۱۵}. این خود نشان‌دهنده نوعی ارتباط بین آنها بوده است.

چگونگی اعزام هیأت ایرانی به قفقاز

اعضای هیأت اعزامیه ایران به قفقاز در مجموع چهارده نفر بودند که علاوه بر سیدضیاءالدین آقایان حاج میرزا موسی خان مفخم‌الملک به عنوان نماینده و باقر کاظمی مذهب‌الدوله به عنوان منشی از وزارت امور خارجه، یوسف مشار نماینده وزارت داخله، رضا فهیمی نماینده وزارت معارف، رحیم ارجمند نماینده وزارت پست و تلگراف، کلنل کاظم خان

سیاح نماینده ژاندارمری، ترجمان السلطان از وزارت مالیه، محمد جعفر میرزا نماینده وزارت فواید عامه و غلامرضاخان مفاخر الملک را شامل می‌شد.

سیدضیاءالدین و همراهان در روز ششم آذر با کشتی ویاتکا متعلق به کمپانی قفقاز مرکوری از انزلی حرکت و روز هفتم وارد بادکوبه شدند و مورد استقبال مقامات جمهوری آذربایجان و ایرانیان مقیم بادکوبه قرار گرفتند.

اسناد ارائه شده در این مجموعه را - که در کل به ابعاد مختلف فعالیتهای سیدضیاءالدین طباطبایی در قفقاز و مسائل سیاسی آن دوره اختصاص دارد - به طور کلی می‌توان به چند مقوله تقسیم کرد. اولین موضوعی که هیأت باید به حل آن می‌پرداخت رسیدگی به موضوع ضبط و تاراج اموال ایرانیان، مقیم قفقاز در خلال آشوب انقلاب ۱۹۱۷ م بود^{۱۶}. موارد زیادی از خشونت و سوء سلوک مأمورین حکومت آذربایجان که نسبت به اتباع ایران در باکو و گنجه به سرکنسولگری ایران در تفلیس گزارش می‌شد و مأمورین سیاسی ایران در قفقاز مراتب اعتراض خود را به حاکمان آذربایجان ابراز می‌کردند اما اقدامی برای رفع آن انجام نمی‌شد^{۱۷}.

موضوع پراهمیت دیگری که در مذاکرات محرمانه هیأت اعزامی با بعضی از رؤسای جمهوری آذربایجان محل مذاکره قرار گرفت، مسأله ایجاد یک کنفدراسیون منطقه‌ای بود که ظاهراً در خلال مذاکرات نصرت‌الدوله فیروز نماینده ایران در کنفرانس صلح پاریس و علمیردان بیگ توپچی باشی‌اف نماینده جمهوری آذربایجان در آن کنفرانس در مورد آن توافقی حاصل شده بود. نصرت‌الدوله فیروز در تلگرافی به وزارت امور خارجه اعلام کرد که در این زمینه مذاکرات مفصل و مفیدی با نمایندگان جمهوری آذربایجان در پاریس و بالرد کرزن - وزیر امور خارجه بریتانیا - داشته است و پیشنهاد کرد که اعزام هیأت به وصول نتیجه مذاکرات موکول شود^{۱۸}.

لرد کرزن در پایان نامه مورخ ۱۳ نوامبر ۱۹۱۹ م خود به سرپرسی کاکس می‌نویسد: «نصرت‌الدوله به من اطلاع داد که طی اقامت اخیرش در پاریس با هیأت نمایندگی آذربایجان روسیه که برای تسلیم عرض حال جمهوری جدید آذربایجان به کنفرانس صلح وارد پاریس

شده‌اند مذاکراتی انجام داده و نامه‌ای هم به زبان فرانسه به من تسلیم کرد که در ضمیمه آن خواسته‌های نمایندگان آذربایجان ارائه شده است^{۱۹}».

نصرت‌الدوله فیروز در نامه خود به کرزن متن یک یادداشت رسمی راجع به دعاوی ارضی ایران در شمال، غرب و شرق و دلایل تاریخی آن ارائه داده بود و در ضمیمه آن، توافقنامه نماینده دولت آذربایجان با نماینده دولت ایران در چهار ماده را برای لردکرزن ارسال می‌دارد. متن این توافقنامه چنین است:

«۱- آذربایجان قفقاز در محدوده‌ای که هیأت نمایندگی آن کشور در عرض حال رسمی خود به کنفرانس صلح پاریس (و در نقشه‌های ضمیمه این یادداشت نشان داده برای همیشه از قلمرو ارضی روسیه جدا می‌شود).

۲- جمهوری آذربایجان که از ۲۸ مه ۱۹۱۸ به وجود آمده است به عنوان دولتی آزاد، مستقل و دموکراتیک که پایتختش بادکوبه است به رسمیت شناخته خواهد شد. جمهوری جدید، رئیس جمهوری که منتخب مردم است و پارلمان که طبق قانون اساسی کشور (مصوب مجلس مؤسسان) به وجود آمده است، خواهد داشت. اعضای پارلمان آذربایجان را خود مردم آذربایجان در انتخابات عمومی تعیین خواهند کرد و حکومت کنونی آن کشور در صدد است به محض خاتمه انتخابات مجلس را افتتاح کند.

۳- جمهوری دموکراتیک آذربایجان با همسایه بلافصل خود کشور شاهنشاهی ایران پیوندهای نزدیک سیاسی و اقتصادی برقرار خواهد کرد و این پیوندها در چارچوب کنفدراسیون خواهد بود که شکل و شالوده آن و نیز وسایل تحقق یافتنش پس از بحث و تبادل نظر میان حکومت‌های ایران و آذربایجان تعیین خواهد شد. توافقنامه حاصل میان طرفین (در این زمینه) باید به تصویب پارلمان هر دو کشور برسد. ولی جمهوری دموکراتیک آذربایجان از هم اکنون اعلام می‌دارد که روابط خارجی دولتی یکی خواهد شد و وزارت خارجه واحدی سیاست خارجی هر دو کشور را اداره خواهد کرد.

۴- جمهوری آذربایجان برای تحقق بخشیدن به اهدافی که در بندهای ۱ و ۲ این بیانیه

تشریح شده است - اعلام رسمیت کشور جدید، حفظ استقلال این کشور و تضمین تمامیت ارضی اش در مقابل هر نوع تجاوزی که ممکن است صورت گیرد - و نیز برای توسعه نیروهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی کشور نوبنیان کمک و همکاری بریتانیای کبیر را به همان نحو که در دسترس ایران قرار گیرد صمیمانه خواستار است.^{۲۰}»

نصرت‌الدوله دلایلی را که باعث تلاشهایی در جهت حصول به این توافق شده بود در نامه مورخ ۱۷ نوامبر ۱۹۱۹م خود به لرد کرزن چنین بر شمرده است: «با توجه به اوضاع و احوال کنونی جهان مخصوصاً با در نظر گرفتن این همه مناسبات نزدیک و وحدت منافع سیاسی که اخیراً میان دو کشور هم پیمان ایران و انگلستان به وجود آمده است جداً بر این عقیده هستم که مصالح عالی بریتانیا در قفقاز مخصوصاً در منطقه‌ای به ثروتمندی و حاصلخیزی بادکوبه قاعدتاً نباید با منافع کشور متبوع من در همین منطقه مغایرت و اصطکاک داشته باشد یا اینکه انگلستان اندیشه تفوق سیاسی ایران را در آذربایجان با نظری نامساعد بنگرد.» نصرت‌الدوله در ادامه می‌نویسد: «مسئله مهم برای من این است که از نقطه نظرهای دولت بریتانیا از نظرات شخص عالیجناب و از سیاستی که مایلید در این زمینه تعقیب شود، آگاه گردم. منظورم سیاست و خط مشی است که در روزهای آینده باید اتخاذ شود، خواه در مذاکره با اعضای هیأت نمایندگی آذربایجان در پاریس، خواه با فرستاده‌های آنها در تهران و خواه در تبادل نظرهای آتی میان حکومت آذربایجان و هیأتی که وثوق‌الدوله خیال دارد مخصوصاً بر انجام این مذاکرات به بادکوبه بفرستد.^{۲۱}»

اما انگلیسیها به رغم آنکه در پی انعقاد قرارداد ۱۹۱۹م هم پیمان ایران محسوب می‌شدند از آنجایی که خود قصد چیرگی بر قفقاز را داشتند با سیاست منطقه‌ای ایران مخالف بود و این ایده‌ها را «جاه‌طلبانه» می‌دانستند و از هر گونه کارشکنی در این امر خودداری نمی‌کردند.

چنین بنظر می‌آید که وثوق‌الدوله برخلاف نصرت‌الدوله با ایجاد کنفدراسیون مزبور با احتیاط بیشتری برخورد کرد. در یکی از نامه‌های او به سیدضیاءالدین طباطبایی در این زمینه آمده است: «عجالتاً با اوضاع کنونی و نداشتن هیچ قسم وسیله تعقیب آنها خالی از اشکال

نخواهد بود، این نکته نیز مورد توجه است که آیا کنفدراسیون ایران و قفقازیه و روابطی را که تشکیل چنین امری ایجاب می‌نماید چه تأثیراتی خواهد داشت و به مفید بودن آنها می‌توان معتقد بود؟» و ثوق‌الدوله در خاتمه می‌نویسد: «در مسأله کنفدراسیون هرگاه بعد از این هم مسأله را جداً تعقیب کردند موقوف به مراجعه به تهران فرمایید و جوابی که متضمن اظهار عقیده و رد یا قبول باشد نفرمایند و فوری مطلب را کتباً یا تلگرافاً مراجعه فرمایید تا جواب داده شود خود اینجانب هم در این زمینه مطالعاتی کرده نتیجه را به جنابعالی می‌نویسم».^{۲۲}

از مسائل پراهمیت دیگر که هیأت اعزامیه می‌بایست به آن می‌پرداخت موضوع ترانزیت کالا و حل مسائل گمرکی حمل محمولات پستی، قرارداد تلگرافی و قرارداد کنسولی بین طرفین بود. به دلیل اینکه یکی از راههای مهم ارتباطی ایران به دنیای خارج از طریق باکو بود و از این راه برای حمل کالا، حمل محمولات پستی و عبور مسافری استفاده می‌شد و اختلالات ایجاد شده در آن در سالهای اخیر مشکلات عظیمی را برای ایران و ایرانیان بوجود آورده بود. از طرف دیگر دولت ایران نیز همانند بسیاری از دیگر کشورهای جهان در درجه اول به علت نامشخص بودن وضعیت بین‌المللی جدید و بویژه وضعیت برآمده از فروپاشی نظام روسیه تزاری هنوز نمی‌توانست این جمهوری را شناسایی کند. این وضعیت ناروشن حقوقی مشکلات زیادی به وجود آورده بود که می‌بایست به شکلی حل شود. همان‌گونه که ملاحظه خواهد شد از روزی که هیأت اعزامی وارد باکو شد تا ماهها نتوانست برای حل این مشکلات با نمایندگان مورد وثوق جمهوری آذربایجان مذاکره و به نتیجه‌ای برسد، زیرا بی‌ثباتی اوضاع سیاسی و انسجام نداشتن بافت حکومتی جمهوری آذربایجان تعلل و گرفتاریهای متعددی را موجب شده بود.

در خلال مذاکرات مختلفی که انجام شد سعی و تلاش نمایندگان جمهوری آذربایجان بیشتر بر کسب امتیازات یک جانبه قرار گرفته بود. هیأت ایرانی چون در چارچوب اهداف تأسیس یک کنفدراسیون منطقه‌ای حرکت می‌کردند برخی از این تقاضاها را اجابت کرده و بعضی را رد کردند. از جمله وزیر عدلیه جمهوری آذربایجان ادعا کرد که آذربایجان وارث روسیه است و حقوقی را که اتباع روس در ایران برخوردار بودند، حالا اتباع آذربایجان باید داشته باشند که

بلافاصله رئیس هیأت این ادعا را رد کرد و متذکر شد تمام معاهداتی که بین ایران و روسیه منعقد شده با زور و استبداد بوده و حالا که این تهدید و زور از میان رفته دولت ایران از حقوق خود دفاع خواهد کرد^{۲۳}. رئیس هیأت بعد از مذاکرات عدیده قراردادهای و صورت جلسه‌ها را برای دولت ایران فرستاد تا وزرای مربوطه قراردادهای را بررسی و برای تأیید نهایی به باکو بفرستند. اما با انتقادهایی که مسئولین پست و تلگراف، گمرک و مستشار حقوقی وزارت عدلیه از قراردادهای گرفتند باعث شد که قراردادهای مورد تأیید فوری ایران قرار نگرفت و همان‌گونه که ملاحظه خواهد شد بنا به تحولات سریع منطقه‌ای و از میان رفتن استقلال جمهوریهای قفقاز در پی حمله روسیه بلشویکی دیگر فرصتی برای مذاکرات بیشتر باقی نماند.

در موضوع رسیدگی به خواسته‌های فرهنگی ایرانیان مقیم باکو می‌توان متذکر شد که رئیس هیأت ایران در بازدید از مدرسه اتحاد ایرانیان در باکو کمکی مالی به صندوق اعانه مدرسه کرده و اوضاع مالی و آموزشی را بررسی می‌کند و با توجه به اینکه مدرسه وضعیتی ناگوار داشته گزارشی از آنجا برای رئیس وزراء می‌دهد که در آن توصیه شده بود که به امر آموزشی کودکان ایرانی در آنجا رسیدگی شود^{۲۴} و حتی پیشنهاد می‌کند که از محل عایدات گمرک انزلی درصدی برای پیشبرد آموزش زبان فارسی و بهبود وضعیت مدارس ایرانی اختصاص داده شود^{۲۵}. اما رئیس الوزراء این کار را مقدور ندانسته و در پاسخ می‌نویسد که: «باید برای این امر راهکار دیگری پیدا کرد»^{۲۶}.

سیدضیاءالدین برای ایجاد هسته یک نیروی دریایی ایرانی در دریای خزر و همچنین ایجاد یک قوای ده‌هزار نفری در نواحی مرزی ایران با مقامات دولتی و همچنین نمایندگان دولت بریتانیا وارد مذاکره می‌شود. وی به کلنل استوکس یکی از نمایندگان بریتانیا در باکو پیشنهاد می‌کند کشتیهای دینکین فرمانده نیروهای ضدانقلابی روس را از او گرفته و در اختیار ایران بگذارد. اما استوکس با این امر مخالفت می‌کند، سپس سیدضیاءالدین به رئیس‌الوزراء پیشنهاد می‌کند که ایران با دولت انگلستان وارد مذاکره شود تا از این طریق بتواند دو کشتی جنگی از دینکین بگیرد و همچنین او اجازه می‌خواهد که خود راساً دو کشتی از بادکوبه

خریداری کرده و با تعبیه چند قبضه توپ جنگی بر آن، دو کشتی جنگی برای ایران آماده کند^{۲۷} اما به نظر می‌رسد که در درجه اول به علت مخالفت انگلیسیها با این امر پیشرفتی در این برنامه حاصل نشد. از دیگر معضلاتی که هیأت با آن روبرو گردید و سعی کرد آن را حل کند وضعیت بسیار ناگوار کارگران ایرانی در قفقاز بود، به همین منظور هیأت اعزامی از دولت خواست که به مأمورین مرزی دستور بدهند که دیگر بیش از این اجازه ندهند کارگران ایرانی وارد آذربایجان شوند^{۲۸}. علاوه بر این پیشنهاد کرد هزینه تذکره کارگران ایرانی که مبلغ آن دو تومان بود به دو قران کاهش یابد تا فشاری بر کارگران نباشد. یکی دیگر از پیشنهاداتی که در این زمینه مطرح شد آن بود که تعرفه نفت وارداتی از باکو افزایش یابد و عایدات آن صرف مدرسه و معارف ایرانیان و پیشرفت مقاصد دولت ایران صرف شود^{۲۹}. همچنین رئیس هیأت با اشاره به حضور دو بیست تا سیصد نفر ایرانی فقیر که در لنکران سرگردان و پریشان حال بودند، پیشنهاد کرد ترتیبی داده شود که آنها از راه انزلی و آستارا وارد ایران شوند و پس از فراهم شدن مأوایی برای آنها، مبلغ پنج تومان هم برای هر نفر تخصیص داده شود تا بعد از ده روز بتوانند در اطراف شهر برای خود کاری پیدا کنند. رئیس هیأت در پیشنهاد دیگر می‌نویسد که: «با توجه به اسکات موقت غائله سمکو اینکه در غرب ایران امنیت برقرار شده بود، ایرانیان قفقاز احضار و آنان را به آن منطقه کوچ دهیم و روستاهای آنجا را آباد نمایند»^{۳۰}. اما رئیس وزراء اعلام می‌کند وضعیت مالی دولت نامناسب است و توانایی اجرای اسکان را ندارد^{۳۱}.

سیدضیاءالدین بعد از ورود به باکو از طرز فکر گروه‌های حاکم بر جمهوری آذربایجان و بحرانهای سیاسی حاکم بر آذربایجان را برای دولت ایران ارائه می‌کند. وی اعضای مجلس جمهوری آذربایجان را به یازده گروه تقسیم و خصوصیات هر یک را بر می‌شمارد و در مورد خصوصیات فکری آنان به دولتمردان ایران گزارشهای جالب توجهی ارسال می‌کند^{۳۲}. یکی دیگر از نکاتی که سیدضیاءالدین در گزارشهای خود مورد اشاره دارد متأثر بودن دولتمردان آذربایجان از عثمانیهاست تا آنجا که هیأت اعزامیه برای مذاکره جهت حل و فصل مشکلات طرفین با عدم تمایل آنان مواجه بود. حتی در یکی از این مقاطع معزالدوله سرکنسول ایران در

تفلیس از سوی سیدضیاءالدین مأمور شد که برای فراهم آوردن زمینه مذاکرات با دولتهای قفقاز با آلبور واردروپ نماینده دولت انگلیس در تفلیس وارد مذاکره شود.^{۳۳}

از دیگر مسائلی که سیدضیاءالدین و هیأت همراه وی با آن روبرو بود مداخلات مستمر نیروهای انگلیس در امور داخلی ایران بود. او تلاش داشت از طریق برانگیختن مقامات ایرانی در تهران جلو این مداخلات را بگیرد. مسأله سانسور مراسلات پستی ایران توسط مأمورین انگلیسی یکی از این مسائل بود؛ سیدضیاءالدین سعی کرد از طریق مذاکره با مآژور ادmondز این مسأله را حل کند و از رئیس‌الوزراء هم خواست که از طریق وزیر مختار انگلیس در تهران تلاشی مبذول شود تا جلو این مداخله نظامیان انگلیسی گرفته شود.^{۳۴} سیدضیاءالدین در نامه‌ای دیگر اشاره دارد که انگلیسیها نامه‌های هیأت اعزامیه را تفتیش می‌کنند و رئیس پست انزلی را به جرم اینکه نامه‌ها را در اختیار آنان نگذاشته است اجازه ورود به کشتیها نمی‌دهند. او مداخله بی‌رویه انگلیسیها را در اموری که نقض حاکمیت ایران بشمار می‌رفت به رئیس‌الوزراء گزارش کرده و خواستار رفع این مداخلات می‌شود.^{۳۵}

پایان مذاکرات هیأت اعزامی

و مراجعت سیدضیاءالدین طباطبایی

روز شنبه ۳۰ حوت [اسفند] ۱۲۹۸ش آخرین جلسه مذاکرات کنفرانس ایران و آذربایجان منعقد گردید. در این جلسه که در حضور تمام اعضای هیأت اعزامیه برگزار شد از طرف دولت آذربایجان فتحعلی‌خان خویسکی وزیر امور خارجه، خلیل بیگ خاص محمداف وزیر عدلیه، محمدحسن حاجینسکی وزیر تجارت و صنایع، خدابایگ ملک اصلانوف وزیر طرق و شوارع، جموحاجینسکی وزیر پست و تلگراف حضور داشتند. در باب موارد ذیل توافقی حاصل شد و قراردادهای مختلفی در هفت موضوع به امضای طرفین رسید. ۱- مسأله ترانزیت ۲- مسأله کنسولگریها ۳- مسأله روابط پستی ۴- مسأله کولی پستال ۵- مسأله گمرکات ۶- مسأله روابط تلگرافی ۷- معاهده دوستی.

بعد از پایان مذاکرات رئیس‌الوزراء نصیب بیک یوسف بیگلی وارد جلسه و پس از امضای معاهدات ضیافتی برقرار شد. سیدضیاءالدین در آن ضیافت نطقی کرد و در آن نطق اعلام کرد که دولت ایران جمهوری آذربایجان را به طور دوژور به رسمیت می‌شناسد.^{۳۶}

سیدضیاءالدین در تاریخ ۵ و ۶ حمل [فروردین] ۱۲۹۹ش تمام قراردادهای و صورت جلسات را توسط یکی از اعضای هیأت برای رئیس‌الوزراء وثوق‌الدوله فرستاد، وی نیز بلافاصله دستورات جلسه‌ای از متخصصان و وزرای وزارتخانه‌های مربوطه منعقد شد تا این قراردادها را بررسی کنند. نکاتی چند از مفاد این قراردادها به ضرر ایران تشخیص داده شده بود و ریاست وزراء در نامه‌ای به تاریخ ۱۸ حمل ۱۲۹۹ش برای سیدضیاءالدین ارسال و این نکات را متذکر می‌شود.

سیدضیاءالدین که وقت را تنگ دانسته و از آن بیم داشت که فرصت از دست برود اجباراً هیأت را در باکو گذاشته و برای ادای توضیحاتی چند به انزلی می‌آید و روز ۲۹ حمل از انزلی حرکت و اول اردیبهشت وارد تهران می‌شود و بلافاصله با رئیس‌الوزراء ملاقات و مذاکره می‌کند، اما دیگر دیر شده بود، زیرا در اوایل اردیبهشت همان سال (۲۷ آوریل ۱۹۲۰م) حکومت باکو به وسیله بلشویکها سقوط کرد و نه فقط این قراردادها هیچ‌گاه به تصویب طرفین نرسید، که دوران استقلال جمهوری آذربایجان نیز به پایان رسید.

در پایان مقدمه این نکته را نیز باید در نظر گرفت، هیأت اعزامیه به قفقاز سعی کرد که باب مرادوات با جمهوری گرجستان و ارمنستان را نیز بگشاید و قراردادهایی هم با آنها منعقد کند، اما به دلیل طولانی شدن مذاکرات ایران و آذربایجان و همچنین سرنگونی سریع این جمهوریه‌ها توسط بلشویکها در مراحل بعد به تحقق این امر موفق نشد. در این مجموعه - یعنی مجموعه اسناد هیأت اعزامیه به قفقاز - تنها اسنادی که از روابط ایران با جمهوریه‌های ارمنستان و گرجستان ملاحظه شد عبارت بودند از پیام تبریک وثوق‌الدوله به مناسبت استقلال گرجستان برای رئیس‌الوزرای گرجستان و اینکه بنا به درخواست سیدضیاءالدین به دولت ایران، ۵۰ هزار پوپ برنج برای زلزله‌زدگان گرجستان تهیه و به نماینده دولت گرجستان در انزلی واگذار شد. در مورد ارمنستان هم سیدضیاءالدین طی نامه‌ای به ریاست وزراء اعلام نمود که نماینده دولت

ارمنستان با هیأتی وارد تهران خواهند شد و او توصیه تدارک تشریفات کرده بود^{۳۷}. به جز این مورد اسناد دیگر به دست نیامد. اما در مطبوعات گزارشهای مختلفی در مورد ارتباط اعضای هیأت اعزامی با دولتین گرجستان و ارمنستان منعکس شده بود^{۳۸}.

در خاتمه عرض تشکر و سپاس از سروران گرامی کاوه بیات، سید محمد حسین منظورالاجداد که از راهنماییهای خود دریغ نورزیدند و آقای سید مهدی سیاهپوش برای ویراستاری کتاب و آقای محمود احمدی مسئول بخش نشریات کتابخانه مجلس، وظیفه‌ای است که به خرسندی تمام در اینجا ادا می‌کنم.

یادداشتها

۱. ای.اچ.کار، تاریخ روسیه شوروی، ج ۳، ج ۱، ترجمه نجف دریابندری، اصفهان، نشر زنده رود، ۱۳۷۱، ص ۴۱۴.
۲. تادایوس سویتوسکی، آذربایجان روسیه، شکل‌گیری هویت ملی در یک جامعه مسلمان، ترجمه ا. آیدین، استراسبورگ، ۱۹۸۷، صص ۱۴۷، ۱۴۸.
۳. عنایت‌الله رضا، تاریخ اردن و آلبانیای قفقاز، تهران، ایران زمین، ۱۳۶۰، ص ۵۳.
۴. سویتوسکی، همان، ۱۵۲ و ۱۵۳.
۵. روزنامه رعد، شماره ۴۰، ۲۹ ربیع‌الاول ۱۳۳۶.
۶. روزنامه رعد، شماره ۱۴۲، جمعه ۱۸ جمادی‌الثانی ۱۳۳۷.
۷. سیدمهدی فرخ، خاطرات سیاسی فرخ، به اهتمام پرویز لوشانی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۷، ص ۵۴ و همچنین رجوع شود به سند شماره ۲ و ۹.
۸. رجوع شود به سند شماره ۸.
۹. روزنامه رعد مورخ پنجشنبه ۲۲ ذی‌قعدة ۱۳۳۴ برابر با ۲۹ شهریور ۱۲۹۵ خورشیدی شماره ۲۴۶. سیدضیاء‌الدین در سرمقاله‌ای تحت عنوان «بعد از سه سال، تعطیل موقتی رعد» می‌نویسد: «با این شماره سال سوم انتشار ثانوی روزنامه برق و رعد خاتمه می‌یابد ... من می‌روم در صورتی که بر اثر خود دوستیها و دشمنیها می‌گذارم که بار و ثمر میرزیت در زندگانی است ...» و در پایان سرمقاله آمده است: «شاید در آینده نزدیک یعنی متعاقب اعاده صحت و کسب معلوماتی که در نظر دارم باز بتوانم هموطنان خود را ساعتی به خواندن اوراق

جالب توجه‌تری مشغول کنم.»

اما در این سرمقاله ذکر نمی‌کند که قصد رفتن به روسیه دارد، شاید مایل بوده است که این مسأله پنهان بماند. یک سال بعد روزنامه ایران در شماره ۱۲۶ خود مورخ چهارشنبه غره ذیحجه ۱۳۳۵ اعلانی را از سوی مدیر روزنامه رعد، یعنی سیدضیاءالدین منتشر که عنقریب روزنامه رعد منتشر خواهد شد. در ابتدای اعلان آمده است: «روزنامه یومیه رعد که در اواخر برج سنبله سال قبل بواسطه کسالت مزاج و خستگی دماغ مدیر محترم آن به طور موقت تعطیل شد در یک آینده بسیار نزدیکی مجدداً طبع و نشر خواهد گردید.» و بالاخره در شماره اول روزنامه رعد مورخ ۲۹ محرم ۱۳۳۶ برابر با ۲۴ آبان ۱۲۹۶ سیدضیاءالدین سرمقاله‌ای تحت عنوان «بعد از چهارده ماه» منتشر می‌کند که در آن هم اشاره‌ای به مسافرت و اقداماتش در روسیه نمی‌کند.

۱۰. وزارت امور خارجه، سال ۱۳۳۵، کارتن ۱۳، پرونده ۲.

۱۱. اسرار سیاسی کودتا و زندگانی آقای سیدضیاءالدین طباطبایی، تهران، بی‌نا، ۱۳۲۲، ص ۴۵.

۱۲. مورخ الدوله سپهر، ایران و جنگ جهانی ۱۹۱۴ - ۱۹۱۸، تهران، انتشارات ادیب، ۱۳۶۲، چاپ دوم، ص ۴۴۷.

۱۳. همان، ۴۴۹.

۱۴. همان، ۴۸۱.

۱۵. وزارت امور خارجه، سال ۱۳۳۴، کارتن ۱۳، پرونده ۳.

۱۶. به عنوان مثال از هیأت تجار ایرانی مقیم بادکوبه عریضه‌ای برای احمدشاه ارسال شد که در آن به صدمات و

غارت اموال ایرانیان اشاره شده. رک به: سند شماره ۱۰.

۱۷. رک به: سند شماره ۱ و ۱۳.

۱۸. رک به: سند شماره ۷.

۱۹. وزارت خارجه بریتانیا، اسناد محرمانه قرارداد ۱۹۱۹ ایران و انگلیس، ترجمه دکتر جواد شیخ‌الاسلامی، ج اول،

ج دوم، تهران، مؤسسه کیهان ۱۳۶۸، ص ۲۰۹

۲۰. همان، ص ۲۱۴ و ۲۱۵.

۲۱. همان، ص ۲۲۷، ۲۲۹.

۲۲. رک به: سند شماره ۳۷.

۲۳. رک به: سند شماره ۲۱.

۲۴. رک به: سند شماره ۳۷.

۲۵. رک به: سند شماره ۵۷.

۲۶. رک به: سند شماره ۹۲.

۲۷. رک به: سند شماره ۳۲.

۲۸. رک به: سند شماره ۳۵.

۲۹. رک به: سند شماره ۵۱.

۳۰. رک به: سند شماره ۶۲.

۳۱. رک به: سند شماره ۸۲.

۳۲. رک به: سند شماره ۳۳.

۳۳. رک به: سند شماره ۴۹.

۳۴. رک به: سند شماره ۳۲.

۳۵. رک به: سند شماره ۸۶.

۳۶. روزنامه رعد، شماره ۶، سه‌شنبه ۱۶ رجب ۱۳۳۸ = ۱۸ حمل.

۳۷. رک به: سند شماره ۲۵.

۳۸. پرنس ارقوتیان در روز ۱۳ جدی = [دی] ۱۲۹۸ ش وارد تهران می‌شود و ملاقاتها و مذاکراتی را با مقامات ایرانی انجام می‌دهد. انعکاس این روابط در نشریات مشهود است. مثلاً روزنامه رعد در شماره ۲۴۷ مورخ ۲۱ جمادی‌الاول = ۲۳ دلو ۱۳۳۸ قمری می‌نویسد: «مسیو خوتی زیانس رئیس‌الوزراء ارمنستان تلگرافی توسط پرنس ارقوتیان نماینده خودشان راجع به رسمیت شناختن دولت جمهوری ارمنستان به مقام ریاست وزراء مخابره و اظهار تشکر نموده‌اند.» این پیام نشان می‌دهد که وثوق‌الدوله علاوه بر آذربایجان و گرجستان برای رئیس‌الوزراء ارمنستان هم پیام تبریک به مناسبت استقلال ارمنستان ارسال کرده و شاید این امر توسط هیأت اعزامیه صورت گرفته است و یا روزنامه رعد شماره ۲۵۹ مورخ ۵ جمادی‌الثانی = ۷ اسفند ۱۳۳۸ به نقل از رویتر می‌نویسد: «۱۷ فوریه نمایندگان ایران وارد ایروان شدند بدین مقصود که مناسبات تجارتي ایران و ارمنستان را مستقر سازند.»

بازنویسی اسناد

از: قونسولگری ایران در تفلیس

به: وزارت امور خارجه

تاریخ: ۱۵ ذی الحجه ۱۳۳۷

نمره: ۱۶۰۴

مقام منبع وزارت جلیله امور خارجه دامت شوکته

در عرض راه از بادکوبه تا باطوم حضرت اشرف آقای وزیر خارجه را از کلیه اوضاع قفقاز و مخصوصاً سبک رفتار مأمورین آذربایجان نسبت به اتباع ایران و اقداماتی که در تضييع حقوق آنها می نمایند، مستحضر داشتیم. همچو مقتضی دیدند که راجع به ترتیبات بادکوبه و سوءسلوک مأمورین محلی، با حضور عادل خان زیادخانف معاون وزارت خارجه آذربایجان که به سمت مهمانداری موکب همایونی همراه بود، مذاکراتی به عمل آید. آقای وزیر خارجه بر طبق اظهارات بنده شرحی از سوء رفتار و مناسبات مأمورین حکومت آذربایجان قفقاز، شکایت و صریحاً فرمودند که اگر به فوریت اقداماتی از طرف اولیای حکومت شما در تسویه مسائل مابه الاختلاف و تهیه موجبات آسایش اتباع دولت علیه مقیمین خاک آذربایجان قفقاز به عمل نیاید، به کلی مناسبات فیما بین کدر و اولیای دولت علیه مجبورند که به بعضی وسایل جدی برای حفظ حقوق و منافع خود متشبث شوند و مخصوصاً خاطر نشان فرمودند که با آن همه مساعدت و حسن پذیرایی که از طرف دولت، نسبت به اسمعیل خان زیادخانف برادر شما و نماینده حکومت آذربایجان، برخلاف احساسات عمومی، در طهران از طرف اولیای دولت منظور گردید، به هیچ وجه مقتضی نیست که حالا این گونه رفتار خشونت آمیز از طرف مأمورین شما ناشی گردد و این همه در کارهای تجار ایرانی و امور قونسولگری اشکالات و نامساعدتی بشود. عادل خان خواست مطابق معمول به اینکه حکومت ما جدیدالتأسیس و هنوز چرخ

ادارات مان راه نیفتاده و امور در مجرای طبیعی داخل نشده و مأمورین به حفظ روابط خارجی آشنا نگردیده‌اند متعذر گردد، و با این قبیل معاذیر، که همیشه آلت دفاع برای خود قرار داده‌اند، آقای وزیر خارجه را ساکت نموده و به پاره‌ای مواعید بی‌اساس متقاعد نماید. بنده فوراً به مشارالیه جواب دادم که غیر از حکومت آذربایجان حکومت‌های دیگری هم در قفقازیه تأسیس گردیده و با وجودی که وضعیت‌شان از حیث مذهب و قوانین و اخلاق با ما خیلی فرق دارد مع‌هذا فوق‌العاده مراقب تشییید روابط و مناسبات خارجی می‌باشند و در پیشرفت امور و حفظ حقوق و منافع اتباع ایران، همه قسم با مأمورین دولت علیه مساعدت و همراهی می‌نمایند و اتباع ایران مقیمین حوزه اقتدار آنها در نهایت آسایش زندگانی می‌کنند و متأسفانه با وجود جهت جامعیت اسلامیت و انتظاراتی که دولت علیه از حکومت آذربایجان دارد مع‌هذا خشونت و سوءسلوک مأمورین حکومت شما با اتباع ایران به اندازه‌ای کسب شدت نموده که تحمل‌ناپذیر و اتصالاً از عموم تجار و اتباع ایران مقیمین بادکوبه و گنجه به ژنرال قونسولگری تفلیس شکایت می‌رسد و از طرف مأمورین محلی همه قسم به آنها تعدی و اجحاف می‌شود و هر وقت هم قونسولگری بادکوبه و یا ژنرال قونسولگری تفلیس اعتراض می‌نماید عین این اظهاراتی را که شما می‌نمایید جواب می‌دهند. چون بیش از این نمی‌توان متحمل این‌گونه سوءسلوک و نامساعدتی شد به این جهت من در حضور آقای وزیر امور خارجه رسماً به شما اظهار می‌نمایم که هرگاه اولیای حکومت شما اقدام عاجلی در تهیه موجبات آسایش و حفظ حقوق و منافع اتباع ایران به عمل نیاورند و رفتار خود را تغییر ندهند دولت متبوعه من، ناچار خواهد بود و سالیلی اتخاذ نماید که در نتیجه آن حکومت آذربایجان دچار زحمت گردد.

عادل‌خان بعد از این اظهارات فوراً بهانه دیگری پیدا کرده و اظهار داشت در صورتی که نمایندگی مرا در طهران تصویب و تصدیق نمایند من قول می‌دهم تمام اختلافات را رفع و امور معوقه را انجام و استرضای خاطر مأمورین شما را کاملاً فراهم نمایم. آقای وزیر خارجه جواباً فرمودند که من در پذیرفتن شما حرفی ندارم ولی بهتر این است، قبلاً سعی نمایند که این کارها را اصلاح کرده و رفع شکایات تجار و اتباع ایران را نموده و طوری نمایند که من بتوانم افکار

عمومی و مطبوعات ایران را با مأموریت شما موافق نمایم و چون شما معاون وزیر خارجه هستید می‌توانید اظهارات مرا به رئیس مستقیم خودتان و هیأت دولت رسانده و سعی نمایید که اختلافات فیما بین تسویه شود و من مخصوصاً ژنرال قونسول تفلیس را مأمور می‌نمایم که در مراجعت از باطوم به بادکوبه آمده و با اولیای حکومت آذربایجان در این مسائل به اتفاق شما مذاکره جدی نموده و قراری بدهد که در آتیه اشکالاتی تولید نشده و موجبات استقرار روابط حسنه فیما بین فراهم گردد.

عادل‌خان به این ترتیب متقاعد و قرار شد همینکه وزیر خارجه و سایر وزراء که به واسطه شدت گرمای بادکوبه به بیلاق رفته‌اند، به شهر مراجعت نمایند، فوراً به بنده تلگرافاً اطلاع بدهند که به بادکوبه رفته و با هیأت وزراء ملاقات نموده، در مسائل جاریه مذاکرات لازمه بنمایم، این است که بنده نظر به قرارداد با عادل‌خان زیادخانف و امر آقای وزیر خارجه در ظرف این هفته به بادکوبه رفته و برای اصلاح امور آنجا اقدامات و مذاکرات مقتضیه به عمل آورده نتیجه را از آنجا به عرض خواهد رساند. استحضاراً جسارت به عرض ورزید.

معزالدوله [امضاء]

[حاشیه:] نمره ۴۳۷ - ۱۲ صفر ۳۸

از: قونسولگری ایران در تفلیس

به: وزارت امور خارجه

تاریخ: ۲۴ ذی الحجه ۱۳۳۷

نمره: ۱۶۹۷

مقام منبع وزارت جلیله امور خارجه دامت شوکت

مرقومه نمره $\frac{۲۲۵۶}{۴۱۸۶}$ زیارت، اینکه مرقوم فرموده‌اند قرارنامه بین اداره تحریرات روس و اسمعیل خان زیادخانف نماینده حکومت آذربایجان قفقاز منعقد و برطبق آن باید راجع به پاره‌ای اقدامات حکومت مزبور که مخالف مواد قرارداد است اعتراض نمود، لازم است صریحاً خاطر مبارک را مستحضر دارد که اولیای حکومت آذربایجان به هیچ وجه به قرارداد مزبور اهمیت نمی‌دهند و مواد آن را قابل اجرا نمی‌دانند. زیرا که بعد از مراجعت زیادخانف به بادکوبه تمام جراید محلی از رسمی و غیررسمی مشارالیه را برای همینکه با یک اداره از ادارات دولت علیه به طور غیررسمی عقد قرارداد نموده و طرف توجه و اعتنای اولیای دولت ایران واقع نشده و نتوانسته است به حفظ حیثیات حکومت آذربایجان موفقیت حاصل نماید، طرف اعتراض و ملامت قرارداده و به همین واسطه اولیای حکومت آذربایجان نیز قرارداد منعقد شده توسط او را غیرقابل اجرا دانسته و مکرر به قونسول بادکوبه اظهار داشته‌اند مادامی که دولت ایران حکومت ما را به رسمیت نشناسد و در کلیه امور با ما قرارداد رسمی منعقد نماید در هیچ یک از امور موافقت و مساعدت نخواهیم کرد. و حتی مأمور ایران را هم نمی‌توانیم به رسمیت بشناسیم. بعد از این مقدمه وضع سلوک و رفتار آنها نسبت به اتباع ایران و امور قونسولگری خیلی سخت‌تر و بر خشونتشان به مراتب افزوده شده، حتی پست ایران را که برای قفقازیه و سایر نقاط بادکوبه می‌رسد توقیف و کلیه کاغذجات را ضبط می‌نمایند و به همین واسطه مدتی است ابداً یک

پاکت و روزنامه برای ژنرال قونسولگری و سایر مأمورین نمی‌رسد. در صورتی که چندی پیش مرتباً پست می‌رسید. صریح می‌گویند مادامی که دولت ایران با ما قرارداد کتبی و تلگرافی ندارد یک تلگراف و کاغذ نخواهیم گذاشت از بادکوبه عبور کند با این حال معلوم نیست آن وزارت جلیله چه تصمیمی اتخاذ خواهند فرمود و تا کی راضی می‌شوند به واسطه بعضی ملاحظات بی‌فایده حقوق دولت و اتباع ایران در این نقاط تضييع بشود. به عقیده بنده یا باید بوسیله سرنیزه حفظ حقوق نمود و یا با تدابیر عملی. شق اول که متأسفانه برای دولت ما امکان ندارد، در این صورت اولیای دولت علیه ناچار هستند که با حکومت‌های جدیدالتأسیس قفقاز رسماً داخل مذاکره شده و برای عقد بعضی مقاولات و قراردادهای لازم اجازه و تعلیمات مرحمت فرمایند تا بتوان به انجام امور و حفظ منافع دولت و حقوق رعیت موفقیت حاصل کرد. و الا با این ترتیب از بنده که سهل است از هیچ کس کاری ساخته نیست، آنچه در این مدت عرض کرده‌ام به هیچ وجه طرف توجه واقع نشده و اولیای آن وزارت جلیله به همان تحریرات رسمی معمولی قناعت فرموده و به اضافه اینکه از همچو موقع مهمی استفاده نشده، سهل است حقوق‌های عادی هم که دولت ایران از سابق در قفقازیه دارا بوده رفته رفته به واسطه سهل‌انگاری و عدم توجه دارد از دست می‌رود. تمام دول بزرگ و کوچک دنیا اتصالاً میسیون‌های نظامی و سیاسی به قفقازیه می‌فرستند و مبلغ‌های گزاف برای حفظ حقوق و بسط نفوذ خود خرج می‌نمایند، ولی متأسفانه اولیای دولت علیه فقط به عنوان اینکه ما نمی‌توانیم حکومت‌های جدید را به رسمیت بشناسیم ساکت نشستند و تصور می‌کنند توسط همان چند نفر مأموری که در قفقازیه دارند تمام مقاصد و نیات مهمه خود را می‌توانند اجرا نمایند. نظر به ادای وظیفه دولتخواهی ناچارم صریحاً عرض نمایم که با این ترتیب روز به روز از حیثیات و نفوذ دولت ایران در قفقازیه کاسته خواهد شد و وجود این مأمورین که خود بنده هم یکی از آنها هستم با حال حاضر ذره‌ای فایده ندارد؛ بلکه اسباب افتضاح است. اگر اسلاف بنده برای خودنمایی پاره‌ای عرایض نموده‌اند تمام بی‌اساس و مقصودشان امرار وقت و تحصیل رتبه و مقام عالی‌تر بوده و خدا شاهد است به قدر یک پول برای دولت و مملکت کار صورت نداده و نمی‌توانسته‌اند صورت بدهند. مثل اینکه با این وضع بنده و امثال بنده هم نمی‌توانیم

کاری صورت بدهیم، بنده برای اینکه در نزد وجدان خود مسئول نباشم حقیقت امر را معروض داشتم. مأمورین ایران امروز در قفقازیه هیچ کاری جز تذکره فروشی نمی توانند داشته باشند. آن هم با این وضع عنقریب متروک خواهد شد. حکومت‌های جدید قفقاز به هیچ وجه خود را محتاج به ایران نمی‌دانند و به همین واسطه ابداً در صدد استحکام روابط و جلب رضایت خاطر اولیای دولت علیه و مأمورین ایران نیستند. و البته تصدیق می‌فرمایند که احتیاجات ما به آنها از هر حیث بیشتر است و باید به هر وسیله هست موجبات پیشرفت مقاصد و حفظ حقوق و منافع خود را فراهم کنیم اگر منتظر این بشویم تا این حکومتها یک روزی رسمیت پیدا نمایند و بعد داخل پاره‌ای مذاکرات شده و شروع به بعضی اقدامات نماییم، تصور می‌کنم سهو بزرگی کرده باشیم. زیرا که با اوضاع حاضره دنیا معلوم نیست به این زودیها مقدرات این حکومتها تعیین بشود. عجالتاً حضرات با استقلال تام مشغول کار و وضع قوانین هستند و اقداماتی می‌نمایند که دول قدیمه نیز شاید خودداری کنند. دول معظمه با وجودی که همه قسم قادر به اجرای مقاصد و حفظ حقوق خود بوسیله قوای نظامی هستند، مع‌هذا به اعزاز میسیونهای سیاسی متوسل و با کمال ملایمت نسبت به مذاکرات رسمی و عقد پاره‌ای مقاولات در صدد بسط نفوذ و حفظ منافع خود می‌باشند. سابقاً عرض کرده و باز هم عرض می‌کنم که لازم است پیش از این غفلت را جایز ندانسته و بدون هیچ ملاحظه با این حکومت‌های جدید در کلیه امور اقتصادی مقاولات لازمه منعقد فرمایند. اگر حکومت‌های مزبور باقی و برقرار بمانند که حقوق دولت محفوظ و در آتیه دچار اشکالاتی نخواهند شد اگر هم از میان بروند که دولت ایران چیزی گم نکرده و ضرری متوجه او نشده، غیر از این شق به هیچ وجه حفظ حقوق دولت و منافع رعیت امکان ندارد. بهتر این است در این امر مهم قدری دقت و عطف توجه فرموده به همان چند کلمه جواب رسمی معمولی قناعت نفرمایند. محض کمال دولتخواهی جسارت به عرض ورزید.

معززالدوله [امضاء]

[حاشیه:] جواب بدهید مطابق پیشنهادات شما، اقدام می‌شود.

محمد [امضاء]

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

وزارت امور خارجه

صورت مجلس - يوم دوشنبه ۱۷ شهرالمحرم

برای مطالعه در امور قفقاز و مراجعه به راپورت آقای معزالدوله ژنرال قونسول تفلیس، کمیسیوني از آقایان مفصله ذیل در وزارت امور خارجه منعقد و تصمیمات ذیل برطبق پیشنهاد ژنرال قونسول به اتفاق آراء اتخاذ شد. آقای اعتلاءالملک، آقای ناظم الملک، آقای منصور الملک، آقای معزالدوله، آقای معتصم السلطنه.

۱- برای انعقاد بعضی مقاوله‌نامه‌های موقتی با دول جدیدالتأسیس قفقاز و مطالعه در امور محلی میسیوني از طرف دولت علیه به قفقاز اعزام شود که بدواً به بادکوبه رفته و پس از اختتام و تصفیه امور راجعه به آذربایجان قفقاز، با حکومت‌های گرجستان و ارمنستان مقاولاتی مطابق دستورالعمل جداگانه که از وزارت امور خارجه صادر می‌شود منعقد نمایند و اعضای میسیون مزبور از قرار تفصیل ذیل است: از وزارت خارجه یک نفر رئیس کمیسیون، دو عضو، ۳ نفر - وزارت پست و تلگراف برای [...] ۲ نفر - اداره کل گمرک، عضو یک نفر - وزارت معارف یک نفر - وزارت تجارت و فواید عامه یک نفر - وزارت عدلیه یک نفر.

۲- تأسیس چهار مدرسه اقلأ شش کلاسه در تفلیس و بادکوبه و گنجه و ایروان در تحت نظارت مستقیم و موافق پروگرام وزارت معارف با تطبیق احتیاجات علمی محلی و تعیین مدیر و معلم‌های لازم مستول از طرف وزارت جلیله معارف با بودجه دولتی.

۳- تأسیس یک روزنامه فارسی و ترکی در بادکوبه به خرج دولت که مدیر جریده مزبور سمت ریاست مدرسه بادکوبه را نیز دارا خواهد بود.

۴- تعیین پیشوایان روحانی در چهار نقطه، تفلیس و بادکوبه و گنجه و ایروان، ضمناً از

طرف دولت با مقرری مخصوص.

- ۵- تعیین مبلغی به عنوان اعتبار جهت خرج مسافرت رئیس میسیون در مواقع لازمه و برای پیشرفت مقاصد سیاسی و مخارج فوری در تحت مسئولیت رسمی میسیون.
  - ۶- تعیین قونسولی رسمی با اعضای لازم با بودجه در اودسا.
  - ۷- نیز تعیین نماینده از مأمورین محلی قفقاز با توافق نظریات رئیس میسیون.
  - ۸- تعیین ویس قونسول رسمی با بودجه برای قارص.
  - ۹- تعیین حکام آشنا به اصول جدید در سرحدات آذربایجان.
  - ۱۰- اعزام گارد قونسولی برای بادکوبه و تفلیس، ایروان در صورتی که دول مزبوره در آتیه تقاضای معامله متقابل بنمایند، گارد مزبور را ممکن است احضار نمود.
- صورت بودجه، مأمورین قفقاز که باید در آتیه مطابق پیشنهاد ژنرال قونسول قفقاز مجرا گردد. لفاً از نظر مبارک خواهد گذشت.

[امضاء]

[حاشیه:] و پس از اختتام این امر رئیس میسیون، به سمت نمایندگی سیاسی دولت علیه در قفقازیه در تفلیس با اعضای خود اقامت نموده و سایر اعضای میسیون به طهران مراجعت خواهند نمود.

از: قونسولگری ایران در بادکوبه

به: وزارت امور خارجه

تاریخ: ۲۱ محرم ۱۳۳۸

نمره: ۷۷

مقام منبع وزارت جلیله خارجه

راجع به روابط پستی و تلگرافی و تجارتي و گمرکی در هیأت اتفاق تجار بادکوبه مذاکراتی به عمل آمده است و پیشنهادی به دولت نموده‌اند. آنچه جالب توجه می‌باشد این است، هیأت مزبور در اکثر اظهارات خود پیشنهاد نموده‌اند که رعایای آذربایجان قفقاز در ایران دارای حقوقی باشند که اتباع سایر دول متمدنه دارا می‌باشند. در این خصوص فدوی مذاکرات کرده و خاطر نشان کرده‌ام که قفقازیه‌ها در حقوق با ایرانیها مساوی و باید گفت و گویی که دارند در محاکم عدلیه ایران باید رسیدگی شود. اگر بعضی از اروپاییها امتیازاتی را سابق داشته‌اند، به مناسبت فشار در سابقه بوده عمماً قریب تمام این ترتیبات نیز منحل خواهد شد. برای هیچ یک آرزویی نخواهد ماند. پیشنهاد هیأت اتفاق را تنفیذ نموده و ایرادات خود را با دولت مذاکره کرده‌ام. کوپن روزنامه نیز لفاً تقدیم گردید.

محمد [امضاء]

[حاشیه:] به میسیونی که فرستاده می‌شود باید ارائه داده شود. به قونسول هم جواب بدهید که به هیأت اعزامیه دستور داده می‌شود. [امضاء] نمره ۳۹۰ - ۸ صفر ۳۸

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: وزارت امور خارجه

به: قونسولگری بادکوبه

تاریخ: ۱۷ صفر ۱۳۳۸

نمره عمومی: ۵۱۶۱

نمره خصوصی: ۳۹۰

قونسولگری بادکوبه

راپرت نمره ۷۷ مورخه ۲۱ محرم راجع به روابط پستی و تلگرافی و تجارتي و گمرکی و اینکه اظهار شده است رعایای حکومت جدیدالتأسیس آذربایجان قفقاز در ایران دارای همان حقوقی باشند که اتباع سایر دول دارا می‌باشند واصل و استحضار حاصل آمد. اگرچه به هیأت اعزامیه دستور جامعی داده خواهد شد، ولی لازم است که شما نیز در همان زمینه که مذاکره کرده‌اید صحبت داشته و به کلی با این گونه اظهارات مخالفت کرده و مخصوصاً خاطر نشان نمایند که با اتباع حکومت آذربایجان قفقاز همان طور معامله خواهد شد که نسبت به اتباع ایران می‌شود و به هیچ‌وجه دولت ایران ممکن نیست امتیازی فوق امتیاز اتباع ایران برای آنها قائل شود.

معتمد السلطنه [امضاء]

از: وزارت امور خارجه

به: قونسولگری ایران در تفلیس

تاریخ: ۱۹ صفر ۱۳۳۸

نمره عمومی: ۷۲۵

نمره خصوصی: ۵۱۱

ژنرال قونسولگری تفلیس

نظر به اشکالاتی که در روابط تجارتي بين ايران و حكومتهاي جديدالتاسيس قفقاز پيش آمده و آن ژنرال قونسولگري از كيفيت آن بخوبي مستحضر است، دولت عليه تصميم گرفته است كه براي رفع اين مشكلات ميسيوني با دستورالعمل كافي به پايختهاي حكومتهاي جديدالتاسيس قفقاز اعزام داشته و روابط كاري و تجارتي را با آن حكومتها دابر نمايد، بديهي است كه به شما دستور داده مي شود حكومت گرجستان را رسماً از اين تصميم دولت عليه مستحضر سازيد. سواد دستور فوق به ويس قونسولگري ايروان نيز اطلاع خواهيد داد كه مراتب را به اطلاع حكومت ارمنستان برسانند.

معتصم السلطنه [امضاء]

از: نصرت‌الدوله فیروز وزیر امور خارجه

به: وزارت امور خارجه

تاریخ: ۱۹ صفر ۱۳۳۸

نمره: ۱۰۷

از شاهزاده نصرت‌الدوله وزیر امور خارجه

نمره ۳۳ واصل، در باب آذربایجان مشغول مذاکرات مفصله و خیلی مفید با نمایندگان آنها در پاریس بوده و حالا با لرد کرزن وارد این مبحث هستم. به هیچ وجه اقدامی نکنید و هیچ کس را نفرستید تا همین روزها تفصیل را تلگراف نمایم.

۹ نوامبر نمره ۷۲ فیروز [امضاء]

[حاشیه ۱:] مقصود آذربایجان قفقاز است.

[حاشیه ۲:] نمره ۳۳ دایر به احضار آقای معززالدوله به طهران و هیأت دولت در باب اعزام میسیون به حکومت‌های جدیدالتأسیس قفقاز شود.

[حاشیه ۳:] تلگراف دیگری در این باب رسیده است که تاریخ آن بعد از این تلگراف است.

[حاشیه ۴:] اداره کابینه ضبطی است.

از: وزارت امور خارجه

به: قونسول ايران در باكو

تاريخ: ۲۴ صفر ۱۳۳۸

نمره عمومي: ۵۳۹۷

نمره خصوصي: ۵۵۴

توسط تلگرافخانه انزلی

قونسول دولت عليه مقیم بادکوبه

از قرار اطلاعات واصله حکومت آذربایجان قفقاز مصمم شده است میسیوني به طهران اعزام دارد. بوسیله مذاکره با اولیای حکومت مزبوره حرکت این میسیون را تعویق بیندازید تا میسیون ایران وارد بادکوبه شود.

[امضاء]

[حاشیه:] حسب الامر حضرت آقای کفیل وزارت امور خارجه نوشته شد.

از: وزارت امور خارجه

به: اداره روس

تاریخ: صفر ۱۳۳۸

دستور العمل رئیس میسیون فوق‌العاده قفقاز

بطوری که مستحضر هستید پس از متارکه جنگ روس و عثمانی و اغتشاشات داخلی روسیه و گسیختن رشته انتظامات آن مملکت، قطعات روسیه بواسطه عدم قوه مرکزی، تشکیل حکومت‌های مختلفه داده و ملل ضعیفی که در تحت قدرت و لوای روس بودند علم استقلال برافراشتند. خطه قفقاز نیز که از ملل مختلفه تشکیل گردیده و بواسطه مجاورت با خاک ایران طرف توجه مخصوص دولت ایران است، در این کشمکشها داخل و از موقع استفاده نموده و اقوام مختلفه ساکنین آن هریک آزادی خود را اعلام و حکومت‌های فعلی آذربایجان قفقاز و ارمنستان و گرجستان و داغستان و غیره را تشکیل دادند.

البته خاطر شریف مستحضر است که دولت علیه ایران بواسطه همجواری با قفقازیه چقدر به تغییرات سیاسی و اوضاع اجتماعی و اقتصادی آن علاقه‌مند است. به‌علاوه بیشتر شهرهایی که امروزه جمهوری موسوم به آذربایجان قفقاز را تشکیل داده است، متعلق به ایران بوده و احساسات آنها نیز تاکنون متمایل به ایران است.

با این حال بواسطه دسایس خارجی از ابتدای انقلابات روسیه و تشکیل حکومت‌های جدیده ترتیباتی پیش آمد که نه فقط جمهوری فعلی آذربایجان قفقاز فعلاً سابقه بستگی و نژادی و علایق مذهبی را مورد توجه و دقت قرار نداده و در طاق نسیان گذاشت، بلکه دسیسه‌های خارجی به حدی بود که نخواست یا نتوانست با وجود کمال میل و اشتیاق دولت ایران به داشتن یک اتفاق محکمی که از اثر قومیت و هم‌نژادی قهراً فراهم شده بود استفاده نماید و مجمل آن

مفصل آنکه پس از بازگشت قشون روس و ضعف آن دولت و شروع انقلابات، دستجات
عسکریه عثمانی موقعی برای استفاده به دست آورده داخل خاک آذربایجان و قفقازیه گردیده و
مبلغین ترک با استفاده ظاهری قومیت و همزبانی، مقیمین قفقاز را اغوا نموده و آنقدر دسیسه
بکار بردند که مناسبات جمهوری آذربایجان قفقاز و مسلمانان آن نواحی را با ایران کدر کرده و
مانع از آن شدند که تشکیل دهندگان این جمهوری تازه تأسیس شده و جدیدالولاده بتوانند
استفادات مادی و معنوی از دولت ایران یعنی هموطن قدیمی و همسایه آتیه خود بنمایند.
چنانکه به دسیسه همان مبلغین به طمع ضمیمه نمودن ایالت شمالی ایران، برخلاف نزاکت و
مصالح دولت قدیم همجوار خود، اسم یکی از ایالات بزرگ ایران را برای خود علم نمودند و
حکومت جدید را به نام جمهوری آذربایجان نامیدند. سهل است بواسطه پاره‌ای جراید محلی
بادکوبه و غیره مقالاتی برخلاف حقیقت و نزاکت مندرج داشتند که مناسبات را تیره‌تر و به کلی
دولت ایران را مکدر نمود. با این احوال نظر به اشتیاق، میلی که در ابتدای امر دولت ایران به
واسطه ارتباط منافع سیاسی و اقتصادی و اخلاقی با جمهوری آذربایجان قفقاز داشت
اسمعیل‌خان زیادخانف مأمور و نماینده دولت جدیدالتأسیس همسایه را پذیرفت و در ابراز
مساعدت و اظهار یگانگی، با آنکه وضعیات دنیا روشن و واضح نگردیده بود تاحدی که ممکن
بود خودداری ننموده و قراردادی به طور موقت بین‌الطرفین منعقد گردیده، نمایندگان مذکور پس
از اتمام امور مأموریت خود، راضی و خوشوقت مراجعت نمودند. ولی متأسفانه و برخلاف
انتظار به وعده‌هایی که داده شده بود عمل نگردید و بعد از ورود اسمعیل‌خان زیادخانف به
بادکوبه عوض آن که جمهوری آذربایجان قفقاز به قول و قرار نماینده خود رفتار نماید هیچ یک
را هم عمل ننموده سهل است مناسبات را تیره‌تر ساخته به طوری که امروزه هیچ روابط تجارتنی
و غیره در بین موجود نیست. شرح قرارداد منعقد با اسمعیل‌خان را برای استحضار آن جناب ذیلاً می‌نگارد.

«چون وزارت امور خارجه دولت علیه ایران و حکومت فعلی جمهوری آذربایجان قفقاز
بواسطه پیش‌آمدها و تغییرات اخیر روسیه ناگزیر از حفظ روابط تجارتنی دوستانه (قبل از آنکه مقررات
ملل در کنفرانس صلح معین و معلوم گردد) با یکدیگر می‌باشند، لهذا مواد ذیل را موقتاً منعقد می‌دارند.»

اول؛ دولت علیه ایران و حکومت فعلی جمهوری آذربایجان قفقاز متعهد می‌شوند که روابط پستی و تلگرافی را برطبق قرارداد کنفرانس برن و مقررات جاریه بین‌المللی و قراردادهای قدیمه مرعی و محفوظ دارند.

دوم؛ حکومت فعلی جمهوری آذربایجان قفقاز متعهد می‌شود که راجع به کلی پستال و امانات که به طور ترانزیت از خاک حکومت مشارالیه عبور می‌کند قراردادهای سابقه منعقدہ بین دولت علیه ایران و روسیه و قواعد معموله تا قبل از انقلاب روسیه را لازم‌الرعايه دانسته و هر قدر کلی پستال و امانات برای ایران تا این تاریخ به بادکوبه رسیده است مطابق قراردادهای بین‌المللی از توقیف خارج و حمل به ایران نماید.

سوم؛ اگرچه قرارداد گمرکی هزار و نهصد و سه از طرف دولت علیه ایران فسخ و ملغاً گردیده ولی تا انعقاد قرارداد جدید دولت علیه ایران و حکومت فعلی جمهوری آذربایجان قفقاز قرارداد گمرکی منعقدہ مابین دولت علیه ایران و روسیه در هزار و نهصد و سه - ۱۹۰۳ - و نظامنامه منعقدہ در پانزده سپتامبر هزار و نهصد و چهار - ۱۹۰۴ - را موقتاً مجری و معمول داشته و طرفین متعهد می‌شوند مع عجالتاً تا کس اضافه از قرارداد و نظامنامه مزبور مأخوذ ندارند (به استثنای پروژه مذکورہ در فصل چهارم همین قرارداد) و همچنین طرفین متعهد می‌شوند که به هیچ وجه مانع از عبور برنج و سایر امتعه و محصولات یکدیگر از هر قبیل از خاک خود نگردند. چهارم؛ نظر به احتیاجات فعلی که از طرف دولت علیه ایران پیش‌بینی شده است، پروژه ذیل در باب نفت و مشتقات آن به موقع اجرا گذارده خواهد شد.

بی‌ظرف یک من خالص پنج شاهی	} بنزین و سایر جوهرهای معدنی
با چلیک و پیت و غیره یک من غیرخالص ده شاهی	
بی‌ظرف یک من خالص دو شاهی	} نفت تصفیه شده یا نشده
با چلیک و پیت و غیره یک من غیرخالص سه شاهی	

بی‌طرف یک من خالص یک شاهی }
روغنهای سنگین اسفل تقطیر (مازوت)

با چلیک و پیت و غیره یک من غیرخالص دوشاهی
پنجم؛ بواسطه تغییرات دائمی که در منات و بنهای بادکوبه واقع می‌شود حکومت فعلی
آذربایجان قفقاز متعهد می‌شود که عوض قیمت مال‌التجاره‌هایی که از ایران حمل به خاک خود
بنماید، وجه فلزی یا مال‌التجاره کارسازی دارد.

ششم؛ جناب اسمعیل خان زیادخانف متعهد و متقبل می‌شود پس از مراجعت به بادکوبه
در باب قیمت برنج و خشکبار و مال زرعی و غیره که در بادکوبه توقیف شده بود اقدامات
مجدانه نموده و خسارات تجار ایرانی را ترمیم نماید.

هفتم؛ مرافعات و منازعات و مشاجراتی که در خاک طرفین بین اتباع ایران و اتباع
حکومت فعلی آذربایجان قفقاز و یا بالعکس واقع می‌شود به محاکم داخلی رجوع خواهد شد.
هشتم؛ طرفین متعاهدین مقصرین پلتیکی را که به خاک طرف مقابل فرار نموده یا
پناهنده شده باشد پس از مطالبه دولت و حکومت متبوع آنها بدون شرط تسلیم خواهد کرد.
همچنین اشخاصی که مطابق قوانین دولت متبوعه مشارالیهم جانی تشخیص داده شوند در
صورت مطالبه، طرفین بدون شرط به دولت و حکومت متبوعه آنها تسلیم خواهند کرد.

نهم؛ احکام قضایی طرفین نسبت به اتباع خودشان در خاک طرف مقابل پس از صدور
(اگر کواتور) از حکومت محلی قابل اجرا بوده و به موقع اجرا گذارده خواهد شد. مشروط بر اینکه مفاد
احکام مزبوره مخالف قوانین راجعه به حسن انتظام مملکتی نباشد که حکم در آنجا اجرا می‌شود.

دهم؛ احکام و اوامر صادره از طرف قضات و مستنطقین یک طرف راجع به تحقیقاتی که
برحسب تقاضانامه رسمی قضات یا مستنطقین طرف دیگر به عمل بیاورند در خاک طرفین
مجری خواهد بود.

یازدهم؛ اتباع طرفین در خاک طرف مقابل کلیه مالیاتهای مستقیم و غیرمستقیم و
عوارضات دولتی را بدون هیچ عذر خواهند پرداخت.

دوازدهم؛ حکومت فعلی جمهوری آذربایجان قفقاز قواعد جاریه تذکره اتباع دولت علیه ایران را کماکان مرعی و محفوظ خواهد داشت. بدیهی است هر گاه حکومت فعلی آذربایجان قفقاز نیز ترتیبی در باب تذکره داده و به دولت علیه ایران معرفی نماید، دولت علیه رعایت خواهد نمود.

سیزدهم؛ اتباع طرفین در خاک یکدیگر از هر گونه تکالیف عسگریه معاف هستند. چهاردهم؛ برای حسن جریان امور، اشخاصی که خود را تبعه حکومت آذربایجان قفقاز معرفی بنمایند، عجالاً دو نفر نماینده یکی در طهران و دیگری در تبریز از طرف حکومت فوق‌الذکر پذیرفته می‌شوند تا در آتیه ترتیبات جاریه این امر نسبت به پیش‌آمد، وقت تعیین گردد. این قرارنامه پانزده روز بعد از امضای وزارت امور خارجه دولت علیه ایران و حکومت فعلی جمهوری آذربایجان قفقاز به موقع اجرا گذارده خواهد شد.

امضای معتمد السلطنه مدیر اداره تحریرات روس ۱۴ جوزا ۱۲۹۸

محل امضاء اسمعیل خان زیادخانف

بعد از انعقاد این قرارداد و مراجعت اسمعیل خان، اولیای دولت ایران تصور می‌کردند بزرگترین مساعدت خود را نسبت به حکومت آذربایجان قفقاز به عمل آورده و در آتیه با کمال حسن روابط با حکومت مذکوره باقی خواهد ماند تا تقدیر کلیه دول جدیدالتأسیس در کنفرانس صلح روشن گردد. ولی با کمال تأسف باید اقرار گردد که حکومت آذربایجان قفقاز از این موقع و مساعدت ایران هم استفاده ننموده بدون آنکه قدمی نزدیک شود به واسطه دسیسه‌های خارجی همان مسلک سابقه خود را تعقیب و نیات و مقاصد دولت ایران را به شکل دیگری جلوه‌گر ساختند. چنانکه در موقعی که دولت علیه ایران نظر به احتیاجات مبرمی که داشت برای تحکیم روابط خود با دولت انگلیس قرارداد اخیر را منعقد و اعلان نمود. انتشار این قرارداد در بادکوبه اثراتی بخشید که آن اثرات را جز اغراض و نظر مخالفت که نتیجه تبلیغات خارجی بود بر هیچ چیز نمی‌توان تعبیر نمود. مبلغین عثمانی همینکه از نیات درونی خود مأیوس شده و نتوانستند

آذربایجان ایران را یک مرتبه دیگر دچار بلیات جدیدی بنمایند، اهالی آذربایجان قفقاز را وادار به ضدیت با قرارداد مزبوره نموده و در ایالات شاهسون و حدود ماکو و خوی و سلماس در تخدیش اذهان کوشش کرده و از قرار مذکور به لباسهای مبدل مشغول تبلیغ بوده و اقداماتی می‌نمایند که معلوم نیست نتیجه آن به کجا منتهی خواهد گردید. عثمانیها علاوه بر این روش مخالفت جویانه که در خارج از سرحدات خود نسبت به دولت همجوار خود اتخاذ نموده‌اند در داخله خودشان نیز همه قسم تضيیقات را به ایرانیها نموده و برخلاف اصول، از آنها عسکر تسلیح کرده و راه تجارت را به کلی مسدود و روابط پستی و تلگرافی را مقطوع ساخته‌اند.

حکومت جمهوری آذربایجان قفقاز البته تمام نکات و منویات دسیسه‌کاران را به طور قطع حس نموده است، لهذا در این خصوص؛ بیش از این مطلب را دنباله نمی‌دهیم.

اگر حکومت جمهوری آذربایجان قفقاز نظری به گذشته و آتیه دولت ایران بیفکند می‌داند که دولت ایران چقدر به وجود یک دولت جدید مسلمانی در همسایگی و سرحد خود علاقه‌مند است. جای هیچ تردید نیست که دولت ایران با آن همه رنج و زحمت که از فشار دولت امپراتوری و مستبده همسایه خود تحمل و با مشقت تام سیاست خود را حفظ می‌نمود، اکنون چقدر فارغ‌البال و مشعوف است که در جوار آن یک دولت جمهوری مسلمان تشکیل گردیده است. بدیهی است دولت ایران اشتیاق دارد که این دولت جدید قوام و دوامی پیدا نموده و در آتیه بتواند با معاونت همسایگان خود زندگانی و ترقی نموده موجبات خوشوقتی و آسودگی خاطر آنها را فراهم آورد. این است که نظر به لزوم و احتیاج در ختم و رفع این سوء تفاهمات و ابراز و اظهار نیات و نظریات دولت علیه و تجدید و تحکیم مناسبات دوستانه و روابط تجارתי و اقتصادی جناب مستطاب عالی را به سمت ریاست میسیون فوق‌العاده مأمور قفقاز می‌نماید که پس از انجام مأموریت خود در بادکوبه با سایر حکومت‌های قفقازیه قرارهای مفصله را برطبق تعلیمات ذیل داده و مراجعت نماید.

اصول وظایف هیأت اعزامیه قفقاز

قسمت اول: راجع به جمهوری آذربایجان قفقاز

- ۱) هیأت اعزامیه باید مساعی کافی به عمل آورد که بین دولت علیه ایران و جمهوری آذربایجان قفقاز موافق قرارداد موقتی که جداگانه تهیه شده روابط دوستانه برقرار گردد.
- ۲) هیأت اعزامیه مأمور است اقدامات نماید که مقاوله نامه موقت تجارته فیما بین منعقد شود. این مقاوله نامه شامل قرارداد گمرکی جلوگیری از قاچاق، برقرار کردن ترانزیت با حقوق متساویه طرفین خواهد بود، ولی نظر به اینکه صادرات ایران بیشتر است و بنهای بادکوبه دارای اعتبار کافی نیست دولت ایران تأمیناتی برای خود خواهد خواست که موجب حفظ منافع حقه ایران و جلوگیری از خسارات بواسطه ورود بنهای مزبور به داخله مملکت باشد.
- هیأت اعزامیه باید سعی نماید مقاولات مذکوره مطابق پیشنهاد ضمیمه منعقد گردد.
- ۳) هیأت اعزامیه باید اهتمام نماید مشکلاتی که فیما بین طرفین از حیث روابط پستی و تلگرافی حاصل شده مرتفع و برطبق حقوق و قوانین بین المللی قراردادی مطابق پیشنهاد ضمیمه بین جانبین منعقد گردد.
- ۴) در باب قیمت برنجهای توقیفی و کالاهای توقیف شده و ضبطی موافق دوسیه های مضبوطه وزارت خارجه و سابقه ای که در قونسولگری بادکوبه موجود است اقدام نماید.

قسمت دوم: راجع به گرجستان

- ۵) هیأت اعزامیه مأموریت دارد بعد از انجام مأموریت در آذربایجان قفقاز به تفلیس رفته [با] حکومت گرجستان داخل مذاکره گردیده مناسبات دوستانه را برقرار نماید. ضمناً قراردادهای موقتی راجع به روابط پستی و تلگرافی و برقراری حق ترانزیت بین طرفین منعقد نماید. در موضوع ترانزیت و پست و تلگراف نظریات دولت مطابق پیشنهاد ضمیمه است. در مسائل روحانی و امور راجعه به معارف باید هیأت بعد از مطالعه وضعیات محلی مراتب را به دولت راپرت دهد تا تصمیم مقتضی بشود.

۶) هیأت اعزامیه باید در تفلیس برای پیشرفت امر معارف و تعلیم و تربیت اتباع دولت علیه به تأسیس مدرسه اقدام کرده بودجه آن را بعد از مطالعات محلی از تفلیس به دولت پیشنهاد نماید.

قسمت سوم: راجع به ارمنستان

۷) ایجاد مناسبات دوستانه فی مابین دولتین و عقد قراردادهای موقتی راجع به روابط پستی و تلگرافی و مسائل گمرکی و حق ترانزیت مطابق لوایح جداگانه که ضمیمه تعلیمات شده است، همچنین مذاکره با حکومت ارمنستان در جلوگیری و جبران مظالم و تعدیات وارده به ایرانیان و مسلمانان و حفظ حقوق آنها از هر حیث.

۸) تأسیس مدرسه برای تربیت و تعلیم اتباع ایران و پیشنهاد بودجه آن بعد از مطالعات محلی.
۹) اقدامات لازمه برای اعزام یک نفر نماینده روحانی به ایروان با حقوقی که برای خلیفه ارامنه در ایران منظور است.

در صورتی که از طرف نماینده دنیکن در بادکوبه و گرجستان از هیأت اعزامیه راجع به روابط ایران و دولت روسیه قدیم و اقداماتی که هیأت برای عقد قراردادهای دولتی با حکومت‌های جدیدالتأسیس قفقاز می‌نماید توضیحاتی خواسته شود هیأت باید به این مضامین جواب بگوید که، چون در نتیجه جنگ تغییراتی در اوضاع مملکت امپراتوری روسیه به هم رسیده و در قفقاز دولتهای جدیدی تشکیل شده و ضرورتها و احتیاجات و مقتضیات همجواری، برقراری روابط عملی دولت ایران را با دول مزبوره ایجاب نموده این است، مأمور شده است به انعقاد قراردادها بپردازد!

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

۱. زیرا این جمله، در اصل سند نوشته شده است «بقیه دارد».

از: هیأت تجار ایرانی مقیم بادکوبه

به: احمدشاه قاجار

تاریخ: صفر ۱۳۳۸

تصدق خاک پای مبارک اعلیحضرت اقدس گردیم

عرایض عاجزانه چاکران تجار و اصناف تبعه دولت علیه اعلیحضرت ارواحنا فداه از بدو انقلاب تاکنون در بادکوبه حکومت محلی به عناوین مختلفه از اموال موجوده و وارده این چاکران ضبط، غارت نموده و منع از حمل [به] سایر نقاط قفقاز و روسیه شده و تا درجه آخر از هر حیث صدمات فوق الطاقه را تحمیل و هزاران قسم توهین بر ملت ما ایرانیها کرده و در ذهاب و ایاب ایران و سایر مراکز همه نوع ایذا و اذیت نموده و حرکات نالایق که شرح بسطاش نامناسب است فراهم آورده‌اند.

مراجعه به مقامات رسمی و حکومت محلی نموده‌ایم، فریاد مظلومانه و آه ناله ما عاجزان مجهول مانده، استدعای عاجزانه چاکران از خاکپای اعلیحضرت تاجداری اعاده مضرات اموال مفصوبه و مسروقه و حیثیت ملت و آسایش هشتاد هزار نفوس ایرانی بی سرپرست است وگرنه هر دقیقه در تحت تضییق و تزاید اسارت و تحمیلات نوع به نوع مضرات هستیم، سهل است از کم توجهی نمایندگان دولت علیه عسکر هم می‌خواهند و می‌گیرند و می‌برند. استخلاص ما بیچاره‌گان [بیچارگان] جز صدور فرمان اعلیحضرت پدر تاجدار ارواحنا فداه به رفاهیت و آسایش و تحصیل خسارات نخواهد بود.

[امضاء]

اقل سیدآقا

اقل ستار مرندی [امضاء]

اقل [امضاء] محمد حسن زاده [امضاء]

اقل [امضاء] میرزا شیرعلی زاده [امضاء]

اقل احمدعلی مازندرانی [امضاء] اقل مازندرانی [امضاء]

اقل [امضاء] محمد محمدزاده تبریزی [امضاء]

محمد ابراهیم ابن الحاج خان بابا

[حاشیه ۱]: اداره روس.

[حاشیه ۲]: نمره ۶۱۹، پنج صفر ۳۸.

[حاشیه ۳]: به میسیون اعزامی دستور داده شده است.

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: ریاست وزراء

به: سیدضیاءالدین طباطبایی

نمره کتاب ثبت: ۵۱۹۲

تاریخ ارسالی: ۲۲ عقرب ۹۸

جناب مستطاب آقای آقاسیدضیاءالدین

رئیس هیأت فوق العاده مأمور قفقاز زید اقباله

نظر به اینکه پاره‌ای ایرانیها اخیراً به بادکوبه و نقاط دیگر قفقاز رفته و مطابق اطلاعات واصله با جنگلیها و بعضی عناصر مضره دیگر که در گیلان و حدود آذربایجان مشغول شرارت هستند ارتباط پیدا کرده و آنها را تحریک به فساد می‌نماید در این موقع که جنابعالی مأمور قفقازیه هستید لزوماً اظهار می‌شود که بعد از ورود به آنجا تحقیقات به عمل آورده اشخاص مزبور را به مقاصد و نیات حسنه دولت آگاه در صورتی که حاضر شوند از خیالات سوء خود دست بردارند بعد از حصول اطمینان و اخذ تعهدات لازمه به آنها تأمین‌نامه بدهید که مراجعت به ایران کرده به مساعدت و همراهی دولت مطمئن و امیدوار باشند.

از: ریاست وزراء

نمره کتاب ثبت: ۵۳۱۱

تاریخ ارسالی: ۲۵ عقرب ۹۸

نظر به اینکه برای ایجاد مناسبات و تحکیم روابط دوستانه و عقد مقاولات موقتی با دول جدیدالتأسیس قفقازیه لازم بود هیأتی از طرف دولت علیه ایران اعزام گردید. نیات حسنه دولت را اظهار و در انجام مقصود و مساعی و اهتمامات کافیه به عمل آید، لهذا به موجب این حکم جناب آقای آقاسیدضیاءالدین طباطبایی که محل اعتماد و اطمینان دولت و برای این مأموریت دارای شرایط و مزایای لازمه هستند به سمت مأمور فوق العاده و رئیس هیأت اعزامیه منصوب و مقرر می گردد مطابق اختیارات و تعلیماتی که به ایشان داده شده در نزد دولت آذربایجان و دولت ارمنستان و دولت گرجستان قراردادهای لازمه را منعقد و مراقبت و اهتمام نماید که مقاصد دولت در تحصیل روابط و عقد مقاولات با حسن وجوه قرین انجام گردد.

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: کفیل حکومت گیلان

به: وزارت داخله

تاریخ: ۲۶ عقرب ۹۸

نمره: ۸۳۸۵

مقام منبع وزارت جلیله داخله دامت شوکته

(۱) برطبق راپورت واصله از بادکوبه مأمورین حکومتی آذربایجان در موقع ورود کشتیها، مسافرین ایرانی را جلب به نظمیه و اظهار می دارند چون تذکره شما امضای قونسول آذربایجان را ندارد باید ضامن داده مشغول کسب و کار خودتان باشید؛ در صورتی که نتوانند ضامن فراهم نموده معرفی نماید، عودت می دهند. چنانچه دو روز قبل دوازده نفر را عودت داده اند.

(۲) در بادکوبه هفت ساعت از شب گذشته شش نفر مسلح وارد حجره معاون الملک واقعه در سرای حسین اف می شوند. چهار نفر ایرانی در آنجا بوده بازوهای آنها را بسته هرچه پول نقد داشته برده اند. بعد از دو ساعت پلیس مستحضر شده آن چهار نفر را به کمیساریا جلب می نمایند، اظهار می دارند که با این وضع ما امنیت نداریم و نمی توانیم تجارت کنیم. رئیس کمیساریا می گوید: اگر شما در اینجا تجارت نکنید چه خواهد شد. صبح قونسول ایران رفته آن محل را ملاحظه نموده، می رود. نتیجه اقدامات ایشان هنوز معلوم نیست.

احمد آذری [امضاء]

[مهر] وزارت داخله، اداره شمال

از: رئیس الوزراء وثوق الدوله

به: رئیس الوزراء آذربایجان

نمره عمومی: ۵۳۰۵

تاریخ: ۱۸ نوامبر ۱۹۱۹

جناب آقای رئیس شورا

خوشحالم که فرصت عزیمت مأموریت دولت شاهنشاهی به قفقاز برای ابراز احساس احترام و علاقه خود به جمهوری جوان همسایه آذربایجان و دولت افتخارآمیز آن که شما به شایستگی نماینده آن هستید و ایران با پیوندهای استوار از اعتقادات مشترک و رسوم و اخلاق و گذشته‌ای تاریخی از وحدت سیاسی را به دست آورده‌ام.

ایران اکنون خوشحال است که تولد ملت برادر آذربایجان به عنوان کشور همسایه [را] مشاهده کند. اگرچه تا این لحظه آذربایجان [توسط دولت] ایران [طی اعلامیه رسمی] به رسمیت شناخته نشده است، تنها به دلیل ظواهر دیپلماتیک و ملاحظات سیاسی بوده است که در حال حاضر به دلیل وجود کنفرانس بزرگ تغییرات غیرمنتظره‌ای که هر روز اتفاق می‌افتد. در انتظار روزی که دولت آذربایجان از دو فاکتور به عنوان دولت دو ژور شناسایی شود، دولت شاهنشاهی امیدوار است از هم‌اکنون روابط صمیمانه همجواری را با جمهوری برادر آذربایجان برقرار نماید که عدم این روابط برای منافع دو کشور بسیار زیان بار است.

به این علت است که دولت شاهنشاهی ایران تصمیم گرفته است هیأتی به قفقاز بفرستند که ترکیب آن تکاپوری ذهنیت روشنی از مطالعات که باید انجام دهد و موازین و اقداماتی که بر اساس توافق دوگانه مبادرت خواهد کرد، خواهد نمود. مقام مسئولیت رئیس هیأت به فرستاده ویژه جناب سیدضیاءالدین طباطبایی اعطاء شده است که نه تنها از اعتماد کامل دولت

شاهنشاهی برخوردار است بلکه امتیاز نمایندگی افکار عمومی ایران را نیز دارد. پیشاپیش اطمینان دارم که حضرت اشرف و نیز دولت محترمتان پذیرای وی خواهد بود و تنها این پذیرش می تواند موفقیت مأموریت او را تضمین کند و تفاهم متقابل را که در روابط صمیمانه همجواری در راستای معارف کشورهای گرامیتان باید ایجاد شود را مطمئن خواهد ساخت.

جناب آقای رئیس افتخار دارم احترامات فائقه خود به شما را اعلام نمایم.

رئیس هیأت وزراء

* اصل سند به زبان فرانسه است.

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: کارگذاری اردبیل و آستارا

به: وزارت امور خارجه

تاریخ: ۵ ربیع الاول ۱۳۳۸

نمره: ۹۰۰

مقام منبع وزارت جلیله امور خارجه

از قرار اطلاعات مقرون به یقین فرقه مساوات حکومت آذربایجان، عده‌ای از مفسدین ایرانی و غیره را به سرحد مغان و بیله سوار اعزام داشته که سرحدات را ناامن و مغشوش نمایند و از طرف قونسولگری دولت علیه در بادکوبه مأموری معین و سه روز قبل وارد آستارا و از آنجا به طرف بیله سوار حرکت نمود و حکومت آذربایجان اعلانی منتشر ساخته که کلیه مسافرین ایرانی که در سال ۱۹۱۹ وارد حوزه دولت آذربایجان شده‌اند باید به ایران مراجعت نمایند و این مسأله اسباب خسارت فوق‌العاده ایرانیان مقیم بادکوبه گشته است. مراتب را تلگرافاً به عرض رسانید.

[امضاء] [مهر] کارگذاری مهام خارجه اردبیل

[حاشیه ۱]: اداره روس

[حاشیه ۲]: نمره ۸۱۲-۱۶ ع ۳۸

[حاشیه ۳]: ورود به کابینه وزارت امور خارجه، به تاریخ ۱۶ شهر ع ۱- ۱۳۳۸، نمره ۵۷۴۴

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: وزارت امور خارجه

به: قونسولگری ایران در بادکوبه

نمره: ۵۵۱۰

تاریخ: ۶ ربیع الاول ۱۳۳۸

تلگرافخانه انزلی

تلگراف ذیل را با اولین وسیله به قونسولگری بادکوبه برسانید: «به قونسولگری دولت علیه مقیم بادکوبه - تلگراف نمره $\frac{۳۷۳}{۵۱۷۳}$ هیأت اعزامیه با کشتی روز یکشنبه ششم شهر حال از انزلی حرکت خواهند کرد. عده آنها کلیه چهارده نفر است. در تهیه مکان و موجبات ورود حضرات اقدامات مقتضیه به عمل بیاورید. نمره ۶۵۵.

اعتلاء الملک

از: سید ضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۲

تاریخ: ۱۹- دهم قوس قوی نیل ۱۲۹۸

بادکوبه

مقام منیع ریاست جلیله وزرای عظام دامت شوکته

پس از حرکت از طهران و توقف یک شب در قزوین و یک شب در بین راه و یک شب در رشت، عصر یکشنبه ششم وارد انزلی شده و با حضور عموم رؤسای ادارات رشت و انزلی و عده زیادی از مردم بیرق ایران را بر فراز کشتی که متعلق به کمپانی قفقاز مرکوری بود نصب کرده و غروب از آنجا حرکت و بعد از نوزده ساعت طی مسافت مقارن ظهر دوشنبه هفتم وارد اسکله بادکوبه شدیم. جماعتی از اتباع ایران و شاگردان مدارس ایرانی و عده زیادی از اهالی بادکوبه در سرپل قفقاز مرکوری انتظار ورود هیأت اعزامیه را داشتند. به علاوه در بولوار کنار دریا و اطراف و در کشتیهایی که لنگر انداخته بودند جمع کثیری برای تماشا حضور داشتند.

بعد از ایستادن کشتی آقای ساعد الوزراه قونسول دولت علیه در بادکوبه به اتفاق محمدخان تکنیسکی معاون وزارت خارجه و عادلخان زیادخانف نماینده دولت آذربایجان در ایران و آزادبیگ وزیراف میرآلای و عزیزبیگ طاهراف نماینده رئیس الوزراء و حکومت و محمودبیگ صفی کردیسکی معاون رئیس کمیته مبارزه و عکس انقلاب به کشتی آمده مأمورین حکومت آذربایجان از طرف حکومت خود بالهجه شغف و صمیمیت مخصوص تبریک ورود گفته، اعضای هیأت اعزامیه به اتفاق آنها از کشتی پیاده شدند. یک دسته گاردتشریفات در سرپل صف کشیده و موزیک نیز به سرود ملی ایران مترنم بود. شاگردان مدرسه اتحاد هم با موزیک

خود در طرف دیگر ایستاد و در هریک از آنها آثار هیجان مسرت و شور و وطن پرستی ظاهر بود. نماینده آنها و نماینده انجمن خیریه و جمعیت معارف ایرانیان (ترقی) و اتفاق ایرانیان هریک به نوبه خود با اظهار مسرت فوق العاده خیر مقدم گفته و اعضاء هیأت اعزامیه از میان جمعیت به اتفاق مأمورین حکومت آذربایجان عبور نموده و به مهمانخانه متروپل که قبلاً در آنجا تهیه منزل شده بود ورود نمودند. حاکم شهر و نمایندگان تجار ایرانی نیز در مهمانخانه آمده و تبریکات خود را بانهایت مسرت و صمیمیت اظهار می داشتند. در موقع ناهاری، که همان روز ورود از طرف حکومت آذربایجان در مهمانخانه داده شد و از طرف حکومت آذربایجان محمدخان تکنیسکی و عادلخان زیادخانف و عزیزبیک طاهراف حضور داشتند. آقای ساعدالوزراء ابتدا شرحی از لزوم موافقت تام بین دولت علیه و حکومت جمهوری آذربایجان و اثرات جمیله این هیأت اعزامیه و توجه دولت در استحکام روابط دوستانه اظهار و بعد از آن رئیس هیأت اعزامیه و عادلخان زیادخانف هر یک در تأیید اظهارات آقای ساعدالوزراء فصلی بیان کردند. روزنامه آذربایجان در اولین شماره خود بعد از ورود هیأت اعزامیه تفصیل ورود هیأت را نگاشته و از مأمورین ایران تجلیل نموده است. امروز قرار است با رئیس الوزراء و وزیر امور خارجه و شیخ السلام و مفتی و غیره ملاقات بنماید. بدیهی است که تفصیل ملاقات در راپرت جداگانه معروض خواهد شد.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸.

* سال ۱۳۳۹ قمری، کارتین ۱۵، پرونده ۵۶.

این گزارش در روزنامه رعد شماره ۲۰۵، دوشنبه ۲۸ ربیع الاول ۱۳۳۸ مطابق ۲۹ قوس منتشر شد.

از: وزارت امور خارجه، اداره روس

به: هیأت تجار و اصناف ایرانی مقیم بادکوبه

نمره عمومی: ۸۵۸

نمره خصوصی: ۶۱۹

تاریخ: ۱۳ ربیع الاول ۱۳۳۸

هیأت محترم تجار و اصناف ایرانی مقیم بادکوبه

عریضه که به خاکپای مهر اعتلای اعلیحضرت اقدس شهریارى راجع به تعدیات حکومت آذربایجان قفقاز در خصوص ضبط اموال و اخذ نفقات عسکری از ایرانیها عرضه داشته بودید واصل گردید به هیأت اعزامیه و قونسولگری دستور لازم داده شده است و عنقریب این فقره گفته خواهد شد .

معتصم السلطنه [امضاء]

از: سیدضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳

تاریخ: ۱۴/۱۳ = ۱۴ برج قوس قوی ثیل ۱۲۹۸

بادکوبه

مقام منیع ریاست جلیله وزرای عظام دامت شوکته

به طوری که در راپرت نمره ۲ معروض داشت یک ساعت بعد از ظهر روز چهارشنبه ۹ به اتفاق آقای معزز الدوله و آقای ساعد الوزراه به ملاقات رئیس الوزراء رفتیم. رئیس الوزراء یوسف بیگلی نصیب بیک با یک قیافه باز و مسرت درونی بنده را پذیرفتند. پس از معرفی خود، مسرت ملت و دولت ایران را از حیات تازه که برای مسلمانهای آذربایجان قفقاز پیدا شده به ایشان عرضه داشتم و ضمناً گفتم دولت ایران خیلی مایل بود زودتر از این داخل مذاکرات برای عقد قراردادهایی با دولت آذربایجان بشود، ولی گرفتاریهای داخله و ضمناً مبهم بودن وضعیات سیاست خارجی ایران سبب تأخیر شد. دولت ایران پس از آن که در داخله خود امنیت را مستقر کرد و در سیاست خارجی هم یک روشی را برای خود تعیین نمود. اولین فکر او عطف توجه به دول جدیدالتاسیس قفقازیه مخصوصاً آذربایجان گردید. دولت علیه به بنده دستورالعمل داده است بعد از مذاکراتی که خواهیم کرد زمینه یک مناسبات پایداری را تدارک بنمائیم. بعد از آن، مرقومه حضرت اشرف را به ایشان تقدیم کردم و گفتم به غیر از آنچه در این مرقومه مرقوم فرموده‌اند به بنده فرموده‌اند که تبریکات صمیمانه حضرت ایشان را به اولیای امور دولت جدیدالتاسیس آذربایجان و مخصوصاً حضرت عالی که رئیس الوزرای آن هستید عرض بکنم. رئیس الوزراء آذربایجان با بهترین بیانی عرایض بنده را جواب دادند و بیاناتی راجع به اشتراک

منافع ایران و آذربایجان اظهار فرمودند. سپس بنده به ایشان عرض کردم نظر به اینکه قرارداد انگلیس و ایران موجب یک سوء تفاهماتی در قفقازیه شده بود بنده از طرف دولت خود مجاز هستم هرگونه توضیحاتی را که مایل باشید عرض بکنم. رئیس الوزراء مسرور شده و توضیحات کافی را از بنده خواست بنده هم آنچه مقتضی می دانستم عرض کردم و تقریباً در این موضوع بیش از یک ساعت عرایض بنده طول کشید. از قیافه ایشان استنباط کردم که توضیحات قانع کننده بود. مدت ملاقات با رئیس الوزراء دو ساعت و ربع طول کشید. از آنجا به عمارت وزارت امور خارجه رفته و محمد یوسف جعفراف وزیر امور خارجه را ملاقات کردم، ملاقات با وزیر امور خارجه خیلی مختصر و فقط بنده تقاضا کردم که یک کنفرانس از اولیای امور آذربایجان و نمایندگان برای افتتاح باب مذاکرات منعقد شود ایشان هم وعده دادند که به سرعت تشکیل خواهد شد.

روز پنج شنبه ۱۰ یوسف بیگلی نصیب بیک رئیس الوزراء و محمد یوسف جعفراف وزیر امور خارجه به هتل متروپل برای بازدید آمده و در آنجا آقایان اعضاء هیأت اعزامیه را به ایشان معرفی کردم. دو ساعت بعد از ظهر روز پنج شنبه ۱۰ با تمام آقایان اعضاء هیأت به مجلس مبعوثان رفتیم. در لژی که مخصوص نمایندگان خارجه است ما را پذیرفتند. بلافاصله حسن بیک رئیس مجلس مبعوثان ایستاده نطقی راجع به ورود هیأت اعزامیه ایراد کرده و به نام مجلس مبعوثان و ملت آذربایجان ورود هیأت اعزامیه را تبریک گفتند. در همین موقع معاون رئیس مجلس مبعوثان به لژ آمده از طرف رئیس مجلس ماها را خیر مقدم گفت. آقای محمد امین رسول زاده هم به لژ آمده خیر مقدم گفتند. پس از فرود آمدن از لژ به اطاق رئیس مجلس مبعوثان رفته و مقداری در آنجا توقف نموده از طرف رئیس مجلس احساسات مساعدی ابراز گردید. پس از مراجعت از مجلس مبعوثان به دیدن نماینده دولت گرجستان رفته و کارت گذاشته و بعد از آن از رئیس میسیون ایتالیا دیدن کرده و راجع به ترانزیت و عبور مال التجاره از قفقاز مذاکره شد که در صورت لزوم اقدامات مشترکی از طرفین به عمل آید (تفصیل آن ضمن راپرت جداگانه معروض خواهد گردید). در روز پنج شنبه ۱۰ و جمعه ۱۱ از فتحعلی خان خویسکی

رئیس الوزراء سابق که وزیر امور خارجه آینده خواهد بود و احساسات مساعدی نسبت به ایران دارند ملاقات به عمل آمده و مذاکرات مفصلی به میان آمد. روز جمعه هم به طور خصوصی ملاقاتی از رئیس پارلمان و سه نفر نمایندگان مجلس که در آنجا حضور داشتند شده و دو ساعت و نیم راجع به وضعیت ایران و قرارداد ایران و انگلیس و مناسبات ایران و آذربایجان مذاکرات به عمل آمد. توضیحاتی که راجع به قرارداد داده شد، خیلی مؤثر واقع افتاد و رئیس مجلس مبعوثان نتوانست خودداری نماید و گفت که ما ایران را ازدست رفته فرض می‌کردیم و از این توضیحات بس مسرور و مشعوف هستیم.

روز شنبه ۱۲ به مناسبت عید ولادت باسعادت حضرت ختمی مرتبت از طرف جمعیت خیریه، مجلس جشن باشکوهی در محل کلوپ منعقد شده بود. در ایفای مراسم تهنیت که تمام وزراء و مبعوثین پارلمان و نمایندگان احزاب و وجوه اهالی محلیه و نمایندگان حکومتهای جمهوری گرجستان و ارمنستان و داغستان و شاگردان مدرسه و محترمین تجار ایران در آنجا حضور داشتند، بنده و چند نفر از اعضای هیأت نیز در محل مزبور حضور به هم رسانیدیم. ورود نمایندگان ایران را حاضرین کلوپ باشادی هرچه تمامتر تلقی نمودند. موزیکی هم که مترنم بود به دبستان اتحاد ایرانیان تعلق داشت و موزیکچیان شاگردان مدرسه اتحاد بودند (این نکته جالب دقت است که مدرسه اتحاد ایرانیان که به سعی و همت تجار ایرانی تأسیس و ادامه یافته و تاکنون هیچ نوع مساعدتی از طرف اولیای دولت با آنها نشده است اخلاقاً و معنأً موفقیت‌های عظیمی را حائز گردیده و در نتیجه مساعی آنها از جمله امروز دستجات موزیک رسمی و خصوصی حکومت آذربایجان از متعلقین مدرسه اتحاد ایرانیان است) بعد از ورود هیأت، قاسم قاسم اف رئیس جمعیت خیریه نطقی در ابراز مراتب خوشوقتی و مسرت اهالی آذربایجان قفقاز نسبت به نمایندگان دولت علیه ایراد و با کلمه زنده باد ایران نطق خود را خاتمه داد، از طرف تمام حاضرین تبریک ورود با زدن دست تلقی شد. بعد از نطق ایشان در موقعی که تمام وزراء و نمایندگان حضور داشتند و شماره حاضرین بیش از هزار نفر بود بنده برخاسته نطقی ایراد کردم، مقدمه نطق به زبان فارسی بود و گفتم روز عید مولود حضرت نبوی (ص) به من بهترین فرصتها

را می‌دهد که سلام ملت ایران را به ملت آذربایجان تبلیغ کنم. بلافاصله عین این بیان را به زبان ترکی ادا کرده و قریب هشت دقیقه راجع به مناسبات و علایق نژادی و تاریخی و مذهبی ملت ایران و آذربایجان قفقاز به زبان ترکی بیاناتی کرده و در خاتمه با کلمه زنده باد ملت آذربایجان قفقاز و پاینده باد سعادت اهالی آن اظهارات خود را خاتمه داد. نطق مزبور اثرات مطلوبی بخشیده و کف زنان از طرف اهالی تلقی شد. پس از آن رئیس الوزراء و رئیس مجلس مبعوثان و چند نفر دیگر هر یک نطقی کرده نمایندگان ایران را تبریک گفتند.

محمد امین رسول زاده هم نطقی ایراد کرد و در مناقب حضرت رسول این نکته را هم متذکر شد که یکی از آثار مسعود ولادت حضرت نبوی شکسته شدن طاق کسری بود، همان طوری که از اثر سرنگون شدن طاق کسری ملل ضعیف از رقیت یک دولت مستبدی آزاد شدند در این موقع هم که امپراتوری شمالی متلاشی و یک طاق کسرای دیگری سرنگون گردیده برای مللی که در تحت رقیت بودند یک دوره خوشبختی دیگری شروع می‌شود. در ضمن نطق خود به طور مجمل هم از نمایندگان ایران ذکری کرد.

نطق رسول زاده گر چه با آیین مذهبی ما موافق است ولی در این موقع به عقیده بنده می‌خواسته از ملیت و سوابق تاریخی ایران به طرز موهونی مطلبی بیان نماید، خصوصاً در صورتی که متعاقب قضیه تاریخی طاق کسری از اتحاد ترک و ملت ترک سخنرانی کرد. نطق مشارالیه بنده را متأثر کرده، اما خوشبختانه از حاضرین شاید ده نفر هم ملتفت نیش مشارالیه نگردیدند. مناسب هم نبود بنده جوابی در باب این نطق ایراد کنم. در موقع ختم مجلس هم از طرف قاسم قاسم اف رئیس مجمع خیریه که احساسات مساعدی نسبت به ایران دارد یک مرتبه دیگر تبریک ورود به نمایندگان ایران گفته شد. در این مجلس هیأت اعزامیه را [با] باشکوه‌ترین طرزی تجلیل نمودند. (امیدوارم این نحو از تجلیلات هم در مواقع لازمه نسبت به نمایندگان آذربایجان قفقاز در ایران بشود.) مبلغ ده هزار منات هم به نام هیأت اعزامیه ایران در موقع ورود به دفتر اعانه مجمع تقدیم کردم. شب یکشنبه ۱۳ بنده و تمام آقایان اعضای هیأت به معیت آقای معزالدوله و ساعد الوزراء به تئاتر دولتی بادکوبه رفتیم. آقای پرنس ارفع الدوله هم حضور

داشتند. مقصود از رفتن به این تئاتر تماشا نبود، بلکه احساس طرز تلقی اهالی آذربایجان بود. در فاصله دو پرده یک نفر از طرف اداره تئاتر حضور نمایندگان ایران را در لژهای مخصوص دولتی به حاضرین اعلام کرد. شماره حاضرین که بیش از دو هزار نفر و مرکب از مسلمانان بادکوبه از ذکور و اناث بود شروع به کف زدن نمودند و چندین مرتبه تجدید شد و اعضای هیأت اعزامیه سر پا خاسته با فرود آوردن سر تشکرات خود را به حاضرین تقدیم داشتند. این قضیه فوق‌العاده در افکار اهالی و حیثیات دولت ایران حسن اثر بخشید.

سید ضیاء الدین طباطبائی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

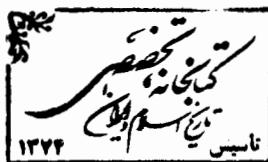
* سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶.

این گزارش در روزنامه رعد شماره ۲۱۵، مورخ ۱۰ ربیع‌الاول ۱۳۳۸ مطابق ۱۱ جدی منتشر شد.

از: وزارت خارجه، اداره روس

به: رئیس الوزراء

تاریخ: ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۸

راپورت، از نظر مبارک حضرت اشرف اعظم بندگان

آقای رئیس الوزراء مدظله العالی خواهد گذشت

یوم سه شنبه پانزدهم که با شارژدافر روس ملاقات نمودم مشارالیه تقاضا نمود که مطلب ذیل را به عرض حضور مبارک برسانم؛ شارژدافر این طور اظهار داشت: در موقعی که حضرت اشرف تصمیم فرمودید میسیونی به قفقازیه اعزام فرمایید، حضور مبارک مشرف شده و خواهش کردم که چون حکومتهای جدید التأسیس قفقاز هنوز شناخته نشده است اگر امری در قفقازیه واقع می شود به قونسول آنجا رجوع فرموده و میسیون مخصوص اعزام نفرمایید. حضرت اشرف بیان فرمودید در صورتی که از طرف ژنرال دنیکین، ژنرال باراتف در تفلیس نماینده است چگونه از فرستادن میسیون ایران اظهار عدم رضایت می نمایند. اینک از وزارت امور خارجه ژنرال دنیکین به من امر شده است که به اولیای دولت علیه ایران اظهار نمایم که این رفتار مخالف دوستی دولت علیه با روسیه است و خاطر نشان نمایم که ژنرال باراتف از طرف ژنرال دنیکین در نزد کماندان انگلیس مأموریت مخصوص داشته نه نزد حکومتهای جدید التأسیس و نیز خواهش نمایم که چون از این میسیون در قفقاز کاری ساخته نمی شود آنها را احضار فرمایید.

معتصم السلطنه [امضاء]

[حاشیه:]جناب مستطاب اجل اکرم آقای اعتلاء الملک دام اقباله - مذاکراتی که شارژدافر اظهار می‌کند در نظر من نیست و شاید فراموش کرده‌ام. به هر حال فرستادن میسیون به هیچ وجه منافعی دوستی دولت ایران با روسیه نیست، زیرا دولت ایران آنها را اساساً Dejure [دوژور] نمی‌شناسد بلکه فقط برای اصلاح کارهای تجاری و غیره است. البته تصدیق می‌کنند که دولت نمی‌تواند به کلی از حال اتباع و تجارت خود با قفقازیه غفلت نماید و ضررها و خساراتی که از این غفلت تاکنون متوجه شده مداومت نماید.

از: سیدضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۶

تاریخ: ۱۵ ربیع الاول = ۱۶ قوس قوی ثیل ۱۲۹۸

بادکوبه

مقام منیع ریاست وزرای عظام دامت شوکته

برحسب وقتی که قبلاً معین شده بود روز جمعه یازدهم، ساعت شش بعد از ظهر کنفرانسی در عمارت وزارت امور خارجه برای افتتاح باب مذاکرات منعقد گردید. حاضرین عبارت بودند از محمد یوسف جعفراف وزیر امور خارجه، خداداد بیگ ملک اصلانوف وزیر طرق و شوارع، خلیل بیگ خاص محمد اف وزیر عدلیه و امین اف وزیر تجارت، جمویبیک وزیر پست و تلگراف، عادل خان زیادخانف [...] مدیر وزارت خارجه، نمایندگان ایران عبارت بودند از بنده و حاجی میرزا موسی خان و شاهزاده محمد جعفر میرزا و ترجمان السلطان و میرزا رحیم خان، آقای معزالدوله ژنرال قونسول قفقاز و آقای ساعد الوزراه قونسول بادکوبه هم حضور داشتند. وزیر امور خارجه ریاست کنفرانس را به بنده تکلیف کردند بنده امتناع کرده و استدعا کردم خود ایشان مجلس را افتتاح فرمایند. مقدمتاً محمد یوسف جعفراف نطق افتتاحیه مبنی بر مناسبات دو ملت اسلامی اظهار و بنده هم جواب مناسب را عرض کرده و ضمناً خاطر نشان نمودم که پس از عقد قراردادی که آقای اسماعیل خان زیادخانف در طهران نموده و به موجب ماده آخر آن که پانزده روز پس از امضای قرارداد از طرف دولت آذربایجان مواد آن به موقع اجرا گذارده خواهد شد و تا کنون شش ماه می گذرد در حالتی که نه جواب رد و نه جواب قبول داده شده، اولیای دولت ایران حق داشتند که در اعزام هیأت اعزامیه خودداری نمایند و

تصور می‌کنم که دولت متبوعه من اولین قدمهای دوستی را نسبت به آذربایجان برداشت ولی دولت مشارالیها نخواست از این حسن مساعدت استفاده نماید. وزیر تجارت و طرق و شوارع جوابهایی دادند که قانع کننده نبود، بالاخره بر آنها مدلل کردم که در ایجاد مناسبات قصور از طرف دولت آذربایجان شده است و این نکته را هم خاطر نشان کردم که در فاصله این مدت یک سلوک غیرمطلوبی با اتباع ایران شده است که نمی‌توان محملی بر آنها قرار داد و در این موقع که هیأت اعزامیه وارد بادکوبه شده است از تمام تجار و طبقات ایرانی اظهارات شکایت راجع به سوء سلوک مأموران محلی می‌شود. وزیر طرق و شوارع سؤال کرد ما در اطراف آن قرارداد مطالعاتی کردیم و اکنون نظریات و اعتراضات خود را اظهار خواهیم داشت، آیا میل دارید در همان زمینه مذاکراتی بشود. بنده در جواب عرض کردم نظر به اینکه آن قرارداد را ما از نقطه نظر سرعت در عقد یک قراردادی و حسن تلقی نمایندگان آذربایجان و ضمناً برای رفع تهلکه‌ای که در حالت اقتصادی ما پیدا شده بود منعقد نمودیم به امید اینکه فوراً یک نتایجی بدست آوریم و برخلاف انتظار ما نتیجه منظوره بدست نیامد. در این موقع نمی‌توانیم آن قرارداد را زمینه مذاکرات خود قرار بدهیم و باید قراردادهای جدیدی منعقد گردد.

وزیر عدلیه در ضمن بیانات خود اظهار داشت آذربایجان وارث روسیه است و بنابراین از حقوق روسیه آنچه عاید اوست ارث و میراث خواهد برد. بنده در جواب گفتم ممالکی که از روسیه تجزیه شده‌اند در صورتی که استقلال آنها به رسمیت شناخته شود حقوقی که راجع به آنها و روسیه است حق دارند هر ارثی که می‌خواهند ببرند، ولی نمی‌توانند از مظالم روسیه سهم و میراث ببرند. در صورتی که آذربایجان مصمم شده است از مظالم روسیه سهمی نبرد ایران به طریق اولی نمی‌تواند یک چنین اجازه را به دیگران بدهد و باز گفتم معاهداتی که بین ایران و روسیه منعقد گردیده بود تمام در تحت تأثیر فشار و زور استبداد روسیه بود حال که خوشبختانه آن تهدید و فشار از میان رفته ایران وظیفه خود را می‌داند که حقوق حقه خود را با شرافتمندانه‌ترین طرزى محافظه نماید. در جواب این اظهارات پس از چند لحظه سکوت بعضی از وزراء تصدیق نمودند که البته آنچه حیثیات و شرافت ایران را جریحه دار می‌سازد باید

اعاده نشود.

پس از یک رشته مذاکرات عمومی بالاخره طرفین مصمم شدیم که کمیسیونهایی برای حل مسائل منعقد گردد. یکی کمیسیون راجع به امور گمرکی و تجارت و ترانزیت، دیگری برای مسائل راجع به پست و تلگراف، راجع به مسائل حقوقی و سیاسی بنده پیشنهاد کردم که یک کمیسیون محدود و خصوصی از رجال دولت آذربایجان و بعضی از نمایندگان هیأت اعزامیه منعقد گردد، زیرا مسائل سیاسی را نمی‌توان علنی کرد و با شور مجلس مبعوثان حل و تصفیه نمود. این پیشنهاد قبول و قرار شد کمیسیون محدودی از وزرای دولت معین و اطلاع داده شود. در آن دو کمیسیون اول به غیر از وزراء، متخصصین فنی و اعضای ادارات مربوطه هم حضور خواهند داشت. وزیر امور خارجه از راه آهن جلفا و تبریز از بنده سؤال کرد که وضع راه آهن مزبور فعلاً از چه قرار است. بنده جواب دادم دولت ایران آن خط آهن را ضبط کرده است و از بابت خساراتی که قشون روسیه به ایران وارد آورده محسوب خواهد داشت. زیرا قرض ایران به روسیه کفاف خسارات وارده را نمی‌نماید. وزیر امور خارجه جواب داد خیلی خوب کردید، اما سال گذشته ما خیال داشتیم آن راه آهن را به ایران بفروشیم. آقای معزالدوله هم اظهار داشتند گویا دولت آذربایجان از محاسبات ما با روسیه بی اطلاع بوده است.

سپس شرح مجملی راجع به دعاوی ارضی و جبران خسارات وارده و الغای عهدنامه‌های سابقه و تجدیدنظر در تعرفه گمرکی و اینکه موفقیت در پیش بردن مقاصد نتیجه قراردادی است که ما با دولت انگلستان منعقد نموده‌ایم. بنده بیان کرده و با یک اظهارات اطمینان‌بخش فهماندم بنده خیلی مسرور هستم که مذاکرات آذربایجان و ارمنستان موقتاً تأخیر افتاد، زیرا در صورتی که بین آنها یک موافقتی حاصل می‌شد حل مسأله نخجوان به منفعت ایران گرفتار اشکالات زیادی می‌شد. بدون اینکه نقطه نظر خود را اظهار بدارم در ضمن مذاکره با رئیس‌الوزراء و وزیر امور خارجه بیان کردم که مناسبتر خواهد بود قبل از اینکه مذاکرات آذربایجان با ارمنستان به یک مرحله قطعی برسد مذاکرات ما و شما خاتمه پیدا بکند. این اظهار بنده هم از طرف اولیای امور آذربایجان حسن تلقی شد. امیدوار هستم در ضمن مذاکرات مسأله نخجوان را بتوانیم حل کنیم.

در صورتی که مناسبات آذربایجان و ارمنستان چنانکه هست باقی بماند حل مسأله نخجوان آسان خواهد بود و در صورتی که موضوع کنفدراسیون ممالک قفقازیه پیش بیاید تصور می‌کنم اشکالات زیادی مصادف خواهد شد. در باب نخجوان بنده منتظر دستورالعمل حضرت اشرف هستم ولی درعین حال مذاکراتی را هم مشغول خواهم بود. برای استحضار خاطر مبارک معروض داشت.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸.

از: سید ضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۷

تاریخ: ۱۴۱۵-۱۶ قوس قوی ثیل ۱۲۹۸

بادکوبه

مقام منبع ریاست جلیله وزرای عظام دامت شوکتہ

به طوری که قبلاً مقرر شده بود و در راپرت نمره ۶ معروض داشت، روز یکشنبه ۱۳ ساعت شش بعد از ظهر کمیسیون راجع به مسائل گمرکی و تجارت و غیره در عمارت وزارت امور خارجه منعقد گردید. از طرف حکومت آذربایجان آقایان خدادادبیک وزیر طرق و شوارع و امین اف وزیر تجارت و عادل خان زیادخانف و دو نفر از متخصصین تجارت و گمرک و از طرف هیأت اعزامیه آقایان حاجی میرزا موسی خان و ترجمان السلطان و شاهزاده محمدجعفر میرزا و ساعدالوزراء قونسول بادکوبه حضور داشتند. نمایندگان آذربایجان اظهار داشتند، چون بواسطه اشتغال در مجلس مبعوثان فرصت تهیه پروژه نکرده‌اند در این جلسه اول شفاهاً تبادل افکار بشود تا در این دو روزه نظریات خودشان را کتباً به موقع اظهار بگذارند. بدین واسطه نمایندگان ایران هم نظریات و پروژه خود را که قبلاً تهیه و حاضر کرده بودند تقدیم نکرده و مسائل گمرکی و تجارتی به طور شفاهی مطرح مذاکره گردید و به طوری که اظهار داشته‌اند همین دو روزه نظریات کتبی خود را خواهند داد که ملاحظات لازمه در آن شده و قرار مقتضی داده شود.

سیدضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

* سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶.

از: سید ضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۸

تاریخ: ۱۴/۱۵ - ۱۶ قوس قوی ثیل ۱۲۹۸

بادکوبه

مقام منیع ریاست جلیله وزرای عظام دامت شوکته

بر وفق قراری که سابقاً داده شده بود کمیسیون راجع به مسائل پست و تلگراف روز دوشنبه ۱۴ ساعت شش بعد از ظهر در عمارت وزارت امور خارجه انعقاد یافت. نمایندگان حکومت آذربایجان آقایان جمویک وزیر پست و تلگراف و عادلخان زیادخانف و معاون وزارت پست و تلگراف و دو نفر از مستخصین خود و نمایندگان ایران آقایان حاجی میرزاموسی خان و میرزا رحیمخان و شاهزاده محمدجعفر میرزا و آقای ساعدالوزراء بودند. نمایندگان حکومت آذربایجان پروژه خود را راجع به مسائل پستی و تلگرافی تقدیم و پروژه مذکور مطرح مذاکره واقع گردید. اگرچه اساساً همه از روی مقررات و قواعد بین المللی بود ولی چون بعضی مسائل را چنین اظهار نمودند که برای تسهیل کار و منافع طرفین در آنجا منظور داشته‌اند و لازم بود که در آنها دقت شود قرار شد که ترجمه آن را به هیأت اعزامیه بدهند که از این طرف هم پس از تدقیقات کامله نظریات هیأت اعزامیه اظهار و در جلسه دیگر در حل و تسویه آنها مذاکره و قرارهای لازمه داده شود.

سیدضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

* سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶.

از: سیدضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۱۰

تاریخ: ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۸

بادکوبه

قربانت گردم

راپورت وقایع و اقدامات این چند روزه را در طی راپورتهای جداگانه به نحو اجمال معروض حضور مبارک داشته و در صدد است که راپورتهای دیگری هم در خصوص وضعیات عمومی احزاب، مجلس مبعوثان و رؤسای متنفذ آنها و جراید و غیره تهیه کرده تقدیم دارد. این چند روزه بواسطه دید و بازدید و گرفتاریهای اول ورود مجال نشده و انشاءالله بزودی تقدیم خواهم داشت. از ترتیب ورود به آنجا و وضعیات عمومی و غیره هیچ نوع اطلاعی به جراید و یا به وزارتخانه‌ها داده نشده مقرر خواهند فرمود هر قسمتهایی که مقتضی باشد برای اطلاع عموم به جراید داده و به وزارتخانه‌های مربوطه ابلاغ نمایند که آنها هم از جریان کارهای راجع به خود مستحضر و مسبوق باشند. امر امر مبارک است.

سیدضیاء الدین طباطبایی [امضاء]

از: سید ضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۱۲

تاریخ: ۱۵ / ۱۴ - ۱۶ قوس قوی نیل ۱۲۹۸

بادکوبه

مقام منبع ریاست جلیله وزرای عظام دامت شوکته

امروز پرنس ارگو تینسکی [آر قوتیان] نماینده جمهوری ارمنستان را در ایران ملاقات و از او خواستم که عزیمت خود را به ایران تا خاتمه کارهای هیأت اعزامیه به تعویق اندازد. مشارالیه اظهار داشت که من حالا سه ماه است مأمور و چندی است در بادکوبه معطل و مترصد رفتن به ایران هستم و مراجعت من به ایروان صورت خوشی نخواهد داشت. به علاوه من مطمئن هستم که دولت ارمنستان در پذیرفتن پیشنهادهای هیأت اعزامیه ایران خودداری نخواهد کرد. بنده هم بیش از این اصرار نکرده فقط عزیمت او را تا روز جمعه به تأخیر انداختم که در انزلی تشریفات لازمه از طرف مأمورین محلیه به عمل آید. به همین مناسبت شرحی به آقای آذری کفیل حکومت گیلان اشعار داشتم که مقرر دارند پرنس مزبور را به طور غیررسمی و دوستانه با نهایت احترام در انزلی و رشت بپذیرند. مستدعی است امر فرمایند در طهران هم در روز ورود مشارالیه لازمه احترامات مرعی بشود.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

از: سید ضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۱۳

تاریخ: ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۸

بادکوبه

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

تلگراف مبارک نمره ۵۶ زیارت گردید. اهمیت مطلب به درجه [ای] که تصور می شد نیست. مخصوصاً بعد از ورود هیأت نظریات معتدل شده و عجالتاً حرکت اتباع ایران به طور موقت موقوف و راجع به اتباع سایره نیز در عمل دچار اشکالات می شوند. و لهذا نظریات اولیه به همان جدیت ادامه ندارد. مخصوصاً به واسطه بحران کابینه وزراء که از سه ماه قبل امتداد یافته و روز گذشته رئیس الوزراء رسماً استعفای خود را تقدیم نموده است، این مسأله تقریباً موقوف الاجرا مانده و احتمال می توان داد که بزودی در صدد اجرای نقشه اخراج اتباع خارجه برآیند. علی ای حال اقدامات لازمه به عمل آمده است که از مضرت این کار جلوگیری و مسافرین ایران با تحصیل اجازه نامه از قونسولگری حرکت کنند. از طرف قونسولگری هم اعلانی در این باب منتشر خواهد شد و سواد آن با پست آتیه تقدیم خواهد گشت. به کفیل حکومت گیلان نیز کتباً اطلاع داده و یادآوری نمودم که اقدامات لازمه برای تحقیق حال مسافرین که از کشتی پیاده می شوند بنماید. بدیهی است از طرف مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته امر و مقرر خواهد داشت که در سرحدات فقط به اشخاصی که اجازه نامه قونسولگری دارند آزادی ورود بدهند.

سیدضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۱۷

تاریخ: ۲۰ قوس ۹۸

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت شوکته

امروز روزنامه آذربایجان روسی^۱ معارف از قراری که از منبع مطلع خبر می دهد به قوای بحری دنیکن حکم شده است که دخول کشتیها را به بنادر ایران جلوگیری کنند. مضرات وقوع این امر که منافی حیثیت دولت و باعث خسارت کلی تجارت و تجار ایرانی و تزلزل موفقیت هیأت است برخاطر حضرت اشرف مکشوف و مستدعی است مقرر فرمایید بامقامات لازمه مذاکره و دنیکن را وادار نمایند که از این خیال منصرف شود و نتیجه را نیز به بنده تلگراف فرمایید.

سید ضیاءالدین طباطبایی

[حاشیه: جناب آقای اعتلاءالملک بدون اینکه اشاره به تلگراف آقا سیدضیاءالدین بشود باسفارت روس مذاکره نماید واقدامات لازمه برای رفع این خطر بشود.

۲۴ قوس ۹۸.

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

۱. علامت استفهام در اصل: ظاهراً کشف رمز درست انجام نشده است و شاید هم چنین جمله ای مورد نظر بوده است. [روزنامه روسی زبان معارف منتشره در جمهوری آذربایجان]

از: وزارت امور خارجه ، اداره روس

به: قونسولگری ایران در بادکوبه

نمره عمومی: ۵۷۹۲

نمره خصوصی: ۸۳۶

تاریخ: ۱۳۳۸/۱/۲۰

قونسولگری بادکوبه

کارگذاری اردبیل راپرتی دایر به خیالات سوء فرقه مساوات آذربایجان قفقاز در به هم زدن سرحدات و تصمیم اخیر آن حکومت در خارج نمودن ایرانیها که از ابتدای ژانویه هذمه السنه به آن مملکت رفته اند داده است که موادی از آن برای استحضار آن قونسولگری تلوأ ارسال می شود. در باب مسافرتین سابقاً به شما دستور داده شده است و اما در خصوص اغتشاش سرحدات لازم است به فوریت مطلب را به هیأت اعزامیه اظهار نموده و به اتفاق یکدیگر در رفع این عمل اقدام کرده و نتیجه را اطلاع دهید.

[امضاء] معتمد السلطنه

قربانت شوم

چنانکه در عریضه قبل عرض کرده اگرچه با وجود راپورتهای رسمی که از طرف ریاست هیأت اعزامیه مشروحاً فرستاده می‌شود دیگر عرض راپورت رسمی جداگانه گویا زاید باشد ولی به طور خصوصی باز برای مزید استحضار خاطر محترم حضرت اشرف اجل عالی بر سبیل اجمال مصادعت می‌ورزد. به نحوی که البته در راپورتهای رسمی مفصلاً ملاحظه فرموده و خواهید فرمود هیأت اعزامیه به فاصله دو روز بعد از ورود با زمامداران حکومت آذربایجان قفقاز شروع به مذاکره و تسویه مسائل لازمه نموده و تا حال سه چهار جلسه کمیسیون در وزارت خارجه دایر به مسائل پست و تلگراف و ترانزیت و گمرک به طور جداگانه انعقاد یافته و بنده و آقای مهذب‌الدوله هم در این هر دو کمیسیون حضور به هم رسانیده مأمورین متخصصین طرفین نظریات خودشان را کتباً و شفاهاً به موقع اظهار گذاشته و مباحثات مقدماتی در اقناع یکدیگر و استلزام منافع طرفین به عمل آمده، با اینکه مأمورین حکومت محلیه خودشان فواید سرعت انجام این مسائل را تصدیق می‌نمایند ولی به واسطه بحران کابینه بالطبع تعقیب مذاکره مطالب و حصول نتیجه به تأخیر افتاد، احتمال دارد این دو روزه کابینه جدید تشکیل یابد هیأت اعزامیه هم هر ساعت منتظر خبر طرف مقابل است که وظایف محوله خود را زودتر صورت انجام بدهد. اگر چه هنوز مسائل پست و تلگراف و گمرکی به جایی منتهی نشده و قرار قطعی نگرفته‌اند لکن بعد از فیصله همه آنها آنچه محل اشکال و زحمت و دقت است مسأله پول است که در مقابل اموال التجاره ایران آیا تجار ایران چه پولی باید دریافت نمایند. هرگاه بنا به مبادله مال التجاره در عوض پول باشد آذربایجان قفقاز غیر از نفت و بعضی آهن آلات مال التجاره دیگر ندارند و آنها هم شاید معادل نصف اموال التجاره ایرانیها باشد. باز نصف دیگر بی عوض مانده

پولی که خواهند گرفت همین پولهای حاضره است که البته مایه اعتبار و قبول نمی‌شود، حل این مسأله پول قدری مشکل به نظر می‌آید و فعلاً معلوم نیست که در حل این فقره به چه نحو موفق خواهند شد. در هر صورت بدیهی است هر قراری که مستلزم منافع و حقوق اتباع دولت علیه باشد در الزام آن فروگذار نخواهد شد.

اداره روس

[حاشیه:] این کاغذ معلوم نیست از کی است نه امضاء دارد و نه می‌توان فهمید به چه علت و دلیل این راپورت را نوشته است.

محل امضاء

مورخه ۲۶ ربیع الاول ۱۳۳۸

اداره روس

وزارت امور خارجه

راپورت

راجع به اظهارات سفارت روس در یوم ۱۵ شهر حال حسب الامر مبارک با مسیو بلایف ملاقات و مراتب تبلیغ گردید و اظهار شد که اعزام میسیون مذکور منافی دوستی دولت ایران و روسیه نیست و فقط برای اصلاح امور تجارتي و حفظ منافع تجار و اتباع ایران است و دولت ایران دول جدیدالتأسیس قفقازیه را اساساً [دوژور] Dejure نمی شناسد. جناب شارژ دافر اظهار امتنان نموده و بیان کرد که امیدوارم اولیای دولت علیه نمایندگان دول جدیدالتأسیس را در موقع ورود به تهران به رسمیت نپذیرفته و به طور نماینده تجارتي با آنها رفتار نمایند.

معتصم السلطنه [امضاء]

[حاشیه:] اداره روس، ضبط شود.

از: سید ضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۲۷

تاریخ: ۲۸ قوس قوی نیل ۱۲۹۸

بادکوبه

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت شوکتہ

بر حسب دعوتی که شده بود روز پنجشنبه ۱۷ شهر جاری که مصادف با عید مولود حضرت نبوی (ص) بود با تمام اعضای هیأت اعزامیه و آقای معزالدوله و ساعد الوزراه به مدرسه اتحاد ایرانیان که در آن روز تهیه جشن دیده بودند رفته، در بدو ورود مبلغ یک صد هزار منات به صندوق جمعیت خیریه به نام هیأت اعزامیه تقدیم کردم. عده [ای] از تجار و معتبرین اتباع ایران و آقای معاضدالسلطنه و چند نفر از معتبرین شهر و آقای قاسم قاسم اف رئیس جمعیت خیریه بادکوبه نیز حضور داشتند.

در بدو شروع مجلس جشن و در فواصل نطقهایی که به عمل می آمد موزیک مدرسه که تفصیل آن را ضمن راپرت جداگانه معروض داشته به سرود ملی ایران مترنم و بعد از آن نطقهایی از طرف رئیس جمعیت خیریه و مدرسه و نماینده جمعیت ترقی معارف دایر به تبریک عید سعید و اظهار مسرت و بشاشت از ورود هیأت اعزامیه و ذکر نواقص مدرسه و جلب توجه اولیای دولت علیه و نمایندگان ایران به رفع این نواقص و تکمیل ترتیبات و انتظامات مدرسه ایراد و بنده هم در جواب آنها شرحی اظهار و مخصوصاً گفتم که گرفتاریهای داخلی اولیای دولت ایران در این سنوآت اخیره طوری بود که مجال عطف توجه به اوضاع خارجی و فراهم آوردن وسایل آسایش و رفاهیت اتباع خود نداشت. اینک که بحمدالله گرفتاریهای داخلی مرتفع

شده اولین نقطه نظر دولت تهیه موجبات آسایش اتباع خود در قفقازیه و مخصوصاً در بادکوبه می‌باشد و مخصوصاً حضرت رئیس الوزراء آقای وثوق‌الدوله به مسأله معارف اهمیت داده و اصلاح وضعیات مدرسه اتحاد و توسعه معارف و اتخاذ وسایل لازمه را از مهمترین وظایف هیأت اعزامیه مقرر فرموده‌اند و امیدوارم که بزودی مابتوانیم نظریات دولت و وظایف خود را به موقع اجرا بگذاریم.

پس از آن شاگردان مدرسه گاهی به هیأت اجتماع و گاهی به حال منفرد سرودهای مخصوصی به زبان ترکی و مختصری به فارسی انشاء کرده و توجه حاضرین را جلب می‌کردند. قرار است این دو روزه به سرکشی کلاسهای مدرسه رفته و در ترتیبات مدرسه و درسها و بودجه و معلمین آن دقت کافی کرده و کمیسیونی برای انجام منظور و مقصود تشکیل دهم که البته تفصیل آن را بعدها مفصلاً به عرض حضور مبارک خواهم رسانید.

وضع مدرسه بسیار ناگوار است، معلم ندارد، فارسی به طور ناقص تدریس می‌شود. مدیر مدرسه به تازگی در کلاس اکابر مشغول تحصیل فارسی ایران است. زبان فارسی به قدری غیر معمول است که حتی بنده مجبور شدم در مدرسه اتحاد نطق خود را به زبان ترکی بیان نمایم. زیرا اگر به فارسی ادا می‌کردم شاید ده یک از حاضرین ملتفت نمی‌شدند. وضعیت مدرسه و نواقص و اصلاحاتی که باید بشود در راپرت جداگانه به عرض می‌رسد.

سیدضیاءالدین طباطبائی [امضاء]

از: سید ضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۱

تاریخ: اول برج جدی قوی ثیل ۱۲۹۸

بادکوبه

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت شوکته

ماژور ادمونس مأمور سیاسی انگلیس که برای مطالعه اوضاع آذربایجان به بادکوبه آمده بود چندین جلسه بنده ایشان و کلنل استوکس را ملاقات کردم؛ آنها از اوضاع و جریانهای آذربایجان کاملاً مسبق نبودند، مخصوصاً از مخالفت بالشویکها بی خبر بودند. آنها اطلاعات خود را به بنده اظهار کردند، بنده نیز از فعالیت بالشویکها، خاطر آنها را آگاه ساختم. ضمناً برای جلوگیری از خطر بالشویزم در ایران تدابیر لازمه را نیز بیان داشتم.

در ملاقاتی که روز یکشنبه ۲۷ ربیع الاول بین بنده و آنها جریان پیدا کرد مسائل جالب توجه ذیل به میان آمد:

اولاً؛ بنده تقاضا کردم دو کشتی باید از طرف دولت ایران یکی در حدود آستارا و دیگری در حدود ترکمن مواظب و مراقب سواحل ایران باشد و گفتم ممکن است دو کشتی تجارتم را در بادکوبه خریداری کرد و بوسیله گذاردن چند عراده توپ جنگی بنماییم و یا این که انگلیسها دو کشتی جنگی از دنیکن گرفته به ایران بدهند. کلنل استوکس جواب داد ممکن است کشتی را از دنیکن گرفت ولی نمی توان به نام ایران دریافت داشت، زیرا اولاً معاهده ترکمانچای مانع از حق سیر کشتی ایران است و ثانیاً سبب بغض دنیکن شده و این مسأله را قبول نخواهد کرد. راجع به معاهده جواب دادم ایران آن معاهده را مرده و از میان رفته فرض می نماید و اما راجع به کدورت دنیکن وقتی که ایالات روسیه استقلال خود را اعلان و برضد دنیکن و روسیه محاربه می نمایند

برای ایران خیلی مایه سرافکنندگی خواهد بود. اگر با دوستی انگلستان نتواند حق کشتیرانی در سواحل بحر خزر را برای خود تأمین نماید و ضمناً از تأثیرات اخلاقی این مساعدت انگلستان در ایران بیان داشته و اصرار کردم که این کشتیها را دولت انگلیس به نام خود دریافت و به ایران بدهد و ممکن است کاپیتن این کشتیها را نظر به اینکه ما آشنایان به فنون بحری نداریم از انگلیسها استخدام کنیم. کلنل جواب داد تمام مسائل را تصدیق می‌کنم ولی اولاً دولت انگلیس معاهده ترکمانچای را نمی‌تواند از میان رفته فرض نماید، زیرا زمینه معاهدات سایر دول است با ایران و چون روسیه به موجب آن عهدنامه دولت کامله‌الوداد بود سایر دول هم آن را اساس مناسبات خود قرار دادند. ثانیاً من با شما ممکن است همعقیده باشم ولی نمی‌دانم دولت من با من همعقیده خواهد بود یا خیر؟ جواب دادم انگلستان در ضمن عقد قرارداد خود با ایران تجدید نظر در معاهدات را اساساً قبول کرده و بنابراین اعتراف ضمنی نموده است که اساس معاهدات آتیه معاهده ترکمانچای نخواهد بود و اما اینکه دولت انگلیس با شما مشکل است همعقیده بشود، تصور می‌کنم باید همعقیده بشود، زیرا برای ایرانیها بسی ناگوار است که به جای بحریه روس بحریه انگلیس در سواحل بحر خزر باشد؛ بالجمله پس از مذاکرات زیاد کلنل گفت ممکن است این کشتیها را فعلاً به نام انگلستان از دنیکن گرفته و پس از مدتی به ایران واگذار کنیم. بنده گفتم صلاح نمی‌دانم که حتی برای مدت قلیلی به اسم انگلستان باشد و تأکید کردم که پس از گرفتن از دنیکن به نام بحریه ایران نامیده شود. جواب داد کوشش خواهم کرد، در جواب امکان خریداری کشتی از تجار بادکوبه هم گفت، اگر می‌توانید از بادکوبه کشتی بخرید بد نخواهد بود فقط ممکن است دنیکن با کشتیهای ایران جنگ بکند، گفتم در آن صورت انگلستان این اقدام دنیکن را چگونه تلقی خواهد کرد و اگر انگلستان مانع نباشد کدورت ایرانیها را نسبت به خود جلب کرده است.

اینک به عقیده بنده اولاً دولت باید برای جلوگیری از مخاطره بالشویک تدارک و گرفتن دو کشتی از دنیکن را به توسط انگلیسها اصرار نماید، ثانیاً اجازت و اعتبار مرحمت فرمایید که دو کشتی در بادکوبه خریداری شود. قیمت کشتیهای خوب تقریباً ده میلیون منات است (تقریباً سی هزار تومان در صورتی که قبل از جنگ قیمت یک چنین کشتی شصت هزار تومان بوده)

حضرت اشرف بهتر می دانید که این اقدام افتخار و نام نیکی بر افتخارات حضرت اشرف خواهد افزود.

مسأله دومی که با ماژور ادمونس مذاکره کردم مسأله سانسور مراسلات پستی است و گفتم که پس از دایر شدن پست بین ایران و آذربایجان ادامه سانسور انگلیس، حیثیات ایران را جریحه دار خواهد کرد و اظهار داشتم آذربایجانها می گویند ایرانیها استقلال خود را از دست داده اند و انگلیسها نباید بواسطه پاره [ای] عملیات خود این انتشارات را تأیید نمایند. دیگر آنکه مدلل داشتم که سانسور نمی تواند مانع مکاتبات و مراسلات بالشویکی بشود، زیرا آنها وسایل مختلفه دارند و گفتم با بودن بحریه بحر خزر در دست دنیکنین و با نیم میلیون قشون دنیکنین بین قفقازیه و روسیه بالشویکی مع هذا مراسلات و کوریه های بالشویکی حتی مسافرین بالشویکی بین مسکو و بادکوبه می آیند و می روند. مسأله دیگر که سبب شکایت تمام اهالی ایران است تعویق وصول مراسلات است، زیرا در سانسور زیاد، از حد معطل می کنند و توضیحات دیگری دادم و بالاخره ایشان را قانع کردم که در این مسائل دقت کرده و اگر بتوانند سانسور را موقوف نمایند. مشارالیه به بنده وعده داد که با نظامیان مذاکره خواهد کرد و برای حل این مسائل به طهران خواهد آمد و اگر نظامیها قانع نشدند وزیر مختار انگلیس را وادار خواهد کرد که از نظامیها خواهش بکند سانسور را موقوف نمایند (در این باب قبل از حرکت از طهران بنده با سرپرستی کاکس مذاکره کردم و ایشان وعده رفع سانسور را به بنده دادند). در خاتمه بنده گفتم چنانچه نتوانست به موقوف کردن سانسور موفق شود اقلأ مهر سانسور انگلیس را موقوف کنند و به جای آن مهری به فارسی با عنوان (سانسور دولت علیه ایران) ساخته و آن را در روی پاکتها استعمال بنمایند. این مطلب را قبول کرد و قول قطعی داد.

حال از حضور مبارک استدعا می نماید به هر وسیله هست برای حفظ حیثیات دولت، سانسور را موقوف و اکیداً تقاضا فرمایید این اقدام را ادامه ندهند.

مسأله سیمی که با ماژور ادمونس مذاکره کردم راجع بود به ورود سفیر بالشویکها به ایران. بنده گفتم در صورتی که چنین نماینده [ای] بیاید صلاح دولت ایران نیست که انگلیسها مشارالیه را توقیف و یا تبعید نمایند. نظریات خود را در این باب با دلیل و برهان به ایشان گفتم.

بدیهی است آنچه حضرت اشرف صلاح بدانید بنده را مطلع خواهید فرمود.
راجع به تدابیر لازمه برای جلوگیری از مخاطرات بالشویکی مذاکرات مفصلی بین بنده
وایشان جریان پیدا کرد و برای حل این مسائل به طهران خواهد آمد. از اطلاعات و نظریات
مفیدی هم که حاصل کردند بسی مسرور شدند.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸.

از: سید ضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۷

ضمیمه: یک فقره اسامی و کلا

تاریخ: اول جدی قوی ثیل ۱۲۹۸

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

هیأت وزرای آذربایجان مدت سه ماه است گرفتار بحران است. این بحران بواسطه اختلافاتی است که در احزاب مجلس مبعوثان شدت پیدا کرده است. برای فهمیدن وضعیات دولت لازم است قبلاً اوضاع مجلس مبعوثان آذربایجان را تحت مطالعه قرار دهیم.

مجلس مبعوثان حالیه که یک سال و چند روزی از مدت تأسیس و افتتاح آن می‌گذرد از بین نمایندگان کمیته‌ها و احزاب و مجامع ملی و بلدی آذربایجان انتخاب شده‌اند. تفصیل از این قرار است: در موقعی که عثمانیها بادکوبه را تخلیه کردند و انگلیسها می‌خواستند بیایند، برای اینکه به هیأت حکومت بادکوبه یک وجهه عمومی و جنبه ملی داده شود، نوری پاشا تأسیس یک پارلمانی را لازم دانست و به اولیای امور آذربایجان این نکته را خاطر نشان کرد. حکومت وقت که به ریاست خان خویسکی تشکیل شده بود به واسطه فراهم نبودن زمینه انتخابات عمومی و از طرف دیگر لزوم سرعت تشکیل پارلمان در مدت یک هفته (زیرا تا یک هفته دیگر قشون انگلیس وارد می‌شد و می‌خواستند در موقع ورود قشون انگلیس یک پارلمانی باشد) طریق حلی که به نظرشان آمد این بود که مجلس مبعوثان را از نمایندگان احزاب و کمیته‌ها و مجامع ملی و غیره تأسیس نمایند. این تصمیم را اتخاذ و به آنها مراجعه و آنها هم نمایندگان خود را انتخاب و پارلمان به این صورت تشکیل گردید. این نصیحت نوری پاشا و تصمیم

عاقبتانه حکومت آذربایجان مفید واقع شده و در مدت یک هفته پارلمان تأسیس گردید. جریانهای فکری وکلای مجلس مبعوثان و تغییراتی که در فراکسیونها در مدت یک سال حاصل شده بس طولانی است، چیزی که جالب توجه است وضعیات فعلی مجلس مبعوثان است. وکلای مجلس مبعوثان به یازده اسم و فرقه منقسم و منشعب هستند. فرقه مساوات، فرقه بیطرفها که بعضی ملحق به مساوات و چند نفری در حال بیطرفی باقی هستند، فرقه اتحاد، فرقه احرار، سوسیالیست، آنهایی که به هیچ فرقه منسوب نیستند، بیطرف چپ، روس اسلاویا، اقلیت، ارمنی ملی، ارمنی داشناکسان.

اسامی وکلا و اینکه هر وکیلی به کدام حزب منسوب است در صورت جداگانه تقدیم و از لحاظ مبارک می‌گذرد. عده وکلا که تماماً ۹۴ نفر است در پارلمان بیش از شصت تا هفتاد نفر حضور پیدا نمی‌کنند. مابقی یا در مسافرت هستند و یا در نقاط مختلفه آذربایجان. عده تمام وکلا از روی سرشماری می‌بایست ۱۲۰ نفر باشد ولی قسمت بزرگی از روسها، ارامنه و یهودیها که در تابعیت روس باقی مانده‌اند در انتخابات شرکت نجسته‌اند. هیأت وزراء و پارلمان حکومت آذربایجان از چندی قبل مشغول تهیه زمینه برای انتخاب مجلس مؤسسان گردیده است. مجلس مؤسسان در روز عید نوروز افتتاح خواهد شد (زیرا عید مزبور را حکومت آذربایجان عید ملی خود قرارداد است) برای همین مقصود است که احصائیه تازه را شروع نموده‌اند و در این احصائیه قسمت زیادی از روسها و یهود و مختصری از ارامنه از تبعیت آذربایجان استنکاف دارند، بنابراین در انتخابات آتیه اکثریت با مسلمانها خواهد بود. انتخابات آنجا عمومی است زنها هم دارای حق انتخاب کردن و حق انتخاب شدن می‌باشند. در انتخابات بلدیة هم زنهای مسلمانان شرکت داشته‌اند. روزی در ضمن مذاکره از رئیس مجلس مبعوثان حسن بیک آقا یوف سؤال کردم آیا تصور نمی‌فرمایید دادن حق رأی به نسوان و شرکت آنها در انتخابات برای اوضاع امروز آذربایجان مقتضی نباشد. در جواب اظهار کردند؛ اولاً، بعد از انقلاب روسیه این حق به تمام مللی که در روسیه هستند داده شده و ما نمی‌توانستیم به فقرا برگردیم. ثانیاً، نظر به اینکه زنهای ارامنه و ملل غیر مسلمه دارای این حق هستند و سلب این حق از آنها

برای ما مشکل است. اگر زنهای مسلمان را از این حق محروم می‌داشتیم در انتخابات اکثریت به دست مسلمانها نمی‌افتاد. ولی تصور می‌کرد که در مجلس مبعوثان اگر اکثریت با مسلمانها شده ممکن است در این مسأله تجدید نظر شود و شاید زنها از حق انتخاب شدن محروم بمانند.

حزب مساوات (فراکسیون پارلمانی)

که لیدرشان محمد امین رسول زاده و عبارت از بیست و هفت نفر است. این فرقه تا شورای عمومی که در بیست روز قبل منعقد شد همگی متحد و متفق بودند ولی در آن شورا معلوم شد که آنها دو دسته هستند. چپ و راست یا افراطی و اعتدالی و این مسأله در موضوع تقسیم اراضی معلوم شد. احزاب سوسیالیست و اتحاد و احرار و غیره طرفدار تقسیم اراضی بودند. حزب مساوات دید در این موقع اگر پروگرام خود را تغییر ندهد و طرفدار عقیده تقسیم اراضی نشود در انتخابات عقب خواهد ماند. بنابراین مصمم شد که این مسأله را مطرح قرارداد و در پروگرام خود داخل نماید و در موقع مذاکره در شورای عمومی فرقه مساوات دو عقیده جریان پیدا کرد، یک عقیده دولت اراضی را ابتیاع کرده و به اهالی بدهد، عقیده دیگر دولت اراضی را از مالکین بدون تأدیه قیمت دریافت داشته به رعایا بدهد. طرفداران عقیده اولی موسوم به دست راست و طرفداران عقیده دومی موسوم به دست چپ شدند.

حزب بی طرف

چهارده نفر هستند، یازده نفر آنها اخیراً به مساواتیها ملحق شده‌اند و سه نفر در حالت بی طرفی باقی مانده‌اند. این یازده نفر و آن بیست و هفت نفر و جمعاً سی و هشت نفر هستند، در مجلس بلوکی تشکیل داده‌اند. حزب مساوات که بعد از انقلاب روسیه پا به عرصه وجود گذاشت طرفدار عقیده اتحاد ترک است و مؤسس دولت آذربایجان شناخته می‌شود. اعضای این فرقه نسبت به ایران احساسات مساعدی نداشته و مخصوصاً بواسطه تبلیغات رسول زاده ایران را حقیر و ناتوان شمرده حفظ استقلال خود را در اتحاد با عثمانیها می‌دانستند، ولی در نتیجه

تجربیات یک ساله امروز در این عقیده متعصب نیستند و هر طریقی را که برای حفظ استقلال خود مفید بدانند تعقیب خواهند کرد. شخص رسول زاده و رفقای صمیمی او اگر هم معاضدت و مساعدت ایران را برای خود نافع تصور بکنند، ولی نظر احترام و صمیمیتی نسبت به ایران ندارند. حزب بی طرف عموماً نسبت به ایران مساعد هستند و بعضی از اشخاص متنفذ آنها هم از روی صمیمیت و امید به ایران می نگرند. محمد حسن حاجینسکی که مساواتیها او را از خود می دانند و از نمایندگان آذربایجان در پاریس بود که اخیراً مراجعت کرده است و وزیر داخله کابینه آتیه خواهد بود، فوق العاده با ایران مساعد است. چند جلسه بنده با او ملاقات کردم و بعد از توضیحاتی که از اوضاع ایران و قرارداد انگلیس و ایران به ایشان دادم خیلی مشعوف و مسرور شدند و تقریباً برای هر نوع مذاکره و تسهیل وسایل نزدیکی آذربایجان به ایران حاضر هستند.

حزب اتحاد فراکسیون پارلمانی

مؤسس این حزب قره بیک قره بیک اف و مرامشان اتحاد اسلام است. قره بیک اف از اشخاص معروفی است که از بیست سال قبل ساعی بوده است مسلمانهای قفقازیه را با عثمانی مربوط بکند و برای این مقصود با شرکت احمد بیک آقا یوف که در اسلامبول دستگیر و در جزیره مالت محبوس و این چند روزه از حبس انگلیسها بیرون آمده از مبلغین نامی عقیده پان ترکیسم می باشد.

در ده سال قبل قره بیک اف متهم شد به اینکه معناً یک ارتباطی با روسها دارد و چندی بواسطه وارد آمدن این لکه موقعیت وی در عثمانی و قفقاز متزلزل شد. در مدت جنگ به مساعدت عثمانیها خیلی کوشش کرد. پس از تأسیس دولت آذربایجان موافقت نظری بین او و لیدرهای حزب مساوات حاصل نشد برای اینکه موقعی در سیاست آذربایجان برای خود بدست بیاورد، با سایر ناراضیها همدست شده حزب اتحاد را تأسیس کرد و روزنامه موسوم به اتحاد را در زبان ترکی و روسی اشاعه داده و می دهد. فعالیت قره بیک و حزب اتحاد از نفوذ و موقعیت مساواتیها خیلی کاست، زیرا اولیای حکومت که از حزب مساوات بودند به علاوه خطایی که

می‌کردند در سوء اداره و رشوت خواری زمینه هر نوع تنقیدی را برای اتحادیه‌ها فراهم کرده بودند. فعالیت و تبلیغات اتحادیه‌ها در بین اهالی مؤثر واقع افتاد و امروز یک قسمت از اهالی آذربایجان خاصه از دهاتیها یا مساعد با اتحاد هستند و یا اقلأً بر ضد مساوات می‌باشند. پروگرام قره بیک‌اف و رفقاییش چونکه طرفدار اتحاد اسلام و برضد عقیده اتحاد ترک هستند، با ایرانیها نظر مساعدی دارند ولی دارای یک مسلک ثابت و خط‌مشی معینی نمی‌توان آنها را به شمار آورد. اخیراً نفوذ اتحادیه‌ها می‌خواست رو به نقصان بگذارد. یأس مساواتیها از عثمانی و آشناسدن آنها به وضعیات عمومی و در نتیجه میل تقرب به متفقین و مخصوصاً انگلستان به اتحادیه‌ها مجال داد که نقشه تازه بکار آورده و بدان وسیله موقعیت خود را محکم کنند. به این تفصیل نوری پاشا که فرمانده قشون عثمانی بود و بادکوبه به وسیله قشون او تسخیر شد. در بیست روز قبل به طرف بادکوبه می‌آمد مساواتی نخواستند از او پذیرایی رسمی به عمل آورده و ورود او را رسمیت بدهند. زیرا این حرکت را مخالف سیاست و سبب کدورت انگلیسها می‌دانستند، از طرف دیگر اهالی حس عقیدتی به نوری پاشا دارند و او دارای نفوذ معتناهی است. بین طبقات مختلفه اهالی اتحادیه‌ها برای لکه وارد کردن به مساوات و تحکیم موقعیت خود پیش افتاده و از نوری پاشا استقبال کرده و با احترام و شکوه شایانی او را وارد بادکوبه نموده و پس از چند روز پذیرایی مشارالیه را برای تشکیل قشون داغستان بر ضد دنیکن با عده [ای] از صاحب منصبان عثمانی به طرف داغستان حرکت دادند. نوری پاشا رئیس عثمانیهای است که در قفقازیه هستند.

عثمانیها دارای نفوذ مهمی هستند. به دست آوردن نوری پاشا و عثمانیها بر اهمیت اتحادیه‌ها افزوده و از نفوذ مساواتیها کاست. عامل مؤثر ادامه بحران وزرای اتحادیه‌ها بودند، برای اینکه می‌خواستند وزیر داخله را از خود معین کرده و انتخابات را پیش ببرند. مساواتیها با این مسأله مقاومت شدید کرده و بالاخره نگذاشتند اتحادیه‌ها موفق بشوند. ولی اتحادیه‌ها به مقصود خود مایل شدند، پس از یأس از اینکه از اتحادیه‌ها وزیر داخله نخواهد شد، اتحادیه‌ها محمد حسن حاجینسکی را برای وزارت داخله پیشنهاد کردند. محمد حسن حاجینسکی نظر به اینکه تا درجه‌ای متمایل به مساواتیها بود و دارای موقعیت و محبوبیت ملی نیز بود و از اشخاص لایق

درجه اول آذربایجان بشمار می‌رود، مساواتیها نتوانستند از قبول او امتناع بکنند، اما وزارت داخله حاجینسکی به ضرر مساوات تا درجه‌ای و نفع اتحادیها خواهد بود، زیرا حاجینسکی در عین تمایل به مساواتیها آلت دست رسول‌زاده و لیدرهای مساوات نخواهد بود، یعنی از موقع و اقتدار خود سوءاستفاده نکرده و بوسیله قوه قهریه اهالی را مجبور به انتخاب کاندیداهای اهالی مساوات نخواهد نمود و همین نتیجه برای اتحادیها خیلی مهم است، به طوری که پیش‌بینی می‌شود اگر دولت در مسأله انتخابات بیطرف بماند اکثریت با احزاب مخالف مساوات خواهد بود مانند اتحاد سوسیالیست، احرار و بی طرف. امروز سلسله جنبان مخالفین مساوات، اتحاد است و با مباینت مسلکی که در بین است، حزب اتحاد مضایقه ندارد از اینکه برای زمین زدن مساوات با هر حزبی همعهد و همپیمان شود، تمام احزاب و حزب اتحاد در مخالفت با مساوات با هم موافق هستند، شماره وکلای آنها در مجلس مبعوثان عبارت از سیزده نفر است.

حزب احرار

این حزب سیاست ثابت و جدی ندارد. در جریانهای پارلمانی گاهی در دست اتحاد و گاهی موافق با مساوات است، در هر حال دسته فعالی شناخته نمی‌شود.

حزب سوسیالیست

عبارت از دوازده نفر است. یک نفر بالشویک و افراطی با مرامنامه و عقاید بالشویکی، ده نفر دیگر سوسیالیست رولوسیونر، یک نفر متزلزل گاهی بالشویک و گاهی منشویک، یک نفر بالشویک علی حیدرقرایوف مدیر روزنامه مشعل محرر تمام جراید بالشویکی، یک نفر متزلزل قاسم بیک جمال بیک اف. راجع به سایر احزاب در لیست اسامی وکلا اجمالاً اشارتی شده است. با مطالعه در احوال مجلس مبعوثان آذربایجان و افکار متضاد می‌توان استنباط نمود که تشکیل یک هیأت دولت ثابتی تاچه درجه مشکل دارد. دلایلی هم در دست است که در انتخابات آتیه هیچ یک از این فرق دارای یک اکثریتی نخواهند شد که حکومت بتواند بدان متکی شود.

علاوه بر احوال مجلس مبعوثان اوضاع عمومی و جریانهای خارجی هم مؤثر در ثبات و تزلزل هیأت حکومت است. مثلاً پیشرفت بالشویکها، سوسیالیستها و بالشویک بادکوبه و آذربایجان را که متجاوز از صد هزار نفر هستند قوی می‌سازد و دولت مجبور می‌شود خواهی نخواهی با جریانهای بالشویکی مساعد بشود. همین طور در موقع موفقیت دنیکنین اگرچه موقعیت و نفوذ سوسیالیستها و بالشویکهای بادکوبه کم می‌شود ولی دولت آذربایجان به تصور اینکه هنگام استیصال بالشویکهای بادکوبه با دولت آذربایجان بر علیه دنیکنین مساعدت خواهند کرد رضایت خاطر آنها را به عمل می‌آورد. عثمانیها به سهم خود عامل مؤثری هستند در ثبات و تزلزل هیأت حکومت انگلیسها و متفقین دخالت عمل ندارند دلیل آنها در وضعیات چندان تأثیری ندارد. عجالتاً کابینه جدید تشکیل و روزشنبه معرفی شدند. روز دوشنبه ۲۹ ربیع الاول پروگرام آن در مجلس مبعوثان قرائت گردید.

از نقطه نظر حکومت، بنده شخصاً نگران هستم و نمی‌توانم عرض بکنم که آینده بطور قطع بر چه منوال خواهد بود.

سید ضیاء الدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸.

کابینه جدید به قرار ذیل تشکیل یافت

یوسف بیگلی نصیب بیک	رئیس الوزراء
محمد حسن بیگ حاجینسکی	وزیر داخله
فتحعلی خان خویسکی	وزیر امور خارجه
ژنرال مهماندار اف	وزیر جنگ
خلیل بیک خاص محمد اف	وزیر عدلیه
خداداد بیک ملک اصلانوف	وزیر تجارت صنایع طرق و شوارع
جمو بیک حاجینسکی	وزیر پست و تلگراف

وزیر مالیه	رشیدخان قاپلانوف
وزیر معارف	حمید شاه شیخنیسکی
وزیر اراضی و ساعی	احمد جودت
وزیر صحیه و امور خیریه	موسی بیک رفیع اف
وزیر تفتیش عمومی	هبت قلی بیگ محمد بیک اف

[حاشیه:] نظر به صورت فوق کابینه جدید با شرکت و موافقت تمام فراکسیونهای احزاب مسلمان، پارلمان، به استثنای فرق اقلیت مسیحی تشکیل گردیده به این ترتیب از مساواتیها چهار نفر، از سوسیالیستها دو نفر، از احرار یک نفر، از فرقه اتحاد دو نفر، از بیطرفها سه نفر. پروگرام هیأت وزراء در جلسه [ای] که ساعت هفت بعد از ظهر روز دوشنبه تشکیل و تا ساعت یازده شب امتداد یافت به اکثریت پنجاه و نه نفر از شصت و نه نفر وکلایی که حضور داشتند تصویب گردید. این پنجاه و نه نفر تمام مسلمان بوده و آن ده نفر وکلای ارمنی و روس بوده اند.

فراکسیون مساوات

وکلاى راست

- ۱- محمد امين رسول زاده - ليدر فرقه
- ۲- حسن بيگ آقا يوف - رئيس فعلى
- ۳- نصيب بيگ يوسف بيگلى - رئيس
- ۴- خليل بيگ خاص محمد اف
- ۵- عباسقلى كاظم زاده
- ۶- مهدي بيگ حاجينسكى
- ۷- رحيم بيگ وكيلى اف
- ۸- حاجى سليم آخوندزاده
- ۹- مصطفى محمود اف
- ۱۰- آقا امين اف
- ۱۱- ميرزا صادق آخوندزاده
- ۱۲- مصطفى وكيلى اف
- ۱۳- محمد على رسول زاده
- ۱۴- مرتضى آخوند اف
- ۱۵- غلامحسين بيگ كاظم زاده

وکلاى چپ

- ۱۶- موسى بيگ رفيع اف
- ۱۷- شفيع بيگ رستم بيگ اف
- ۱۸- جواد بيگ ملك بكالوف
- ۱۹- سرمدى بيگ حاجى بابا بيگ اف
- ۲۰- اصف بيگ شيخ على بيگ اف
- ۲۱- احمد حمدى قرا آقا زاده
- ۲۲- ابوذر بيگ رضا يوف
- ۲۳- نريمان بيگ نريمان بيگ اف
- ۲۴- مسيب بيگ اخى جانوف
- ۲۵- محمد باقر شيخ زمانوف

بيشتر متمايل به راست

- ۲۶- محمد حسن حاجينسكى
- ۲۷- رضا بيگ آقا بيگ اف
- ۲۸- محمد رضا آقا وكيلى اف
- ۲۹- جليل بيگ سلطان اف
- ۳۰- اشرف بيگ تقى اف

فراکسیون اتحاد

۱- قره بیگ قره بیگ اف	۲- سلطان مجید غنی زاده
۳- میر یعقوب مهدی اف	۴- غازی احمد محمد بیگ اف
۵- زینال بیگ وزیر اف	۶- حمدالله افندی زاده
۷- جمیل بیگ لمبرانسکی	۸- بهرام بیگ وزیر اف
۹- هیبت قلی محمد بیگ اف	۱۰- علی بیگ زنبربکسی
۱۱- قره بیگ علی وردی اف	۱۲- اسدالله بیگ امیر اف
۱۳- اسکندر بیگ آخوند اف	

فراکسیون بیطرف

۱- رضا بیگ آقا بیگ اف	۲- محمد رضا آقا وکیل اف
۳- جلیل بیگ سلطان اف	۴- محمد یوسف جعفر اف
۵- میرزا اسدالله زاده	۶- یوسف احمدزاده
۷- محسن بیگ رستم بیگ اف	۸- فتحعلی خان خویسکی
۹- آقا بیگ صفر علی اف	۱۰- اسدالله احمداف
۱۱- آقا عاشوراف	۱۲- بهرام بیگ آخوند اف
- [شماره‌های ۱۲ و ۱۳] در کابینه خان خویسکی بوده‌اند فعلاً بیطرف و در پارلمان کار مهمی ندارند.
- ۱۳- بهبود آقا جوانشیر
- ۱۴- عبدالعلی بیگ امیرخانف، بیطرف
- چپ.

فراکسیون احرار

- ۱- اصلان بیک قارداسف
- ۲- حاجی ملا احمد نوری زاده
- ۳- حاجی علی ولد قاسم
- ۴- مختار افندی افندی زاده
- ۵- غریب ولد کریم
- ۶- بایرام نیازی کجیک خانف
- ۷- حاجی حسین افندی

فراکسیون سوسیالیست

- ۱- صمد آقا اقام علی اف
- ۲- احمد بیک پی پی نف لیدر
- ۳- جمویک حاجینسکی
- ۴- رضابیک قراشارف
- ۵- اصلان بیک صفی کورسکی
- ۶- ابراهیم ایلوف لیدر
- ۷- باقر رضا یوف
- ۸- اکبر آقا شیخ الاسلام اف
- ۹- این شخص نماینده کمیته گرجی بادکوبه است.
- ۱۰- باقراد. زو

فراکسیون روس اسلاویا

- ۱- ویقتور ویقتورویچ قلینوسکی
- ۲- غراوچتقو. او. و.
- ۳- سرگی سرگوییچ یرمیزوف
- ۴- زخارین دیمتری. آ.

فراکسیون اقلیت

- ۱- فون لوریتس باقاییویچ نماینده آلمانهای تبعه روس مقیمین آذربایجان
- ۲- قوضجان سوئیس. آیهودی
- ۳- دانسوویچ ای. ا. لهستانی
- ۴- قوژیم واسیلی اهل اوکراین

فراکسیون ارامنه

فرقه ملی

- ۱- ارشاق بارونیان
۲- بروای. ف. باقیانوسوف
۳- ای نی خوژایف
۴- تاقیانوسوف س س

فرقه داشناکسیون

- ۵- مالخازیان. آ.ای
۶- اماسیور. خ. ی
۷- چوباریان. پ. خ
۸- پاییان. آ. ای
۹- تیرازاریان. ا. ی
۱۰- بالابانسی. ب. ق

کسانی که به هیچ فرقه منسوب نیستند

- ۱- علیمردان بیک توپچی باشی اف رئیس هیأت اعزامیه آذربایجان در پاریس
۲- صمد بیک مهمانداراف از ژنرالهای نامی روسیه که فعلاً وزیر جنگ آذربایجان است.
۳- خداداد بیک ملک اصلانوف وزیر طرق و شوارع

از ریاست وزراء

به : سید ضیاءالدین طباطبایی

نمره: ۶۳۵۵

تاریخ: ۲ جدی ۹۸

جناب مستطاب اجل آقای سید ضیاءالدین طباطبایی

رئیس هیأت اعزامیه دولت علیه ایران در قفقازیه دام اقباله

راپورتهای جناب مستطاب عالی مورخه شهر ربیع الاول جاری در تحت نمرات ۳،۲، ۶، ۷، ۸، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۱۴ واصل گردید و از مندرجات آنها استحضار کامل به عمل آمد. امیدوارم در پیشرفت مقاصد دولت علیه و خدمت به وطن موفق و کامیاب گردید. از حسن پذیرایی که از طرف حکومت آذربایجان و عموم طبقات مردم نسبت به هیأت اعزامیه به عمل آمده است نهایت خوشوقت و مسرور گردیدم. اینک به طور خلاصه خاطر عالی را از جواب آنها و اقداماتی که شده است متذکر می سازد. وزارتین مالییه و پست و تلگراف و اداره گمرک را از انعقاد کمیسیونهایی که در راپورت [نمره ندارد] خودتان تشکیل آنها را اطلاع می دهید مستحضر داشت یقین است با اطلاعات کافی که دارید موفق به عقد قراردادهایی که رفع مشکلات کنونی را نموده و مطابق منافع و حیثیات دولت علیه باشد خواهید گردید.

راجع به دعاوی ارضی دولت علیه به طوری که تلگرافاً خاطر عالی را متذکر داشتم فعلاً بین حضرت اشرف والا شاهزاده وزیر امور خارجه و لرد کرزن مذاکراتی جریان دارد که تا نتیجه قطعی از مذاکرات مزبور به دست نیامده و درجه همراهی دولت انگلیس در پیشرفت تقاضاهای دولت علیه در این خصوص کاملاً محقق نگردد مناسب آن است در این موضوع به هیچ وجه گفت و گویی به میان نیاید. سواد تلگراف حضرت اشرف والا شاهزاده وزیر امور خارجه و

جوابهای دولت را در این موضوع لفاً ملاحظه خواهید نمود. یک نسخه هم از دعاوی ارضی دولت که برای حضرت اشرف والا شاهزاده وزیر امور خارجه فرستاده شده است، لفاً ارسال می‌گردد، وقایع مهمه را نیز مرتباً به استحضار عالی می‌رساند که از جریان اوضاع مستحضر شوند.

ضمناً نیز این نکته را متذکر می‌شود که اظهارات وزیر عدلیه راجع به آنکه آذربایجان وارث روسیه است و از حقوق روسیه آن اندازه که راجع به اوست ارث خواهد برد علاوه بر آنکه در این موقع از حدود نزاکت تا حدی خارج است فاقد دلایل منطقی نیز است، زیرا اگر بنا بشود وارثی برای روسیه قائل شویم دولت ایران راجع به قسمتهایی که فعلاً حکومت آذربایجان را تشکیل می‌دهند و ملک طلق ایران بوده است و قهراً از ایران جدا کرده‌اند، از هر کس محق‌تر است. به علاوه همان طور که اظهار نموده‌اید در صورتی هم که حکومت آذربایجان به رسمیت شناخته شود دولت ایران به هیچ وجه اجازه نخواهد داد که وارثی از مظالم سابقه روس برای خود بشناسد.

نطق محمد امین رسول زاده که در جمعیت خیریه ایران نموده فوق‌العاده مایه تأسف است، به عقیده من خوب نیست بطور کلی این اشخاص را آزاد گذاشت که از روی غرض و با معلومات سطحی که دارند از هر موقع استفاده کرده اذهان عامه را از جاده حقیقت منحرف نموده نیت‌های سوء خودشان را اعمال نمایند. البته مناسب هم نبود که در آن روز جناب عالی به رسول‌زاده جوابی داده باشید. ولی لازم است برای تکدر این قبیل اشخاص که از حالا محل روابط حسنه طرفین می‌شوند اقدامات شود. طریقه عملی آن هم منوط به نظریات جناب عالی که در محل هستید و به اوضاع آن حدود و سوابق این اشخاص سابقه دارید و گذار می‌نمایم.

راجع به پذیرایی پرنس ارکوینسکی [ارقوتیان] نماینده جمهوری ارمنستان دستورالعمل لازم به حکومت گیلان صادر شده است که به طور غیر رسمی با نهایت احترام وسایل تسهیل مسافرت او را فراهم نمایند. در طهران هم نسبت به مشارالیه احترامات لازمه خواهد شد، به سرحدداران دولت علیه هم دستورالعمل داده شد که فقط اشخاصی را به خاک ایران اجازه ورود

بدهند که اجازه‌نامه از طرف قونسولگری دولت علیه داشته باشند.

در خاتمه نیز زحمت افزا می‌شود که بطوری که خواسته بودند آن قسمتی از راپورتهای جناب مستطاب عالی را که انتشارش مناسب بود به عموم جراید برای طبع فرستاد، ضمناً نیز متذکر می‌شود که راجع به مدرسه اتحاد ایرانیان در بادکوبه نظر دولت این است که حتی المقدور در توسعه و نگاهداری آن از طرف دولت کمک و مساعدت شود و از ترقیات زیادی هم که تاکنون نموده است فوق‌العاده خورسند [خورسند] هستم. تا به حال هم از طرف قونسولگری ایران از وجه تذاکر به مدرسه مزبور همراهی می‌شده است؛ لازم است جناب مستطاب عالی هم در این موضوع تحقیقات عمیق فرموده اطلاع دهید که این کمک و معاونت جدید دولت به چه شکل و تاچه اندازه لازم خواهد بود، البته پس از رسیدن اطلاع فوراً اقدام خواهد شد. اینک موفقیت جناب مستطاب عالی در خدمت به وطن عزیز از خداوند مسئلت نموده و امیدوارم که از زحمات خودتان برای ملک و ملت یادگارهای بزرگی باقی بگذارند.

محل امضاء

از: سید ضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره کتاب: ۲۴۳

نمره قبض: ۳۴۶

تاریخ: ۶ جدی ۱۲۹۸

مقام منیع ریاست وزرای عظام دامت شوکتہ

وضعیات فعله‌های ایرانی در قفقاز فوق‌العاده شرم آور، بیچاره‌ها از تمام وسایل زندگانی محروم با وجود این هر روز عده زیاد وارد می‌شوند به همین سبب دولت آذربایجان می‌خواست عده [ای] از اینها را تبعید کند. برای اینکه دچار اشکالات جدیدی نشویم مستدعی است به تمام سرحدات امر فرمایید عجالاً از حرکت فعله‌ها و کارگرهای ایرانی به قفقاز جلوگیری نمایند تا تکلیف معین شود.

سید ضیاءالدین طباطبایی

۴ جدی، نمره ۴۰

[حاشیه ۱:] فوری، جناب مستطاب اجل اکرم آقای اعتلاءالملک کفیل وزارتخانه دام اقباله، در تعقیب متحدالمآلی که اخیراً به حکام سرحدی صادر شد، اقدام دیگری بعد از ملاحظه من تلگراف اگر لازم است فوری به عمل آورده جواب آقای آقا سید ضیاءالدین را هم تهیه فرمایید امضاء و مخابره شود. ۶ جدی ۹۸ [امضاء]

[حاشیه ۲:] چون متحدالمآل اخیراً از طرف مقام ریاست وزرای اعظم صادر شده بود از طرف وزارت خارجه هم دستورالعمل به عمال تذکره صادر گردیده بود دیگر محتاج تعلیمات جدیدی نبود.

از: ریاست وزراء

به: سید ضیاء الدین طباطبایی

نمره کتاب ثبت: ۶۵۵۷

تاریخ ارسالی: ۱۰ جدی

جناب مستطاب اجل آقای آقا سید ضیاء الدین رئیس هیأت اعزامیه دام اقباله
تلگراف نمره ۴۰ واصل گردید به عموم حکام سرحد شمال امر شده است که از حرکت
اتباع دولت علیه به قفقازیه مخصوصاً آرامنه و یهود و طبقه عملجات جلوگیری شود، از طرف
وزارت امور خارجه هم به کلیه امنای تذکره دستور العمل مؤکد داده شده که به عملجات برای
عزیمت به قفقاز تذکره ندهد.

[حاشیه:] تلگراف نمره ۴۰ در وزارت خارجه است .

از: ریاست وزراء

به: سید ضیاء الدین طباطبایی

نمره کتاب ثبت: ۶۷۶۰

تاریخ ارسالی: ۱۵ جدی

جناب مستطاب عالی آقای سید ضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه قفقاز دام اقباله
راپورت نمره ۲۶ و نمره ۴۲ واصل گردید و مورد دقت کامل یافت، اگرچه اوضاع کنونی
قفقاز طوری است که نمی‌توان پیش‌بینی قاطعی نموده و طریقه ثابتی را برای مشی سیاست
دولت ایران در نظر گرفت و هر روزه وقایع جدید موجب تغییر نظریات می‌شود، مع هذا نکات
ذیل را که تقریباً اساس مصالح دولت ایران را نسبت به همسایگان جدید خود تشکیل می‌دهد
باید در هر موقع و یا هر پیشامدی از نظر دور نگرفت. به عقیده من مصلحت دولت ایران همین
طور اقتضا می‌کند که در تشکیل [...] در این صورت صرفه این طور مقتضی است که با جدیت
فوق العاده جریان پلتيکی قفقاز مخصوصاً حکومت آذربایجان قفقاز را تحت مذاقه گذارده و
طوری رفتار کنیم که برخلاف مصالح آینده ما صورت نگیرد. [...] از طرف دیگر شرکت دولت
ایران هم در این‌گونه مسائل به طوری که در مشروحه خودتان شرح داده‌اید دولت را با تعهدات و
تضمیناتی مواجه می‌کند که عجالاً با اوضاع کنونی و نداشتن هیچ قسم وسیله تعقیب آنها خالی
از اشکال نخواهد بود. این نکته نیز مورد توجه است که آیا کنفدراسیون ایران و قفقازیه و روابطی
را که تشکیل چنین امری ایجاب می‌نماید چه تأثیراتی خواهد داشت و به مفید بودن آنها
می‌توان معتقد بود؟ در هر صورت ملاحظه تلگرافات حضرت والا شاهزاده وزیر امور خارجه که
با پست قبل سواد آنها را فرستادم معلوم می‌شود که لردکرزن دوستی بین دولت ایران و حکومت

---

۱. چند کلمه ناخواناست.

آذربایجان را تا حدی تصدیق داشته و منافی با مصالح ما نمی‌داند مخصوصاً تسویه مسائل حدودی رابه طور دوستانه بیشتر مناسب تصور می‌نماید ولی لازم است این مودت رابه قدری که امروزه مطابق منافع باشد در نظر گرفت. به عقیده من پیش آمده‌های متوالی قوای بالشویکی و نظریات رؤسای سابق حزب اتحاد و ترقی که فعلاً تجمع قوه نموده و بیشتر حکومت آذربایجان را برای اعمال نیت خود تکیه گاه قرار می‌دهند این دوستی ما را با حکومت مزبور ایجاب می‌نماید به طوری که حکومت آذربایجان به دولت ایران اطمینان حاصل نموده از حوادثی که ممکن است در سرحدات شمالی روی دهد جلوگیری نموده یا اقلأ مساعدت ننماید. البته جنابعالی نکات مزبور را در نظر گرفته مذاکرات خودتان را در این زمینه تعقیب خواهید نمود. به علاوه خلاصه مذاکرات جنابعالی را هم در این موضوع و مسأله گفت و گویی که در خصوص نخجوان با رئیس الوزرای آذربایجان نموده‌اید وزارت امور خارجه به حضرت والا شاهزاده نصرت الدوله تلگراف نموده است تا در موقع مذاکرات خودشان با لرد کرزن مورد استفاده قرار دهند، مخصوصاً راجع به نخجوان هرگاه توانستید حکومت آذربایجان را حاضر به قبول تقاضاهای دولت ایران بنمایید موفقیت بزرگی برای ما خواهد بود که مسأله حدود آنجا بدون آنکه باعث تکدر حکومت آذربایجان بشود دوستانه خاتمه یابد، از طرف دیگر دولت ایران هم سعی خواهد داشت که در بعضی مسائل جاری که حکومت آذربایجان تاکنون موفق به تسویه آنها با انگلیسها نشده است مساعدت نماید تا از این راه بهتر بتوانید در پیشرفت مقاصد دولت موفق گردید. امیدوارم که به واسطه مساعی جمیله جنابعالی منظور اصلی دولت در وقایه منافع جاری و آتی مملکت به عمل آید. ضمناً انتظار داریم که همیشه از کیفیات اوضاع آنجا و هر پیش‌آمد تازه مستحضرم بنمایید تا به موقع اقدامی که لازم است بشود. در مسأله کنفدراسیون هرگاه بعد از این هم مسأله را جداً تعقیب کردند موقوف به مراجعه به طهران فرمایید و جوابی که متضمن اظهار عقیده و ردیا قبول باشد فرمایند و فوری مطلب را کتباً یا تلگرافاً مراجعه فرمایید تا جواب داده شود. خود اینجانب هم در این زمینه مطالعاتی کرده نتیجه را به جنابعالی می‌نویسم.

• سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: ریاست وزراء

به: احمد آذری کفیل حکومت گیلان

نمره کتاب ثبت: ۶۸۳۱

تاریخ ارسالی: ۱۸ جدی ۹۸

فوری مخابره شود.

رشت

جناب اجل آقای میرزا احمد خان آذری کفیل حکومت گیلان زید اقباله

لازم است به مجرد ورود نوشتجات راجعه به آقای آقا سید ضیاء الدین رئیس هیأت

اعزامیه را بوسیله مخصوص و مطمئن به مقصد برسانید .

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۴۲

تاریخ: ۳ ربیع ثانی / ۴ برج قوس قوی ثیل ۱۲۹۸

بادکوبه

مقام منیع ریاست وزرای عظام دامت شوکتہ

متعاقب وقایع سرحدی که اخیراً در حدود زنگزور و نخجوان رخ داد و موفقیتی که در کوههای زنگزور نصیب ارمنستان گردید و نزدیک بود مناسبات طرفین بالمره مقطوع و منجر به اعلان جنگ گردد. نظر به مداخله کمیسر عالی متفقین و تقاضای آذربایجان قرار شد بوسیله یک کنفرانس اختلافات تسویه و حل گردد. در یک ماه قبل آذربایجان جز این چاره نداشت، زیرا از طرفی موفقیت ارمنستان در نقاط سرحدی، از طرف دیگر تهدید دنیکن و در عین حال شایعه معاهدات سری بین ارامنه و دنیکن برضد آذربایجان و پاره‌ای مسائل دیگر، آذربایجان را از هر طرف مأیوس و به تشکیل یک چنین کنفرانس وادار نمود، ارامنه هم قبول کردند. نمایندگان ارامنه به بادکوبه آمدند. کنفرانس هم تشکیل شد ولی منتج به نتیجه نگردید. دولت آذربایجان مبحث را تغییر داده و اظهار داشت برای اینکه بتوانیم مسائل سرحدی را حل و تسویه بنماییم باید مناسبات ممالک قفقاز نسبت به یکدیگر معلوم شود و ضمناً پیشنهاد نمود که در باب تشکیل کنفدراسیون قفقازیه مذاکراتی به عمل آید. نمایندگان آذربایجان اظهار داشتند در صورتی که ما با هم کنفدره بشویم اهمیتی نخواهد داشت، اگر قدری بیشتر ارامنه تحت تبعیت مسلمانها باشند یا مسلمانها تحت تبعیت ارامنه، ولی در صورتی که مناسبات ما در حالت بی تکلیفی باشد حل مسائل سرحدی اشکال خواهد داشت. نمایندگان ارمنستان با تصدیق مراتب

مذکوره جواب دادند نظر به اینکه در این باب از طرف دولت خود دستورالعملی نداریم و برای اولین دفعه است که از دولت آذربایجان تمایلی را می‌شنویم، نمی‌توانیم داخل این مذاکره بشویم، زیرا مأموریت ما فقط راجع به مسائل سرحدی است. بالاخره قرار شد کنفرانس بادکوبه موقتاً تعطیل و پس از آنکه نمایندگان ارامنه از دولت خود دستورالعملهای کافی دریافت داشتند، کنفرانس در تفلیس منعقد شود و به این ترتیب کنفرانس ارمنستان و آذربایجان بی نتیجه ماند. شکستهای اخیر دنیکن، ارامنه را از مساعدت روسیه مایوس ساخت و تازه می‌فهمند که سیاست انگلستان مبنی بر تجزیه روسیه است و ممکن است حقیقتاً آذربایجان و گرجستان بتوانند دارای استقلال بشوند. ارامنه تا این اواخر مسأله استقلال آذربایجان و گرجستان را امری محال و ممتنع می‌پنداشتند و هنوز هم در این عقیده خود باقی هستند. ولی حوادث به آنها مدلل داشته است که وقوع این مطلب از حیث امکان خارج نیست. بنابراین برای تدارک زمینه‌های الفت و موافقت با دولت آذربایجان و گرجستان حاضر شده‌اند.^۱

* سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶.

---

۱. ظاهراً سند ناتمام است.

از: وزارت امور خارجه اداره کابینه

به: وزیر امور خارجه

تاریخ: ۱۳۳۸/۲۴/۱۸

به شاهزاده وزیر امور خارجه رمز شود

آقا سید ضیاءالدین نظر به شکستهای متوالی دنیکن و خطر بالشویزم برای ایران، با مأمورین انگلیسی در بادکوبه داخل مذاکره شده که زودتر کشتیهایی که وعده کرده‌اند به دولت ایران تسلیم نمایند. مأمورین انگلیسی اول دلایلی اقامه کرده‌اند، چنین اقدامی از طرف دولت انگلیس موجب عدم رضایت دنیکن خواهد شد، ولی بالاخره قانع شده‌اند که منوط به تصویب لندن نموده‌اند. لازم است حضرت والا لزوم عجله در این اقدام را خاطر نشان فرمایند. ایضاً مشارالیه اطلاع می‌دهد نماینده بالشویکی به مقصد ایران از مسکو حرکت کرده است، ایشان سعی خواهد داشت که در بادکوبه با نماینده مزبور ملاقات کرده و از آمدن به ایران او را منصرف نمایند. اگر موفق نشوند عقیده آقای سید ضیاءالدین به توقیف نماینده مزبور نیست. زیرا توقیف او وضعیت تمام ایرانیها را در قفقاز و ترکستان مشکل خواهد کرد و به علاوه خطر بالشویکی را جدیتر خواهد کرد و عده زیادی هم از ایرانیها در قفقاز جزو تشکیلات بالشویکی شده‌اند. برای اطلاع خاطر حضرت والا تلگراف شد.

(اعتلاءالملک)

از: سید ضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۹۸

تاریخ: غره جمادی الاول ۱۳۳۸ - ۳ دلو ۱۲۹۸

بادکوبه

مقام منیع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

راجع به تأسیس شعبه پستی دولت علیه ایران در بادکوبه تاکنون راپرتی حضور مبارک عرض نکرده‌ام، زیرانمی‌خواستم قبل از حصول موفقیت تامه خاطر مبارک را مصدع‌گردم، چه که در این باب دستور العملی در طهران داده نشده بود و از طرفی هم احتیاجات ضروری و تنگی وقت سبب شد که نتوانستم مراجعه به طهران کرده پس از کسب تعلیمات اقدامی کنم. حالیه که از پرتو توجهات معنوی حضرت اشرف پست قونسولگری دولت علیه در بادکوبه دایر گردیده و منظمأ وظایف خود را ایفا می‌نمایم، به عرض راپرت ذیل جسارت می‌نمایم.

پس از ورود هیأت اعزامیه به بادکوبه چون از قراین این طور مستفاد شد که انعقاد قرارداد پستی بین طرفین مدتی طول خواهد داشت و امید نمی‌رفت که بزودی پست مرتب رسمی بین ایران و آذربایجان برقرار شود و از طرف دیگر قریب شصت کیسه کاغذ هم که مبدأشان نقاط ایران و مقصدشان بادکوبه و سایر نقاط قفقاز بود، در دفاتر پست رشت و انزلی معطل بودند که پست‌خانه بادکوبه امتناع خود را از قبول و توزیع آنها رسماً اظهار داشت، برای حفظ منافع و حقوق اتباع ایران مقیم آذربایجان و تجار مقیم ایران که با آذربایجان سروکار دارند و همچنین برای استقرار روابط پستی بین هیأت اعزامیه و دولت علیه ایران که یکی از لوازم اولیه پیشرفت کار و تنها وسیله مرابطه و اطلاعات و تعلیمات بود، این طور تصمیم گرفته شد که یک

دفتر پست ایران موسوم به پست‌خانه قونسولگری ایران در بادکوبه تأسیس شود که اولاً، کیسه کاغذهای معطله را باز کرده مراسلات تجار و مردم را که محتوی اسناد و پروات و اوراقی بودند که گیرندگان بی‌نهایت انتظار وصول آنها را داشتند توزیع نماید و ثانیاً، مراسلات تبعه ایران را برای نقاط ایران قبول و ارسال مقصد نماید و ثالثاً، مرابطات پستی را بین ایران و بادکوبه ولو موقتی هم باشد برقرار نموده و ضمناً مراسلات دولت برای میسیون و بالعکس را هم به اسرع وسایل برساند تا مورث تسریع در پیشرفت امور گردد. دفتر پست مذکور در تاریخ دهم قوس در قونسولگری ایران در بادکوبه مفتوح شد و اولین پست ورودی را در تاریخ دهم قوس از انزلی دریافت نموده و اولین پست ارسالی را در تاریخ دوازدهم قوس به انزلی فرستاد، راپرت جزئیات دفتر مذکور برای اطلاع خاطر مبارک ذیلاً معروض است:

اولاً - متابعت دفتر پست بادکوبه

دفتر پست بادکوبه مستقیماً در تحت احکام اداره مرکزی پست طهران واقع است، تمبر و اوراق و دستوره‌های لازمه را مستقیماً از ریاست کل پست طهران دریافت می‌نماید.

ثانیاً - پرسنل

پرسنل دفتر پست بادکوبه نقداً عبارت است از: اولاً، یک نفر رئیس دفتر که به ملاحظه فوریت موقع از ریاست ایالتی پست گیلان خواسته شده مأمور، مذکور در تاریخ ۲ جدی جاری وارد بادکوبه گردید و بر طبق تعلیماتی که به او داده شد مشغول انجام وظایف گردید. ثانیاً، یک نفر غلام هر هفته دو مرتبه پستها را بین بادکوبه و انزلی حمل نماید (توضیح آنکه عمماً قریب یک غلام دیگر باید اضافه شود) ثالثاً، دو نفر مأمور توزیع که در همینجا استخدام گردید و مشغول خدمات هستند از روز تأسیس دفتر پست الی حال کلیه عملیات در تحت نظر آقای میرزا رحیم خان ارجمند نماینده وزارت جلیله پست به خوبی جریان دارد و ایشان کمال مراقبت رادارند.

ثالثاً - تعرفه نرخ مراسلات و تمبر پستی

نرخ مراسلات بین بادکوبه و نقاط ایران همین نرخ مراسلات بین‌المللی است که موافق قرارداد رم، از فرستندگان و یا گیرندگان دریافت می‌شود، سایر شرایط راجعه به مراسلات نیز

همان شرایط قرارداد عمده رم است. تمبرهایی که روی مراسلات الصاق و باطل می شود تمبر ایران است که با مهر مخصوص (پست قونسولگری ایران بادکوبه) باطل می گردد (نمونه نمره ۱ از نظر مبارک می گذرد) مراسلات سفارشی نیز دارای مهر و علامت مخصوص هستند (نمونه نمره ۲ از نظر مبارک می گذرد)

رابعاً - عده ایام پستهای وارده و صادره

هفته دو پست نقداً از بادکوبه برای انزلی توسط کشتی ارسال می شود و هفته دو پست هم دریافت می گردد، ایام حرکت پست از بادکوبه سه شنبه است و جمعه در ساعت سه بعد از ظهر. ایام حرکت پست از انزلی یکشنبه است و پنج شنبه سه ساعت بعد از ظهر. توضیح آنکه در نظر گرفته شده است که عملاً قریب هفته یک پست دیگر بر عده پستهای حالیه افزوده شود. کشتیهای پستی مسافت بین بادکوبه و انزلی را متعارفاً در ظرف هجده ساعت طی می نمایند.

خامساً - مراسلات غیر قابل توزیع

روی مراسلات غیر قابل توزیع بر طبق ترتیبات جاریه مهر رجعت به فرستنده خورده و اعاده به مبدأ می شود که در صورت امکان به فرستندگان داده شوند و الا به اداره مرکزی پست ارسال شوند که بر طبق قانون با آنها معامله شود (نمونه نمره ۳ از نظر مبارک می گذرد)

سادساً - سانسور

چون علل سانسور در انزلی و رشت و قزوین باعث معطلی زیاد و مورث شکایات مردم بخصوص اشخاصی شود که دخالت در امور سیاسی ندارند، لهذا با مآژور اوسنه نماینده سیاسی انگلیس مذاکراتی شده و موافقت مشارالیه را جلب و اینک مهر مخصوصی تهیه و روی پاکتهایی زده می شود که باید از سانسور معاف باشند (نمونه نمره ۴ را ملاحظه فرمایند).

سابعاً - اهمیت سرویس

سرویس پست بادکوبه روز به روز کسب اهمیت می نماید و همواره بر عده مراسلات که به پست می دهند افزوده می شود و اگر همین رویه پیشرفت نماید دفتر پست مفصلتری با سه نفر اجزاء لازم خواهد شد.

ثامناً - مبادله کیسه کاغذهای سر به مهر با ممالک اروپا

در تاریخ ۱۴ جدی جاری تلگرافی از مسیو مولیتر رئیس کل پست به آقا میرزا رحیم خان نماینده پست رسید که با اولیای امور دولت آذربایجان دولت گرجستان و اولیای امور باطوم مذاکرات لازمه به عمل آمد که کیسه کاغذهای ایران برای خارجه و بالعکس را در بادکوبه و باطوم قبول کرده ارسال مقصد نمایند، چون مذاکره با اولیای دولت آذربایجان صلاح نبود، جواب داده شد که بهتر این است کوپه مخصوصی در راه آهن کرایه و توسط غلام مخصوصی خودمان پستهای اروپا از طرفین به اسم پست قونسولگری حمل شوند. این اقدام یعنی تأسیس پست قونسولگری در بادکوبه بین ایرانیان حسن اثر مخصوصی بخشیده و بنده مصمم هستم در تفلیس و ایروان هم اگر مقتضیات موجود بشود شعب پستی دایر نمایم، عجالتاً با پست بادکوبه به غیر از ایرانی سایرین هم مراجعه می نمایند.

سیدضیاء الدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

[حاشیه:] سواد نوشته شد و به وزارت پست و تلگراف ارسال گردید.

امضاء

از: ریاست وزراء

به: استاروسلسکی

نمره کتاب ثبت: ۷۳۰۲

تاریخ ارسالی: ۴ دلو

فوری است

جناب جلالتمآب آقای استاروسلسکی سردار رئیس کل قزاقخانه زید اقباله

سواد تلگراف آقای آقا سید ضیاءالدین را به ضمیمه سواد جوابی که مخایره شده است برای اطلاع جناب عالی فرستادم اگر چه مندرجات روزنامه آذربایجان محل اعتماد نیست ولی برای اینکه اوضاع حقیقی سرحد معلوم شود لازم می دانم از رئیس قزاقهای آستارا تلگرافاً مراتب را تحقیق و ضمناً تعلیمات بدهید اگر از طرف رشیدخان و غیره به قرای سرحدی آذربایجان تجاوزاتی می شود جلوگیری نمایند و مراقبت داشته باشید. از بروز هر نوع مشکلاتی که موجب سوء تفاهم و تولید اختلاف بین مأمورین سرحدی ایران و آذربایجان بشود ممانعت به عمل آمده امنیت و نظم برقرار باشد، خاصه اینکه یک نفر صاحب منصب انگلیسی که اخیراً به حدود آذربایجان رفته بود راپورت می دهد قوایی که در آنجا هستند هرچند عده آنها زیاد است ولی رفتار و حرکات خصمانه از آنها مشاهده نمی شود، بنابراین مأمورین سرحدی ایران هم باید مواظب باشند که از ظهور اختلافات جلوگیری شده وسیله شکایتی دست ندهند، البته از نتیجه تحقیقات و تعلیمات زودتر اینجانب را مستخضر خواهید نمود. برای این تحقیقات اگر لازم بدانید ممکن است مأمور مخصوص از طرف خود جناب عالی به اینجانب از طهران فرستاده شود که وضعیات را با دقت کامل تشخیص داده راپرت آن را بدهد.

سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶.

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ژنرال قونسولگری ایران در قفقاز

نمره: ۱۰۷

تاریخ: ۵ جمادی الاول ۱۳۳۸

ژنرال قونسولگری محترم دولت علیه

اشخاصی که تذاکر خود را برای ویزای آن ژنرال قونسولگری می آورند و می خواهند به خاک ایران مسافرت نمایند اعم از اتباع داخله و خارجه باید ده روز قبل از حرکتشان به آن ژنرال قونسولگری اخطار نمایند، آن ژنرال قونسولگری هم فوراً از علامات و شغل و علت مسافرت آنها به خاک ایران لایحه ترتیب داده و آن را به هیأت اعزامیه ارسال دارد تا اگر هیأت مزبوره مسافرت آنها را به خاک دولت علیه مقتضی دید اجازه ویزا بدهد؛ والا فلا. لزوماً تأکید می شود که آن ژنرال قونسولگری تذکره احدی را بدون وصول اجازه از هیأت اعزامیه نباید ویزا کند، زیرا مسئولیت ناشی از آن متوجه آن ژنرال قونسولگری خواهد شد.

(ضیاءالدین)

از: ریاست وزراء

به: سید ضیاءالدین طباطبایی

نمره کتب ثبت: ۷۴۸۸

تاریخ ارسالی: ۱۰ دلو ۹۸

فوری

رئیس تلگرافخانه انزلی فوری برسانند.

جناب مستطاب آقای آقا سید ضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه زید اقباله

مطابق تلگرافی که از کفیل حکومت گیلان رسیده است دو عراده توپ و دو یست نفر
قوای مسلح از طرف حکومت آذربایجان به آستارای روس وارد شده و شصت نفر غیر نظامی به
گمرکخانه ایران حمله کرده‌اند. لازم است تحقیقات نموده و اگر تعرض به گمرکخانه صحت داشته
است برای جبران آن و جلوگیری از تجدید این وقایع اقدامات بفرمایید و نتیجه را اطلاع بدهید،
بوسیله مأمورین سرحدی ایران هم اطلاعات لازم خواسته‌ام و از کیفیت واقعه مجدداً به
جنابعالی اطلاع خواهم داد.

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۱۴۲

تاریخ: ۱۴ دلو ۱۲۹۸

مقام منیع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

اخیراً انگلیس شش هزار تن آرد برای آذربایجان تدارک نموده و از بذل مساعدت برای جلوگیری از انقلابات ناشی از قحطی مضایقه ندارد، به علاوه اساساً حاضر شده‌اند که کمکهای نظامی هم از قبیل دادن اسلحه و مهمات به آنها بنمایند. ولی بواسطه نگرانی و عدم اعتماد هنوز اجرای این تصمیم قطعی نشده و در تسلیم آلات و ادوات نظامی فعلاً مشغول مطالعه هستند، حمله‌هایی هم که آرامنه در زنگ زور می‌نمودند بواسطه مداخله انگلیسها متوقف گردید، اما مسأله قابل دقت این است که فعلاً انگلیسها آوردن قشون را به بادکوبه مشکل پنداشته و شاید محظوراتی داشته باشند و از آن طرف مشاهده می‌شود در صورت نبودن یک قوای خارجی در قفقازیه و یا حدود آن وضعیات بیشتر به حال بلشویکها مفید و با پیشرفت خیالات آنها موافق است، چون نسبت به این احوال ساکت نمی‌توان بود به کلنل استوکس پیشنهاد کردم که کمک دولت انگلیس را برای تشکیل یک قوه ده هزار نفره ایرانی در سرحدات ایران جلب نماید تا بتوانیم در تحت تأثیر نفوذ چنان قوه، قادر بر حفظ و ایجاد یک وضعیات متناسبی باشیم. معزیه پس از مذاکرات و مطالعاتی بالاخره تصدیق نمود که با وجود ده هزار قوه منظم ایرانی در سرحد آذربایجان وضعیات عمومی این حدود در تحت استیلا و نفوذ ما بوده و می‌توانیم در دفاع از خطر بالشویزم به قدر سهم خودمان خدمتی کرده باشیم. تصور می‌کنم در این مورد اگر بذل توجهی بفرمایید عرایض و پیش‌بینیهای بنده حقیقت پیدا کرده و در آتیه ایران را از این حیث

که در دفع خطر بالشویک جدیدی فوق‌العاده بروز داده است تحسین کنند. البته حضرت اشرف عمقاً به این مسائل نظر داشته و منافع چنین خدمتی را به حال عمومی دنیا و احوال خصوصی ایران مورد التفات و توجهات عالیه خودتان قرار داده و برای پیشرفت این نظری که بنده مأمور محترم دولت فخیمه در اجرای آن توافق نظر پیدا کرده‌ایم مقرر خواهید فرمود. در طهران اقدامات مؤثره به عمل آمده و ضمناً اوامر و تعلیمات لازمه هم به لندن صادر و مقرر شود در آنجا مذاکرات جدی به عمل آورند که زودتر وسایل ایجاد یک چنین قوه را فراهم کنند تا بزودی نتایجی که انتظار می‌رود تحصیل و لیاقت ایرانیها در انجام خدمات عمومی دنیا آشکار شود. علاوه بر خدمتی که با داشتن یک چنین قوه در سرحدات آذربایجان دولت ایران می‌تواند برای پیشرفت مقصود همه ملل دنیا بنماید منافع خصوصی هم برای حفظ و استیفای حقوق خودمان نسبت به اراضی مغصوبه ملحوظ است، مع ذلک البته حضرت اشرف در این امر بخصوص توجه کاملی مبذول و مقرر خواهید فرمود که از نتیجه اقداماتی که می‌شود بنده را هم مستحضر فرمایند. این عریضه را می‌خواستم تلگرافاً به عرض برسانم ولی به واسطه اهمیت آن و تنگی وقت برای تبدیل به رمز سبب شد که به توسط پست تقدیم دارد و با نماینده سیاسی کمیسیون تحقیق که از لندن آمده و امروز عازم ایران است در این باب بطور کلی مذاکره کرده و به ایشان دلایل لزوم وجود یک چنین قوه‌ای را در سرحد ایران خاطر نشان کردم، کلنل استوکس هم در مذاکرات شرکت نمود و عقیده بنده را تأیید و تصدیق نموده، باقی بسته به نظر مبارک حضرت اشرف است.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

از: ژنرال قونسولگری ایران در تفلیس

به: وزارت امور خارجه

نمره: ۲۷۴۲

تاریخ: ۱۲ جمادی الاول ۱۳۳۸

مقام منبع وزارت جلیله امور خارجه

اینکه در مدت توقف در بادکوبه راجع به اقدامات هیأت اعزامیه و مذاکراتی که با اولیای حکومت آذربایجان به عمل آمده راپورتی عرض نکرده برای این بوده است که آقای آقاسید ضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه راپورت کلیه اقدامات و مذاکرات را به عرض مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت شوکته رسانده‌اند و یقیناً خاطر اولیای آن وزارت جلیله نیز از جریان امور بوسیله راپورتهای مزبور کاملاً مستحضر گردیده است؛ متأسفانه اولاً به واسطه اینکه کابینه وزرای حکومت آذربایجان مدتی دچار بحران بود و ثانیاً عدم اطلاع اولیای حکومت مزبور از سیاست خارجی و کارهای دولتی و همچنین به واسطه پاره‌ای مشکلات دیگرانجام وظایف هیأت اعزامیه در بادکوبه دچار تأخیر و با وجود جدیت فوق‌العاده آقای آقاسید ضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه تا دو هفته قبل که بنده در بادکوبه بودم نتیجه حاصل نشده بود ولی اینک از قرار معلوم مذاکرات به حسن نتیجه منتج و امید است که عمأقرب هیأت اعزامیه با موفقیت کامل از عقد قراردادهای لازمه با حکومت آذربایجان فراغت حاصل نموده به طرف تفلیس حرکت و به انجام بقیه وظایف خود مشغول گردند، محض استحضار خاطر مبارک اولیای آن وزارت جلیله جسارت به عرض ورزید.

معزالدوله [امضاء]

[حاشیه ۱]: ورود به کابینه وزارت امور خارجه به تاریخ غره شهر جمادی الاول ۱۳۳۸ - نمره ۳۰۸۸

[حاشیه ۲]: اداره روس نمره ۱۴۹۱ - ۳ / ج / ۲ / ۳۸

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: مهذب الدوله [باقر کاظمی]

به: وزارت امور خارجه، اداره کابینه

تاریخ: چهاردهم جمادی الاول ۱۳۳۸

تصدقت شوم

دستخط مطاع مورخه ۱۵ شهر ماضی چند روز قبل توسط آقای فرهنگ زیارت و موجب افتخار فدوی گردید. از مرحمت حضرت اجل عالی کسالت عارضه بحمدالله مرتفع و شب و روز به ایفای وظایف مقرر مشغول می باشم. کثرت کار و گرفتاری فدوی در اینجا طوری است که یک هفته می گذرد و از درب مهمانخانه خارج نمی شوم، هر روزه ده الی دوازده ساعت کار می کنم و گاهی شبها تا دو و سه بعد از نصف شب اشتغال به کار دارم. شنبه و جمعه در بین نیست و شب و روز فرقی ندارد. تهیه مینوت و پاکنویس راپورت های ده، پانزده صفحه ای بزرگ و رمز کردن و کشف کردن تلگرافات مفصل که از لحاظ مبارک گذشته، نگاهداری نوشتجات و ترتیب آنها، مرتب کردن کلیه نوشتجات و صورت مجالس، تهیه پروژه ها و طرح قراردادهای حقوقی و سیاسی و غیره، نمونه از زحمات و خدمات بدون انقطاع فدوی در این مأموریت است، اما چون همواره عاشق کار و طالب زحمت هستم با کمال میل و رغبت این همه کار را استقبال کرده و امیدوارم که در پیشگاه وزارت جلیله این زحمات مقبول باشد.

از شرحی که سابقاً در خصوص خود عرض کرده بودم مقصودی جز تذکر حضور مبارک نداشتم زیرا که عالم مرحمت و التفات حضرت اجل عالی طوری فدوی را مطمئن و مستظهر و امیدوار به آتیه می دارد که عرض هر مطلبی را زاید می داند و عجالتاً هم به جز عرض تشکر از مراحم مبذوله و مراحمی که بعدها برای حفظ حق مسلم فدوی مبذول خواهید فرمود در این خصوص جسارتی نمی کنم.

اوضاع این نقاط و درجه پیشرفت کارها را البته از راپورت‌های کتبی و تلگرافی مفصل هیأت به حضور حضرت آقای رئیس‌الوزراء استنباط می‌فرمایید. عجالاً مسأله عمده که مطرح مذاکره و موضوع مناقشه و گفت و گو است ترانزیت است. ابتدا حکومت آذربایجان صدی ده حق ترانزیت می‌خواست و بعد از مذاکرات خیلی طولانی و مفصل و تشبث به وسایل خارجی و غیره در آخرین جلسه که چند شب قبل منعقد شد آخرین رأی قطعی خود را که صدی چهار باشد اظهار و چون قبول این مقدار غیر ممکن بود ناچار مذاکرات این قسمت مقطوع شد. تجار هر یک حرفی می‌زنند و رشادت اظهار عقیده ندارند. قبول این مقدار هم اسباب این خواهد شد که گرجستان و باطوم هم حقی تقاضا خواهند کرد و اقلاً صدی ده باید پرداخته شود. تنها راهی که به نظر می‌رسد این است که از نمایندگان دول معظمه که همه در تفلیس هستند و قاعدتاً می‌بایست در آزادی ترانزیت منتفع باشند استفاده نموده جمهوریتهای قفقاز را وادار به قبول ترانزیت مجانی برای ایران و اروپا نمود. آن هم با نکاتی که خود حضرت اجل بهتر واقف هستید و نظریاتی که انگلیسها در انسداد این راه و باز شدن راه بغداد دارند، معلوم نیست به جایی منتهی شود. یک راه دیگر هم هست و آن این است که بوسیله قدغن کردن حمل هر نوع مال‌التجاره از ایران به اینها فشار وارد آمده و بالاخره مجبور به قبول ترانزیت مجانی بشوند، زیرا اشیایی که از یک سال قبل به زور ضبط کرده و در انبارهای خود نگاه داشته‌اند تا چند ماه دیگر بیشتر باقی نخواهد بود و بعد از تمام شدن آنها محتاج به اجناس و آذوقه ایران خواهند بود. از طرف دیگر اگر استقلال داغستان شناخته شود ممکن است واردات و صادرات ایران از بندر پتروفسکی به نواریسکی بشود و آن احتیاجی که امروزه ما به بادکوبه داریم کمتر بشود. در هر صورت مراتب به مقام ریاست وزراء عرض شده که اگر اجازه فرمایند برای حل این مسائل به تفلیس برویم و تا کنون جوابی نرسیده و تکلیفی معین نفرموده‌اند.

در مسائل پستی و تلگرافی در همه چیز جز وزن کلی پست‌ها و ترانزیت کالاهای پستی موافقت حاصل و این دو مسأله هم عنقریب انجام خواهد یافت. غیر از مسأله ترانزیت در مابقی مسائل گمرکی و تجارتی توافق نظر موجود و اشکالی در بین نیست. راجع به مسائل

قونسولگری و حقوقی و اتباع پروژه‌هایی به زبان ترکی آنها تهیه کرده‌اند که بالاخره بعد از مباحثات مفصل و با زحمات زیاد اخیراً قرار شد که عهدنامه قونسولی که بین آلمان و روسیه بسته شده مأخذ بوده و احتیاجات و مقتضیات طرفین بر آن اضافه شود، همین طور مسائل حقوقی و تجارتي و غيره. اين پيشنهاده را فدوی كردم و دلایلی كه دارم این است كه آلمان و روسیه از جهات عدیده به ایران و آذربایجان از قبیل مجاورت خاك و اشتراك در يك دریای بسته مثل بالتیک و بحر خزر و كثرت عده اتباع خود در خاك يكدیگر و نقطه نظر دوستی و حمایت منافع اتباع و غيره شباهت دارند و چون دولت علیه تا به حال قرارداد قونسولی مخصوص با هیچ دولتی منعقد نداشته كه اینك اساس قرار داده شود بهتر آن است از يك قراردادی كه البته منتهای دقت در عقد آن شده اقتباس نموده و احتیاجات خود را نیز بر آن اضافه نماید. این دو سه روزه پيشنهادهات لازمه را حاضر كرده و به دولت آذربایجان خواهیم داد و چون در کلیات توافق حاصل شده تصور می‌شود كه اشكالاتی ننمایند. آنها عهدنامه دوستی و مودت كه موضوع سرحدات را نیز فصل مخصوص قرار داده‌اند پيشنهاده کرده‌اند و معلوم نیست تكلیف آن با نظریاتی كه دولت علیه در سرحدات شمالی دارد چیست و هنوز دستورالعملی در این خصوص نرسیده است.

در خصوص بهبودی وضعیات اتباع ایران در قفقازیه و خرید عمارت برای قونسولگریها و مخصوصاً بادكوبه و تنظیمات مدرسه اتحاد و تمدن و نشر جریده فارسی و غيره راپرتهای جامع معروض كه نتیجه تحقیقات دقیقه بوده تقدیم شده و متأسفانه هنوز جوابی نرسیده و توجهی به طوری كه باید به عرایض نمی‌شود و معلوم است با این ترتیب ناگوار و وضعیات اسفناك اتباع و قونسولگریها دولت آذربایجان چگونه با ما رفتار خواهد كرد. فقط شخص فتحعلی خان خویسكي وزیر خارجه با نهایت ادب و فروتنی و حس مسالمت رفتار و انصافاً در حل قضایا نهایت مساعدت را می‌كند، مابقی اغلب خشن و درشت و بی‌ادب و دور از محیط دانش و انسانیت هستند و حتی منافع و مصالح خود را تمیز نمی‌دهند، با این اشخاص و با عدم توجه دولت البته حدس می‌زنید كه درجه پیشرفت امور تا چه حد است.

عقیده بنده این است که در ملاقاتها به عادل خان صریحاً بفرمایید که هیأت اعزامیه از وضعیات خود در بادکوبه و پذیرایی حکومت و اشکالات دائم التزایدی که در حل همه قضا یا می شود دلخوش نیستند و اگر این ترتیب مداومت کند قطع مذاکرات کرده به تفلیس خواهند رفت و از طرف دیگر دولت در قبول مستدعیات هیأت خودداری نکرده زودتر تصمیم به اجرای پیشنهادها بفرمایند.

چون مقرر فرموده اند که راپرت اقدامات را معروض دارم جسارت کردم و پیوسته منتظر دستخطهای مطاع و ارجاع اوامر لازم الاتباع هستم. ایام شوکت و عزت مستدام باد.

فدوی مهذب الدوله [امضاء]

[حاشیه:] اداره کابینه رسید راپورت را نوشته و تأکید نمایند که مسائل مهمه را راپورت نمایند.

از: معزالدوله قونسول ایران در تفلیس

به: هیأت اعزامی به قفقاز

تاریخ: ۱۵ / ج / ۱ / ۳۸

میسون محترم فوق العاده ایران در قفقاز

مرقومه نمرة ۱۰۷ راجع به عدم ویزای تذاکر اشخاص که می خواهند به ایران مسافرت نمایند اعم از داخله یا خارجه قبل از تحقیقات لازمه و تحصیل اجازه از میسیون محترم زیارت، اگرچه در اجرای مدلول متحدالمآل مزبور به کارکنان این ژنرال قونسولگری و مأمورین سایر نقاط فوراً تأکیدات لازمه صادر نمود، ولی ضمناً لازم می داند خاطر محترم را مستحضر دارد که اجزای متحدالمآل مزبور نسبت به اتباع ایران فوق العاده مشکل و تولید اشکالات عمده برای مأمورین دولت علیه خواهد نمود، زیرا با اقداماتی که از چندی قبل از طرف حکومتهای جدیدالتأسیس قفقاز بواسطه هجوم اتباع خارجه به نقاط مزبور و قلت آذوقه راجع به خارج نمودن اتباع خارجه از شهرهای قفقاز و فرستادن آنها به اوطان خود با کمال جدیت در جریان است، تصدیق می فرمایند که به هیچ وجه نمی توان به اتباع ایران که اکثر آنها از عملجات و اشخاص بی بضاعت هستند اظهار داشت که برای تحصیل اجازه عزیمت به ایران باید مدتی منتظر شده و متحمل مبلغی خسارت شوند، گذشته از این اگر حکومتهای جدیدالتأسیس قفقاز از این مسأله مستحضر شوند که دولت علیه سرحدات خود را برای ورود اتباع خود نیز مسدود نموده و به اتباع ایران از طرف مأمورین دولت علیه با اشکالات زیاد اجازه مسافرت به ایران داده می شود، یقیناً بر سختی اقدامات در اخراج اتباع ایران در خاک خود به مراتب خواهند افزود و شکی نیست که در آن صورت اتباع ایران به طور عموم دچار چه زحمت و مأمورین دولت دچار چه اشکالاتی خواهند شد و به علاوه محظورات عمده دیگری از این مسأله ممکن است برای

مأمورین دولت فراهم شود که فعلاً از شرح آن خودداری می‌نماید، این است که به عقیده بنده اگر مقتضی بدانند لازم است اتباع ایران را برای مسافرت به اوطان خود از ترتیبی که ضمن متحدالمال مرقوم رفته مستثنی دانست، منتها می‌توان به مأمورین سرحدی دولت علیه از طرف مقامات لازمه اوامر اکیده صادر نمود که در هویت و مقاصد اشخاصی که به داخله وارد می‌شوند با نهایت دقت تفتیش و تحقیق نموده و هر کس را محل سوء ظن می‌دانند در تحت توقیف و استنطاق درآورند. محض کمال دولتخواهی جسارت به عرض ورزید.

معززالدوله

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: قونسولگری ایران در تفلیس

به: وزارت امور خارجه

نمره: ۳۷۸۵

تاریخ: ۱۵ جمادی الاول ۱۳۳۸

مقام منبع وزارت جلیله امور خارجه

بعد از آنکه مشاهده شد که اولیای حکومت آذربایجان در تحت تأثیر نفوذ پروپاگانديستهای عثمانی و به علت بی اطلاعی از جریان امور در مقابل اظهارات و پیشنهادات هیأت اعزامیه اشکالات می نمایند و مطالبی اظهار می دارند که به هیچ وجه قابل قبول نیست و گذشته از این نظر به پاره‌ای اطلاعاتی که از تفلیس راجع به ورود بعضی اشخاص از اسلامبول برای پاره‌ای تحریکات و تولید هیجانهای بالشویکی بین مسلمانان مخصوصاً ایرانیان رسیده بود، آقای آقاسیدضیاءالدین برحسب تلگراف رمزی که از حضرت اشرف آقای رئیس‌الوزراء رسیده بود همچو مقتضی دیدند که بنده موقتاً به تفلیس رفته اولاً، با مستر واردرپ رئیس میسیون سیاسی انگلیس مقیم تفلیس و سایر رؤسای میسیونهای خارجه راجع به اشکال تراشیهای حکومت آذربایجان پاره‌ای مذاکرات نموده و جلب مساعدت آنها را در صورت لزوم برای تشکیل کنفرانس مختلط در تفلیس و حل اختلافات بین هیأت اعزامیه و حکومت آذربایجان بنماید و ضمناً با اولیای حکومت گرجستان پاره‌ای مذاکرات به عمل آورده و اهمیت برقراری روابط با ایران را به آنها خاطر نشان کرده و زمینه را برای اقدامات هیأت اعزامیه حاضر و ضمناً در باب بعضی تبلیغات بالشویکی که به تحریک عثمانیها بین اتباع ایران به وسیله چند نفر از وظیفه‌خواران عثمانی که از مهاجرین ایرانی هستند اخیراً شروع گردیده مذاکره و لزوم اقدامات جدی حکومت را در جلوگیری از تبلیغات مزبور و طرد و تبعید محرکین قبل از اینکه

ماده غلیظ بشود متذکر شده و در این خصوص شخصاً نیز تحقیقات و اقداماتی نموده و تشکیلات حضرات را منحل و مانع پیشرفت مقاصد و نیات فاسده آنها بشود، این بود که بنده در دو هفته قبل به تفلیس آمدم. اولاً، با مستر واردرب رئیس میسیون سیاسی انگلیس ملاقات و از وضعیت بادکوبه جریان امور آنجا و اشکال تراشیهایی که اولیای حکومت آذربایجان در مقابل اظهارات و پیشنهادات هیأت اعزامیه می نمایند شرحی بیان و اظهار داشتم که ریاست هیأت اعزامیه بالاخره تصور می کنم ناچار بشود مذاکرات خود را با حکومت آذربایجان تعطیل نموده و به تفلیس آمده در اینجا با مشارکت شما تشکیل کنفرانسی از نمایندگان دول جدیدالتأسیس قفقاز و نمایندگان دول ذی نفع داده و اقدام به حل مسائل تجارتي که متضمن منافع عمومی است بنماید و مخصوصاً از مشارالیه تقاضا نمود در پیشرفت مقاصد هیأت اعزامیه مساعدتی نموده و در این موضوع عقیده خود را اظهار نماید، مشارالیه جواب داد که من همه قسم برای هرگونه مساعدت در تهیه موجبات حفظ منافع دولت علیه و باز شدن راه تجارت بین اروپا و ایران و انجام مقاصد هیأت اعزامیه حاضر و تا دو سه روز دیگر به عنوان تبریک استقلال حکومت آذربایجان به بادکوبه خواهم رفت و در آنجا سعی خواهم کرد که اولیای حکومت آذربایجان را به نتایج حسنه برقراری روابط دولتی و تجارتي با دولت ایران متوجه و آنها را وادار نمایم که هرچه زودتر بدون اینکه اشکالی نمایند امور راجعه به هیأت اعزامیه را انجام داده و به مذاکرات خاتمه بدهند، در صورتی که لازم بشود و ببینم باز با این حال در آنجا کاری صورت نخواهد گرفت آن وقت همان طور که شما اظهار می دارید با آقای آقاسیدضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه قرار خواهم داد که مذاکرات خود را با حکومت آذربایجان تعطیل نموده و به تفلیس بیایند تا در اینجا در یک کنفرانس عمومی قرار حل مسائل تجارتي را بدهیم، بنده فوراً مراتب را به آقای آقاسیدضیاءالدین اطلاع دادم، از قراری که اخیراً می نویسند معلوم می شود مسافرت مستر واردرب به بادکوبه و بیانات او به اولیای حکومت آذربایجان حسن اثر بخشیده و امیدواری حاصل است که عمأ قریب هیأت اعزامیه در اقدامات خود و انجام مقاصد موفقیت کامل حاصل نماید. ثانیاً، با مسیو ژرژدانی رئیس الوزراء و کلچگوری وزیر خارجه دولت گرجستان هریک به تنهایی ملاقات و بدو از شناخته شدن استقلال دولت گرجستان که آرزوهای

دیرینه دولت ایران بوده اظهار خوشوقتی و تبریک نموده و بعد خاطر نشان کردم که دولت ایران همیشه آرزومند بوده است ملل قفقاز استقلال پیدا کرده و با دولی همسایه شود که ملل آنها از حیث اخلاق و تمدن و نژاد با ملت ایران ارتباط تاریخی دارند و امروز دولت ایران یگانه دولتی است که می تواند از هر بابت به دول جدیدالتأسیس قفقاز کرده کمکهای مادی و معنوی نماید و دولت ایران خیلی مایل است روابط خود را با ملل قفقاز مخصوصاً ملت گرجستان که از یک قرن اخیر مقطوع شده مجدداً برقرار و باب تجارت و دوستی را مفتوح نماید و از همین نقطه نظر قبل از سایر دول عملاً اقدام به شناختن حکومتهای جدیدالتأسیس قفقاز و برای عقد پاره‌ای قراردادهای تجارتي و برقراری روابط دوستی میسویونی تعیین و به مأمور قفقاز نمود و از طرف دیگر به وسیله وزیر امور خارجه خود در لندن راجع به شناختن استقلال حکومتهای جدیدالتأسیس قفقاز همه نوع تشبثات و اقدامات به عمل آورده و نهایت خوشوقتی را دارد از اینکه بحمدالله بالاخره نتیجه اقدامات ظاهر و به مساعدت دولت انگلیس که دوست و متفق دولت ایران است نتایج اقدامات خود را مشاهده می نماید. هیأت اعزامیه اگرچه متأسفانه بواسطه اشکال تراشیهای اولیای حکومت آذربایجان و عدم توجه آنها به اهمیت برقراری روابط با ایران تاکنون در بادکوبه معطل و نتوانسته است به طرف مرکز حکومت گرجستان حرکت نماید، ولی امیدوارم به زودی هیأت مزبور به تفلیس آمده و روابط دیرینه بین ملت و دولت ایران را با ملت و حکومت گرجستان تجدید و تحکیم نماید، رئیس‌الوزراء و وزیر خارجه فوق‌العاده از بیانات بنده اظهار خوشوقتی و تشکر نموده میل مفرط خودشان را به برقراری روابط دوستی و تجارت با دولت ایران اظهار و از اینکه حکومت آذربایجان برخلاف منافع خود رفتار و دوستی و علاقه با ایران را آن طور که لازم است طرف توجه قرار نداده‌اند بیان تأسف کرده و صریحاً گفتند که ما با کمال بی‌صبری منتظر ورود میسیون ایران هستیم و در قبول پیشنهادات و اظهارات میسیون از صمیم قلب مساعد و همراه خواهیم بود. بعد در باب بعضی تبلیغات بالشویکی که بوسیله پروپاگانديستهای عثمانی در میان ایرانیان اخیراً در تفلیس شروع شده و خیال دارند اینجا را مرکز عملیات خود قرار داده و به ایران مبلغین فرستاده مشغول تحریکات شوند، شرحی مذاکره و گفتم که اگر اقدام جدی در جلوگیری از تبلیغات مزبور و طرد و تبعید

عاملین عثمانیها از طرف حکومت به عمل نیاید رفته رفته ماده غلیظ و مثل بادکوبه حکومت از جلوگیری عاجز و دستجات بالشویکی کم کم قوت گرفته امنیت عمومی را تهدید خواهند نمود، مشارالیهها در این مسأله هم روی موافقت نشان داده و اظهار داشتند که پروگرام حکومت ما مخالفت با بالشویزم است و برای جلوگیری از عملیات مبلغین بالشویکی را بر خود لازم می دانیم و هیچ وقت راضی نخواهیم شد که پروپاگانداستهای عثمانی در اینجا هم مثل بادکوبه علناً مشغول تحریکات و تهیه زمینه انقلاب بشوند و با شما در این موضوع حاضریم که همه قسم مساعدت نموده و نسبت به اشخاصی که می خواهند اینجا را مرکز عملیات خود در ایران قرار بدهند مطابق نظریات شما اقدامات عملی نماییم. خلاصه برای پیشرفت مقاصد میسیون مذاکرات بنده با حضرات زمینه خوبی حاضر نمود و به خوبی استنباط کردم که حضرات به دوستی در روابط با ایران خیلی مایل و این نکته را ملتفت شده اند که هرگاه به جلب دوستی و مساعدت دولت ایران موفق شوند به جلب دوستی و مساعدت دولت انگلیس معناً موفقیت حاصل کرده اند. اخیراً افکار اولیای حکومت گرجستان نسبت به سابق خیلی تغییر کرده و به خوبی حس کرده اند یگانه دولتی که می تواند موجبات سعادت و تمامیت آنها را فراهم کرده و از هر بابت به آنها کمک مادی و معنوی نماید فقط دولت انگلیس است به این جهت نسبت به دولت مزبور خیلی احساسات خوب پیدا نموده و به همین مناسبت با دولت ایران هم که او را دوست و متفق دولت انگلیس می دانند مایل به عقد اتحاد و برقراری روابط شده اند.

این بود خلاصه مذاکرات که برای استحضار خاطر اولیای آن وزارت جلیله معروض داشت. مراتب را مفصلاً به آقای آقاسیدضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه نیز اطلاع داده و ایشان را همیشه از شرح اقدامات و مذاکرات خود مستحضر می دارد.

معززالدوله [امضاء]

[حاشیه ۱:] اداره روس

[حاشیه ۲:] ورود به کابینه وزارت امور خارجه به تاریخ ۳ جمادی الاول ۱۳۳۸، نمره ۳۱۶۶

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: قونسولگری ایران در تفلیس

به: وزارت امور خارجه

نمره: ۲۷۹۳

تاریخ: ۱۵ جمادی الاول ۱۳۳۸

مقام منبع وزارت جلیله امور خارجه

از طرف ریاست هیأت اعزامیه متحدالمآلی دایر به ترتیب مسافرت کسانی که می‌خواهند به ایران بروند اعم از اتباع خارجه یا داخله به این ژنرال قونسولگری رسیده که لزوماً سواد آن را اینک با سواد شرحی که از این ژنرال قونسولگری در جواب آن نوشته شده برای استحضار اولیای آن وزارت جلیله لفاً تقدیم و جلب توجه خاطر محترم را به مضمون مشروحه جوابیه خود که دارای کمال اهمیت است می‌نماید و صریحاً معروض می‌دارد در صورتی که به فوریت مدلول متحدالمال هیأت اعزامیه نسبت به اتباع ایران تغییر نکند محظورات و مشکلات عمده برای مأمورین دولت علیه در قفقازیه و همچنین برای خود اتباع ایران فراهم خواهد شد. منتظر نتیجه اقدامات فوری آن وزارت جلیله می‌باشد.

معزز الدوله [امضاء]

[حاشیه ۱: اداره روس به عرض برسانید.

[حاشیه ۲: ملاحظه شد البته رئیس میسیون جوابی برای این اشکال در نظر گرفته و به ژنرال

قونسول ابلاغ کرده است. ۲۱ حوت ۹۸

[حاشیه ۳: وزارت امور خارجه اعلام شود.

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۱۴۸

ضمیمه: دو فقره

تاریخ: ۱۷ دلو قوی ثیل ۱۲۹۸ - ۱۵ شهر جمادی الاول ۱۳۳۸

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

از بدو ورود به بادکوبه احساس کردم که برای پیشرفت مقاصد اولیای دولت علیه در این راه مصارف و مخارج زیادی لازم خواهد بود و با اطلاع به حالت حالیه دولت، تحمیل بودجه سنگین ناروا و از طرف دیگر بدون سرمایه و مصارف لازمه بدیهی است پیش بردن مقاصد غیر ممکن به نظر می آید، خصوصاً در حالتی که بنده معتقد بوده و هستم که قبل از هر اقدامی برای حفظ حیثیات و اعتبارات دولت باید تذکره فعله‌ها و کارگران ایرانی در قفقازیه مجانی باشد و یا قیمت آن از دو تومان به دو قران تخفیف یابد و بدیهی است در صورت الغا و یا تخفیف قیمت تذکره بودجه تازه تحمیل نشده باشد و هم برای مصارف پیشرفت مقاصد دولت در آتیه منبع عایداتی پیدا شود. متعاقب ورود به بادکوبه بنده معتقد شدم که بر قیمت تعرفه نفت بادکوبه که به ایران وارد می شود مقداری بیشتر افزوده گردد.

بهانه این افزایش تعرفه گمرک نفت هم برای ما فراهم بود، زیرا سابقاً دولت روسیه از صادرات نفت خود گمرکی دریافت نمی داشت در صورتی که متعاقب استقلال آذربایجان حکومت بادکوبه بدون مراجعه به اولیای دولت علیه تا کس زیاد غیر متناسب با قیمت نفت در بادکوبه مقرر داشته و منظمأ دریافت داشته و می دارد.

بنابراین پس از تصمیم به این مطلب ابتدا با اعضای هیأت اعزامیه و نمایندگان گمرک و تجارت و ژنرال قونسول و قونسول بادکوبه مذاکراتی به میان آورده در بدو امر تمام آقایان

مخالف با عقیده [من] بودند. و مبنای مخالفت آنها هم این بود که بر مال التجاره که طرف احتیاج عامه اهالی است نباید گمرک زیادی افزود، بنده با دلایل ثابت کردم که اگر بر یک من نفت بر فرض دهشاهی افزوده شود تحمیل فوق‌العاده بر اهالی نخواهد بود، زیرا گرانی نفت بیشتر در ایران به سبب کرایه است. از انزلی تا طهران بیش از هریک من پنج قران کرایه نفت داده می‌شد و در صورتی که دولت بخواهد به حالت فقرا ترحمی نماید باید بر تسهیل و سایل حمل و نقل، بیفزاید و آن هم نمی‌شود مگر با توانایی مالیه مملکت و امروزه اگر قیمت کرایه در ایران زیاد است بواسطه عجز مالی دولت است از تدارک و سایل حمل و نقل، از طرف دیگر دهاقین و فقرای ایران بواسطه شدت استیصال از داشتن روشنایی و مصرف نفت محروم هستند و اغلب در قراء و قصبات روغن کرچک و غیره سوخته می‌شود و مصرف نفت به طور اکثر و عموم متعلق به اغنیاء و متمولین است و به علاوه در صورتی که نفت در طهران یک من هفت قران کمتر یا بیشتر باشد تحمیل یک من دهشاهی بر هیچ کس شاق و مشکل نخواهد بود، در صورتی که در سال مقدار کلی بر عایدات خزانه می‌افزاید، به علاوه اصل تجدید نظر تعرفه گمرکی را نیز خاطر نشان کردم که بر طبق این نظر بر تعرفه تمام واردات ایران افزوده خواهد شد و به علاوه با حالت فعلی مالیه مملکت این نوع تحمیلها بیشتر مقرون به صلاح فقراست، زیرا دولت وسیله مالی برای تسهیل آسایش آنها خواهد داشت و بالاخره پس از مذاکرات طولانی اعضای هیأت اعزامیه متقاعد گشته نماینده گمرک هم نظریات بنده را کاملاً تصدیق نمود و فوراً احصاییه از مقدار نفت واردی ۱۹۱۷ و ۱۹۱۸ که بالنسبه به سالهای قبل نفت به ایران کمتر وارد شده بود تدارک نمود و مقایسه تعرفه جدیدی که باید به موقع اجرا گذاشته شود با تعرفه قرارداد با اسمعیل خان زیاد خانف که دولت آذربایجان قبول نکرده بود و تعرفه قبل از جنگ تفاوت عظیم آن مشهود می‌گردد. (اضافه عایدات از این مهر مطابق تعرفه جدید متجاوز از ششصد هزار تومان تفاوت پیشنهاد جدید با تعرفه زیادخانف متجاوز از چهارصد و پنجاه هزار تومان)^۱، متعاقب تصمیم به قبولاندن تعرفه جدید به حکومت آذربایجان در جلسه کنفرانس دوازدهم ربیع

---

۱. این دو سطر با دست خط متفاوتی اضافه شده است.

الاول منعقد در وزارت امور خارجه آذربایجان به بهانه اینکه دولت آذربایجان بدون مراجعه به ایران برصادرات نفت بادکوبه تعرفه جدیدی مقرر داشته اظهار کردم که ما هم مصمم هستیم تعرفه گمرکی ایران را راجع به نفت تغییر بدهیم و دلایلی اقامه نمودم که تزئید این تعرفه به هیچ وجه ضرری متوجه آذربایجان و تجارت نفت نخواهد نمود، مسأله بطور کلی از طرف نمایندگان آذربایجان به سکوت موافق با قبول گذشت. در جلسه سه شنبه پانزدهم ربیع الاول کنفرانس ایران و آذربایجان نیز این مسأله مطرح و آقای ترجمان السلطان نماینده اداره گمرکات نظریات میسیون را مدافعه نمودند که سواد مذاکرات اجمالی آن جلسه به ضمیمه این راپرت تقدیم می شود.

اگر تا کنون در این موضوع راپرتی عرض نکرده ام بدین سبب بوده که خواستم پس از حصول نتیجه و قبول دولت آذربایجان خاطر مبارک را از مآوقع مستحضر سازم.

در این موقع که بواسطه اشکالات راجع به مسأله ترانزیت مذاکرات تجارتی، تعطیل گردیده بهترین موقع و فرصتی برای اجرای تعرفه جدید می دانم و دلایل متقنه عدیده دارم که در صورت اجرای این تعرفه همان طوری که مبلغ کلی بر خزانه دولت خواهد افزود، هیچ سوءاثر و یا ضرری متوجه مملکت و اهالی آن نخواهد نمود و پس از اجرا قبولاندن آن به دولت آذربایجان سهلتر خواهد بود. بنابراین از آن مقام منبع مستدعی هستم اگر تصویب می فرمایند به اداره گمرک امر فرمایند که از اول برج حوت تعرفه جدید را به موقع اجرا بگذارند و عایدات آن را برای مدت دو سه سالی برای مصارف مربوطه به قفقازیه مانند خرید عمارت برای قونسولگریها، مدرسه و معارف ایرانیان و پیشرفت مقاصد دولت علیه و بودجه مأمورین و غیره در این صفحات قرار بدهند. این نکته را لزوماً متذکر می شوم که اگر تصمیم به اخذ یک من دهشاهی اضافه فرمودید بهتر آن است قبلاً مقرر شود از هر منی پانزده شاهی مطالبه کنند که پس از مذاکرات با دولت آذربایجان به همان یک من دهشاهی اکتفا و مجری گردد. مستدعی است در صورت اخذ تصمیم تلگرافاً بنده را مستحضر فرمایند. امر، امر مبارک است.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

[حاشیه:] سواد نوشته شد و به وزارت مالیه ارسال گردید. (ق)

صورت مجلس

روز شنبه پانزدهم ربیع الاول ۱۳۳۸ مطابق ۱۶ قوس ۱۲۹۸ ساعت شش و نیم بعد از ظهر کمیسیون راجع به مسائل گمرکی در عمارت وزارت امور خارجه آذربایجان انعقاد یافت. از طرف حکومت آذربایجان آقایان امین اف وزیر تجارت و عادل خان زیادخانف و آبرکوز معاون وزیر مالیه و پتارژیسک رئیس شعبه تجارت در وزارت تجارت و صنایع و عبدالله بیگ منشی وزارت خارجه و عباس بیگ آقایف نماینده وزارت پست و تلگراف و از طرف هیأت اعزامیه آقایان حاجی میرزا موسی خان و ترجمان السلطان و مهذب الدوله به علاوه ساعد الوزراه قونسول بادکوبه حضور داشتند (خدادادبیک بواسطه گرفتاری در مجلس مبعوثان از حضور در کمیسیون عذر خواسته بود). وزیر تجارت پیشنهاد گمرکی دولت آذربایجان را که به زبان روسی نوشته شده بود تقدیم کردند و مذاکراتی راجع به مسائل گمرکی به میان آمد. عمده نظری که نمایندگان آذربایجان داشتند دو مسأله بود. یکی اینکه بواسطه اضافه شدن گمرک نفت، نفت انگلیس (مقصود نفت جنوب است) به خوبی می تواند با نفت بادکوبه رقابت نماید و دیگر اینکه گران شدن نفت اسباب این خواهد شد که مردم در مصرف آن خودداری می کنند و کمتر نفت به ایران می رود و از این راه ضرر متوجه ما خواهد شد و بالاخره اظهار داشتند که دولت آذربایجان حاضر است اضافه شدن گمرک را به سایر امتعه که از آذربایجان به ایران می رود قبول نماید و بر نفت چیزی اضافه نشود. آقای ترجمان السلطان در موضوع فرد اظهارات بیاناتی کرده و مدلل داشتند که نفت جنوب ایران به غیر از قطعات جنوب در سایر نقاط استعمال نمی شود و موردی برای رقابت با نفت بادکوبه نخواهد بود، مخصوصاً در صورتی که دولت در نظر دارد در تعرفه گمرکی جدید بر حقوق گمرکی نفت جنوب هم بیفزاید و نفتی که در قطعات شمالی ایران مصرف می شود فقط نفت بادکوبه است. وضعیات این چند ساله و گرانی قیمت نفت ثابت کرد که هر قدر قیمت نفت زیاد شود مردم در مصرف آن خودداری نمی کنند و از برای متمولین و

متوسطین و حتی طبقات سیم اضافه شدن دو شاهی در یک چارک تفاوتی نخواهد داشت، در استعمال نفت هم تقلیل نشده ضروری متوجه تجارت آذربایجان نمی‌شود. در اضافه شدن به گمرک بنزین هیچ محظوری نیست زیرا که فقط متمولین برای اتوموبیل‌های خود بکار می‌برند و برای آنها اضافه شدن قیمت اهمیتی ندارد و عمده نظر ایران در این مورد که تقاضای مساعدت از آذربایجان می‌نماید اضافه کردن عایدات خود است و اگر می‌دانست که ضروری متوجه تجارت آذربایجان خواهد شد اصلاً چنین تقاضایی را نمی‌کرد.

[...] پیشنهاد گمرکی ایران که به فارسی نوشته شده بود از طرف آقای ساعد الوزراه به ترکی ترجمه شده و نمایندگان آذربایجان از آن یادداشت برداشته و آقای ترجمان السلطان در موضوع هر یک از آنها توضیحاتی دادند و اغلب مواد طرف قبول نمایندگان آذربایجان بود. فقط در مسأله بیمه اجباری اظهار داشتند که دولت آذربایجان تسلطی بر کمپانی قفقاز مرکوری ندارد و تجار خود ما را هم مجبور می‌کنند که بیمه اجباری بدهند و دولت ایران باید با ما همراهی کند که این بیمه اجباری موقوف شود. معاون وزیر مالیه خواهش کرد که استاتیسیتیک اخیر گمرکی موقتاً برای مطالعه و ملاحظه به او داده شود و این تقاضا قبول گردید. قرار شد پیشنهاد گمرکی ایران ترجمه شده و به نمایندگان آذربایجان داده شود. وزیر تجارت سؤال کرد علت اینکه در پروژه قراردادی که در طهران با اسمعیل خان زیادخانف بسته شده ذکر کرده‌اند که دولت آذربایجان باید در مقابل کنترل قیمت منات یا جنس بدهد و یا قیمت صحیح آن را بپردازد چیست و به دولت آذربایجان چه مربوط است، این‌کار تجار است. جواب داده شد که مقصود از ذکر این ماده این بوده است که دولت آذربایجان باید وسایلی اتخاذ و به موقع اجرا بگذارد که در قیمت پول شکست فوق‌العاده حاصل نشود و اسباب ضرر تجار ایرانی فراهم نیاید. قرار شد بعد از آنکه ترجمه‌ها حاضر شد تشکیل جلسه بعد اطلاع داده شود.

سواد نوشته شد و به وزارت جلیله مالی ارسال گردید.

ا.ق

ضمیمه راپرت نمره ۱۴۸

صورت واردات نفت با تعیین حقوق گمرکی مطابق تعرفه قدیم و قرارداد زیادخانف و حقوق پیشنهادی جدید و تفاوتی که در یک سال بین حقوق پیشنهادی و تعرفه و قرارداد زیادخانف حاصل می‌شود.

قران ۱۷۷/۳۶۸/۵۵	حقوق گمرکی از قرار تعرفه قدیم، ده من سه شاهی
من ۱۱/۸۲۴/۵۷۱	مقدار نفت واردی به طور قَرَج در سنه ٹیلان ٹیل ۱۹۱۷-۱۹۱۸
قران ۱/۱۸۲/۴۵۷/۱۰	حقوق گمرکی مطابق قرارداد زیادخانف، یک من، دو شاهی
قران ۴/۱۳۸/۵۹۹/۸۵	حقوق گمرکی مطابق پیشنهاد جدید، یک من، هفت شاهی
	تفاوت بین حقوق مأخوذه مطابق تعرفه قدیم از قرار، ده من سه شاهی و پیشنهاد جدید یک من،
قران ۳/۹۶۱/۲۳۱/۳۰	هفت شاهی
	تفاوت بین قرارداد زیادخانف از قرار، یک من، دو شاهی و پیشنهاد جدید یک من، هفت شاهی
قران ۲/۹۵۶/۱۴۲/۷۵	

مقدار نفت واردی در چلیک پیپ و غیره در سنه ٹیلان ٹیل ۱۹۱۷-۱۹۱۸

با وزن ظرف من ۴/۶۸۷/۸۸۱	
قران ۱۱۷/۱۹۷/۰۲۵	حقوق گمرکی مطابق تعرفه قدیم از قرار، ده من، پنج شاهی با ظرف
قران ۷۰۳/۱۸۲/۱۵	حقوق گمرکی مطابق قرارداد زیادخانف، یک من، سه شاهی با ظرف
قران ۲/۳۴۳/۹۴۰/۵۰	حقوق گمرکی مطابق پیشنهاد جدید، یک من، ده شاهی با ظرف
	تفاوت بین حقوق مأخوذه مطابق تعرفه قدیم از قرار، ده من، پنج شاهی با ظرف و پیشنهاد
قران ۲/۲۲۶/۷۴۳/۵۰	جدید یک من، ده شاهی با ظرف
	تفاوت بین قرارداد زیادخانف از قرار یک من، سه شاهی با ظرف و پیشنهاد جدید یک من، ده
قران ۱/۶۴۰/۷۵۸/۳۵	شاهی با ظرف

مجموع تفاوت حقوق نفت واردی به طور فرج و نفت محتوی در پیپ چلیک و غیره مطابق

تعارف قدیم و پیشنهاد جدید قران ۶/۱۸۷/۹۷۴/۸۰

مجموع تفاوت حقوق نفت واردی به طور فرج و نفت محتوی در پیپ چلیک و غیره مطابق

قرارداد زیادخانف و پیشنهاد جدید قران ۴/۵۹۶/۹۰۱/۱۰

در احصائیه تیلان تیل بنزین هم جزو نفت محسوب شده است، لذا ممکن نمی‌شود تفاوت صحیحی از حقوق بنزین تعیین نمود، لیکن از تفاوت مهمی که بین حقوق مأخوذه مطابق تعارف قدیم و قرارداد زیادخانف و حقوق پیشنهادی جدید حاصل می‌شود، می‌توان گفت که تفاوت حقوق بنزین هم مبلغ معتناهی خواهد شد.

سید ضیاء الدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

[حاشیه:] سواد نوشته شود و به وزارت جلیله مالیه ارسال گردید. ۱. ق

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: رئیس کل پست

به: وزارت پست و تلگراف

نمره: ۴۰۱۸

تاریخ: ۲۲ دلو ۹۸

با کمال احترام خاطر مبارک را مستحضر می‌دارم که در نتیجه اقداماتی که از طرف نماینده وزارت پست و تلگراف در بادکوبه به عمل آمده هیأت مأمورین نظامی دولت ایتالیا در بادکوبه تقبل نموده‌اند پست ایران را به مملکت خود و بالعکس از طریق قفقاز حمل نمایند و به علاوه نماینده دولت علیه اقدامات دیگری هم کرده است که نه فقط پست این دو مملکت به توسط هیأت نظامی ایتالیایی حمل و نقل شود بلکه حمل پست ایران به مقاصد انگلیس و فرانسه و بلژیک و امریکا و بالعکس هم توسط همین هیأت ایاباً و ذهاباً تأسیس گردد. عجلتاً در انتظار اختتام این مسأله به دفاتر طهران و رشت دستور دادم که مراسلات به مقصد اروپا و امریکا را مرتباً در کیسه که از طهران برای ایتالیا بسته می‌شود گذارده و به بادکوبه بفرستند. بدیهی است تمام این اقدامات موقتی و باید منتظر نتیجه مذاکراتی که با دولت جمهوری آذربایجان در خصوص ترانزیت از طریق قفقاز شده است بشویم. علی‌هذا مستدعی است با نماینده دولت جمهوری مشارالیها از مجرای مقتضیه داخل مذاکره شده تا سریعاً تصمیمی در خصوص ترانزیت اتخاذ شود.

رئیس کل پست. سواد مطابق اصل است

[مهر] پست ۱۳۲۹ دایره تحریرات

از: ریاست وزراء

به: احمد آذری کفیل حکومت گیلان

نمره کتاب ثبت: ۷۹۰۷

تاریخ ارسالی: ۲۳ دلو،

تلگراف فوری

رشت

جناب اجل آقای میرزا احمدخان آذری کفیل حکومت گیلان زیداقباله

تلگراف نمره ۱۳۵ آقای آقا سیدضیاءالدین ملاحظه و نسبت به مندرجات آن به اداره گمرکات تعلیمات لازم داده شده در مسأله ممانعت از مسافرین بادکوبه اگرچه به مأمورین تذکره حکم شده است به انها تذکره ندهند؛ ولی نظر به اینکه شاید مأمورین دولت آذربایجان مطالبه تذکره از مسافرین نمی نمایند ممکن است عده ای بدون تذکره یا به طور قاچاق مسافرت نمایند. بنابراین ندادن تذکره کافی نخواهد بود و باید مأمورین مخصوصی در انزلی و نقاط لازمه معین و آنها را مسئول قرار بدهند که از کلیه مسافرین به استثنای تجار و مستخدمین دولتی جلوگیری کرده و خود جناب عالی شخصاً مراقبت داشته باشید که این حکم دقیقاً به موقع اجرا گذارده شود و نیز بوسیله اعلان به اطلاع عموم برسانید که نظر به ممانعت دولت آذربایجان به خیال مسافرت نیفتند. در خصوص ممنوعیت صدور مال التجاره و تفتیش مسافرین برای عموم واردین بادکوبه که آقای سید ضیاءالدین در تلگراف خود اظهار داشتند باید در اجرای تعلیمات به اداره گمرک مساعدت و موافقت کامل به عمل آورید که احکام صادره کاملاً مجری گردد، به حکومت مازندران نیز برای جلوگیری مسافرین بادکوبه تلگراف لازم مخابره شد.

* سال ۱۳۳۸ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

از: وزارت امور خارجه

به: سيد ضياءالدين طباطبائي

نمره خصوصي: ۱۳۴۴

تاريخ: ۲۳/ج/۱/۱۳۳۸

آقای آقا سيد ضياءالدين

نماینده آذربایجان قفقاز، جبار بيک را به سمت اگنت در انزلی معرفی می‌نماید. اولاً، راجع به اعزام مأمورین آنجا در نقاط مختلفه ایران قراری داده‌اید یا خیر. ثانیاً، این شخص کیست می‌توان او را قبول نمود یا خیر. و با اقداماتی که هر روز آذربایجانیهای قفقاز در آوردن بن و ورود اشخاص مظنون که دولت مجبور از جلوگیری آنهاست می‌شود، قبول این قبیل مأمورین چه صورتی خواهد داشت. نظریات خودتان را سریعاً اطلاع دهید.

معتصم السلطنه

اعتلاءالملک [امضاء]

[حاشیه:] رمز شود.

از: سید ضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۱۵

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

مقرر فرمایند کشف تلگراف ذیل به وزارت جلیله امور خارجه ارسال دارند. تلگراف نمره ۱۶۰ زیارت قرارداد راجع به قنسولها هنوز امضا نشده به نماینده آذربایجان مقرر فرماید ابلاغ نمایند. نظر به اینکه قراردادهای لازمه هنوز منعقد و امضا نشده و چون میسیون ایران ممکن است با عدم رضایت باهکوبه را ترک نمایند چند روز دیگر تأمل نمایند تا تکلیف روشن شود.

سید ضیاء الدین طباطبایی

اول حوت نمره ۱۹۰

[حاشیه ۱:] درست باید نماینده آذربایجان را مطلع کرد که تا قراردادهای مرضی الطرفین امضاء نشود و در مسائل مهم اتفاق حاصل نشود نمی توان نماینده هایی در ولایات قبول کرد.

[حاشیه ۲:] شفاهاً جواب داده شد. ۱۷/ج ۳۸/۲

[حاشیه ۳:] فوری، به وزارت امور خارجه اطلاع بدهید همین طور اقدام نمایند.

۸ حوت ۳۸ - نمره ۱۷۳۳

۲۲/ج ۳۸/۲

از: ریاست وزراء

به: وزارت مالیه

نمره کتاب ثبت: ۸۲۹۹

تاریخ ارسالی: ۶ حوت ۹۸

وزارت جلیله مالیه

سواد راپورت جناب آقای سید ضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه قفقازیه را به ضمائم آن در باب افزایش حقوق گمرکی نفت برای استحضار آن وزارت جلیله جوقاً می فرستیم. در اساس مطلب قبل از آنکه مطالعات دقیقی از طرف دوایر مربوطه بشود اینجانب اظهار عقیده نمی کنم ولی این نکته را متذکر می شوم که تشکیل دول جدید التأسیس قفقازیه از چند جهت بر مخارج فعلی دولت در قفقازیه خواهد افزود و ناچار باید از حالا محل این مخارج تأمین و پیش بینی شود.

اولاً، بواسطه نسخ قوانین سابق دولت روس ممکن است عایدات تذکره بکلی از بین برود، با اینکه بواسطه تنزل دادن قیمت تذکره (به طوری که رئیس هیأت اعزامیه نیز در راپورت خودش پیش بینی نمود) فوق العاده مکث نماید و در این صورت بدیهی است بودجه حالیه قونسولگریها که از محل عایدات تذکره فعلاً تأدیه می شود بر خزانه دولت تحمیل خواهد شد. ثانیاً، بعد از تعیین تکلیف قطعی دول مزبور دولت ایران ناچار خواهد بود که برای حفظ مناسبات سیاسی و وقایه منافع و حقوق عده زیادی از اتباع ایران در هریک از دول مزبوره سفارتخانه های جدید یا قونسولگریهای مهمی تأسیس نماید و بدیهی است مخارج آنها بیشتر از بودجه خواهد بود و فعلاً به مأمورین دولت در قفقازیه داده می شود. ثالثاً، متجاوز از صد هزار نفر عمله ایرانی در قفقازیه هستند که تاکنون فقط به گرفتن پول تذکره از آنها قناعت می شد و

چون دولت ایران را نسبت به خود بی خیر می دیدند کم کم ترک علاقه از مملکت نموده و اخیراً در نتیجه تعلیمات ضد ایران بواسطه پیشامدهای قفقازیه به کلی احساساتشان نسبت به مملکت اصلی تغییر نموده برای جلب این عده زیاد از اتباع البته دولت باید در صدد باشد که آسایش حال آنها را فراهم و تأسیساتی در آنجاها بنماید که آنها به طرف مملکت جلب شده ازدیاد عایدات از راه زیاد کردن حقوق گمرکی فقط پیشنهاد شده باید مورد توجه قرار داده زودتر تصمیمی اتخاذ گردد، لهذا لازم است قبلاً با رئیس گمرکات در این باب مذاکره فرموده در صورتی که معترض باشد مطلب را در کمیسیون که اخیراً برای تجدید نظر در تعرفه گمرکی تشکیل شده مطرح و هر چه زودتر تصمیم قطعی اتخاذ و نتیجه را اشعار فرمایند. منتظرم در این موضوع نظر رئیس کل گمرکات و در صورت لزوم نظر کمیسیون گمرکی زودتر معلوم و به اینجانب ابلاغ شود.

از: سید ضیاءالدین طباطبائی

به: ریاست وزراء

نمره: ۲۱۶

تاریخ ۸ حوت قوی ثیل ۱۲۹۸

مقام منیع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

دستخط مبارک نمره ۷۷۱۴ زیارت، از اینکه با تنگی وقت و کثرت مشاغل مرحمت فرموده تمام راپرتها و عرایض بنده و مخصوصاً راپرت مفصل نمره ۹۷ راجع به مدرسه اتحاد را مطالعه و نظریات معروضه را تصدیق فرموده‌اید تشکرات خود را تقدیم می‌دارم. در باب وضع مالیه دولت و لزوم تجدید نظر در بودجه و تقلیل آن به نصف و غیره بدیهی است چنانچه فرموده‌اید سزاوار نیست با عسرت مالیه دولت چنین تحمیلی به خزانه بشود که در آتیه مشکلاتی رخ دهد و دولت از تأدیه آن عاجز بماند، ولی از طرف دیگر با رعایت نظریاتی که ملحوظ بود تخفیف بودجه سالیانه به سیزده هزار تومان و جمع‌آوری هفت هزار تومان آن از اضافه تذکره و وجوه اعانه و اداره کردن مدرسه را به این ترتیب مقصود و منظور اصلی را از میان خواهد برد، در موقع عرض راپرت مذکور سعی و جاهد بودم پیشنهادی بنمایم که محتاج به تجدید نظر نباشد، در صورت تصدیق نکات معروضه در راپرت استدعا دارم موافقت فرمایید که با عسرت فوق‌العاده مالیه دولت مع‌هذا امروزه این قبیل مخارج مهمتر و شاید ضروری‌تر از مصارفی باشد که در داخله مملکت می‌شود، با این مقدمات برای اینکه حقیقتاً پیشنهادات بنده بواسطه فقدان موجبات اجزای آن موجب تأسف و اشتغال خاطر مبارک نشود. در هنگام نگارش بودجه در نظر داشتم به هر وسیله که باشد ممر عایدات مهم و ثابت تازه پیدا کرده باشم که بودجه مذکور را تأمین نماید. پس از مطالعات و تفکرات زیاد به اضافه پیشنهاد تزئید تعرفه نفت

که در راپرت نمره ۱۴۸ معروض گشت به نظرم رسید که از هر عدل مال التجاره که به بنادر سواحل بحر خزر ایران صادر و وارد می شود پنج شاهی به عنوان کمک خرج به مدرسه اتحاد و سایر مدارس ایرانیان قفقاز دریافت شود. در دو ماه قبل هم این نظر را با مقدماتی به تجار اظهار و تکلیف کردم، آنها نیز قبول نمودند؛ سپس با آقای ترجمان السلطان نماینده مالیه و گمرک مذاکره کرده عقیده ایشان را راجع به عایداتی که ممکن است از این بابت در سال عاید شود استفسار نمودم. نظر به تخمین ایشان، در سال پانزده هزار تومان می شد؛ ولی این تخمین به نظر بنده صحیح نیامد زیرا مدرسه سعادت می که پانزده سال قبل در بوشهر تأسیس یافته بود و از هر بار مال التجار صادر و وارد چهار شاهی دریافت می داشتند و به مصرف مدرسه می رساندند. همین اندازه در سال عایدی داشت در صورتی که صادرات و واردات تمام بنادر ایران در بحر خزر در مرتبه پیش از بندر بوشهر باید باشد، بالجمله گرفتاری به مسائل جاریه و غیره سبب شد که نتوانستم در این موضوع تحقیقات عمیقہ نموده راپرتی معروض دارم. پس از زیارت دستخط نمره ۷۷۱۴ اتفاقاً روز گذشته مسیو هوتن رئیس گمرک انزلی را ملاقات و در ضمن صحبت عقیده و اطلاعات ایشان را در این باب سؤال کردم، مشارالیه جواب داد که در صورت دریافت پنج شاهی از هر عدل صادر و وارد فقط بندر انزلی در سال متجاوز از بیست و پنج هزار تومان خواهد شد. بدیهی است اگر سایر بنادر ایران را در بحر خزر هم حساب کنیم مقدار عایدات گزاف خواهد شد. مسیو هوتن می گفت که سابقاً در باب دریافت پنج شاهی از هر عدل مال التجاره صادر و وارد راپرتی به طهران فرستاد و مخارج این عایدات را برای مدرسه که بایست در انزلی افتتاح بشود و همین طور برای بلدیہ و روشنایی بندر انزلی تخصیص داده بوده ولی از طهران به مشارالیه جوابی نداده اند، پس از این اطلاع امروزه با جرئت مبادرت به عرض این عریضه نموده استدعا دارم تصویب و مقرر فرمایید که از هر عدل صادرات و واردات بنادر بحر خزر پنج شاهی دریافت دارند. این تحمیل مختصر مورد اعتراض احدی نخواهد گشت و حتی نباید با تعرفه جدید گمرکات دولت علیه هم ربطی داشته باشد. این عایدات را باید دو قسمت کرد، قسمت مهمتر آن باید صرف مدرسه بادکوبه و سایر مدارس ایرانی در قفقازیه بشود و قسمت کمتر آن در

انزلی، آستارا، شاهسوار، مشهدسر و غیره برای مساعدت و یا افتتاح مکاتب جدید تخصیص داده شود. بدیهی است حالیه نمی‌توان به تمام این کارها یک مرتبه مبادرت کرد، نخست باید به مدرسه بادکوبه پرداخت و پس از فراغت از آن به سایر مکاتب عطف توجه نمود. بنابراین با این عایدی جدید و چنانچه تصویب فرموده‌اید دولت در سال از عایدات فعلی خزانه خود بیش از شش هزار تومان به مدرسه اتحاد بادکوبه نخواهد داد در حالتی که بودجه بیست و شش هزار تومان را قبول و تأمین کرده است. این عایدات را هم دولت دریافت و با شش هزار تومانی که تصویب فرموده به گمرک انزلی باید اعتبار داده شود که در سال بیست و شش هزار تومان موافق ترتیبی که معین خواهد شد منظمأً به مدرسه اتحاد برساند، اضافه عایدات هم هرچه بشود در صندوق گمرک انزلی بماند تا بعد تکلیف آن معین شود. بنابراین مستدعی هستم اولاً، بودجه مدرسه اتحاد را بطوری که عرض شده عیناً تصویب فرمایید. ثانیاً، تصویب نامه شش هزار تومان اعانه دولت را از هیأت وزرای عظام صادر نمایند. ثالثاً، اجازه دریافت پنج شاهی از هر عدل مال التجاره صادر و وارد به بنادر دولت علیه را در سواحل بحر خزر صادر فرمایید. در آتیه برای گمرکات قفقاز و ترکستان و غرب برای افتتاح مدارس جدید ایرانی حتی در اراضی عثمانی نظریات خود را به عرض مبارک خواهد رسانید. در باب اعزام مدیر و معلم و غیره مستدعی است قبل از آنکه احکام رسمی آنها داده شود مقرر فرمایید نظریات بنده را راجع به اشخاصی که انتخاب خواهند شد استعمال فرمایند. زیرا مختصر عدم توجه ممکن است تمام مساعی و زحمت را بیهوده سازد.

سیدضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

از: سید ضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره قبض تلگراف: ۲۶۵۳

نمره تلگراف: ۵۷

تاریخ وصول: ۱۲ حوت ۱۲۹۸

مقام منیع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

وزارت امور خارجه آذربایجان اظهار می‌کند که اسمعیل بیک سلطان اف در آستارای ایران خود را اگنت روس در اردبیل نامیده اتباع آذربایجان را نزد خود طلبیده و آنها را به تبعیت روسیه دعوت و القاء می‌کند و به علاوه جبراً از آنها تذکره می‌گیرد. چون این ترتیب خلاف قانون است خواهشمندیم مشارالیه را از این حرکت ممنوع و قدغن فرمایید که پس از این هم از این رفتار احتراز نماید. انتهای این مسأله خیلی جالب دقت و مخصوصاً استدعا دارم به تمام ایالات و ولایات دولت علیه امر مؤکد صادر شود که عمال و مأمورین قدیم روس ابدأ در کار اتباع ملل قفقاز دخالت نکرده و هیچ گونه سؤال و جواب و دادن تذکره و غیره را نداشته باشند و کلیه عمال قدیم روسیه به عقیده این بنده مطلقاً حق و یزای تذکره برای خروج از خاک دولت علیه ورود به قفقاز را ندارند.

سید ضیاء الدین طباطبایی

۸ حوت نمره ۲۱۴

[حاشیه ۱:] آقای میرزا غلامعلی خان سواد به وزارت امور خارجه نوشته که اقدامات لازم به عمل آید. ۱۲ حوت

[حاشیه ۲:] سواد نوشته شد و به وزارت امور خارجه ارسال گشت. ا.ق

* سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶.

از: ریاست وزراء

به: وزارت امور خارجه

نمره كتاب ثبت: ۸۵۹۶

تاریخ ارسالی: ۱۴ حوت

وزارت جلیله امور خارجه

سواد تلگراف آقای آقا سید ضیاءالدین رئیس هیأت اعزامی قفقاز راجع به اقدامات اسمعیل بیگ سلطان اف در اردبیل و تشبثات [تشبثات] او به عنوان اگنت گری روس برای دعوت اتباع آذربایجان قفقاز به تابعیت روسیه لفاً ارسال می شود که مطابق پیشنهاد معزی الیه اقدامات لازم فرموده نتیجه را اطلاع دهد.

جناب مستطاب اجل آقای آقا سید ضیاءالدین رئیس هیأت اعزامی به قفقاز زید اقباله تلگراف نمره ۲۱۴ راجع به تشبثات [تشبثات] اسمعیل بیگ سلطان اف واصل و به وزارت امور خارجه تعلیمات لازمه بر طبق تقاضای جناب عالی صادر شد.

از: سید ضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره قبض تلگراف: ۲۶۹۴

نمره تلگراف: ۸۳

تاریخ وصول: ۱۹ حوت ۱۲۹۸

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

در جواب نمره ۲۴۵۴ مستدعی است تلگرافاً به اداره گمرک انزلی امر فرمایید اجازه حمل مقدار پنجاه هزار پوط برنج را به عنوان ارزاق گرجستان به دو نفر نمایندگان دولت مذکور که در انزلی هستند بدهند، وسایل اطمینانی که در تلگراف مقرر فرموده بودید حاصل در جواب نمره ۲۴۵۲ مرحمت حضرت اشرف را در اعانت دو هزار پوط برنج به آفت زده گان [زدگان] گرجستان به نماینده دولت مشارالیه ابلاغ و موجب تشکر و سربلندی گردید، به حکومت گیلان نوشته شد که برنج مذکور را به نمایندگان گرجستان در انزلی داده قبض رسید دریافت دارند.

سید ضیاءالدین طباطبایی

۱۵ حوت نمره ۲۲۵

۱۹ حوت ا.ق

[حاشیه:] سواد نوشته شد و به وزارت مالیه ارسال گردید.

از: ریاست وزراء
به: وزارت جلیله مالیه
نمره کتاب ثبت: ۸۷۸۰
تاریخ ارسال: ۱۹ حوت ۹۸
فوری است

وزارت جلیله مالیه

سواد تلگراف واصله از آقای آقا سید ضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه به قفقاز را لفاً ملاحظه و به اداره کل گمرک تعلیمات فوریه صادر فرماید که به اداره گمرک انزلی اوامر لازمه بدهند اجازه حمل پنجاه هزار پوط برنج را که برای گرجستان تقاضا نموده‌اند استثناءً به دو نفر نماینده حکومت گرجستان که برای تهیه برنج مزبوره به انزلی آمده‌اند داده و ممانعت از حمل آن ننمایند و نیز دو هزار پوط برنجی را که به آفت زدگان گرجستان از طرف دولت اعانه می‌شود مقرر فرمایند اداره مالیه گیلان تهیه و به کسانی که آقای سید ضیاءالدین اشعار خواهند کرد تسلیم سازند.

جناب مستطاب اجل آقای سید ضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه قفقاز دام اقباله تلگراف نمره ۲۲۵ ملاحظه اوامر لازمه برای اجازه صدور پنجاه هزار پوط برنج به گرجستان و تسلیم دو هزار پوط برنج از مالیه گیلان برای آفت زدگان گرجستان صادر گردید. روزنامه رعد شماره ۲۸ مورخ ۱۵ شعبان ۱۳۳۸ می‌نویسد: «کمک ایران و ایرانیها به زلزله زدگان شهر کوری گرجستان موجب انعکاس مثبت در محافل مختلف گرجستان شد.»

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره قبض تلگراف: ۲۷۱۸

نمره تلگراف: ۱۰۰

تاریخ وصول: ۲۰ حوت ۱۲۹۸

مقام منیع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

اگر چه در لنکران و اطراف آن فقیر و بی بضاعت ایرانی زیاد است ولی قریب دویست، سیصد نفر از آنها به کلی بیچاره و پریشان و قابل زیست در لنکران نیستند و هرچه این قبیل اشخاص در این صفحات کمتر باشند بر حیثیات دولت بیشتر افزوده می شود. خاصه این چند نفر به قدری پریشان و بی بضاعتند که شب و روز با یک حالت اسف انگیزی در کوچه و بازار مشغول تکدی و افلاس هستند. انجمن خیریه لنکران حاضر است که با خرج خود این اشخاص را به ایران بفرستد ولی درخواست می کند که مأمورین سرحدی ایران برای آنها فکر جا و آذوقه نمایند تا روزهای اول ورود گرسنه و بی ماوا نمانند و بعد هم فکر کار و خدمتی برای آنها بشود که از گرسنگی باز مجبور به فرار به خارجه نباشند، مستدعی است امر و مقرر فرمایند که مأمورین سرحدی آستارا و انزلی جای مناسبی تحصیل و چند روز هم مخارجی به این اشخاص بدهند تا رفته رفته هریک از آنها به کاری پردازند. منتظر امر تلگرافی است که اشخاص مزبور را از لنکران اعزام دارد.

سید ضیاءالدین طباطبایی

۱۷ حوت، نمره ۲۳۲

[حاشیه ۱]: به وزارت مالیه نوشته شود یک عده از اتباع ایران که از دویست الی سیصد نفر بیشتر نیستند و در لنکران به گدایی مشغول و حالت آنها بی اندازه اسفانگیز و رقت آور است رئیس هیأت اعزامیه ایران طول اقامت آنها را در آذربایجان منافی حیثیات دولت دانسته و درصدداست آنها را به ایران عودت دهد. این عده بعضی به بندر انزلی و بعضی دیگر به بندر آستارا پیاده خواهند شد. خرج مسافرت آنها را انجمن خیریه ایرانیان در لنکران تأدیه خواهد کرد، ولی لازم است برای چند روز اول متوقف در خاک ایران سرمایه معاش داشته باشند تا هر کدام برای خود کاری از قبیل عملگی و رعیتی یا غیر آن پیدا کنند. لازم است به اداره گمرک رمز فرماید به رؤسای گمرک انزلی و آستارا دستورالعمل بدهند که به هر عده از این اشخاص تا حداکثر سیصد نفر که از رئیس هیأت اعزامیه تصدیق نامه داشته باشند، پنج تومان خرجی برای مدت ده روز داده و ضمناً محلی هم برای توقف آنها تعیین و به آنها بگویند که فوراً به دهات و اطراف رفته برای خود کار و شغل پیدا کنند.

[حاشیه ۲]: به آقا سید ضیاءالدین هم جواب بگویند که او امر لازمه به رؤسای گمرک انزلی و آستارا داده شده، ولی لازم است این اشخاص هر کدام تصدیق نامه هویت به مهر و امضای جنابعالی در دست داشته باشند.

۲۱ حوت ۹۸

روزنامه رعد شماره ۲۷۳ مورخه دوشنبه ۲۳ جمادی الثانی ۱۳۳۸ = ۲۵ حوت ۹۸ این تلگراف را منعکس کرده است .

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۲۵۳

تاریخ: ۲۳ حوت قوی ثیل ۱۲۹۸

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمت

از چندی قبل به اقتضای وضعیات عمومی به این فکر افتاده بودم که نفوذ و اقتدار دولت علیه هر قدر بیشتر در دریای خزر اثبات و تحکیم شود، اطمینان خاطر اولیای دولت از این قسمت بیشتر و بالتیجه منافع و فواید بیشماری تحصیل خواهد گشت. در ضمن تلگرافات معروضه هم به طور اجمال اشاره شده و توجه حضرت اشرف را هم به این قضیه مهم جلب کرده بودم. ولی ضمناً در صدد برآمدم که مقدماً اطلاعات و تحقیقاتی که در این مورد لازم است به عمل آورده و خاطر مبارک را هم از نتیجه آن مستحضر دارم؛ لہذا به نمایندہ دول انگلیس در بادکوبہ مراجعه و تقاضا کردم کہ عقاید و افکار متخصصین خودشان را راجع به پیدا کردن طرق مختلفہ آوردن دیسترایر^۱ و تحت البحری از انگلستان به بحر خزر و اجرای این نقشہ کرده و از نتیجہ بندہ را مطلع دارد. مشارالیه به وسیلہ نمایندہ سیاسی انگلیس در تفلیس از متخصصین بحری دولت مشارالیها کہ فعلاً در بحر اسود می باشند اطلاعاتی کسب و عقایدی کہ در این باب یکی از صاحب منصبان متخصص کتباً اظهار داشته است به بندہ اعلام داشت. برای اینکه خاطر مبارک به خوبی از چگونگی امر مستحضر گردد چند فقرہ مراسلات به زبان انگلیسی و یک فقرہ ترجمہ فارسی اظهارنامہ متخصص انگلیسی لفاً تقدیم می گردد کہ از نظر مبارک گذشتہ و کاملاً از

---

۱. Destroyer = ناوشکن.

مراتب استحضار حاصل فرمایند. عجالاً در این مورد فقط به همین اختصار اکتفا نموده مستدعی است که با عطف توجه کامل به این قضیه مهم از رأی و عقیده مبارک نیز بنده را مستحضر فرمایید، تصور می‌کنم راپورت صاحب‌منصب متخصص انگلیسی مطلب را خوب واضح و تقریباً راه تعقیب امر را به خوبی نمایان کرده و مع ذلک هر وقت که وسایل امر را فراهم بدانید اجرای مقصود بدون انتظار و معطلی برای کسب اطلاعات مقدماتی امکان خواهد داشت.

سید ضیاء‌الدین طباطبایی [امضاء]

از: وزارت مالیه

به: ریاست وزراء

نمره: ۴۲۶۴۱

تاریخ: ۲۷ حوت ۱۲۹۸

مقام منیع ریاست وزرای عظام دامت شوکته

رئیس گمرکات تبریز راجع به تاکس ترانزیتی که حکومت آذربایجان برای قالیه‌های ایران معین کرده راپرتی به اداره کل گمرکات فرستاده که شرح آن ذیلاً به عرض می‌رسد:

اطلاعاً اشعار می‌دارد از قرار تلگرافی که از بادکوبه به تجارتخانه اروسدی باک مقیم تبریز رسیده حکومت آذربایجان تاکسهای ترانزیتی از قرار ذیل در مورد قالیه‌ها برقرار کرده است، البته می‌دانید که حالیه تنها منخرج امتعه از طرف شمال

۱- قالی فراهان هر پوط ۳۵۰۰ روبل

۲- قالی تبریز و هریس هر پوط ۷۵۰۰ روبل

۳- قالیه‌های آنتیک هر پوط ۲۵ الی ۵۰۰۰۰ روبل

بادکوبه است. در این صورت اقدام حکومت آذربایجان به کلی راه تجارت قالی را سد خواهد نمود، به عقیده این جانب باید اقداماتی در این باب به عمل آید. (کیوم)

تا هر وقتی که مقتضی باشد از آن مقام منیع تصمیمات و توجهات لازمه در این مورد - مبدول و این وزارتخانه را از نتیجه مستحضر فرمایند.

[مهر] وزارت مالیه

۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶.

از: سید ضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۲۹۰

تاریخ: ۲۹ حوت قوی ثیل ۱۲۹۸

محرمانه

مقام منبع ریاست وزرای دامت عظمته

حکومت آذربایجان با جدیتی اخیراً شروع به جمع‌آوری قشون داوطلب می‌نماید. قسمت اعظم داوطلبان مخصوصاً در ولایت لنکران و نقاط سرحدی انزلی هستند. برای جلوگیری از این مسأله هیچ علاجی نیست غیر از احضار ایرانیان، و به هر اندازه در اتخاذ این تصمیم تأخیری بشود مضرت مادی و معنوی غیر قابل جبرانی را تولید خواهد کرد. حالیه که با توجهات حضرت اشرف، اسمعیل آقای شکاک تسلیم و امنیت در حدود غربی آذربایجان برقرار گشته برای آبادی قراء خالی از سکنه بهترین فرصت است که ایرانیهای قفقاز را احضار و در آن نقاط سکونت داده مشغول آبادی شوند. از نقطه نظر وسیعتری ضروری بودن این اقدام را به اسرع وسایل لازم می‌دانم، زیرا بطوری که پیش‌بینی می‌کنم آرامنه عده کثیری از آرامنه مهاجر از عثمانی را با مساعدت مادی امریکاییها به نقاط مذکوره کوچ داده و قراء اراضی خالی از سکنه را تسلیم آنها خواهند کرد و عنوان ظاهری آنها هم این خواهد بود که این آرامنه مهاجر از ایران هستند. دولت ایران هم اسنادی بر رد تابعیت آنها در دست نداشته و در هر حال دچار مشکلاتی خواهد شد. از نقطه نظر ارمنستان آتیه سکونت عده کثیری از آرامنه در نقاط مجاور سرحدی ممکن است مشکلاتی را متضمن باشد. با تحت مطالعه قراردادن این نکته مهم آباد کردن قراء مذکور به دست ایرانیان مسلمان معلوم است تا چه درجه مفید و مهم خواهد بود و برای انجام

این مقصود هم غیر از احضار و ساکن نمودن مهاجرین و فعله‌های ایرانی قفقازیه در آن نقاط علاج دیگری به نظر بنده نمی‌رسد. با عسرت خزانه دولت از نقطه نظر وضعیت و مصالح در قفقازیه و در عین حال رعایت فقرای ایرانی و پیش‌بینی مشکلات احتمالی آتی مستدعی هستم در این مسأله توجه مخصوص فرموده و در صورت اتخاذ تصمیم موافقی مستدعی است مقرر فرمایند از نتیجه بنده را مستحضر سازند.

سیدضیاءالدین طباطبایی [امضا]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

از: وزارت امور خارجه، اداره انگلیس

به: سیدضیاءالدین طباطبایی

نمره خصوصی: ۱۰۷۲، کارتن ۱۵، دوسیه ۱۵

تاریخ: ۱۶ رجب ۱۳۳۸

موافق تلگراف واصله از سفارت لندن طایمس بنا بر خبری که از قفقاز تحصیل کرده می‌نویسد: حکومت آذربایجان قفقاز با عثمانیها در اوت گذشته در اسلامبول معاهده بسته. اولاً، طرفین متعهد شده‌اند که اگر حدودی که در معاهده صلح برای آنها معین می‌شود مورد خطر واقع گردد یا یک دولتی بخواهد به عنوان پرتکتورا^۱ را در امور آن ممالک مداخله نماید برای دفاع به یکدیگر کمک نمایند. ثانیاً، اگر استقلال عثمانی به مخاطره افتد و یا استقلال حکومت بادکوبه شناخته نشود هر دو امتناع از امضای هر قسم معاهده صلح و خلع اسلحه نمایند. ثالثاً، حکومت بادکوبه بدون استعلام از عثمانی با هیچ دولتی داخل قرارداد نظامی نشود. رابعاً، دولت عثمانی بعد از صلح، اسلحه که علاوه بر لزوم داشته باشد به بادکوبه بدهد. مدت معاهده یک ساله مذاکره شده و قبول تجدید و محض داشتن معاهده شرط شده است.

مخبر طایمس می‌گوید: این معاهده به صوابدید مصطفی کمال پاشا و به امضای جواد پاشا رئیس آتامازور دولت عثمانی است تاکنون اساس رفتار قوای ملی عثمانی در آناتولی بر این معاهده بوده و نیز مخبر طایمس می‌گوید: دولت عثمانی در تلاش روابط نزدیک با قفقازها بوده و حالا معلوم می‌شود که کار به معاهده کشیده و دولت انگلیس سه ماه بعد از تاریخ معاهده مزبور استقلال موقتی آذربایجان را شناخته، سفارت لندن در تلگراف دیگر می‌گوید: وکلای

---

1. Protect.

حکومت بادکوبه در طایمس ۲۴ مارس وجود معاهده با عثمانی و تمایل اتحاد با آنها را تکذیب و اظهار کرده‌اند که جنرال باسم کریم‌اف که نسبت نمایندگی به او داده شده در قشون عثمانی وجود ندارد. طایمس در ذیل این تکذیب می‌گوید که معاهده مزبور در وزارت جنگ عثمانی بسته شده و دارای مهر و امضای جواد پاشا و کریم‌اف نماینده مرکز نظامی آذربایجان است. مراتب را برای استحضار جنابعالی اطلاع داد.

منصورالممالک

• سال ۱۳۹۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶

از: نصرت‌الدوله فیروز

به: وزارت امور خارجه

نمره: ۵۵۶

تاریخ: ۲۷ رجب ۳۸

تلگراف شاهزاده وزیر امور خارجه از پاریس

مخبر طایمس از طهران خبر می دهد که قرارداد پستی و تجارتی بین آذربایجان و ایران به منفعت ایران منعقد نشده و چون حکومت بادکوبه جزو قرارداد برن نیست تحمیلات همه به عهده ایران خواهد بود، برای ترانزیت هم اگرچه ظاهراً حقی نمی گیرند ولی در عوض تعرفه راه آهن را فوق العاده زیاد کرده اند.

نمره ۲۳۶، ۱۴ آوریل، فیروز

[حاشیه ۱:] جواب داده شود.

[حاشیه ۲:] نمره ۱۷ ضبط است.

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۱۵

تاریخ: ۵ حمل پیچی ثیل ۱۲۹۹

ضمیمه عهدنامه دوستی به فرانسه و فارسی و

چهار فقره پیشنهادات آذربایجان با ترجمه آنها

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

بزرگترین مشکل هیأت اعزامیه دولت علیه انعقاد عهدنامه دوستی با آذربایجان بود. زیرا بطوری که ایران را شناخته و فرض می‌کردند؛ اولاً، دوستی با وی را قدر قیمتی نمی‌گذاشتند، ثانیاً، ایران را فاقد این اختیار می‌دانستند که بدون مراجعه به انگلستان با سایر ممالک بتواند قراردادهایی منعقد نماید. تحریکات و تبلیغات عثمانیها و مخالفین منافع دولت علیه نیز به نوبه خود بر مشکلات هیأت اعزامیه افزوده بود. مسأله سرحدات و دعاوی دولت علیه نیز بر وخامت مناسبات می‌افزود، بالاخره در نتیجه مذاکرات و اقدامات مفصله و تطمیع دولت آذربایجان به مساعدتهای مادی و معنوی دولت علیه در دو ماه قبل دو پروژه عهدنامه به زبان ترکی یکی سری و دیگری علنی به بنده داده شد که عیناً با ترجمه آنها حضور مبارک تقدیم می‌گردد.

در عهدنامه دوستی به طوری که ملاحظه می‌فرمایید راجع به حدود سرحد روسیه و ایران را قبل از جنگ تعیین نموده‌اند. در عهدنامه سری تعهدات دولت علیه را در تدارک اسلحه و مهمات برای آذربایجان و در موقع جنگ آذربایجان با ارمنستان مساعدت دولت علیه را تقاضا نموده‌اند. متعاقب دریافت این دو پروژه مدتی به طفره گذرانده و بالاخره در باب عهدنامه

دوستی جواب دادم که اساساً موافقت حاصل ولی یک مسأله هست که پس از ختم سایر قراردادهای در آن باب مذاکره خواهیم کرد، زیرا از اول استنباط کردم که اگر مسأله سرحد را قبل از سایر مسائل مورد مباحثه قرار دهیم مشکلات ما بیشتر خواهد شد. در باب عهدنامه سری جواب دادم تکالیفی را که دولت آذربایجان به ایران نموده است منافی بی طرفی و در حکم خصومت قطعی با ارمنستان است. ایران با آرزو و نیت مساعدت با آذربایجان نمی تواند تکالیفی را عهده دار شود که موقعیت بی طرفی و بین المللی وی را مشکل سازد. پس از مذاکرات زیاد و متوالی بالاخره وزیر امور خارجه با بنده موافق و قرار شد پروژه دیگری بدهند. یک ماه قبل دو پروژه عهدنامه دوستی و سری به زبان فرانسه که لفاً تقدیم می شود به بنده داده شد در این عهدنامه سری شرایط را سبکتر و تکالیف دولت ایران را سهلتر نموده بودند. در این مدت وزیر خارجه و سایرین به دفعات جواب قطعی را مطالبه کردند، بنده نیز به طفره گذراندم تا پس از حصول موافقت در عقد قراردادهای لازمه دو پروژه فوق را مطرح نموده، مسأله عهدنامه سری را به مسافرت وزیر امور خارجه به طهران که مذاکره آن قبلاً با ایشان شده بود موکول نمودم که به ضمیمه سایر مسائل مهمه راجع به مناسبات دو مملکت در طهران حل و تسویه نماید.

در باب عهدنامه دوستی مسأله سرحد را مطرح و به نحو قاطع بیان داشتم که اگر حدود سرحدی ۱۹۱۴ را سرحد آذربایجان و ایران بشناسیم؛ اولاً، مخالف مصالح بین المللی و سبب کدورت ارمنستان و دول مختلفه خواهد شد. ایران ساعی خواهد بود که مسائل سرحدی بین دول جدیدالتأسیس قفقازیه موافق منافع آذربایجان حل گردد، ولی در عهدنامه رسمی نمی توانیم از این مسأله ذکری بنماییم مگر اینکه بنویسم: «تاتصمیم قطعی کنفرانس صلح راجع به سرحدات دول جدیدالتأسیس قفقازیه استاتکوری فعلی سرحدات محفوظ خواهد ماند.» اتکای بنده در تمام این مذاکرات به مسأله نخجوان بود که بین آذربایجان و ارمنستان متنازعیه است و لذا خود را با سایر مسائل آشنا ننمودم و بالاخره فهماندم که شناختن نخجوان جزء متصرفات آذربایجان قبل از آنکه بین خود شماها موافقت حاصل شود، رویه خصمانه ای است که دولت ایران نسبت به ارمنستان اتخاذ خواهد نمود، بدیهی است نمایندگان مختار آذربایجان

نمی‌خواستند خود را متقاعد نشان بدهند، سپس تکلیف کردم که بهتر است از مسأله سرحد در عهدنامه‌ ذکر نشود، خوشبختانه به طالع حضرت اشرف متعاقب مباحثات طولانی موفق و در عهدنامه‌ دوستی ذکر می‌نماید، بزرگترین موفقیت هیأت اعزامیه انعقاد عهدنامه‌ دوستی است، به این ترتیب که عرض شد بدون اینکه هیچ نوع تعهدی را به آذربایجان عهده‌دار گردد یا اینکه پاداشی داده باشد.

ماده‌ اول عهدنامه‌ دوستی راجع به شناختن استقلال آذربایجان موافق تصمیم اولیای دولت علیه است، پس از آنکه دول معظمه استقلال آذربایجان را عملاً شناخته‌اند دولت علیه هم از چندی قبل شناخته بود، ذکر کلمه دوفاکتو *defacto* سبب برودت و سوء اثر در حکومت و اهالی آذربایجان می‌گردید، خصوصاً در صورتی که از دول معظمه ایتالیا *dejure* استقلال آذربایجان را شناخته است و ایران با قرب جوار و دوستی و اشتراک منافع اگر کلمه دوفاکتو را می‌گنجاندیم موجب زحمت می‌شد. ثانیاً، منافع حیاتی ایران مستلزم بر این است که استقلال آذربایجان را حقاً بشناسند، اگر بواسطه عدم توجه اولیای دولت علیه سایرین میدانی پیدا کرده و زمینه‌های نامساعدی برای ایران تدارک نمودند یک امر موقتی است. آذربایجان قفقاز، را علایق غیر قابل انفعالی به ایران متصل داشته و با جدیت و صمیمیت مأمورین دولت نخواهد گذاشت زمانی که اوضاع کاملاً تغییر کرده و توجه اهالی به سوی ایران خواهد بود، چنانچه در نتیجه زحمات چند ماهه افکار به کلی تغییر کرده و مثل اینکه چهار سال مشغول بوده‌ایم. ثالثاً، مطابق اعلامیه‌های لنین مبنی بر الغای عهدنامه‌های بین روسیه و ایران که از آن جمله عهدنامه‌ ترکمانچای است، اراضی که روسیه از ایران جبراً گرفته بود متعلق به ایران می‌گردد. بنده تصور می‌کنم دولت ایران حق دارد استقلال آذربایجان را حقاً بشناسد، زیرا این شناختن حقوقی است که ایران از خود به اهالی آذربایجان می‌دهد، با تمام این احوال در ماده اول عهدنامه‌ دوستی از کلمه *dejure* با میل و اصرار اولیای امور آذربایجان ذکر می‌نماید، گرچه از کلمه شناختن به طور مبهم معنی عملاً و حقاً هر دو را می‌توان استنباط نمود، گمان می‌کنم با احاطه‌ای که به اوضاع آذربایجان و وضعیت دولت علیه حاصل نموده‌اید تصدیق می‌فرمایید که اگر در گنجاندن

کلمه عملاً بیش از آنچه کوشش شده اصرار می‌شد نتیجه مطلوبی حاصل نمی‌گشت.
ماده دوم عهدنامه مؤید و مصدق صحت قراردادهای منعقدہ بین طرفین است.
ماده سوم عهدنامه مستلزم دوستی دو مملکت است، زیرا بدون وجود نماینده سیاسی دولت علیه در بادکوبه نمی‌توان منافع اتباع و مصالح دولت علیه را تأمین نمود. نماینده سیاسی آذربایجان در طهران هم که از چندی قبل رسماً پذیرفته شده برطبق این ماده هم نظریات اولیای دولت علیه انجام یافته، بنابر معروضات فوق بنده تصور می‌کنم عهدنامه دوستی کاملاً موافق منافع مملکت و دولت علیه ایران است و امیدوارم حضرت اشرف و هیأت وزرای عظام عرایض و نظریات بنده را تصدیق و مساعی خدمت گزارانه را تصدیق خواهند فرمود.

سیدضیاءالدین طباطبائی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

ترجمه عهدنامه دوستی منعقدہ بین دولت شاهنشاهی ایران

و جمهوری آذربایجان (قفقاز)

دولت شاهنشاهی ایران از یک طرف و دولت جمهوری آذربایجان (قفقاز) از طرف دیگر نظر به میل طرفین به استحکام روابط دوستی بین دو مملکت و ملت منسوب تصمیم به عقد این عهدنامه نموده و برای این مقصود نمایندگان مختار خود را به ترتیب ذیل معین نموده‌اند:

دولت شاهنشاهی ایران

جناب آقا سید ضیاءالدین طباطبایی مأمور فوق‌العاده و رئیس هیأت اعزامیه دولت

شاهنشاهی ایران در قفقازیه

حکومت جمهوری آذربایجان (قفقاز)

جناب فتحعلی خان خویسکی وزیر امور خارجه.

جناب خلیل بیگ خاص محمداف وزیر عدلیه.

جناب خدادادبیک ملک اصلانوف وزیر طرق و شوارع.

نمایندگان موصوف پس از ارائه اختیارنامه‌های خود و تصدیق صحت آن اختیارنامه‌ها

از طرفین مواد ذیل را منعقد نمودند:

ماده اول - دولت شاهنشاهی ایران رسماً اعلان می‌نماید که استقلال جمهوری آذربایجان

(قفقاز) را می‌شناسد.

ماده دوم - طرفین متعاهدین نظر به میل به استحکام روابط دوستی و استقرار روابط

اقتصادی بین مملکتین معاهدات تجارتی و گمرکی، قونسولی، پستی و تلگرافی و غیره منعقد

می‌نمایند تا بوسیله این معاهدات روابط و حقوق نمایندگان و اتباع طرفین تعیین گردد.

ماده سیم - برای کلیه روابط بین المللی از طرف دولت شاهنشاهی ایران نزد حکومت جمهوری آذربایجان (قفقاز) در بادکوبه و از طرف حکومت جمهوری آذربایجان (قفقاز) در دربار دولت شاهنشاهی ایران در طهران نمایندگان سیاسی به سمت نماینده مختار دائمی طرفین متعاهدین معین خواهد گردید. نمایندگان مزبور در محل اقامت خود در مملکتین دارای تمام حقوق و امتیازاتی که مطابق قواعد حقوق بین المللی اعطاء می گردد خواهند بود.

ماده چهارم - این عهدنامه در دو نسخه به زبان فرانسه امضا خواهد شد و منتهای یک ماه پس از تاریخ امضای آن به تصویب اولیای دولتین متعاهدین خواهد رسید و تصویبنامه های آن در بادکوبه مبادله خواهند گردید.

علی هذا نمایندگان مختار طرفین این معاهده را امضا و مهر نمودند.

این عهدنامه در بادکوبه منعقد گردید به تاریخ بیستم مارس ۱۹۲۰ (بیست و هشتم جمادی الثانی ۱۳۳۸).

امضا: سید ضیاءالدین طباطبایی.

امضا: فتحعلی خان خویسکی.

امضا: خلیل بیگ خاص محمداف.

امضا: خداداد بیگ ملک اصلانوف.

مهر، هیأت اعزامیه دولت شاهنشاهی ایران.

مهر، وزارت امور خارجه جمهوری آذربایجان.

پیشنهاد

ترتیبیات تکمیلی نظامی و فنی بین ایران و آذربایجان

ماده ۱. دولت اعلیحضرت شاهنشاه ایران تقبل می‌کند که با تمام امکاناتی که در اختیار دارد برای آمادگی نظامی ارتش آذربایجان اقدام کند.

ماده ۲. دولت اعلیحضرت شاهنشاه ایران متعهد می‌شود که در زمان صلح دولت جمهوری آذربایجان را برای کسب ادوات و مهمات توپخانه، تدارکات مهندسی و اقدام حفظ‌الصحه و بیطاری به قیمت تمام شده چه برای ذخیره نظامی و چه برای احتیاجات جاری قشون، یاری دهد.

ماده ۳. در صورت بروز تخاصمات نظامی دولت اعلیحضرت شاهنشاه ایران با حفظ بیطرفی دوستانه با تمام امکانات موجوده تأمین وسایل مورد نیاز قشون را منطبق با مفاد ماده ۲ تسهیل خواهد کرد. استفاده از بنادر ایران در این جهت آزاد خواهد بود.

ماده ۴. در صورت مخاصمه بین آذربایجان و ارمنستان چنانکه که ارمنستان به تنهایی یا در مقام متحد یک قدرت دیگر عامل بروز [تخاصم] باشد، دولت اعلیحضرت شاهنشاه ایران نیروی استحقاقی خود را در مرز آذربایجان و ارمنستان به نحوی تقویت خواهد کرد که از بروز هر گونه حادثه از طرف ارامنه برای تجاوز به مرز و یا ایجاد ناامنی در جوار مرز برای انحراف نیروهای آذربایجان از عملیات اصلی ممانعت کند.

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۱۶

تاریخ: ۵ حمل پیچی نیل ۱۲۹۹

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

به طوری که خاطر حضرت اشرف مسبوق است متأسفانه تاکنون قرارداد قونسولی که شامل حدود و حقوق قونسولهای خارجه در ایران و یامأمورین دولت علیه در خارجه باشد بین دولت علیه و هیچ یک از ممالک منعقد نگردید. عقد قراردادی که شامل حدود و حقوق مأمورین دولت علیه در خارجه و بالعکس باشد از دو نقطه نظر برای ایران اهمیت حیاتی دارد. اولاً، از نقطه نظر محدود کردن حدود و اختیارات قونسولهای خارجه در ایران؛ ثانیاً، از نقطه نظر تعیین حقوق برای مأمورین و قونسولگریهای دولت علیه در قفقاز و ممالک روسیه. متأسفانه تاکنون قونسولهای ما در ممالک روسیه دارای هیچ گونه حق و اختیاری نبوده‌اند. اگر مأمور لایقی بود به خصوصیت و وسایل شخصی از عهده حفظ حیثیات خود و پیشرفت مقاصد محدودی برمی آمد و اگر مأمور فاقد لیاقت بود، جز هتک حیثیات دولت از وجود وی استفاده حاصل نمی شد، در حالتی که مأمورین و قونسولهای اجانب در ایران دارای وسیعترین اختیارات بوده و هستند، از همین نقطه نظر لزوم عقد قرارداد راجع به حقوق قونسولها از اهم لوازم بود که خوشبختانه هیأت اعزامیه دولت علیه به عقد و امضای آن موفق گردید. از نقطه نظر وسیعتری اگر مسأله را مورد دقت قرار دهیم این قرارداد قونسولی باید مقیاس معادلات ما با روسیه و تمام ممالک خارجه گردد، تصور می کنم اگر کسانی که در آتیه مأمور عقد قرارداد و معاهدات با روسیه بشوند به درجه اهمیت چنان مأموریتی حائز لیاقت و صداقت باشند از عهده انجام آن خواهند برآمد. ممکن

است تصور شود این قرارداد حاوی تمام نظریات متصوره نیست، لازم است عرض کنم که اصل معامله متقابله را ممکن نبود از دست داد و اگر ما کوشش می‌کردیم بیش از این حقوقی را برای قونسولهای خود قائل شویم ناچار بودیم آن حقوق را برای مأمورین آذربایجان و سایر ممالک روسیه در ایران قائل شویم و این مطلب به کلی با مصالح و منافع دولت علیه مغایر بود.

نکته دیگری که در قرارداد قونسولها مذکور گشته مسأله کشتیرانی در بحر خزر است، صراحت و بیان تفصیل در این مسأله نظر به فقدان تجربه تجارتهی دولت علیه پیش از این مناسبتی نداشت، و در هر حال اساس این مطلب آن قسمتی که مربوط به آذربایجان است تأمین گردید. ترجیح می‌دهم که در منافع و فواید این قرارداد قونسولگری به اختصار پرداخته شود و کیفیت موفقیت هیأت اعزامیه را به نظر دقیق حضرت اشرف واگذار نمایم.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

ترجمه معاهده قونسولی منعقدہ بین دولت علیہ ایران وجمہوری آذربایجان (قفقاز)

نظر بہ میل دولت شاهنشاهی ایران از یک طرف و حکومت جمہوری آذربایجان (قفقاز) از طرف دیگر بہ استقرار روابط قونسولی بین مملکتین، طرفین تصمیم بہ عقد این معاهده نموده و برای این مقصود نمایندگان مختار خود را بہ ترتیب ذیل معین نمودند:

دولت شاهنشاهی ایران

جناب آقاسید ضیاءالدین طباطبائی مأمور فوق العاده و رئیس ہیأت اعزامیہ دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیہ.

حکومت جمہوری آذربایجان

جناب فتحعلی خان خویسکی، وزیر امور خارجه.
جناب خلیل بیک خاص محمداف، وزیر عدلیہ.
جناب خدادادبیک ملک اصلانوف، وزیر طرق و شوارع.
نمایندگان مختار فوق الذکر پس از ارائه اختیارنامہ های خود و تصدیق صحت آنها از طرفین مواد ذیل را قطع نموده اند:

مادہ اول

هر یک از طرفین متعاهدین حق خواهند داشت در بنادر یا نقاط تجارتي مملکت طرف دیگر ژنرال قونسولی، قونسول، ویس قونسول و یا اگنت قونسولگری بر قرار نمایند.
ژنرال قونسولها، قونسولها، ویس قونسولها و اگنتهای قونسولگری پس از آنکہ بہ

ترتیبات جاریه از طرف حکومت مملکتی که در آنجا باید اقامت نماید شناخته و مقبول شدند شروع به اجرای وظایف خود خواهند نمود.

ماده دویم

ژنرال قونسول، قونسولها و رؤسای دفتر یا نواب آنها و ویس قونسولها یا اگتتهای قونسولگری اگر تبعه دولتی باشند که آنها را تعیین می نماید از مالیات اماکن و مالیاتهای مستقیم و افرادی و مالیات اموال منقوله و مالیات تجملات که از طرف دولت یا بلدیة برقرار می شود معاف خواهند بود، مگر اینکه دارای مستغلات باشند و تجارت یا کسب نمایند در آن صورت آنها ملزم به تأدیة همان عوارض و تحمیلات و مالیاتهایی که سایر افراد می پردازند خواهند بود. مأمورین مذکوره را می توان توقیف و یا حبس نمود، مگر برای امور و اعمالی که مطابق قوانین مملکتی که در آنجا خلاف قانون به عمل آمده است موجب مجازاتی بیش از یک سال باشند. هرگاه مأمورین موصوف تاجر باشند توقیف شخص آنها نه به جهات مدنی بلکه فقط برای عملیات تجارتي ممکن است.

ماده سیم

ژنرال قونسولها و قونسولها حق خواهند داشت از مملکت خودشان اشیاء و امتعه [ای] را که برای مصرف شخصی لازم دارند بدون تأدیة حقوق گمرکی وارد نمایند و همچنین حق خواهند داشت امتعه و اشیایی را که لازم دارند بدون تأدیة حقوق گمرکی از خارجه وارد نمایند و میزان معافیت آنها از حقوق مزبوره در سال دو هزار فرانک طلا خواهد بود برای ژنرال قونسولها هزار فرانک برای قونسولها و پانصد فرانک برای ویس قونسولها. به علاوه ژنرال قونسولها و قونسولها و ویس قونسولها و نواب آنها در موقع ورود و خروج از مملکت از هر نوع تفتیش گمرکی و هر نوع تأدیة حقوق گمرکی معاف خواهند بود.

ماده چهارم

ژنرال قونسولها، قونسولها و رؤسای دفتر آنها و همچنین ویس قونسولها و اگنتهای قونسولگری مکلف هستند که هر وقت محاکم مملکت لازم بدانند در عدلیه شهادت بدهند، ولی در این موارد مأمورین عدلیه باید بوسیله مراسله رسمی آنها را دعوت به حضور نمایند. هرگاه بواسطه امور اداری یا کسالت مزاج (اما فقط در موارد مدنی) ژنرال قونسولها و قونسولها نتوانستند در محاکم عدلیه حضور بهم رسانند مأمورین عدلیه به منزل آنها خواهند رفت که شهادت آنها را شفاهاً اصفا نمایند یا کتباً شهادت آنها را خواهند خواست. مأمورین موصوف مکلف خواهند بود در مدتی که معین می شود به تقاضای مأمورین عدلیه عمل نمایند و شهادت کتبی خود را با امضا و مهر رسمی به آنها تسلیم کنند.

ماده پنجم

ژنرال قونسولها، قونسولها، ویس قونسولها و اگنتهای قونسولگری می توانند بالای درب خارجی قونسولگری، ویس قونسولگری علامت ملت خود را با این شرح «ویس قونسولگری، اگنت قونسولگری» نصب نمایند. و نیز می توانند در نقاط بحری بالایی قونسولخانه و همچنین روی کشتی که در مرز برای ایفای وظایف خود سوار می شوند بیرق مملکت خود را برافرازند. توضیح آنکه نمی توان به هیچ وجه علائم خارجی مزبوره را به عنوان بست تعبیر نمود و فقط مقصود از این علائم تعیین محل قونسولگری است به بحرینها و اتباع.

ماده ششم

اسناد قونسولگری در هر موقع از هر قسم تخطی و توقیف مصون خواهند بود و مأمورین محلی به هیچ بهانه و در هیچ مورد نمی توانند اسناد مزبوره را تفتیش یا ضبط نمایند. این اسناد همیشه باید از دفاتر و نوشتجات مربوط به تجارت یا کسی که ممکن است قونسولها،

ویس قونسولها یا اگنتهای طرفین نمایند به کلی جدا باشند.

محاکم عدلیه می توانند لدی الاقتضاء از مأمورین قونسولگری اطلاعات یا اسنادی راجع به مسائل تجارتي، صنعتی، قضایی مطالبه نمایند و مأمورین مزبوره مکلف هستند تقاضای آنها را بپذیرند. اسناد مزبوره پس از رفع احتیاج باید عودت داده شوند.

ماده هفتم

در موقع اشتغال، غیبت یا فوت ژنرال قونسولها، قونسولها یا ویس قونسولها، رؤسای دفتر و نوایی که قبلاً به این سمت به مأمورین طرفین معرفی شده باشند حقاً پذیرفته خواهند شد که موقتاً به ایفای وظایف قونسولی بپردازد و در این مدت دارای معافیتها و امتیازاتی که به موجب این معاهده به آن وظایف اختصاص داده شده خواهند بود.

ماده هشتم

ژنرال قونسولها و قونسولها می توانند در شهرها و بنا در و نقاط قلمرو مأموریت خود با تصویب دولت محلی ویس قونسول یا اگنتهای قونسولگری تعیین نمایند. این مأمورین می توانند بدون امتیاز از اتباع مملکتین یا از خارجیها انتخاب شوند و باید از طرف قونسولی که آنها را تا تعیین نموده و مطیع اوامر او هستند دارای حکمی باشند و آنها دارای امتیازات و معافیت هایی که در این معاهده قید شده خواهند بود جز مستثنیاتی که در موارد دویم و سیم ذکر شده است.

مخصوصاً توضیح می شود که هرگاه قونسول یا اگنت قونسولگری در یک بندر یا یک شهری متعلق به یکی از مملکتین برقرار و از اتباع آن مملکت انتخاب شود این قونسول یا اگنت کماکان تبعه آن مملکت بوده و بنابراین مطیع قوانین و نظاماتی خواهد بود که در محل اقامتش در مورد افراد اجرا می شود بدون اینکه این قید بتواند به هیچ وجه به ایفای وظایف او لطمه زند یا به مصونیت اسناد قونسولگری سکنه وارد سازد.

ماده نهم

ژنرال قونسولها، قونسولها و ویس قونسولها یا اگتتهای قونسولگری مملکتین می توانند در موقع اجرای اختیارات خود نزد اولیای امور قلمرو مأموریت خود به هر نوع نقض عهدنامه‌ها یا معاهدات موجوده بین مملکتین یا هر قسم اجحافی که موجب شکایت اتباع آنها شده باشد اعتراض نمایند.

ماده دهم

ژنرال قونسولها، قونسولها و رؤسای دفتر آنها و همچنین ویس قونسولها و اگتتهای قونسولگری مملکتین حق خواهند داشت در دفتر خود یا در منازل اشخاص و در کشتیهای متعلق به مملکتشان لدی‌الضروره اظهارات ناخداها و عملجات کشتی و مسافرین و تجار و سایر اتباع مملکت خود را اصفا نمایند.

به علاوه آنها مجاز خواهند بود به سمت مسجل (نور) مطابق قوانین مملکت خودشان مطالب ذیل را بپذیرند:

۱. وصیتنامه‌های اتباع خود و سایر نوشتجات مسجلی که متعلق به آنهاست به انضمام هر نوع قراردادی، ولی هرگاه این قراردادها راجع به بیع شرط یا هر نوع معامله دیگری در موضوع مستغلات واقعه در مملکتی که قنسول در آنجا اقامت دارد باشند باید به ترتیبات جاریه و موافق قوانین مخصوصه آن مملکت نوشته شوند.

۲. هر نوع نوشتجاتی که بین یک یا چند نفر از اتباع آنها و سایر افراد مملکتی که در آنجا اقامت دارند رد و بدل شده یا بشود و همچنین نوشتجاتی که فقط بین اتباع این مملکت منعقد شده باشد به شرطی که این نوشتجات فقط راجع به املاک واقعه در مملکت متبوع قونسول یا اگت باشند که نوشتجات در حضور او رد و بدل شده یا مربوط به اموری باشند که در آن مملکت باید قطع و فصل شود.

آنها همچنین می‌توانند هر نوع نوشتجات یا اسنادی را که اولیای امور یا مأمورین

مملکتشان داده باشند ترجمه و تصدیق نمایند، تمام نوشتجات مذکوره در فوق و همچنین مواد و مطالب مستخرجه یا ترجمه این نوشتجات که رسماً از طرف مأمورین فوق‌الذکر تصدیق شده و به مهر رسمی قونسولگری یا ویس قونسولگری رسیده باشند، در هریک از مملکتین از حیث قوت و اعتبار مانند این خواهند بود که در حضور یک نفر مسجل یا سایر وکلا و مأمورین قضایی صلاحیت‌دار در یکی از مملکتین نوشته شده باشند به شرطی که این نوشتجات حق تمبر و تسجیل یا عوارض و مالیات دیگری را که در مملکتی که باید در آنجا به موقع اجرا گذارده شوند معمول است تأدیه نموده باشند.

ماده یازدهم

ژنرال قونسولها، قونسولها و ویس قونسولها یا اگنتهای قونسولگری می‌توانند پس از پذیرفته شدن اختیاراتشان شخصاً داخل کشتیهای متعلق به مملکت متبوع خود شده یا مأمور فرستاده و از ناخداها و عملجات سؤالاتی بنمایند و نوشتجات کشتی را معاینه کنند و اظهارات راجع به مسافرت و مقصد کشتیها و وقایع مسافرت را اصفا بنمایند و اظهارنامه‌های کشتی را بنویسند و اسباب سهولت حرکت کشتی را فراهم سازند و بالاخره با ناخدا و عملجات در محاکم و دوایر مملکت برای مترجمی یا وکالت در امور آنها یا درخواستهای آنها حاضر شوند، غیر از مواردی که در قوانین تجارتی مملکتین پیش‌بینی شده و به هیچ وجه این مواد در آنها تغییر نمی‌توانند داد.

مأمورین قضایی و صاحب‌منصبان و اجزای گمرک مملکت نمی‌توانند در بنادری که قونسول یا اگنت قونسولگری یکی از مملکتین اقامت دارد هیچ نوع تجسس یا تفتیش (غیر از تفتیشات متعارض گمرک) در کشتیهای تجارتی بنمایند، بدون اینکه قبلاً به قونسول یا اگنت مزبور اطلاع داده باشند تا او بتواند در موقع تفتیش حاضر شود.

دعوتی که در این مورد جهت قونسولها، ویس قونسولها یا اگنتهای قونسولگری فرستاده می‌شود ساعت معینی را تعیین خواهد نمود و هرگاه مأمورین موصوف غفلت نمایند که شخصاً

حاضر شوند یا نماینده بفرستند در غیاب آنها تفتیشات به عمل خواهد آمد.
توضیح آنکه این ماده به اقداماتی که اولیای محلی امور مطابق نظامنامه‌های گمرکی
وصحیه می‌نمایند اطلاق نمی‌شود و این نظامنامه‌ها بدون مداخله مأمورین قونسولگری اجرا
خواهند شد.

ماده دوازدهم

واضح است که در موضوع انتظام بنادر و بارگیری و تخلیه کشتیها و تأمین مال التجاره
قوانین و احکام و نظامنامه‌های مملکتی ملحوظ خواهند شد. قونسولها و ویس قونسولها یا
اگتتهای قونسولگری فقط مأمور حفظ انتظام داخلی کشتیهای مملکت متبوع خود خواهند بود،
بنابراین تصفیه هر نوع مشاجره و اختلافی که بین ناخدا و صاحبمنصبان و ملاحان کشتی رخ دهد
و مخصوصاً قطع مشاجرات راجع به مواجب و انجام تعهدات بین اثنین به عهده آنها خواهد
بود.

اولیای امور محلی نمی‌توانند در این موارد مداخله نمایند مگر وقتی که اغتشاشاتی که
در کشتیها به وقوع می‌رسد قسمی باشد که در خشکی یا در کشتی باعث اختلال آسایش و انتظام
عمومی گردد یا اینکه یک نفر از اهالی مملکت یا غیر از اجزای کشتی در این اختلافات شریک
باشد.

در سایر موارد اولیای امور مزبوره فقط قناعت خواهند نمود که در صورت تقاضا به
قونسول و ویس قونسول یا اگتتهای قونسولگری در هر موقع که این مأمورین لزوم آن را اظهار
نمایند برای گرفتاری و پس فرستادن به کشتی یا توقیف اشخاص که اسامی آنها در صورت
عملجات کشتی ثبت است معاونت و کمک نمایند.

هرگاه اشخاص مزبوره باید به حالت توقیف باقی باشند مأمورین قونسولگری هرچه
زودتر رسماً به اولیای اموری که صلاحیت آن را دارا هستند اطلاع خواهند داد.

ماده سیزدهم

ژنرال قونسولها، قونسولها و ویس قونسولها یا اگتتهای قونسولگری می توانند امر به توقیف ملاحان یا اشخاص دیگری که به عنوانی جزو عملجات کشتیهای مملکت متبوع آنها بوده و خدمت در یکی از مملکتین متعاهدین را ترک نموده و فرار کرده باشند بنمایند و آنها را به کشتی یا مملکتشان پس بفرستند.

در این مورد آنها باید کتباً به مأمورین با صلاحیت اطلاع داده و بوسیله ارائه دفاتر کشتی یا صورت عملجات یا اسناد رسمی دیگر و هرگاه کشتی حرکت نموده باشد با ارائه سواد مصدق این اسناد ثابت نمایند که اشخاصی را که مطالبه می نمایند حقیقتاً جزو عملجات کشتی بوده اند. با تقاضایی که به این ترتیب به عمل آید نمی توان از تسلیم فراریان امتناع ورزید به علاوه هر نوع کمک و معاونتی با مأمورین قونسولگری برای تجسس و توقیف فراریان به عمل خواهد آمد و به موجب تقاضای کتبی و به خرج مأمورین قونسولگری فراریان مزبوره تا موقعی که به کشتیهای خود فرستاده شوند یا مملکتشان عودت داده شوند در توقیف باقی خواهند بود.

هرگاه در مدت دو ماه از روز توقیف این موقع فراهم نگردید یا اینکه مخارج توقیف آنها مرتباً تأدیه نشد فراریان مزبوره آزاد خواهند شد بدون اینکه بتوان مجدداً برای همان تقصیر آنها را توقیف نمود.

هرگاه شخص فراری جنحه و جنایتی در خشکی مرتکب شده باشد، مأمورین محلی می توانند تسلیم او را به تعویق اندازند تا اینکه محکمه حکم خود را صادر نماید و حکم کاملاً به موقع اجرا گذاشته شود.

طرفین متعاهدین قبول می نمایند که ملاحان یا سایر افراد عملجات کشتی اگر تبعه مملکتی باشند که ترک خدمت در آنجا به عمل آمده است از شرایط این ماده مستثنی خواهند بود.

ماده چهاردهم

هر وقتی که بین صاحبان کشتی و صاحبان بار و بیمه کنندگان قراری برخلاف این ماده

نباشد خساراتی که کشتیهای مملکتین در دریا متحمل می‌شوند خواه به میل خود یا اجباراً برای لنگر انداختن داخل بنادر طرفین بشوند به توسط ژنرال قونسولها و قونسولها و ویس قونسولها یا اگتتهای قونسولگری مملکت متبوع خود تصفیه و قطع و فصل خواهند شد مگر در صورتی که اتباع مملکتی که مأمورین موصوف در آنجا اقامت دارند یا اتباع مملکت ثالثی در این خسارات ذی‌مدخل باشند، در این صورت هرگاه دعاوی راجع به خسارات با رجوع به صدق دوستانه بین اشخاص ذی‌نفع تصفیه نشده باشد قطع و فصل آنها با اولیای امور محلی است.

ماده پانزدهم

هرگاه یک کشتی متعلق به دولت یا به اتباع یکی از طرفین متعاهدین در سواحل طرف دیگر غرق شود یا به خشکی افتد اولیای امور محلی مکلف هستند هرچه زودتر واقعه را به اطلاع ژنرال قونسول، قونسول، ویس قونسول یا اگت قونسولگری که به محل واقعه از سایرین نزدیکتر است اطلاع دهند.

تمام عملیات راجع به نجات کشتیهای ایرانی که در آبهای مملکت آذربایجان (قفقاز) غرق شوند یا به خشکی افتند مطابق قوانین مملکتی اجرا خواهند شد و همچنین تمام عملیات راجع به نجات کشتیهای آذربایجان (قفقاز) که در آبهای مملکت ایران غرق شوند یا به خشکی افتند مطابق قوانین مملکتی اجرا خواهند شد.

مداخله ژنرال قونسول، قونسول، ویس قونسول یا اگت قونسولگری در مملکتین به میان نخواهد آمد مگر برای مراقبت در عملیات راجع به مرمت و تهیه آذوقه ولدی الاقتضا فروش کشتیهای به خشکی افتاده یا غرق شده در نزدیکی ساحل و مال التجاره و محمولاتی که نجات داده شده‌اند.

مداخله مأمورین محلی در نجات کشتیها و غیره موجب اخذ هیچ نوع مخارجی نخواهد بود جز مخارجی که برای عملیات نجات و حفظ اشیاء نجات داده شده لازم است و مخارجی که در این موارد به کشتیهای مملکتی تعلق می‌گیرد.

در صورتی که تابعیت کشتی غرق شده یا به خشکی افتاده مشکوک باشد تمام اقدامات مذکوره در فوق از مختصات مأمورین محلی خواهند بود.

ماده شانزدهم

مدت اعتبار این معاهده یک سال است و هرگاه هیچ یک از طرفین متعاهدین سه ماه قبل از انقضای این مدت به طرف دیگر خیال الغای آن را اظهار ننماید یک سال دیگر نیز اجرا خواهد شد.

ماده هفدهم

این معاهده پانزده روز پس از تاریخ امضای آن به موقع اجرا گذارده خواهد شد و منتها یک ماه پس از تاریخ امضا به تصدیق اولیای دولتین متعاهدین خواهد رسید و تصدیقنامه‌های آن در بادکوبه رد و بدل خواهد گردید.

علی‌هذا نمایندگان مختار طرفین این معاهده را امضا و مهر نمودند.

این معاهده در دو نسخه به زبان فرانسه در بادکوبه انشاء و تحریر شد.

به تاریخ بیستم مارس یک هزار و نهصد و بیست (بیست و هشتم شهر جمادی الثانیه یک هزار و سیصد و سی و هشت)

امضا: سید ضیاءالدین طباطبایی

امضا: فتحعلی خان خویسکی

خلیل بیگ خاص محمداف

خداداد بیگ ملک اصلانوف

مهر: هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

مهر: وزارت امور خارجه حکومت جمهوری آذربایجان

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۱۸

تاریخ: ۵ حمل پیچی ثیل ۱۲۹۹

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

عهدنامه تجارتي و گمرکی شامل وثایق لازمه در آزادی تجارت و استفاده از هر نوع منابع ثروتی برای اتباع ایران در داخله آذربایجان قفقازیه است راجع به مواد گمرکی هم نظریات اداره گمرک تأمین و ملحوظ گردیده، آنچه راجع به حقوق اتباع طرفین متعاهدین در این عهدنامه مذکور گشته عبارت از حقوقی است که اتباع خارجه در داخله ایران دارا بودند، ولی اتباع ایران در داخله روسیه فاقد قسمتی از آن بودند.

به موجب ماده اول قرارداد حق خرید اراضی و معادن نفت و همین طور حق سیر سفاین را اتباع ایران دارا خواهند بود در صورتی که تاکنون ایرانیها از خرید اراضی نفت و داشتن کشتی محروم بودند. نظر به ماده دوم قرارداد اتباع آذربایجان مقیم ایران مجبور به تأدیه مالیات و عوارض دیوانی مانند اتباع داخله خواهند بود. این حق را آذربایجان در داخله خود نسبت به اتباع ایران دارا بود ولی بدبختانه ما از این حق محروم بودیم و نظر به اینکه تمام اتباع روس مقیم ایران که دارای املاک و علاقجات هستند و مالیات بده می‌باشند عبارت از مسلمانهای قفقازیه می‌باشند البته مقرر خواهد شد که از تمام آنها مالیات دیوانی را مطالبه نمایند. ممکن است بعضی از اتباع برای استنکاف از تأدیه مالیات در تابعیت روس بخواهند باقی بمانند ولی به عقیده بنده دولت علیه نباید معنی مواد این قرارداد را شامل حال آنها نداند.

نظر به مفاهیم مواد قرارداد تجارتي و قونسولی حق کاپیتولاسیون دول جدیدالتأسیس

قفقاز در ایران که اولیای دولت علیه الغاء کرده بودند کاملاً تأمین گردیده، بدیهی است نگارش این مطلب بالصراحه متناسب با حیثیات دولت علیه نبود، ولی با تحدید حدود قونسولهای طرفین و درجه اختیارات آنها و همین طور اطاعت اتباع طرفین به قوانین داخلی مسأله کاپیتولاسیون را از بین خواهد برد. مطابق ماده ششم با قبول اصل آزادی تجارت بین دو مملکت هریک از طرفین هر وقت بخواهند به بهانه ملاحظات مهمه از صدور مال التجاره می‌توانند جلوگیری کنند. این مطلب کاملاً مطابق مصالح دولت علیه است، زیرا با نبودن پول طلا و نقره در قفقاز و بی‌اعتباری بنها و نبودن مقدار کافی مال التجاره در قفقازیه که با امتعه داخلی ایران اقلاً مبادله شود ذکر یک چنین حقی از لوازم بود ولی این حق برای آذربایجان معنی و مفهوم مهمی ندارد، زیرا تنها مال التجاره آذربایجان نفت است، از صدور آن هم به ایران نمی‌توانند جلوگیری کنند. در داخله آذربایجان هم مال التجاره دیگری نیست آنچه هم مال التجاره از اروپا به ایران حمل شود به موجب مواد راجع به ترانزیت آزادانه از آذربایجان عبور خواهد کرد.

ماده هفتم و هشتم و نهم نقطه نظر دولت علیه را در تحصیل ترانزیت آزاد کاملاً تأمین نموده راجع به تعرفه مخصوص در راپرت جداگانه مشروحاً خاطر مبارک را مصدع شده‌ام، برای اینکه امتعه ترانزیتی زیاد در خاک آذربایجان معطل نشود اصرار کردیم که یک وقت معین و یا مدت اکثری برای عبور و صدور آن معین کنند. با مذاکرات و مباحثات طولانی نمایندگان مختار آذربایجان اکیداً استنکاف کردند که وقت را معین نمایند. بنابراین ناچار شدیم که به نگارش ماده دهم قناعت بکنیم. برطبق مواد دوازدهم و سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم نظریات اداره گمرک از حیث تعرفه جدید جلوگیری از عوارض و تحمیلات فوق‌العاده که به تجار می‌شد همین طور جلوگیری از قاچاق و اتخاذ تدابیر لازمه برای این مسأله نظریات اداره گمرک کاملاً رعایت گردیده. بیش از این توضیحی را لازم ندانسته یقین دارم نظریات دقیقه حضرت اشرف تصدیق خواهند فرمود که در حفظ منافع و نظریات اولیای دولت علیه مجاهداتی که مقدور بوده به عمل آمده است.

سید ضیاء‌الدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه
ترجمه - قرارداد تجاری و گمرکی منعقدہ بین مملکت
شاهنشاهی ایران و جمهوری آذربایجان (قفقاز)

چون همواره منظور نظر دولت شاهنشاهی ایران از یک طرف و حکومت جمهوری آذربایجان (قفقاز) از طرف دیگر مرتفع ساختن هر سدی از طریق تجارت است تصمیم به عقد این معاهده نموده و برای این مقصود نمایندگان مختار خود را به ترتیب ذیل معین کردند:

دولت شاهنشاهی ایران

جناب آقا سید ضیاء‌الدین طباطبایی مأمور فوق‌العاده و رئیس هیأت اعزامیه دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

حکومت جمهوری آذربایجان (قفقاز)

جناب فتحعلی خان خویسکی، وزیر امور خارجه.

جناب خلیل بیگ خاص محمداف، وزیر عدلیه.

جناب خداداد بیگ ملک اصلانوف، وزیر طرق و شوارع.

نمایندگان فوق‌الذکر پس از ارائه اختیارنامه‌های خود و تصدیق صحت آنها از طرفین

مواد ذیل را قطع نموده‌اند:

ماده اول

اتباع هریک از طرفین متعاهدین که در مملکت طرف دیگر سکنی گزیده یا موقتاً در آنجا اقامت داشته باشند امور راجع به تجارت و صنعت و سیر سفاین دارای همان حقوق و امتیازات و تأمینات و مساعدتها و معافیتهایی خواهند بود که دربارهٔ اتباع یک مملکت کامله الوداد منظور می‌گردد، واضح است که مقررات فوق نباید با قوانین و احکام و نظامنامه‌های مخصوص که در موضع تجارت و صنعت و پلیس در هریک از مملکتین متعاهدین مجری بوده و یا بعدها مجری شوند و شامل تمام اجانب باشد مخالفت داشته باشد.

ماده دویم

مالیاتهای مستقیم و غیر مستقیمی که در یکی از مملکتین از اتباع مملکت دیگر دریافت می‌شود نباید بیش از آنچه باشد که از اتباع داخله مأخوذ می‌گردد.

ماده سیم

اتباع هریک از طرفین متعاهدین حق خواهند داشت در مملکت طرف دیگر هر قسم املاک و اموال منقوله و یا غیر منقوله که در قوانین مملکت تملک آن را به اتباع هر ملت خارجی دیگری اجازه می‌دهند یا خواهند داد و او ابتیاع نموده و مالک شوند و به همان ترتیبی که دربارهٔ اتباع هر ملت خارجی دیگری معمول است یا معمول خواهند بود املاک و اموال مزبوره را برای فروش، معاوضه، هبه، عروسی، وصیت یا شق دیگر در اختیار کامل خود داشته باشند، بدون اینکه در هیچ یک از موارد مزبوره به هیچ اسم و رسم به ادای عوارض و مالیات و تحمیلاتی غیر از آنچه و اضافه بر آنچه از اتباع داخله مأخوذ می‌شود یا خواهد شد مجبور گردند.

و نیز اتباع طرفین می‌توانند با متابعت قوانین مملکتی ماحصل فروش املاک و عموماً فروش اموال خود را آزادانه از مملکت خارج نمایند بدون اینکه به عنوان تبعیت خارجه حقوقی غیر از آنچه و علاوه بر آنچه در این موارد از اتباع داخله مأخوذ می‌گردد تأدیه نمایند و آنها حق

خواهند داشت با مطابقت قوانین مملکتی در محاکم عدلیه خواه برای اقامه دعوا خواه برای مرافعه حضور بهم رسانند و از این حیث با اتباع داخله در حقوق و تأمینات مساوی بوده و مانند آنها مختار خواهند بود در هر مرافعه وکیل و هر قسم نماینده که قوانین مملکتی اجازه می‌دهند برای خود انتخاب نمایند.

ماده چهارم

اتباع هر یک از طرفین متعاهدین در مملکت طرف دیگر از هر قسم شغل رسمی اجباری، قضایی، اداری یا بلدی (جز قیمومت) و نیز از هر نوع خدمت افرادی در قشون و بحریه و قشون ردیف بری و بحری و عسکریه ملی معاف خواهند بود.

ماده پنجم

شرکتهایی که با اسهام تشکیل می‌شوند (انونیم بدون تعیین اسم شرکاء) و سایر شرکتهای تجارتي، صنعتی یا مالی که در یکی از مملکتین مستقر و با شرایط لازمه به طور صحت مطابق قوانین جاریه تأسیس شده باشند در مملکت دیگر از نقطه نظر وجود قانونی شناخته شده و مخصوصاً حق خواهند داشت برای اقامه مرافعه یا مدافعه خود در محاکم عدلیه حضور بهم رسانند.

توضیح آنکه مقصود از این قید دانستن این امر نیست که آیا چنین شرکتی که در یکی از مملکتین تأسیس شده در مملکت دیگر نیز برای اقدام به عملیات تجارتي یا صنعتی پذیرفته خواهد شد یا نخواهد شد، قبول این حق منوط به قوانینی است که در آن مملکت در این مورد معمول بوده یا بعدها وضع خواهد گردید.

ماده ششم

طرفین متعاهدین تعهد می‌نمایند که تجارت بین مملکتین را به هیچ وجه بوسیله قدغن

واردات یا صادرات ممانعت نمایند، جز به ملاحظات مهمه.

ماده هفتم

طرفین متعاهدین تعهد می نمایند که ترانزیت آزاد را بپذیرند لکن نظر به قلت تعرفه حالیه حمل و نقل بوسیله راه آهن در آذربایجان (قفقاز) و خساراتی که از این راه متوجه اداره راه آهن این مملکت می گردد طرفین متعاهدین مطابق صورت ضمیمه این معاهده و بدون اینکه این قید به هیچ وجه تغییری در اساس ترانزیت آزاد بدهد تعرفه مخصوص بر امتعه ای که به طور ترانزیت از طریق آذربایجان (قفقاز) عبور می نماید ترتیب می دهند.

ماده هشتم

محصولات ارضی و صنعتی ایران که به آذربایجان (قفقاز) وارد می شوند و محصولات ارضی و صنعتی آذربایجان (قفقاز) که به ایران وارد می گردند، خواه برای مصرف اهالی، خواه برای نقل در انبارها، خواه برای صدور مجدد یا ترانزیت مانند محصولات سایر ملل با آنها معامله خواهد شد و حقوقی بیش از آنچه و غیر از آنچه از امتعه سایر ملل مأخوذ می شود نخواهند پرداخت.

ماده نهم

هر قسم مال التجاره که از یکی از مملکتین از طرق تجارتی که برای ترانزیت مفتوح است عبور نماید در هر دو مملکت از هر نوع حق ترانزیت معاف خواهد بود، خواه مستقیماً به طور ترانزیت عبور نماید و خواه اینکه در حین ترانزیت خالی و در انبار گذارده شده و مجدداً بار و حمل شود.

ماده دهم

جمهوری آذربایجان (قفقاز) تعهد می نماید که به هیچ بهانه عبور مال التجاره ترانزیت را ممانعت ننماید و هرچه زودتر امتعه مزبوره را از مملکت خود بگذراند و در هر صورت در حمل آنها بیش از امتعه داخلی که در داخله مملکت حمل می شوند تأخیر روا ندارد.

ماده یازدهم

طرفین متعاهدین اساس مواد این معاهده را که مربوط به مسائل گمرکی می باشند تا اجرای تعرفه جدید قرارداد بیست و هفتم اکتبر ۱۹۰۱ که تصدیقش در ۱۳ دسامبر ۱۹۰۲ بین مملکت شاهنشاهی ایران و روسیه مبادله شده می شناسند و ضمناً تعهد می نمایند که تغییرات قانونی را که تا به حال در قرارداد مزبور داده شده قبول نمایند.

ماده دوازدهم

طرفین متعاهدین اجرای نظامنامه هایی را که دواير گمرکی مملکتین برای اخذ حقوق گمرکی و مجازاتهایی که در موقع تقلب و خلاف قانون معمول است تدوین و اعلان می نمایند پذیرفته و قبول می نمایند.

ماده سیزدهم

طرفین متعاهدین تعهد می نمایند که به هیچ بهانه به امتعه ای که از یکی از مملکتین می آید یا به یکی از مملکتین حمل می شود عوارض بیش از آنچه و غیر از آنچه در نظامنامه های گمرکی که قانوناً به موقع اجرا گذارده شده مصرح است تحمیل ننمایند.

ماده چهاردهم

هرگاه یکی از طرفین متعاهدین تصمیم به تجدید نظر در تعرفه گمرکی خود بنماید طرف

دیگر تعهد می نماید تعرفه جدید را به محض اینکه درباره امتعه‌ای که از سایر ممالک وارد می شود به موقع اجرا گذاشته شد بشناسد.

ماده پانزدهم

طرفین متعاهدین تعهد می نمایند برای جلوگیری از قاچاق مال التجاره در موقع ورود و خروج در یکی از مملکتین به یکدیگر کمک و معاضدت نمایند، بنابراین قبول می نمایند در موقع ورود امتعه که از یکی از مملکتین وارد می شوند پذیرفتن این امتعه را منوط به ارائه سندی بنمایند که از گمرک محلی که مال التجاره از آنجا خارج شده است صادر گردیده باشد. شکل این سند و ترتیبی که باید داده شود بوسیله یک قرارداد متممی بین دوایر گمرکی مملکتین تعیین خواهد گردید. دوایر گمرکی مزبوره مکلف هستند هر ماه صورتی از واردات و صادراتی که منظمأ مطابق ترتیبات گمرکی در دفاتر مختلفه گمرکی مملکتین به عمل آمده جهت یکدیگر بفرستند و در خصوص وسایل جدیدی که لدی الاقتضاء لازم است متفقاً برای محدود نمودن و جلوگیری از تقلب و قاچاقهایی که خزانه یکی از مملکتین را از قسمتی از عایداتش محروم می سازند اتخاذ شود توافق نظر حاصل نمایند.

ماده شانزدهم

مدت اعتبار این قرارداد یک سال است و اگر یکی از طرفین متعاهدین سه ماه قبل از انقضای مدت به طرف دیگر میل خود را در الغای این قرارداد اطلاع ندهد یک سال دیگر معتبر و مجری خواهد بود.

ماده هفدهم

این قرارداد پانزده روز بعد از تاریخ امضا به موقع اجرا گذاشته شده و منتهی در ظرف یک ماه از تاریخ امضا به تصدیق خواهد رسید و تصدیقنامه‌ها در بادکوبه مبادله خواهد شد.

علی‌هذا نمایندگان مختار طرفین این قرارداد را امضا و به مهر خود ممهور نمودند.
در بادکوبه در دو نسخه به زبان فرانسه انشاء و تحریر شد.
بیستم مارس یک هزار و نهصد و بیست (بیست و هشتم جمادی‌الثانیه یک هزار و سیصد
و سی و هشت)

امضا: سید ضیاء‌الدین طباطبایی

امضا: فتحعلی خان خویسکی

خلیل بیک خاص محمداف

خداداد بیک ملک اصلانوف

مهر: هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

مهر: وزارت امور خارجه جمهوری آذربایجان

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۱۹

تاریخ: ۵ حمل پیچی ثیل ۱۲۹۹

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

درخشنده ترین موفقیت هیأت اعزامیه دولت علیه حل مسأله ترانزیت آزاد است، دولت علیه ایران می تواند از موفقیت مأمورین خود در خصوص ترانزیت آزاد بین تمام دول سربلند بوده و از این خدمتی که به تجارت بین الملل شده است بر خود بیالد. یک سال و اندی است که هیأت های اعزامیه نظامی و سیاسی دول معظمه در قفقاز برای آن مسأله موفقیت حاصل نمودند. رئیس هیأت اعزامیه فرانسه مسیود و نانکر وقتی که خبر ترانزیت آزاد را از بنده شنید با حیرت و تعجب تلقی کرده و با یک اظهار مسرت فوق العاده اجازه خواست که فوراً به دولت فرانسه اطلاع بدهد. همین طور سایر هیأت های اعزامیه دول در تفلیس و نماینده های آنها در بادکوبه، همچنین تمام محافل و مراکز تجارتی موفقیت هیأت اعزامیه ایران را با شادی و حیرت تهنیت می گویند. با مشکلات و محظوراتی که برای عبور مالهای ترانزیتی از قبیل تفتیش، معاینه، باز کردن عدلها، دریافت Pour Centage، تأخیر حمل و نقل و غیره موجود بود و با یادآوری ممنوع بودن مالهای ترانزیتی قبل از جنگ در روسیه هر نوع توضیحی در اهمیت این مسأله زاید است. مدت سه ماه در باب آزادی ترانزیت مذاکرات ما مداومت یافت و نظر به اینکه دولت آذربایجان می خواست از عین و یا قیمت امتعه ترانزیتی مقدار یا مبلغی برای خود تحصیل نماید موافقت نظر به عمل نمی آمد، بالاخره طریق حلی که به نظر بنده رسید این بود که به طمع و وسیله تزئید بر تعرفه راه آهن حکومت آذربایجان را در قبول ترانزیت آزاد حاضر نماییم. اساساً باید اعتراف

نمود که دولت آذربایجان به واسطه خسارتهای فوق‌العاده اداره راه‌آهن ناگزیر بود از امتعه ترانزیتی مبلغی دریافت دارد. تزئید تعرفه داخلی راه‌آهنها برای حکومت خیلی مشکل بود در حالتی که خرج و مصارف در مقابل پیش از جنگ شده بود و عایدات تقریباً خمس گشته بود، چندین مرتبه دولت خواسته است تعرفه داخلی را اضافه نماید ولی سوسیالیستها و اهالی ضدیت و مخالفت کرده‌اند، برای اینکه مطلب بیشتر روشن شود، مثلی ذیلاً معروض می‌دارد، قیمت بلیط درجه اول از باکو تا باطوم قبل از جنگ پانزده منات بود و (هشت تومان) سه ماه قبل هفتصد و حالیه که اضافه کرده‌اند هزار منات شده است (دو تومان). منات برای اهالی قفقاز و روسیه همان منات است و دولت نمی‌تواند به جای پانزده منات بیش از هزارمنات دریافت نماید، در صورتی که مجبور است به اندازه حقوق به عملجات و اجزاء راه‌آهن بدهد که مانند قبل از جنگ بتوانند زندگانی بکنند. بواسطه تزئید مخارج و نقصان عایدات دولت آذربایجان در ماه متجاوز از ده میلیون و گرجستان متجاوز از پانزده میلیون ضرر اداره راه‌آهن را از خزانه دولت می‌دهند. بنابراین دلیلی ندارد که آذربایجان مالهای ترانزیتی را با ضرر اداره راه حمل و نقل نماید، از همین نقطه نظر بالاخره نمایندگان آذربایجان اظهار داشتند که ما نمی‌خواهیم از امتعه ترانزیتی استفاده حاصل کنیم و فقط جبران و ضرر خسارت خود را خواهان هستیم. در یکی از کنفرانسها که مذاکرات به مشاجرات منجر شد، بالاخره وزرای آذربایجان اظهار کردند حال که اظهارات ما را قبول نمی‌کنید و موافقت حاصل نمی‌شود خوب است دولت ایران مسئولیت اداره کردن راه‌آهنهای ما را عهده‌دار شود، ضرر و نفع آن مربوط به دولت ایران و هراندازه مال‌التجاره ترانزیتی هم می‌خواهید ببرید و بیاورید، معلوم است بنده هم فوراً از طرف دولت جواب قبول داده حفظ شرطی پیشنهاد کرده‌ام که در تزئید تعرفه داخلی مختار باشم، بالجمله پس از مذاکرات طولانی و قبولاندن ترانزیت آزاد تزئید تعرفه راههای آهن را قبول نمودیم. مطابق این تعرفه با کورس فعلی منات قیمت کرایه باکرایه قبل از جنگ چندان فرقی ندارد، بلکه برای پاره‌ای امتعه مساوی یا کمتر از کرایه قبل از جنگ است. توضیحات و مسائل راجعه به این مطلب را فقط می‌توانم حضوراً به عرض برسانم، زیرا به قدری مفصل و لازم به شرح و بسط

است که سلب تصدیع خاطر مبارک خواهد گردید، ممکن است گفته شود اگر کورس منات ترقی کرد ضرری متوجه تجار خواهد شد، اولاً، برطبق دلایل قطعیه کورس منات زیاد ترقی نخواهد کرد و در صورت ترقی منتها تا پنج تومان خواهد شد، مدت این قرارداد هم بیش از یک سال نیست، در صورتی که هم پنج تومان شود با تحت مطالعه قراردادن خسارت راههای آهن آذربایجان و لزوم صدور و ورود مال التجاره به ایران بدون هیچ نوع معاینه و تفتیش نه تنها موافق مصالح دولت علیه است، بلکه کاملاً منافع و مصالح فرد تجار داخله تأمین گردیده است، خلاصه آنکه ترانزیت آزاد تحصیل شده بدون اینکه هیچ نوع پاداش و یا حقی به دولت آذربایجان داده شود، امیدوارم این موفقیت در عمل این مهم مورد توجه خاص اولیای دولت علیه واقع گردد.

سیدضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقاز ۱۳۳۸

ترجمه ضمیمه قرارداد تجارتي و گمرکي

منعقدہ در ۲۰ مارس ۱۹۲۰ بين دولت شاهنشاهی ایران و حکومت جمهوری

آذربایجان (قفقاز)

نظر به مندرجات ماده هفتم قرارداد تجارتي و گمرکي راجع به حمل مال التجاره ترانزيت بوسيله راه آهن آذربایجان (قفقاز) و به ملاحظه اوضاع راه آهن این مملکت طرفین متعاهدین قبول می نمایند که در تعرفه حالیه امتعه ترانزيتی که بوسيله راههای آهن آذربایجان (قفقاز) حمل می شود تجدید نظری به عمل آید و برای هر نوع مال التجاره که از ایران می آید یا به ایران حمل می شود و به طور ترانزيت از مملکت آذربایجان (قفقاز) عبور می نماید تعرفه حالیه راههای آهن آذربایجان (قفقاز) که از اول فوریه ۱۹۲۰ به موقع اجرا گذارده شده هفت برابر شود. یک نسخه از تعرفه مزبوره به ترتیبات جاریه رسماً به نمایندگان دولت شاهنشاهی ایران تسلیم و ضمیمه این معاهده گردید.

توضیح آنکه هرگاه در مدت معاهده مزبوره حکومت جمهوری آذربایجان (قفقاز) تصمیم نماید که تعرفه داخلی راههای آهن خود را اضافه کند تعرفه متعلق به امتعه ترانزيتی را نمی توان علاوه نمود، مگر تا میزان آن اضافه تعرفه و به شرطی که به تصویب پارلمان رسیده باشد.

به تاریخ ۲۰ مارس ۱۹۲۰

امضا: سید ضیاءالدین طباطبایی

امضا: فتحعلی خان خویسکی

خلیل بیگ خاص محمدا

خداداد بیگ ملک اصلانوف

مهر: هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

مهر: وزارت امور خارجه جمهوری آذربایجان

* سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶.

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۲۰

تاریخ: ۵ حمل پیچی نیل ۱۲۹۹

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

مسأله تزئید تعرفه گمرکی دولت علیه از نقطه نظر اقتصادی آذربایجان مهمترین مسأله بود که موفقیت هیأت اعزامیه در حل آن به سهولت پیش بینی نمی شد. تجار و صاحبان معادن و حکومت آذربایجان اکیداً امتناع داشتند از اینکه بر تعرفه واردات نفت به ایران چیزی افزوده شود حتی تعرفه فعلی را مطابق با قرارداد اسمعیل خان زیادخانف به موقع اجرا گذارده شده قبول نکرده و به دفعات اعتراضاتی نموده، این اقدام دولت علیه را مغایر دوستی تلقی می کردند. به عقیده حکومت و صاحبان معادن آذربایجان اگر بر تعرفه واردات سابق نفت چیزی افزوده شود سبب خواهد شد که اهالی ایران کمتر مصرف کرده و به صادرات نفت آذربایجان نکسی وارد آید. بعضی از کوتاه نظران و مخالفین منافع دولت علیه هم انتشار می دادند که مقصود دولت ایران از تزئید تعرفه واردات نفت خدمتی است به انگلیسها برای فروش نفت جنوب و اینکه نفت آذربایجان می تواند با نطفههایی که از سایر نقاط وارد می شود رقابت بنماید. از این قبیل تصورات و مشکلات همه روزه پیش می آمد، از طرف دیگر با اطلاع به حالت اقتصادی دولت علیه لزوم تزئید عایدات قبولاندن تعرفه جدید از اهم وظایف هیأت اعزامیه بود. بالاخره پس از یأس از قبولاندن این مطلب طریقی که به نظر بنده رسید این بود که به نمایندگان مختار آذربایجان اظهار داشتیم دولت علیه ایران مصمم شده است تعرفه گمرکی خود را تغییر داده و به واردات و صادرات مملکت خود مبلغ معتناهی اضافه نماید. قبول و عدم قبول حکومت آذربایجان سبب

تعویق تصمیم اولیای دولت علیه نخواهد گردید، در جواب به بنده اظهار داشتند در صورتی که دولت ایران نخواهد در باب تعرفه گمرکی نظریات حکومت آذربایجان را ملحوظ بدارد دیگر عقد هر نوع قراردادی مورد نخواهد داشت و بهتر است مسائل مطرح نشده مسکوت عنه بماند. مقصود بنده از اظهارات فوق این بود وقتی که حکومت آذربایجان خود را با دو مشکل یعنی مواجه با تزئید واردات و صادرات ایران ملاحظه بنماید ناچار خواهد شد یکی از دو تعرفه جدید را قبول نماید. برای رعایت حال اهالی مملکت خود و برای جلوگیری از اعتراضات سوسیالیستها و احزاب دست چپ تزئید تعرفه صادرات ایران را که عبارت از مواد غذایی است قطعاً قبول نخواهد نمود و در آن صورت تزئید تعرفه صادرات آذربایجان را به ایران مجبور از قبول خواهد شد. در مقایسه تزئید تعرفه واردات و صادرات ایران اهمیت منافع بیشتری که از تزئید تعرفه واردات برای دولت علیه حاصل است به خوبی معلوم و می توان تصور کرد که زیادتی عواید از تزئید تعرفه واردات هرگز قابل مقایسه با زیادتی تعرفه صادرات نمی باشد. در این باب عقیده نماینده گمرک را هم استحضار نمودم. برطبق اطلاعات ایشان بر تعرفه صادرات چیزی مهمی اضافه نخواهد شد. با این مطالعات برای قبولاندن تعرفه مال التجاره های صادره از آذربایجان را برای ایران اگر متعهد بشویم که تا مدت یک سال بر تعرفه مواد غذایی صادره از ایران برای مصرف داخلی آذربایجان چیزی اضافه نکنیم کاملاً منافع و مصالح خود را تأمین نموده ایم، از همین نقطه نظر بود که متعاقب مذاکرات طولانی دولت آذربایجان مجبور شد قبول بکند که ایران بر تعرفه مال التجاره هایی که از آذربایجان به ایران وارد می شود تعرفه جدیدی مقرر دارد مشروط بر اینکه افزایش تعرفه جدید سبب تسهیل رقابت امتعه سایر ممالک با مال التجاره آذربایجان قفقاز نگردد. این تعهد حقیقتاً معنی ندارد زیرا یگانه مال التجاره آذربایجان داخلی عبارت از نفت است، هیچ مملکتی با فقدان وسایل حمل و نقل در ایران تا یک سال دیگر نمی تواند در ایالات شمالی و مرکزی ایران در مصرف نفت با آذربایجان رقابت نماید، فقط ممکن است نفت گوروزی نزدیک پتروفسکی و چله کن نزدیک کراسناتسکی اگر نفت زیادی داشته باشند، در صورتی که ندارند می توانند رقابت بنمایند، آنها هم نخواهند توانست، زیرا

تعرفهٔ نفتی که دولت علیه برای واردات به مملکت خود مقرر خواهند فرمود تنها اختصاص به نطف آذربایجان نخواهد داشت. شامل تمام نطفه‌هایی خواهد بود که وارد گمرکات ایالات شمالی خواهد شد به غیر از منافعی که به این وسیله برای دولت علیه تأمین گردیده یک مساعدت بزرگی هم به اهالی و دولت آذربایجان نشان داده شده است، برای فهماندن قدر و قیمت مساعدت دولت علیه و اینکه در آتیه با روسیه و سایر ممالک مجزی شده از وی گرفتار مشکلاتی نشویم و آنان هم چنین توقعی را از ما نمایند به وزرای آذربایجان تکلیف نمودم که مسأله راجع به محفوظ داشتن تعرفهٔ صادرات ایران برای آذربایجان یک ماده عهدنامهٔ مخفی منعقد گردد، آنها نیز قبول کردند و مقاوله‌نامه مخفی که در ضمیمه این عریضه است منعقد گردید. به موجب این قرارداد مخفی دولت علیه تا هر اندازه که بخواهد می‌تواند بر تعرفهٔ واردات خود راجع به مال‌التجاره‌های آذربایجان اضافه نماید. یقین دارم اولیای دولت علیه این موفقیت مهم هیأت اعزامیه را تقدیر خواهند فرمود.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

ترجمه - قرارداد سری منعقدہ بین دولت شاهنشاهی

ایران و جمهوری آذربایجان (قفقاز)

بین دولت شاهنشاهی ایران به نمایندگی جناب آقای سید ضیاء‌الدین طباطبایی مأمور فوق‌العاده و رئیس هیأت اعزامیه دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه از یک طرف و جمهوری آذربایجان (قفقاز) به نمایندگی جناب فتحعلی خان خویسکی وزیر امور خارجه و جناب خلیل بیگ خاص محمداف وزیر عدلیه و جناب خدادادبیک ملک اصلانوف وزیر طرق و شوارع از طرف دیگر، ماده ذیل منعقد گردیده است.

ماده واحدہ

دولت شاهنشاهی ایران تعهد می‌نماید که مدت یک سال از تاریخ این قرارداد حقوق خروجی را که مطابق تعرفه «C» پیش‌بینی شده در قرارداد گمرکی مورخه ۲۷ اکتبر ۱۹۰۱ به ارزی که از ایران به آذربایجان قفقاز برای مصارف آن مملکت صادر می‌شود علاوه ننماید، ولی این حق را داشته باشد که حقوق ورودی امتعه را که از آذربایجان قفقاز به ایران وارد می‌شود اضافه نماید مشروط بر اینکه این افزایش حقوق باعث تسهیل رقابت امتعه سایر ممالک با مال‌التجاره آذربایجان قفقاز نگردد و از مصارف آن نیز نگاهد. این قرارداد به زبان فرانسه در دو نسخه در یادکوبه انشاء و تحریر شده است.

به تاریخ بیستم مارس یک هزار و نهصد و بیست (بیست و هشتم جمادی‌الثانی یک هزار

و سیصد و سی و هشت)

امضا: سید ضیاء‌الدین طباطبایی

امضا: فتحعلی خان خویسکی

خلیل بیگ خاص محمداف

خداداد بیگ ملک اصلانوف

مهر: هیأت اعزامیه دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

مهر: وزارت امور خارجه جمهوری آذربایجان

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۲۱

تاریخ: ۵ حمل پیچی نیل ۱۲۹۹

مقام منیع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

عین عهدنامه و قراردادهای منعقدہ با دولت آذربایجان را توسط مأمور مخصوص حضور مبارک تقدیم داشتم به علاوه برای اینکه خاطر مبارک از جریان مسائل بیشتر آگاه شود سواد هر یک از قراردادها را با ترجمه آن به ضمیمه راپرتهای جداگانه در تفسیر و توضیح مواد قراردادها، همین طور صورت مذاکرات و کنفرانسهای اخیر به نحو اجمال و اختصار نوشته و تقدیم داشتم. اگرچه اقامت هیأت اعزامیه در بادکوبه بیش از مدتی شد که پیش‌بینی شده بود، ولی تصدیق می‌فرمایید که بدون تهیه و تدارک هیچ زمینه از طرف مأمورین سابق دولت علیه و مواجه شدن با وضعیات ناگوار که مجملاً خاطر حضرت اشرف مستحضر گردیده، زودتر از این مدت امکان پذیر نبود، خوشبختانه در نتیجه زحمات و مساعی متوالی هیأت اعزامیه دولت علیه به عقد قراردادهای مناسبی موفق گردید. هر نوع تفصیل و توضیحی را زاید دانسته فقط تصدیق آن را از طرف اولیای دولت علیه مترصد هستم. بطوری که خاطر مبارک مسبوق می‌شود مدت تصدیق منتها یک ماه خواهد بود و تا این قراردادها به لحاظ مبارک برسد قریب نصف از وقت مقررہ گذشته و در فاصله چند روز لازم است مطالعات لازمه شده مقرر فرمایند اسناد تصدیق قراردادهای منعقدہ را به تصویب هیأت وزرای عظام و امضای حضرت اشرف و صحنه مقام سلطنت عظمی رسانده فوراً به بادکوبه ارسال دارند که قبل از انقضای موعده در بادکوبه مبادله شود، از طرف دولت آذربایجان قراردادهای لازمه به پارلمان پیشنهاد و تصویب پارلمان

مدار تصدیق خواهد بود. به طوری که پیش بینی می‌کنم پارلمان به اتفاق و یا اکثریت آراء تصویب خواهد نمود. آنچه تصور می‌کنم نقطه نظر دولت در تصدیق قراردادهای منعقدہ مقتضی است که از نقطه نظر مجموع قراردادها و موفقیت‌های هیأت اعزامیه باشد، اگر مسأله کلی پستال مخالف انتظار رئیس اداره پست باشد نمی‌توان به علاقه یک مطلب مختصری کلیه قراردادها را متزلزل نمود. در هر حال مطالعه در مسائل و موفقیت‌های هیأت اعزامیه را به نظر دقیق حضرت اشرف واگذار می‌کنم. لازم می‌دانم در این موقع رضایت و امتنان خود را از مساعدتهای وزرا و نمایندگان مختار و وزیر امور خارجه دولت آذربایجان حضور مبارک معروض دارم و خیلی مناسب خواهد بود، پس از آنکه اولیای دولت علیه قراردادهای منعقدہ را تصویب نمودند مقرر شود مفهوم آنها را در جراید طهران منتشر و خلاصه آن هم به آژانس رویتز داده شود و ضمناً هم رضایت خاطر اولیای دولت علیه بوسیله آقای عادل‌خان به دولت متبوعه معزی‌الیه تبلیغ و مجلس ضیافتی هم برای افتخار نماینده آذربایجان از طرف اولیای وزارت خارجه منعقد گردد. متعاقب تصدیق این قراردادها یقین دارم اولیای دولت علیه از هر نوع مساعدت معنوی و مادی در حفظ استقلال آذربایجان و مساعدت به این ملت مضایقت نخواهد فرمود، زیرا نه تنها یک یاری بزرگوارانه خواهند فرمود بلکه منافع حیاتی ایران مستلزم دوام و بقای آذربایجان قفقازیه است و با مختصر مساعدتهای معنوی و مادی افکار عمومی اهالی این مملکت متوجه دولت علیه گشته مطمئن هستم که در آینده مخالفین منافع ایران موفق به پیش بردن مقاصد سوء خود نخواهند گردید.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

از: سیدضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۲۲

تاریخ: ۵ حمل پیچی نیل ۱۲۹۹

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

نظر به اهمیت عهدنامه‌ها و قراردادهای منعقد شده با دولت آذربایجان قفقاز و نوشتجات و راپورت‌های مربوطه به آنها همچو اقتضا داشت که اسناد و نوشتجات مذکوره به وسیله یکی از اعضای هیأت اعزامیه به طهران ارسال و از شرف لحاظ مبارک می‌گذرد، لهذا آقای آقا میرزا رضاخان فهیمی نماینده وزارت جلیله علوم و معارف عضو هیأت را روانه طهران و اسناد و نوشتجات و عهد و قرارنامه‌ها را به صحابت ایشان ارسال داشتیم که زودتر به عرض مبارک رسیده به شرح و تفصیل آنها خاطر مبارک استحضار حاصل و در مورد هر یک تصمیم لازم اتخاذ فرمایند.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه، بادکوبه

نمره: ۳۱۰

تاریخ: ۶ حمل پیچی نیل ۱۲۹۹

صورت مجلس

برحسب وقتی که قبلاً تعیین شده بود روز دوشنبه دویم شهر جمادی الثانیه ۱۳۳۸ مطابق ۴ حوت ۱۲۹۸ دو ساعت بعد از ظهر در عمارت وزارت خارجه حکومت جمهوری آذربایجان قفقاز کنفرانس ایران و آذربایجان منعقد گردید. قبل از تشکیل کنفرانس علنی وزیر امور خارجه بنده را در اطاق به طور خصوصی دعوت کردند و آقایان اعضای میسیون در اطاق دیگر بودند. حاضرین مجلس که عبارت از وزیر خارجه و سایرین بودند می خواستند با بنده مذاکره کرده و قبلاً زمینه موافقتی را حاضر نمایند، سپس کنفرانس علنی تشکیل شود. بنده بدبختانه بواسطه مختصر تب و کسالتی که داشتم و خستگی دماغ و حالت روحیه مستعد هر نوع تعرض و سختی بودم. مذاکرات قریب یک ساعت طول کشید و تمام از طرف آنها ملایمت و از طرف بنده خشونت و تهدید به تعطیل مناسبات بود. در اتخاذ یک چنین رویه مجبور بودم زیرا اولاً در ضمن هر محاوره بهانه اعتراض را به من می دادند، توقف مدید بادکوبه بهترین زمینه اعتراض را فراهم کرده بود، ناچارم عرض کنم که تمام اعتراضات بنده موافق منطق بود، بالاخره طرفین خود را برای نگارش صورت مجلس در عدم موافقت به حل مسائل و تعطیل مذاکرات حاضر نشان داده و مصمم شدیم کنفرانس علنی تشکیل گردد، در این موقع وزرای آذربایجان با یکدیگر نجوی کرده و پس از چند دقیقه آقایان اعضای هیأت اعزامیه را دعوت و کنفرانس علنی به ترتیب ذیل تشکیل شد.

از طرف دولت علیه ایران آقای آقاسیدضیاءالدین طباطبایی و آقایان حاجی میرزا موسی خان مفخم الملک و شاهزاده محمدجعفر میرزا و میرزا رحیم خان ارجمند و مهذب الدوله

و از طرف حکومت آذربایجان آقایان فتحعلی خان خویسکی وزیر امور خارجه و محمدحسن بیک حاجینسکی وزیر تجارت و خلیل بیک خاص محمداف وزیر عدلیه و جمویک حاجینسکی وزیر پست و تلگراف و خداداد بیک ملک اصلانوف وزیر طرق و شوارع و رشیدخان قاپلانوف وزیر مالیه حضور داشتند .

فتحعلی خان خویسکی وزیر امور خارجه رئیس کنفرانس مجلس را افتتاح و اظهارداشتند: تاکنون قریب سه ماه است که مذاکرات با هیأت اعزامیه ایران امتداد یافته و متأسف هستیم که با این همه معطلی هنوز به اخذ نتیجه موفق نشده ایم. تمام مقصود ما این بود که مذاکرات به صلح و صفا خاتمه یابد، در پیشنهادهایی که از طرفین داده شده بعضی از آنها چندان اهمیتی ندارد و رفع اختلافات جزئی به سهولت ممکن است. مثلاً قراردادهای راجع به پست و تلگراف و قونسولگری که اختلافات نظر حاصله در آنها مختصر و خاتمه دادن آنها اشکالی ندارد. مسأله مهم مسأله ترانزیت است که چندین دفعه اجلاسهای متوالی مفصل شده و مذاکرات زیاد به عمل آمده و تفاوت به قدری زیاد بوده است که قدر مشترکی تا به حال پیدا نشده است و راه حلی بدست نیامده. عقیده حکومت جمهوری بر این است که بازهم مذاکرات به طور رضایت ختم شود و بنابراین پیشنهاد می کنیم که قراردادها ماده به ماده خوانده شده در آنها تجدید نظر بشود هرکدام که مقبول الطرفین است کنار گذاشته شده و آنهایی که مورد اختلاف نظر است محل بحث قرارداد شده که ما هم منتهای کوشش خود را در طریق حل آنها نموده و ترتیب قطعی اتخاذ شود و اگر هم هیچ ممکن نیست عملی ختم شود آن هم معین شود که مسئولیت ما در مقابل ملت خودمان معلوم شود، زیرا که ما می خواهیم مسئولیت را از خودمان دور کنیم که نگویند علاوه بر آن که مذاکرات به جایی نرسید تولید کدورت زیادی هم شد و هیأت اعزامیه ایران به دوستی به شهر ما وارد شدند و به کدورت رفتند.

آقای آقاسیدضیاءالدین در جواب وزیر امور خارجه چنین اشعار داشتند:

برای هیأت اعزامیه ایران بی اندازه باعث تأسف است که بعد از سه ماه توقف در بادکوبه امروز باید عدم موفقیت در حل هیچ یک از مسائل را اعلام بکنیم. ورود هیأت اعزامیه از طرف

دولت علیه ایران به پایتخت حکومت جمهوری آذربایجان قفقاز بهترین دلیلی است که دولت و ملت ایران تا چه اندازه شایق بودند که مناسبات دوستی، سیاسی، تجارتي خود را با حکومت جدید آذربایجان بر روی یک شالوده محکمی استوار نمایند ولی متأسفانه به علل و جهاتی که عرض آنها را فعلاً لازم نمی‌دانم در حل هیچ یک از مسائل موافقت حاصل نشد و بهترین دلیل این است که هنوز هیچ یک از قراردادها به امضا و تصویب طرفین نرسیده است. هیأت اعزامیه به موجب دستورالعمل دولت متبوعه خود کوشش می‌کرده که سهل‌ترین طرق را برای انعقاد قراردادها اتخاذ نماید و به همین جهت در تمام قراردادها اصل معامله متقابل را قبول کرده و اصول حقوق و قوانین بین‌المللی را خواسته مدار قراردادها را خود قرارداد دهد. ساده‌ترین مسائل که محل اختلاف و تاکنون هم متأسفانه حل نشده است مسأله پست است که خواستیم برطبق قواعد و قوانین بین‌المللی منعقد سازیم و خود حضرت وزیر امور خارجه چند دقیقه قبل ضمن فرمایشات خود فرمودند که هنوز راجع به مسائل پستی هم اختلافات ما تسویه نشده است. سایر مسائل و قراردادها را هم از همین رو می‌توان استنباط کرد.

راجع به قراردادهای قونسولی و حقوقی و تجارتي اساساً موافقت‌هایی راست است به عمل آمده ولی بعضی نظریاتی هم بود که می‌بایست در آنها مذاکره شده باشد و بواسطه اشتغال به مسائل کوچک پستی و غیره و غیره از حل آن مسائل هم بازمانده‌ایم، من متأسف هستم تصدیق کنم که عدم موفقیت در حل مسائل در افکار عمومی آذربایجان و ایران سوء اثر فوق‌العاده خواهد کرد و البته در افکار و مقامات سایر دول و ملل هم خالی از تأثیرات سوء نخواهد بود ولی ما خود را مسئول این پیش آمد ناگوار نمی‌دانیم و خیلی هم باید متأثر باشیم که اولین هیأت سیاسی و تجارتي که از طرف ایران یعنی مملکت همجوار آذربایجان قفقاز به این مملکت آمده بدون تحصیل نتیجه و بدون موفقیت مراجعت می‌نماید.

تکلیف حضرت آقای وزیر امور خارجه را در باب تجدید نظر در قراردادها و مسائل مذاکره شده بعد از سه ماه برای دفعه آخر قبول می‌کنم و کوشش خواهیم کرد بلکه به یک نتیجه برسد. اگر چه مذاکرات کافی تاکنون شده است و تحصیل نکردن هیچ نتیجه در گذشته بنده را به

این تجدید نظر امیدوار نمی‌سازد، ولی مع‌هذا تکلیف و پیشنهاد ایشان را اطاعت می‌کنم و حاضر هستم. وزیر امور خارجه که چنین جوابی را مترصد نبوده تصور می‌کرد برای تجدید مذاکرات حاضر نخواهیم بود، اظهار امتنان نموده و شروع به مذاکره در مسائل پستی و تلگرافی گردید.

اول، مسأله قرارداد تلگرافی مطرح شده و وزیر امور خارجه اظهار داشت که در خصوص این قرارداد هیچ اعتراضی نیست و در مواد موافقت حاصل شده و فقط یک مسأله باقی است که حالا باید تکلیف آن معلوم شود و آن راجع به تعرفه تلگرافات آژانس است.

آقای ارجمند گفتند که ما در دولت آذربایجان، آژانس نداریم و آیا دولت آذربایجان دارای آژانس است یا خیر. وزیر پست و تلگراف جواب داد که حکومت آذربایجان دارای آژانس تلگرافی می‌باشد. وزیر پست و تلگراف نصف قیمت را تقاضا کرد و بالاخره از طرف رئیس هیأت مدیره اعزامیه ایران دو ثلث پیشنهاد شده و نمایندگان حکومت آذربایجان هم قبول کردند. (این تخفیف که از طرف نمایندگان ایران قبول شده مغایر با قوانین داخلی نیست، زیرا به موجب قانون مصوبه مجلس شورای ملی مخابرات جراید نصف قیمت است، در حالتی که از مخابرات جراید آذربایجان دو ثلث قیمت معمولی دریافت خواهد شد.) وزیر امور خارجه اعلام کرد که قرارداد تلگرافی به صورت قطعی قبول گردید. پس از آن مذاکره قرارداد پستی به میان آمده وزیر امور خارجه اظهار داشت که ماده اول و دوم و سیم و چهارم پروژه را قبول داریم. در موضوع ماده پنجم که راجع به تعرفه بود چون در سه مسأله آن که راجع به مطبوعات و مستوره جات تجارتي و اوراق کار باشد توافق حاصل نشده بود مذاکره زیادی به عمل آمد و پیشنهادهای مختلفی از طرف نمایندگان آذربایجان می‌شد و از طرف آقای آقاسیدضیاءالدین و آقای ارجمند نقطه نظر دولت ایران در لزوم رعایت قوانین بین‌المللی مدافعه می‌گردید تا اینکه بالاخره مطابق ترتیبی که از طرف مأمورین دولت علیه پیشنهاد شده بود موافقت بین طرفین حاصل شد. ماده ششم را قبول کردند و در ماده هفتم بعد از آنکه مختصر مذاکره به عمل آمد و نمایندگان ایران قبول کردند که دولت علیه ایران تعهد می‌کند که حقوق ترانزیت کاغذهایی که از طرف اروپا

می‌آید اگر دول اروپا ندادند دولت ایران بپردازد توافق نظر حاصل شد. ماده هشتم مورد قبول بود. در ماده نهم نمایندگان آذربایجان پیشنهاد کردند که به جای شش ماه که باید قبلاً خبر داده شود دو ماه نوشته شود. پس از مختصر مذاکره این مدت هم به سه ماه ختم و این ماده هم قبول شد.

راجع به کلی پستال مذاکرات خیلی مفصل و طولانی به عمل آمد. نمایندگان آذربایجان اساساً از قبول کلی پستال امتناع داشتند و در صورتی هم که قبول می‌کردند وزن هر کلی را بیش از دو کیلو نمی‌خواستند قبول نمایند، بالاخره پس از مذاکرات بسیار طولانی که اساساً حاضر شدند کلی پستال را تا مقدار پنج کیلو قبول نمایند از بابت کرایه و حق الضمانه بواسطه وضعیات فعلی حقوق زیادی مطالبه می‌کردند. نظر به مقاومت شدید مأمورین دولت توقعات خود را تخفیف و تنزل داده بالاخره می‌خواستند از بابت حق الضمانه یا حق بیمه کلی‌ها صدی سه گرفته شود. این مقدار هم از طرف نمایندگان ایران پذیرفته نشده مجدداً یک نفر از وزرا خواست تخفیف بدهد مورد اعتراض وزیر پست و تلگراف و سایرین واقع گردید و دو مرتبه مذاکرات مشروخی به میان آمده. نمایندگان ایران اصرار داشتند که حتماً مطابق قواعد بین‌المللی باید در این موضوع رفتار کرد یعنی از هر سیصد فرانک فقط پنج سانتیم عاید دولت آذربایجان بشود، زیرا که اگر بنا باشد مختصر چیزی اضافه شود باید به همه دول اطلاع داده شود و با وضع حالیه و لزوم عبور کلی پستال آزاد از قفقازیه این اطلاع موجب زحمت و اشکال خواهد بود. بالاخره بعد از مباحثات بسیاری وزیر امور خارجه اظهار داشت چونکه مقصود من حل مسأله است اگر اجازه می‌دهید یک پیشنهادی بکنم. آقای آقا سید ضیاءالدین قبول کردند.

وزیر خارجه تکلیف کرد که از برای حق الضمانه یا حق بیمه کلی پستالها از هر سیصد فرانک پنجاه سانتیم عاید دولت آذربایجان شود و از برای کرایه حمل و نقل هر کلی پستالی که حد اعلائی آن پنج کیلو (یک من و سه چارک) باشد یک فرانک و بیست و پنج سانتیم عاید دولت آذربایجان شود و حق الضمانه و کرایه حمل و نقل کلیهائی که از اروپا می‌آید اگر دول اروپا ندادند دولت علیه ایران متعهد وصول آن به دولت آذربایجان خواهد بود. این پیشنهاد وزیر

امور خارجه قبول شد، در حالي که وزير پست آذربايجان اعتراض مي‌کرد و اکيداً امتناع از قبول داشت. در هر صورت بالاخره مسأله با زحمت زياد به طريق مزيور حل و موافقت حاصل گرديد. راجع به مبادله کلي پستال بين ايران و آذربايجان و مسائل راجعه به آن از حق الضمانه و کرايه حمل و نقل و غيره و غيره مذاکرات زيادي به عمل آمده ولي به جايي منتهي نشده و قرار شد کميسيوني در وزارت پست و تلگراف مرکب از نماينده ايران و آذربايجان منعقد و در اين مسأله موافقت حاصل و پروژه مسائل راجع به کلي پستال تهيه شود که بعد در کنفرانس قرائت گرديد. وزير امور خارجه اعلام داشت که قرارداد پستي هم به طور قطعي قبول شد.

بعد از آن قرارداد قونسولي قرائت و وزير خارجه اظهار داشت که در ماده اول (که از طرف نمايندگان ايران پيشنهاده شده بود) مختصر نظري هست و آن راجع به اين است که طرفين حق استثنا کردن بعضي شهرها را براي برقراري نمايندگان قونسولي از خود ساقط نمايند و طرفين بتوانند در هر شهر و نقطه از خاک يکديگر نمايندگان قونسولي معين نمايند. اين پيشنهاده بعد از مقداري مذاکره از طرف نمايندگان ايران مورد قبول گرديد و جمله راجع به اين مطلب از قرارداد حذف شد. در ماده دويم هم وزير امور خارجه پيشنهاده کرد که جمله [ترجمه] «تنبیه خیلی سخت يا توهين آميز» اصلاً برداشته شود و مأخذ توقيف نمايندگان قونسولي و يا حبس آنها فقط کارهايي باشد که مجازات آنها بيش از يک سال حبس باشد. اين پيشنهاده هم از طرف نمايندگان ايران مقبول واقع شد و اين چند کلمه از ماده دويم حذف گرديد.

در ماده سيم نيز وزير عدليه و وزير امور خارجه همچو مقتضي مي‌دانستند که رفتن مأمورين قضايي براي اصغاي شهادت در موقع مرض و يا کارهاي رسمي منحصر به شخص ژنرال قونسول باشد و قونسولها و ويس قونسولها و نواب آنها و اگتها از اين حق متمتع نباشند. از طرف نمايندگان ايران در اين موضوع مخالفتي نشده ولي علاوه بر ژنرال قونسولها، قونسولها را هم مقتضي مي‌دانستند که داراي اين حق باشند. اين مسأله از طرف نمايندگان آذربايجان قبول و بالاخره قرار شد در قسمت دويم ماده سيم به جاي [ترجمه] «مأموران نامبرده» نوشته شود [ترجمه] «سرکنسولهاي» در ماده چهارم و پنجم و ششم و هفتم نظري نبود و به طوري که

نوشته شده بود از طرف نمایندگان آذربایجان قبول گردید.

در مادهٔ هشتم وزیر امور خارجه اظهار داشت که خوب است جمله آخر این ماده حذف شود، زیرا که مناسبتی ندارد مأمورین جزء طرفین بتوانند مستقیماً به حکومت مرکزی مملکت متوقف فیها مراجعه نمایند و بدیهی است که در این قبیل مواقع باید به مأمورین بالادست خود مراجعه کنند و آنها اگر لازم بدانند به دولت متوقف فیها مراجعه نمایند. این مطلب از طرف نمایندگان ایران قبول و قرار شد آخرین جملهٔ مادهٔ هشتم به کل حذف شود.

مواد نهم و دهم و یازدهم و دوازدهم و سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم و شانزدهم عیناً قبول شد.

وزیر امور خارجه اعلام داشت که قرارداد قونسولی هم به صورت قطعی قبول گردید. جلسه آینده برای روز سه شنبه هم شش ساعت و نیم بعد از ظهر معین و پنج ساعت بعد از ظهر کنفرانس خاتمه یافت.

سید ضیاءالدین طباطبائی [امضاء]

هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه، بادکوبه

نمره: ۳۱۱

تاریخ: ۶ حمل پیچی ثیل ۱۲۹۹

صورت مجلس

دو ساعت بعد از ظهر روز سه شنبه ۳ جمادی الثانیه برحسب وقتی که تعیین شده بود، آقای آقاسیدضیاءالدین به ملاقات وزیر خارجه رفت که قبلاً راجع به مسأله ترانزیت مذاکرات خصوصی کرده و زمینه موافقتی را برای کنفرانس که امشب مقرر شده بود حاضر نمایند. ملاقات رئیس هیأت اعزامیه با وزیر خارجه مدت یک ساعت و نیم طول کشیده و خوشبختانه زمینه موافقت به طرز رضایتبخشی حاصل و قرار شد در کنفرانس امشب مطلب را مذاکره و خاتمه بدهند.

هفت ساعت بعد از ظهر روز سه شنبه ۳ شهر جمادی الثانیه ۱۳۳۸ مطابق ۵ حوت ۱۲۹۸ کنفرانس ایران و آذربایجان در عمارت وزارت امور خارجه حکومت جمهوری آذربایجان منعقد گردید. از طرف دولت علیه ایران آقای آقا سیدضیاءالدین طباطبایی و آقایان حاجی میرزا موسی خان مفخم الملک و شاهزاده محمدجعفر میرزا و میرزا رحیم خان ارجمند و مهذب الدوله و غلامرضاخان مفاخر الملک و از طرف حکومت آذربایجان آقای فتحعلی خان خویسکی وزیر امور خارجه و محمدحسن بیگ حاجینسکی وزیر تجارت و خلیل بیگ خاص محمدآوف وزیر عدلیه و خداداد بیگ ملک اصلانوف وزیر طرق و شوارع و محمدخان تکنیسکی معاون وزارت خارجه حضور داشتند.

وزیر امور خارجه اظهار داشت موضوع گفت و گوی ما عجالتاً مسأله ترانزیت است و من توقع می‌کنم که امروز قرار این مسأله داده شود که به کلی کارهای ما خاتمه یابد و ما بتوانیم هم

کارهای اساسی خود را شروع نماییم و هم در مقابل ملت بگوییم که کاری انجام داده‌ایم. راه حل مسأله به دو طریق است که از اول هم همین قسم تکلیف شده؛ یکی اینکه مبلغی تعیین شده که بر تعرفه گمرکی از بابت حقوق ترانزیت اضافه شود و دیگر اینکه برای جبران ضرر اداره راه آهن مبلغی بر قیمت کرایه اضافه گردد و مثلاً پودی فلان قدر بر تاکس حالیه افزوده شود، حالا ببینیم کدام یک مصلحت است که اتخاذ شود.

آقای آقا سید ضیاء الدین اظهار داشته: ما خیلی مسرور هستیم که حکومت آذربایجان می‌خواهد کارها را تمام کند و خیلی جای تشکر است که هر دو حکومت فکرشان همین است که این امور خاتمه یابد. در مسأله ترانزیت از اول هم من عرض کردم که دو نقطه نظر در این کار است؛ یکی نقطه نظر شما و یکی نقطه نظر ما. نقطه نظر ما این است که تجارت آزاد باشد، نقطه نظر شما این است که از امتعه‌ای که به طور ترانزیت عبور می‌نماید برای جبران ضرر راه آهن چیزی عاید شما بشود. نقطه نظر شما را ما از اول به جهت مساعدت و همراهی با حکومت آذربایجان قبول کردیم و آن وقت هم عرض کردم که اضافه کردن به طور سانتاژ هم برای شما اسباب زحمت است و هم برای ما و از همه راحت تر اضافه کردن بر قیمت تعرفه راه آهن است. اما راجع به ضرر اداره راه آهن من تصدیق دارم که شما مجبورید این ضرر را جبران کنید، این ضررها هم دو قسم است، یک قسم راجع به خود شماست و یک قسم راجع به امتعه ما خواهد بود که به طور ترانزیت باید عبور نمایند، ما برای مساعدت با حکومت آذربایجان و برای اینکه تکلیف این کار زودتر معین شود حاضر هستیم قسمتی از این ضرر را که راجع به ماست جبران کنیم و به علاوه اظهار داشتند که خوب است قرارداد راجع به تجارت را مقدم بداریم و قرارداد گمرکی را بعد از آن مذاکره کنیم همین ترتیب قبول شده و قرارداد تجارتي موضوع مذاکره واقع گردید.

وزیر امور خارجه اظهار داشتند که در ماده اول موافقت حاصل است. بعد از آن وزیر امور خارجه راجع به کلمه ملل کامله الوداد اظهار داشتند که ما این اصل را نسبت به معامله با اتباع ایران قبول داریم، اما از حالا باید بگوییم که رفتار ما با ملل قفقاز نمی‌تواند مأخذ رفتار ما با

اتباع ایران باشد، زیرا که ما نسبت به اتباع دول جدیدالتأسیس قفقازیه بواسطه اینکه مدتها با هم زندگانی کرده و خلطه و آمیزشی داریم امتیازات و معافیهایی می‌دهیم که لازمه همجواری و روابط فوق‌العاده با یکدیگر است و البته با سایر ملل نمی‌توانیم آن نوع رفتار نماییم از قبیل مسافرت بدون تذکره و غیره. وزیر تجارت نیز اظهار داشت که ممکن است دول جدیدالتأسیس قفقازیه با همدیگر کنفدراسیونی در موضوع امور گمرک و تذکره و از این قبیل مسائل بنمایند و روابط خیلی نزدیک و صمیمی باهم پیدا نمایند. واضح است که با اتباع سایر دول و ملل نمی‌توانند از این معافیت‌ها بهره‌مند شوند و پیشنهاد کرد بعد از کلمه ملل کامله‌الوداد، نوشته شود (غیر از ملل قفقاز). آقای آقاسیدضیاءالدین اظهار داشتند که مقصود از این ماده این است که در موارد تجارت صنعت و سیر سفاین با اتباع طرفین در خاک یکدیگر مثل اتباع دول کامله‌الوداد رفتار شود و در موارد گمرکی و تذکره و غیره مواد دیگری است که تکلیف را بالصراحه معین می‌کند، خوب است بیشتر توضیح بدهید که ملل قفقاز با یکدیگر چه قسم امتیازات و معافیهایی [می] توانند داشته باشند که به اتباع خارجه نمی‌تواند شامل باشد. وزیر تجارت جواب دادند که این امتیازات و احتمال کنفدراسیون در صورت وقوع کنفدراسیون سیاسی نیست بلکه چون ملل و دول قفقاز از جهات جغرافیایی و اقتصادی و غیره طوری به هم مربوط هستند که انفصال آنها ممکن نیست مصلحت عموم آنها مقتضی است که مثلاً بین یکدیگر گمرک قرار ندهند و از اتباع همدیگر مطالبه تذکره ننمایند و از این قبیل موارد. آقای آقا سیدضیاءالدین مجدداً توضیحاتی دادند که این قبیل مسائل در ضمن مواد مخصوص تصریح شده و تکلیف آنها همین است و عجالتاً مقصود از این ماده این است که در مورد تجارت و صنعت و سیر سفاین هر قسم که در آذربایجان با اتباع دول کامله‌الوداد رفتار می‌شود با اتباع ایران هم رفتار شود. بالاخره نمایندگان آذربایجان هم به این اظهارات قانع شده و ماده اول بدون هیچ‌گونه تغییری قبول شد. ماده دوم مورد قبول بود. در ماده سیم (ماده هفتم) وزیر عدلیه اظهار داشت که ما معافیهایی را که راجع به افراد ایرانی در خاک ماست قبول داریم و آنها را از خدمت در نظام بری و بحری و کارهای اجباری و غیره معاف می‌دانیم، اما راجع به مایملک آنها در خاک خودمان نمی‌توانیم

هیچ استثنایی را قائل شویم، زیرا که حکومت ما حکومت جمهوری است و دموکراتیک است و نمی‌شود از یک تبعه آذربایجان در موقع فوق العاده چیزی مطالبه کرد و یک تاجر متمول ایرانی را معاف داشت. مثلاً اگر یک وقتی ناخوشی مسری بیاید و بخواهیم برای حفظ‌الصحه شهر اعانه از مردم بگیریم آیا انصاف حکم می‌کند که یک تاجر ایرانی را مستثنی بداریم در صورتی که او هم مثل اتباع خود ما از نتایج این حفظ‌الصحه منتفع می‌شود. یا اگر ما داخل جنگ باشیم و بخواهیم قشون خود را درخانه‌ها جا بدهیم و یا بعضی خانه‌ها را رکیزه بکنیم آیا مردم به ما چه خواهند گفت، اگر یک خانه کوچک مختصری را رکیزه کنیم و یک عمارت عالی که مال یک نفر ایرانی است مستثنی بداریم، بنابراین باید اتباع داخله یا خارجه از این حیثیات مساوی باشد. آقای آفاسیدضیاءالدین جواب دادند که در تمام دنیا بین اتباع داخله و اتباع خارجه مقیم در یک مملکتی تفاوت بسیار است و دلیل آن هم این است که اتباع یک مملکتی برای وطن و مملکت خود کار می‌کنند در صورتی که یک نفر خارجی دلیلی ندارد که عسکر شود و جان خود را فدا نماید و یا اینکه اتباع یک مملکتی برای دفاع وطن خود در موارد فوق‌العاده پولها می‌دهند، چه چیز موجب این است که اتباع خارجه هم این چیزها را بپردازند. اتباع خارجه در داخل یک مملکتی از حقوق ملی محروم هستند. مثلاً نمی‌توانند در انتخابات شرکت نمایند، نمی‌توانند به رتبه وزارت و مصدریت کارهای دولتی برسند، اگر باید اتباع خارجه و داخله در این مسائل مساوی باشند، باید در تمام این چیزها مساوی باشند. وزیر امور خارجه شرحی بیان کرد که علت اینکه اتباع خارجه از امور عسکری و غیره معاف هستند به همین جهت است که ذکر فرمودید، اما مسأله متساوی در رکیزیسیون و اخذ اعانه و مالیاتهای جنگی برای این است که این کار راجع به متمولین است و اگر ما از عده‌ای مطالبه کنیم و از عده‌ای فقط برای اینکه ایرانی هستند مطالبه نکنیم اسباب آن خواهد شد که اتباع خودمان حاضر نمی‌شوند. به علاوه اگر این مسأله را ما به همین صورت قبول کنیم، نه پارلمان آن را خواهد پذیرفت و نه در مقابل مردم ما می‌توانیم این کار را دفاع نماییم. بالاخره پیشنهاد کرد که جمله آخر به کلی حذف شود. نمایندگان ایران اصلاً این مطلب را قبول نکرده و در القای این جمله اصرار کرده بعد از مقداری مذاکره آقای

آقاسیدضیاءالدین پیشنهاد کردند که مذاکره این ماده موکول به بعد شود. و همین طور هم قبول شد.

وزیر امور خارجه اظهار داشتند که ماده چهارم و پنجم و ششم و هفتم و هشتم و نهم قبول است و اعتراض در آنها نیست و بنابراین پرنسبیت ترانزیت آزاد قبول شده و حالا باید در مقدار اضافه کردن بر تعرفه راه آهن مذاکره شود.

راجع به اضافه کردن تاکس راه آهن مذاکره زیاد شد و بالاخره وزیر طرق و شوارع فهرستی از انواع مالالتجاره ترانزیتی ایران حضوراً ترتیب داده پیشنهاد کردند که بر کرایه فعلی راه آهن ده مرتبه افزوده شود. در این موقع نمایندگان ایران در اطاق دیگری شور خصوصی تشکیل داده و پس از نیم ساعتی مراجعت و آقای آقاسیدضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه با فتحعلی خان خویسکی وزیر امور خارجه در اطاق دیگری مذاکرات خصوصی در این موضوع کرده و پس از مراجعت فتحعلی خان خویسکی با رفقای خود متجاوز از نیم ساعت در اطاق دیگر مشورت کرده و پس از اینها مجدداً کنفرانس منعقد و آقای آقاسیدضیاءالدین اظهار داشتند که برای ابراز مساعدت و همراهی با حکومت آذربایجان قفقاز و برای اینکه بواسطه حمل مالالتجاره ترانزیت آزاد ایران خسارتی متوجه اداره راه آهن آذربایجان نشود ما قبول می‌کنیم در مالالتجاره ترانزیتی اتباع ایران اعم از اینکه از ایران بیاید و از آذربایجان عبور کند و یا از خارج بیاید و از آذربایجان عبور و به ایران برود به تعرفه فعلی راه آهن شش مرتبه اضافه شود که جمعاً هفت مرتبه بشود و بیش از این ممکن نیست قبول نماییم. وزیر امور خارجه شرحی اظهار داشت که حکومت آذربایجان هم برای خاتمه دادن به این موضوع همین ترتیب را قبول می‌نماید. آقای آقاسیدضیاءالدین از موافقت حکومت آذربایجان در این مسأله اظهار تشکر نمودند.

پس از آن در این موضوع مذاکره به میان آمد که اگر در مدت این قرارداد بر قیمت حمل و نقل از خاک آذربایجان افزوده شود تکلیف چیست؟ آقای آقاسیدضیاءالدین اظهار داشتند؛ همان طور که اگر قیمت منات بالا برود ما همین تعرفه فعلی را که الآن قبول شد خواهیم پرداخت اگر قیمت حمل و نقل هم در این مدت قرارداد افزوده شود به ما ربطی نخواهد داشت و ما

نمی‌توانیم از این بابت چیزی بپردازیم، اگر شما حاضر هستید همینکه قیمت منات بالا رفت از تعرفه فعلی ترانزیتی تا کس کند ما هم حاضر هستیم که اگر تعرفه شما زیاد شود قراری بدهیم که عادلانه باشد. در این موضوع هم مذاکرات مفصلی به عمل آمد و وزیر طرق و شوارع در این مسأله اصرار زیادی داشت و پیشنهاد کرد که اگر تا کس حمل و نقل اضافه شود تعرفه فعلی مال ترانزیت ایران هم دو برابر شود، یعنی چهارده مرتبه بر قیمت فعلی راه‌آهن افزوده شود. این پیشنهاد بلا تأمل رد شد. پس از آن وزیر امور خارجه بعد از مقداری مذاکره با رفقای خود پیشنهاد کرد که همان مبلغی که بر قیمت حمل و نقل داخله افزوده می‌شود اضافه بر قیمت حمل و نقل مال ترانزیتی ایران بشود، یعنی اگر از یک مالی حالا پودی پانزده منات کرایه گرفته می‌شود و برای مال ترانزیت ایران صد و پنج منات مأخوذ می‌گردد اگر آن پانزده منات سی منات شد به قیمت تعرفه مال ترانزیت ایران همان مقدار اضافه شد، یعنی پانزده منات افزوده شود و مثلاً صد و بیست منات بپردازند. این پیشنهاد نیز قبول نشد و مذاکراتی راجع به قیمت بن بادکوبه و تعیین حداقل و حداکثر برای قیمت آن از روی قران ایران به میان آمده و بالاخره وزیر امور خارجه با رفقای خود به اطاق دیگر رفته و پس از یک ربع ساعت که مشورت نمودند مراجعت و وزیر امور خارجه اظهار داشت که آخرین پیشنهاد ما این است که اگر بر قیمت حمل و نقل در خاک آذربایجان افزوده شد به جای اینکه از مال ترانزیتی ایران هفت برابر گرفته شود هشت برابر مأخوذ گردد. نمایندگان ایران هم برای ابراز مساعدت و ختم مسأله به همین ترتیب قبول کردند و قرارداد تجارتمی هم (به استثنای ماده سیم که بعد باید در آن مذاکره به عمل آید) به صورت قطعی قبول شد. مقرر شد که وزیر طرق و شوارع صورت دقیقی از تعرفه فعلی راه‌آهن ترتیب داده و برای هیأت اعزامیه ایران ارسال دارد. که صورت مزبور منضم به این قرارداد بشود و همچنین قرار شد روز بعد ساعت دوازده کمیسیونی مرکب از دو، سه نفر از طرف هیأت اعزامیه ایران و دو سه نفر از طرف وزارت امور خارجه آذربایجان برای انشاء قراردادها تشکیل و قراردادهایی که خاتمه یافته به صورت قطعی انشاء و برای امضاء حاضر شود. از طرف هیأت اعزامیه ایران آقایان حاجی میرزا موسی خان، ترجمان السلطان و مهذب الدوله معین و به وزیر امور خارجه

اطلاع داده شد. جلسه کنفرانس یک ساعت بعد از نصف شب خاتمه یافت.
توضیح: قرارداد تجارتي و گمرکي پروژه هر یک جداگانه داده شده بود ولی بر حسب
تقاضای نمایندگان آذربایجان دو قرارداد یکی شده و مواد گمرکی که از طرف نمایندگان دولت
علیه پیشنهاد شده بود با مباحثات و مشاجرات طولانی خصوصاً راجع به تزئید تعرفه بالاخره
قبول گردید.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه، بادکوبه

نمره: ۳۱۲

تاریخ: ۶ حمل پیچی نیل ۱۲۹۹

صورت مجلس روز یکشنبه بیست دویم جمادی‌الثانی ۱۳۳۸

روز یکشنبه ۲۲ جمادی‌الثانی ۱۳۳۸، هفت ساعت و نیم بعد از ظهر کنفرانس ایران و آذربایجان در عمارت وزارت امور خارجه حکومت جمهوری آذربایجان انعقاد یافت. حضار از طرف ایران آقای آقا سید ضیاء‌الدین طباطبایی و آقایان حاجی میرزا موسی‌خان و شاهزاده محمد جعفر میرزا و ترجمان‌السلطان و میرزا رحیم خان ارجمند و مهذب‌الدوله و از طرف آذربایجان آقایان فتحعلی خان خویسکی و وزیر امور خارجه و محمد حسن بیک حاجینسکی و وزیر تجارت و خلیل بیک خاص محمداف و وزیر عدلیه و خداداد بیک ملک اصلانوف و وزیر طرق و شوارع و جمو بیگ حاجینسکی و وزیر پست و تلگراف و بلاژیونسکی متخصص وزارت پست و تلگراف و میرزا ابراهیم خان رئیس شعبه سیاسی وزارت خارجه بودند.

وزیر امور خارجه اظهار داشتند که قرارداد پستی و تلگرافی و کلی پستال و قونسولی به صورت قطعی حاضر شده و امشب باید برای دفعه آخر خوانده شود و پاراف گردد و فقط در کلی پستال یک مطلب است که باید حل شود و آن ترتیب محاسبه است که باید آخر مدت قرارداد تمام محاسبات تصفیه و تفریغ شود. آقای آقا سید ضیاء‌الدین اظهار داشتند که این ترتیب متضمن اشکالاتی است، زیرا تصفیه و تفریغ محاسباتی که راجع به ایام آخر مدت قرارداد است چطور در ظرف چند روز امکان دارد؛ پس بهتر آن است که ترتیبی داده شود که هر سه‌ماه به سه‌ماه یا شش‌ماه به شش‌ماه حساب بشود و برای آن سه‌ماه آخر مدت متتها تا سه‌ماه بعد از

انقضای مدت قرارداد وقت معین شود.

در این موضوع مذاکرات مفصلی به عمل آمده از طرف آقای میرزا رحیم خان ارجمند بیانات آقای آقا سید ضیاءالدین تأیید و توضیحاتی داده می‌شد. مسیو بلاژیونسکی متخصص پست آذربایجان هم ایراداتی کرد و بالاخره مقرر شد از روزی که صورت حسابها داده می‌شود تا مدت سه ماه باید تصفیه و تفریغ شود و همین مسأله حضوراً انشاء و تحریر و به حاشیه قرارنامه اضافه گردید. وزیر امور خارجه اظهار داشتند که راست است دولت ایران مسئول شده در صورتی که سایر دول حقوق ترانزیت کلی پستال را ندادند این حقوق را به دولت آذربایجان بردند، اما باید مدتی هم معین شود که در ظرف آن مدت پرداخته شود و الا بدون تحریر وقت صورت صحیحی ندارد، در این خصوص هم مختصری مذاکره و بالاخره مقرر شد که تنها در مدت شش ماه از روزی که صورت حسابها داده شود دولت ایران مسئولیت خود را در این خصوص به موقع اجرا بگذارد.

این قسمت هم حضوراً انشاء و تحریر و به ماده مربوط به این موضوع اضافه گردید. قرار شد قرارداد کلی پستال پاکتویس شده در جلسه آینده قرائت و پاراف شود. پس از آن قرارداد تلگرافی مورد مطالعه و قرائت واقع گردید. آقای آقا سید ضیاءالدین طباطبایی متن فرانسه را ماده به ماده قرائت و آقای فتحعلی خان متن ترجمه روسی آن را ماده به ماده خوانده و وزرای آذربایجان با مسوده‌های روسی خود و نمایندگان ایران با مسوده‌های فرانسه مقابله می‌کردند. در هیچ یک از مواد اعتراضی نبود. بعد از اتمام قرائت مواد قرارداد به امضای مختصر (پاراف) آقای آقا سید ضیاءالدین و آقای فتحعلی خان رسیده و شروع به قرائت قرارداد پستی گردید، قرارداد مزبور به ترتیب فوق‌الذکر ماده به ماده قرائت و راجع به ماده مربوط به دفاتر مبادله طرفین وزیر خارجه و وزیر پست و تلگراف اظهار داشتند که عجالاً وضعیت ما طوری نیست که بتوانیم مراسلات را به تمام دفاتر مبادله شمالی ایران در سواحل بحر خزر برسانیم، زیرا از این طریق خسارات زیادی متوجه ما خواهد شد و پس از مذاکرات زیاد به طور تعرض پیشنهاد کردند که

فقط در انزلی و آستارا دفاتر مبادله باشد یا اینکه دولت ایران خود در بادکوبه تمام کیسه‌های کاغذ خود را تحویل بگیرد. قسمت آخر پیشنهاد فوراً از طرف آقای رئیس هیأت اعزامیه قبول و مخصوصاً تصریح کردند که دولت ایران حاضر است تمام کیسه‌های پستی و کلی پستالهای خود را در بادکوبه تحویل گرفته و حمل و نقل آن را در دریا تماماً به عهده خود بگیرد. متعاقب این اظهار مذاکرات خصوصی مطولی بین وزرای آذربایجان جریان یافته و بالاخره از این پیشنهاد خود منصرف و خواهش کردند که بندرجز و مشهدسر از دفاتر مبادله پستی ایران در این قرارداد حذف شود. آقای ارجمند قبول این پیشنهاد را متعرض ندانسته و اظهار داشتند فرضاً هم که وضعیات به دولت آذربایجان اجازه ندهد که تعهد ایصال مراسلات را عاجالتاً به بنادر مزبوره نمایند دلیل نیست بر اینکه از قرارداد اسم آنها حذف شود. بالاخره پس از مذاکرات زیادی مقرر شد تا که موافقت جدید بین طرفین مبادله پستی بین بندرجز و مشهدسر موقوف شود و همین عبارت در ماده مربوطه به این امر اضافه شده و حضوراً انشاء و تحریر گردید. در موارد دیگر اعتراضات جزئی بود که رفع شد و بالاخره این قرارداد هم به صورت قطعی قبول و به امضای آقای آقا سید ضیاءالدین طباطبایی و فتحعلی خان وزیر امور خارجه رسید.

سپس قرارداد قونسولی به ترتیب مذکوره فوق ماده به ماده قرائت و در ماده راجع به معافیت اوراق و دفاتر رسمی و قونسولها از معاینه، وزیر عدلیه اظهار داشت که هرگاه عدلیه مراجعه به یک سندی را لازم بشمارد که نزد قونسول باشد به این ترتیب حق ندارد بخواهد و نه خود می‌تواند برود و معاینه کند. و این ترتیب مخالف حسن جریان امور قضایی است که باید مخصوصاً هم از طرف ما و هم از طرف دولت ایران اهمیت زیادی به آن داده شود، پس از مقداری مذاکره در این خصوص بالاخره توافق حاصل گردید که عبارت ذیل بر ماده قرارداد قونسولی اضافه گردد.

(محاكم قضایی لدی الاقضا می‌توانند راجع به مسائل تجارتي و صنعتی و حقوقی که مربوط به اتباع قونسول دولت مشارالیه است کتباً اطلاعاتی استعمال نمایند. قونسولها نیز باید

اطلاعات و اسناد موجوده را به محاکم بدهند و محاکم نیز اسناد مذکوره را پس از رفع احتیاج اعاده خواهند داد.) عبارت مزبوره حضوراً به فرانسه انشاء و تحریر و به قرارداد اضافه گردید. در مابقی مواد اعتراضاتی نبود و بعد از قرائت تمام آنها از طرف آقای آقا سید ضیاءالدین و آقای فتحعلی خان پاراف شد.

ساعت یازده و نیم بعد از ظهر جلسه کنفرانس ختم و جلسه بعد برای روز سه شنبه ۲۴ هفت ساعت بعد از ظهر تعیین گردید.

سید ضیاءالدین طباطبائی [امضاء]

هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه، بادکوبه

نمره: ۳۱۳

تاریخ: ۶ حمل پیچی ثیل ۱۲۹۹

صورت مجلس روز چهارشنبه ۲۵ شهر جمادی‌الثانیه ۱۳۳۸

روز چهارشنبه ۲۵ شهر جمادی‌الثانیه ۱۳۳۸ یک ساعت بعد از ظهر کنفرانس ایران و آذربایجان در عمارت وزارت امور خارجه حکومت جمهوری آذربایجان انعقاد یافت. قبلاً قرار شده بود شب چهارشنبه کنفرانس تشکیل شود اما چون وزرای آذربایجان تقاضا کرده بودند به روز چهارشنبه افتاد.

حاضرین از طرف ایران آقای آقا سید ضیاء‌الدین طباطبایی و آقایان حاجی میرزا موسی خان و شاهزاده محمد جعفر میرزا و ترجمان‌السلطان و میرزا رحیم خان ارجمند و مذهب‌الدوله و ساعد‌الوزراء قونسول بادکوبه و از طرف آذربایجان آقایان فتحعلی خان خویسکی وزیر امور خارجه و خلیل بیگ خاص محمد اف وزیر عدلیه و خداداد بیگ ملک اصلانوف وزیر طرق و شوارع و رشید خان کاپلانتف وزیر مالیه و میرزا ابراهیم خان رئیس شعبه سیاسی وزارت خارجه بودند.

وزیر امور خارجه اظهار داشتند که دیروز به قراردادهای گمرکی و تجارتی مرور کرده و قدری به مشکلات دچار شدیم، پاره‌ای از مواد پیشنهادی مغایر با مواد دیگر است و بعضیها هم تکرار است. می‌خواستیم که قرارداد گمرکی و تجارتی را در یک جا بنویسیم که تولید زحمتی نشده و مبیانتی با یکدیگر نداشته باشند. در قرارداد تجارتی که حالا باید خوانده شود مسأله مهم که هنوز حل نشده و باقی است موضوع «شارژ و رامپو» در ماده سیم است.

قرارداد تجارتی قرائت و متن فرانسه آن را آقای آقاسیدضیاء‌الدین خوانده و متن ترجمه

روسی آن از طرف آقای فتحعلی خان و وزرای آذربایجان با نسخه روسی و نمایندگان ایران با نسخه فرانسوی خود مقابله می‌کردند. در ماده اول وزیر خارجه ایراد کردند که در جمله اول نوشته شده اتباع طرفین در خاک یکدیگر در امور متعلق به تجارت و صنایع و سیر سفاین مثل اتباع داخله هستند. و در عبارت بعد آن نوشته می‌شود که دارای امتیازات و معافیت‌های دولت کامله الوداد می‌باشند. این دو جمله با هم مخالف است و محتاج به تکرار نیست. مقداری در این خصوص مذاکره شد و بالاخره آقای آقاسیدضیاءالدین اظهار داشتند اگر چه این جمله با یکدیگر تباینی ندارند و تکرار هم نیست اما برای موافقت با نظر حکومت آذربایجان قبول می‌کنم که برطبق پیشنهاد شما نوشته شود. بنابراین قسمت (مثل اتباع داخله با آنها معامله می‌شود) برداشته شده و باقی عبارات به جای خود مانده. در خصوص شارژ و رامپو که جمله آخر ماده سیم باشد مذاکرات طولانی مفصلی رخ داده وزیر خارجه و وزیر عدلیه هریک بیاناتی می‌کردند مبنی بر اینکه رکیزیسیون حق مشروع دول است که در موقع جنگ و مواقع فوق‌العاده اجرا می‌نمایند و تمام دول این حق خود را بدون ملاحظه ملیت ساکنین خاک خود به موقع اجرا گذاشته‌اند و ما هم مصمم هستیم که نسبت به اتباع تمام دول اجرا نماییم و اگر بنا باشد در قرارداد ما با ایران این مسأله را حذف کنیم ترتیب اداره مملکت ما به هم خواهد خورد و هر کسی را که بخواهند مال و یا خانه‌اش را رکیزه فوراً ورقه تابعیت ایران را نشان خواهد داد، و همین طور اتباع سایر دول. در آن صورت چطور ممکن است حکومت به اجرای نیات خود موفقیت حاصل نماید.

آقای آقاسیدضیاءالدین بیاناتی کرده و ضمناً اظهار داشتند تکلیفی که شما در باب رکیزیسیون می‌کنید برای ما تولید مشکلات بسیار خواهد کرد، تجارت آزاد است و تجار مال‌التجاره خود را به این خیال می‌آورند که با اطمینان و بدون مانعی فروخته و یا حمل نمایند، اگر بنا باشد شما رکیزیسیون بکنید دیگر هیچ کس مال از ایران نخواهد آورد و راه تجارت به کلی مسدود خواهد شد. تجار ایرانی اگر مطمئن باشند که اموال آنها از توقیف و رکیزیسیون معاف و راحت و امن و امان است مال‌التجاره زیادی به این مملکت خواهند آورد. اما برعکس اگر بدانند

توقیف رکیزیسیون در کار است اصلاً مبادرت به آوردن مال نمی‌کنند و مقصود اصلی ما که رواج و توسعه تجارت است از بین می‌رود. البته دولت حق دارد پاره‌ای چیزها را برای خود منو پول قرار دهد و البته آن وقت هر کس از آن جنس لازم داشته باشد باید به دولت رجوع کند. تاجر ایرانی هم البته مطیع این قانون خواهد بود، در غیر این صورت هیچ نوع تحدیدی نمی‌توان بر مال‌التجاره ایرانی گذاشت. این همه مال‌التجاره که در این مدت اخیر رکیزه شده از قبیل کلی پستال و شیشه‌ها و چای و برنج و غیره که مقدار آن قریب سه میلیارد منات می‌شود، تمام را دولت و خاک آذربایجان مسئول است. و باید جبران آنها را بکنند. بالاخره بعد از مذاکرات مفصل که آقای آقاسیدضیاءالدین اظهار داشتند که ما به هیچ اسم و رسم نمی‌توانیم رکیزیسیون را از اتباع ایران را قبول نماییم و همین‌طور به جای مالیات بر عایدات تحمیلات بر عایدات را بپذیریم.

وزیر خارجه اظهار داشت که ما هم اجازه نداریم و باید به حکومت خودمان مراجعه نماییم و بدون رکیزیسیون هم نمی‌توانیم هیچ کار بکنیم. در این موضوع نیز مذاکرات به مشاجرات منجر و بالاخره مسکوت عنه مانده مابقی موارد فرد فرد قرائت و در آنها ایراد عمده‌ای نبود. سپس قرارداد گمرکی به ترتیب فوق‌الذکر قرائت و فرد فرد مورد مطالعه و دقت مخصوص وزرای آذربایجان قرار گرفت. راجع به اضافه نشدن بر تاکس واردات و صادرات آذربایجان مذاکرات مشروحو پیش آمد و بالاخره قرار شد این مسأله در ماده جداگانه به طور محرمانه نوشته شود که مواد غذایی که از ایران به آذربایجان می‌آید در مدت دوره این قرارداد از هر نوع اضافه تاکس معاف باشد اما به شرط اینکه دولت ایران آزاد باشد بر واردات خود در آذربایجان بیفزاید. خداداد بیک ملک اصلانوف مسأله رقابت نطف جنوب و کمی مصرف نطف بادکوبه در ایران در صورت گران شدن قیمت را مطرح و جواب مقتضی به مشارالیه داده شد و بالاخره بنا به پیشنهاد کاپلانف وزیر مالیه این عبارت اضافه شد؛ به شرط اینکه این افزایش رقابت امتعه سایر دول را تسهیل نکرده و نیز از مصرف نطف بادکوبه در داخله ایران نکاهد. ماده دوم را هم طرفین موافقت کردند که به کلی حذف شود. ماده اول و دوم (که سابقاً سیم بود) و

سیم و چهارم قبول و ماده پنجم با مختصر اصلاحی تصویب شد، ماده ششم نیز پذیرفته شد. در موضوع ماده هفتم راجع به مدت حمل مال التجاره ترانزیتی ایران که در پیشنهاد گمرکی ایران تنها در ظرف پانزده روز نوشته شده بود مذاکرات طولانی شد. وزیر طرق و شوارع اظهار داشت که به واسطه نبودن قطارهای زیاد و وسایل نقلیه نمی‌توانیم موعدی را برای حمل مال التجاره ترانزیتی ایران تعیین نماییم و حتی به تعیین یک ماه و دو ماه و سه ماه برای حداکثر حمل و نقل موافقت نکردند و بالاخره قرار شد با مال التجاره ترانزیتی ایران مثل مال التجاره داخلی خودشان معامله شده و به نوبت معین خود حمل شوند، این قسمت حضوراً انشاء و تحریر شده نتیجه اصلی اضافه گردید، مواد دیگر قرارداد گمرکی نیز قرائت و قبول گردید. ضمیمه راجع به تاکس راه آهن نیز قرائت و مقرر شد که یک نسخه از کتاب تاکس تعرفه راه آهن که از اول فوریه ۱۹۲۰ معمول و مجری بوده به طور رسمی به هیأت اعزامیه ایران داده شود که منضم به قرارداد شود. وزیر خارجه خواهش کردند که کمیسیون تحریر و انشاء قراردادها این دو قرارداد گمرکی و تجارتی را یکی کرده و مواد مکرره را حذف نموده قرارداد واحدی ترتیب دهند که بعد قرائت و تصویب شود. قرارداد راجع به حمل مقدار مختصری پول طلا و نقره از طرف اتباع ایران در موقع عزیمت به ایران که پیشنهاد شده بود قرائت و وزیر خارجه اظهار داشتند که چون حمل طلا و نقره به کلی قدغن است هیچ نوع استثنایی نمی‌توان قائل شد، مخصوصاً بسیار ممکن است که همین اجازه مورد سوء استفاده واقع گردد. آقای آقاسیدضیاءالدین از این مسأله مدافعه نموده اظهار داشتند مقصود ما این است که عملجات فقیری که می‌خواهند به ایران مراجعت نمایند مجبور نباشند نتیجه زحمت خود را تبدیل به پول کاغذی کرده همراه خود ببرند و به علاوه مسافرین در بدو پیاده شدن از کشتی برای مخارج لازمه خود در انزلی از قبیل کرایه قایق و غیره مختصر پولی همراه داشته باشند. وزیر عدلیه هم با نقطه نظر آقای آقاسیدضیاءالدین اساساً موافقت کرده و بالاخره وزیر امور خارجه اظهار داشتند که انعقاد قرارداد علی‌حده برای این مسأله لازم نیست، از طرف حکومت به اداره گمرکات امر خواهد شد که تا معادل پنج تومان پول نقد اتباع ایران حق دارند همراه خود از خاک آذربایجان خارج نمایند.

پس از آن مسأله خسارت وارده به اتباع دولت علیه در خاک آذربایجان در این سنوات اخیره مطرح و وزیر خارجه اظهار داشتند که این مسأله هم محتاج به قرارداد مخصوص نیست که طرفین امضا نمایند. شما رقعہ راجع به این مسأله بنویسید و من هم جواب داده و وقت تشکیل کمیسیون را معین خواهم کرد.

قرارداد راجع به کلی پستال که پاکنویس شده و حاضر بود به امضای آقای آقا سیدضیاءالدین و آقای فتحعلی خان وزیر خارجه رسیده و به صورت قطعی قبول گردید. مجدداً مسأله شارژ و رامپو و رکیزیسیون در ماده سیم قرارداد تجارتی که لاینحل مانده بود مطرح و وزیر خارجه پیشنهاد کرد که از کلمه *aünsi que* به بعد به کلی برداشته شود. پس از مقداری مذاکره آقای آقاسیدضیاءالدین اظهار داشتند که ممکن است این مسأله را مسکوت عنه بگذاریم. اما از حالا اعلان می‌کنم که هر وقت در خاک آذربایجان نسبت به اتباع ایران رکیزیسیون و یا انواع تحمیلات دیگر شد ما هم فوراً معامله مقابله کرده و در ایران معادل همان مقدار از اموال منقول و غیر منقول اتباع آذربایجان برداشت خواهیم کرد، اظهار داشتند همین مطالب را در طی مراسله رسمی به وزیر خارجه خواهم نوشت. جلسه آتیه برای شب یکشنبه اول حمل هفت ساعت بعد از ظهر مقرر شد که کلیه عهود و قراردادها به صورت قطعی به امضا نمایندگان مختار طرفین برسد. پنج ساعت بعد از ظهر جلسه کنفرانس خاتمه پذیرفت.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه، بادکوبه

نمره: ۳۱۴

تاریخ: ۶ حمل پیچی نیل ۱۲۹۹

صورت مجلس

به طوری که مقرر شده بود کمیسیون مأمور انشاء قراردادها روز پنج شنبه ۲۶، ساعت دوازده در وزارت امور خارجه تشکیل و قرارداد گمرکی و تجارتي را به صورت قرارداد واحد درآورده و ماده‌ای را هم که از طرف هیأت اعزامیه ایران مبنی بر اینکه (از اتباع طرفین در خاک یکدیگر بیش از مقداری که از اتباع داخله مالیاتهای مستقیم و غیر مستقیم دریافت می‌دارند نمی‌توان دریافت داشت) پیشنهاد شده بود و از طرف نمایندگان آذربایجان قبول شده بر مواد قرارداد گمرکی و تجارتي اضافه کردند. آقای آقاسیدضیاءالدین طباطبایی هم بعد از ظهر همان روز با آقای فتحعلی خان خویسکی در باب عهدنامه دوستی مذاکره و توافق نظر حاصل نموده و به علاوه مراسله‌ای راجع به معامله متقابل را در صورت وقوع رکیزیسیون و غیره نسبت به اتباع ایران نیز حضوراً تسلیم وزیر خارجه نمودند. شب جمعه و روز جمعه به پاکنویس قرارداد گمرکی و تجارتي و تهیه نسخه اصلی قراردادها که باید به امضای قطعی نمایندگان مختار طرفین برسد گذشته. در روز جمعه ساعت هفت بعد از ظهر آقای آقاسیدضیاءالدین و ترجمان‌السلطان به وزارت امور خارجه رفته در موضوع قرارداد گمرکی و تجارتي باز مذاکراتی نموده توافق نظر حاصل کردند. روز شنبه از ساعت ده صبح تا هشت ساعت بعد از ظهر در وزارت امور خارجه تمام نسخ اصلی قراردادها مقابله و تصحیح شده و ساعت هشت و نیم جلسه رسمی کنفرانس تشکیل گردید. حاضرین از طرف ایران آقای آقاسیدضیاءالدین طباطبایی و آقایان حاج میرزا موسی خان و شاهزاده محمد جعفر میرزا و ترجمان‌السلطان و میرزا رحیم خان ارجمند و مشار

اعظم و مهذب الدوله و میرزا رضاخان فهیمی و غلامرضاخان مفاخرالملک و کاپیتن کاظم خان و ساعدالوزراه قونسول بادکوبه و از طرف آذربایجان آقایان فتحعلی خان خویسکی وزیر امور خارجه و خلیل بیگ خاص محمداف وزیر عدلیه و خداداد بیگ ملک اصلانوف وزیر طرق و شوارع و جموییک حاجینسکی وزیر پست و تلگراف و محمد خان تکنیسکی معاون وزارت خارجه و میرزا ابراهیم خان بودند. وزیر امور خارجه اظهار داشتند که خوب است در قرارداد محرمانه راجع به اضافه نکردن تاکس مواد غذایی که از طرف ایران به آذربایجان می آید مخصوصاً تصریح شود که از میزانی که در تعرفه (C) نوشته شده در این یک سال تجاوز نخواهد کرد. این مسأله از طرف نمایندگان ایران قبول و قرار شد نسخه قرارداد محرمانه مجدداً پاکتویس و تهیه شود. وزیر خارجه اظهار داشتند که خواندن مجدد همه قراردادها لازم نیست و لازمه مذاقه و مراقبت در تصحیح و مقابله آنها شده است، فقط قرارداد گمرکی و تجارتی و عهدنامه دوستی یک دور خوانده شده و بعد امضا می گردد. بنابراین متن فرانسه قرارداد گمرکی و تجارتی برای آقای مهذب الدوله و متن ترجمه روسی آن را آقای وزیر امور خارجه قرائت و وزرای آذربایجان با نسخه روسی خود و نمایندگان ایران با نسخه فرانسه خود مقابله کرده و ماده به ماده مورد مطالعه و دقت قرار می گرفت. پس از ختم قرارداد گمرکی و تجارتی عهدنامه دوستی همین طور قرائت و بعد از آن مراسم قرائت اختیارنامه های طرفین به عمل آمده، بدو آقای طباطبایی اعتبارنامه خود را با ترجمه فرانسه آن به وزیر خارجه تقدیم و قرائت گردید و سپس عین تصمیم نامه هیأت وزرای آذربایجان در انتخاب آقایان فتحعلی خان خویسکی وزیر امور خارجه و آقای خلیل بیگ خاص محمداف وزیر عدلیه و آقای خداداد بیگ ملک اصلانوف وزیر طرق و شوارع به سمت نمایندگی مختار آذربایجان با اختیارات لازمه برای حل مسائل به زبان روسی قرائت و به فارسی ترجمه گردیده و هر یک از دو نسخه قراردادها و عهدنامه ها به امضای نمایندگان مختار طرفین رسیده و به مهر رسمی هیأت اعزامیه ایران و وزارت امور خارجه آذربایجان ممهور و روی ورق هر قراردادی مهرهای مزبور با لاک زده شد. تاریخ ذیل عهدنامه ها که با تمام کلمات به خط آقایان امضا کنندگان نوشته شده عبارت از بیستم مارس یک هزار و نهصد و بیست (بیست

هشتم جمادی‌الثانیه یک هزار و سیصد و سی و هشت) می‌باشد که مبدأ مدت قرارداد و موقع اجرا و تصدیق از این تاریخ محسوب می‌شود. عده قراردادها و عهدنامه که به امضا رسید از این قرار است:

۱- عهدنامه دوستی مشتمل بر چهارده ماده.

۲- قرارداد گمرکی و تجارتي مشتمل بر هفده ماده و یک ضمیمه به علاوه سه جلد کتاب چاپی راجع به قیمت کرایه حمل و نقل راه‌آهن که به مهر رسمی حکومت آذربایجان تسلیم هیأت اعزامیه ایران گردید.

۳- قرارداد محرمانه راجع به تعرفه مواد غذایی ایران به آذربایجان و غیره مشتمل بر ماده واحده.

۴- قرارداد قونسولی مشتمل بر هفده ماده.

۵- قرارداد راجع به کلی‌پستال مشتمل بر نوزده ماده.

۶- قرارداد پستی مشتمل بر یازده ماده.

۷- قرارداد تلگرافی مشتمل بر هیژده ماده.

مراسله راجع به خسارت وارده به اتباع ایران نیز پس از ختم امضای قراردادها از طرف آقای آقا سید ضیاء‌الدین تسلیم وزیر امور خارجه گردید. در ضمن امضای قراردادها رئیس‌الوزراء نیز حضور به هم رسانیده و یک ساعت بعد از نصف شب که مراسم امضا و مهر خاتمه یافت. در اطاق دیگر مجلس ضیافت و جشن منعقد و یک ساعتی صرف وقت شده، نطقهای بسیار صمیمی دایر به حسن روابط بین دولتین و مسرت از انعقاد قراردادها ایراد و دو ساعت بعد از نصف شب مجلس به خوشی خاتمه یافت.

سید ضیاء‌الدین طباطبایی [امضاء]

از: ریاست وزراء
به: کفالت حکومت گیلان
نمره کتاب ثبت: ۹۸
تاریخ ارسالی: ۱۰ حمل
فوری، تلگراف به رشت

کفالت حکومت گیلان

چندی قبل تلگرافاً دستورالعمل داده بودم مقدار دو هزار پوط برنج برای اعاشه فقرای ایرانی بادکوبه بفرستید و وسایل حمل آن را با مخاברה با جناب آقای آقاسیدضیاءالدین طباطبایی رئیس هیأت اعزامیه فراهم نمایید. از قراری که خبر می‌رسد تا کنون این مقدار برنج فرستاده نشده، معلوم نماید علت تأخیر ارسال آن چه بوده و به فوریت به ترتیبی که مقرر شده دو هزار پوط برنج به بادکوبه بفرستند.

از: ریاست وزراء

به: وزارت جلیله مالیه

نمره کتاب ثبت: ۲۴۲

تاریخ ارسالی: ۱۴ حمل

وزارت جلیله مالیه

از مفاد مرقومه نمره ۴۲۶۴۱ در باب تاکس ترانزیتی که حکومت آذربایجان برای قالیهای ایران معین کرده مستحضر شدم. برای استحضار آن وزارت جلیله اشعار می‌گردد که قرارداد راجع به ترانزیت تمام شده و اخیراً رئیس هیأت اعزامیه به قفقاز تمام قراردادها را برای تصدیق به مرکز فرستاده و مقرر است که وزارت امور خارجه مجلسی با حضور رئیس کل گمرکات و نماینده‌های وزارتخانه‌های دیگر تشکیل و به قراردادها مراجعه شود، بدیهی است برای مسأله ترانزیت قالی هم در ضمن مسائل کلیه قرار لازم داده شود.

از: ریاست وزراء

به: سید ضیاءالدین طباطبایی

نمره کتاب ثبت: ۲۵۳

تاریخ ارسالی: ۱۵ حمل ۱۲۹۹

جناب مستطاب اجل آقای آقا سید ضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه زید اقباله

راپورت نمره (۲۹۰) ملاحظه و از مراتب اطلاع حاصل گردید راجع به جلب و احضار ایرانیهای قفقازیه و اسکان آنها در حدود غربی آذربایجان با نظریات جنابعالی موافقم و این تصمیم را اساساً صحیح می دانم، ولی لازم است خاطر عالی را متذکر نمایم که اجرای آن دچار مشکلات می شود، زیرا اولاً معلوم نیست این عده از خودشان وسایلی دارند که بعد از آمدن به خاک ایران و دادن اراضی به آنها بتوانند ترتیب زراعت و رعیتی برای خودشان بدهند یا خیر، اگر نداشته باشند و بنا باشد دولت تهیه بدیهی است با نقصان وسایل مالی به سهولت این مساعدت مقدور نخواهد شد، می دانید ملاکین و سرمایه داران ایران هم معتاد و مأنوس به این گونه امورات نیستند که حاضر شوند از آنها نگاهداری نموده و آنها را به کار وادار نمایند. برای دولت اگر امکان داشت بسیار خوب بود که وجهی برای این کار تخصیص بدهد، ولی محرمانه می نویسم که وضعیت مالی دولت در این اواخر بواسطه پاره‌ای پیشامدها مخصوصاً بحرانی که در کار تجارتخانه طومانیانس اتفاق افتاده خیلی مشکل است و به هیچ وجه وسایل این گونه اقدامات موجود نمی شود. ملاحظه دیگر این است تشخیص اینکه این عده مرکب از چه عناصری هستند و اخلاق و عادات آنها از حیث امنیت و سکون چه تأثیری در اینجا خواهد نمود اشکال دارد، ممکن است عناصر مضر و فاسدی در میان آنها باشد و تولید زحماتی بنمایند، ثانیاً باید معلوم شود اگر دولت برای مساعدتهای ممکنه حاضر شود عده آنها چقدر است آن قدر

استطاعت دارند که متحمل مخارج خودشان بشوند، یا خیر و اساساً از آنها کار رعیتی و زراعت بر می آید، یا نه. مطالعات جامعی از هر حیث فرموده نظریات و توضیحات محدودی مرقوم دارید. البته اگر در عملیات این تصمیم اشکالاتی تولید نشود از مساعدت دریغ نخواهد شد.

هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

قرارداد تلگرافی منعقدہ بین مملکت ایران و جمهوری آذربایجان (قفقاز)

امضا کنندگان این قرارداد نمایندگان مختار دولت شاهنشاهی ایران و جمهوری آذربایجان (قفقاز) سواد ذیل را با موافقت یکدیگر و به شرط تصویب دول متبوعه خود مقرر داشتند:

ماده اول

ارتباطات تلگرافی بر طبق مقررات قرارداد حاضر بین ایران و آذربایجان (قفقاز) برقرار خواهند گردید.

ماده دوم

تمام ساکنین هر یک از دو مملکت متعاقد حق خواهند داشت که تلگرافات برای ممالک خارجه از راه مملکت طرف دیگر مخابره نمایند.

ماده سوم

طرفین متعاقدین اسرار تلگرافات را کاملاً محفوظ داشته و اخبار تلگرافی را هر قدر زودتر ممکن است مخابره خواهند نمود.

ماده چهارم

طرفین متعاقدین هر دو این حق را خواهند داشت که تلگرافات غیر دولتی را که مخالف با اخلاق حسنه و آسایش عمومی جاریه مملکتی است توقیف نمایند.

ماده پنجم

طرفین متعاقدین هر دو این حق را خواهند داشت که برای یک مدت غیر معین نگذارند سرویس بین‌المللی از خاک آنها عبور نماید، در این صورت باید مراتب قبلاً به طرف مقابل اطلاع داده شود.

ماده ششم

تلگرافات از حیث تقدم در مخابره به چهار قسمت تقسیم می‌شوند: اول تلگرافات

دولتی که از طرف وزراء و فرماندهان قوای بحری و بری و مصادر امور دیپلماتیک و کنسولگریها مخابره می‌شوند. دویم تلگرافات سرویس که مجاناً مخابره می‌گردند. سوم تلگرافات رمز دول متبوعه طرفین متعاهدین. چهارم تلگرافات غیر رسمی که از طرف عموم ارسال می‌شوند.

ماده هفتم

تلگرافاتی که مبدأش یکی از دو مملکت متعاهد و مقصدش مملکت طرف مقابل است به منفعت هریک از طرفین مطیع تعرفه ذیل خواهند بود (الف) تلگرافات متعارفی کلمه ۲۰ سانتیم (پول فرانسه) (ب) تلگرافات متعارفی که باید مقابله شوند کلمه‌ای ۴۰ سانتیم؛ (پ) تلگرافات فوری کلمه الی ۶۰ سانتیم؛ (ت) تلگرافات فوری که باید مقابله شوند کلمه‌ای ۸۰ سانتیم؛ (ث) در صورتی که فرستنده یک تلگراف قبض رسید تلگرافی گیرنده را نیز زمان ارسال مطالبه نماید نرخ قبض رسید مذکور مساوی خواهد بود با نرخ یک تلگراف ده کلمه؛ (ج) نرخ سواد تلگرافات در صورتی که از ۶۰ کلمه زیادتر نباشد ۵۰ سانتیم و اگر از ۶۰ کلمه تجاوز نماید برای هر ۵۰ کلمه یا کسر ۵۰ کلمه، ۵۰ سانتیم مقرر می‌گردد.

فرستنده یک تلگراف حق دارد نرخ جواب را هم تأدیه نماید، در این صورت باید عده کلمات جواب را نیز تعیین کنند.

تلگرافات آژانسهای تلگرافی به دوثلت تعرفه متعارفی قبول و مخابره خواهند شد. برای کاغذی که صرف نوشتن تلگرافات می‌شود نرخ مخصوص دریافت نخواهد گردید.

ماده هشتم

تلگرافات سرویس بین‌الملل مطیع تعرفه بین‌المللی خواهند بود. اما حقی که باید از این بابت به دولت آذربایجان عاید شود، در صورتی که تلگرافات با سیم هوایی مخابره شوند کلمه‌ای ۱۵ سانتیم و در صورتی که با سیم تحت‌البحری مخابره گردند کلمه‌ای ۳۰ سانتیم خواهد بود.

ماده نهم

در صورتی که یک قسمت از سیم داخلی یکی از دو مملکت متعاهد موقتاً خراب شود و تلگرافات یکی از نقاط مملکت مذکور برای نقطه‌ای دیگر از همان مملکت توسط سیم مملکت

طرف مخابره کردند هیچ حق از این بابت به مملکتی که تلگراف از آنجا عبور کرده است داده نخواهد شد.

ماده دهم

تلگرافاتی که از طرف اعلیحضرت پادشاه ایران به آذربایجان و از طرف حضرت اشرف رئیس جمهوری آذربایجان به ایران مخابره می‌شوند به هر کلمه فقط یک نرخ ۱۰ سانتیمی تعلق خواهند گرفت که آن هم به مملکت مقصد داده می‌شود.

ماده یازدهم

عایدات هریک از دو مملکت از بابت تلگرافاتی که به مملکت طرف مخابره شده است حساب خواهد شد و هر کدام که عایداتش زیادتیر شده باشد زیادی را تنصیف خواهد نمود.

ماده دوازدهم

تعرفه مذکور در ماده ۷ ممکن است پس از امتحان با رضایت طرفین زیاد یا کم شود.

ماده سیزدهم

تمام تلگرافات باید به حروف لاتین و یکی از زبانهای ذیل نوشته شوند.

فارسی، ترکی، انگلیسی، فرانسه، آلمانی، روسی.

ماده چهاردهم

به محاسبات در آخر هر ماه رسیدگی می‌شود و مملکت مقروض باید قرض خود را به فرانک ادا نماید.

ماده پانزدهم

سیم تلگراف تلگرافات نقداً از آستارای ایران و آستارای آذربایجان عبور خواهند نمود.

ماده شانزدهم

فرانک و کسور فرانک که در سواد قرارداد حاضر به آن اشاره گردیده است باید به نرخ فرانک طلا محسوب گردد.

ماده هفدهم

مدت اعتبار قرارداد حاضر یک سال تمام است و هرگاه سه ماه قبل از انقضای آن هیچ یک از طرفین قصد اختتام دوره آن را به طرف دیگر اظهار ننمایند برای مدت یک سال دیگر هم معتبر و مجری خواهد بود.

ماده هجدهم

قرارداد حاضر ۱۵ روز پس از امضا به موقع اجرا گذاشته خواهد شد و متنها در ظرف یک ماه پس از تاریخ امضا به تصویب دول متبوعه طرفین متعاهدین خواهد رسید و تصویب نامه‌ها در بادکوبه رد و بدل خواهند گردید.

علی‌هذا نمایندگان مختار طرفین قرارداد حاضر را امضا کرده و آن را به مهر رسمی خود ممهور نمودند.

در دو نسخه اصلی به زبان فرانسه در تاریخ بیستم ماه مارس یک هزار و نهصد و بیست و هشت (۲۸ جمادی‌الثانیه یک هزار و سیصد و بیست و هشت) در بادکوبه نوشته شد.

از طرف دولت ایران	از طرف جمهوری آذربایجان
(امضاء) سید ضیاء‌الدین طباطبایی	(امضاء) فتحعلی خان خویسکی
	خلیل بیگ خاص محمداف
	خداداد بیگ ملک اصلانوف

مهر هیأت اعزامیه فوق‌العاده	مهر وزارت امور خارجه
دولت شاهنشاهی ایران در قفقاز	جمهوری آذربایجان

سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶.

از: اداره تلگراف، دفتر ریاست کل

به: وزیر پست و تلگراف

نمره: ۱۶۵

تاریخ: ۱۶ رجب‌المرجب ۱۳۳۸ = ۱۷ حمل سیچی‌ئیل ۱۲۹۹

حضور مبارک حضرت اشرف عالی آقای وزیر پست و تلگراف دامت شوکتہ

اینکه در ضمن رقیمه نمره ۱۷۳۴ مورخه ۱۶ حمل سیچی‌ئیل ۱۲۹۹ که متضمن دو نسخه راجع به قرارداد تلگرافی منعقدہ بین دولت علیہ ایران و جمهوری آذربایجان قفقاز که در ۲۰ مارس ۱۹۲۰ مطابق ۲۸ جمادی‌الاول ۱۳۳۸ از طرف هیأت اعزامیہ فوق‌العادہ دولت علیہ ایران و وزارت خارجه جمهوری آذربایجان در بادکوبہ به امضا رسیدہ بود عقیدہ و نظریات اینجانب را در مواد آن خواستہ بودند جواباً عرض می‌کند، چون در مادہ دویم و چهارم و پنجم و ہفتم مطالبی مندرج است کہ راجع بہ مرادوات و مخابرہ بین‌المللی می‌باشد با آنکہ دولت ایران در اتحاد تلگرافی بین‌المللی شرکت دارد، لہذا باید مطابق قوانین بین‌المللی رفتار نماید و چون حکومت آذربایجان ہم برای ترتیب مخابرہ بین‌المللی خود ناگزیر است کہ در آن اتحاد شرکت نماید و مطابق قوانین بین‌المللی رفتار کند، بنابراین در این قرارداد خصوصی دولت ایران و جمهوری قفقاز نمی‌توانند موادی در ترتیب قیمت مخابرہ بین‌المللی قائل شوند، زیرا کہ عہد نامہ بین‌المللی بہ تکلیف کلیہ مخابرہ را معین کردہ است، مثلاً از آن جملہ در مادہ پنجم کہ نوشته شدہ طرفین متعہدین ہر دو حق خواهند داشت کہ برای یک مدت غیر معینی نگذارند تلگرافات سرویس بین‌المللی از خاک آنها عبور نماید این ترتیب مربوط بہ دولت ایران و قرارداد خصوصی نیست زیرا کہ ہر وقت یکی از دول چنین تصمیمی برحسب لزوم اتخاذ کنند تکلیف آن دولت این است کہ بہ دفتر بین‌المللی برن اطلاع بدهد تا آنکہ دفتر مزبور بہ توسط تلگراف

متحدالمآل به تمام تلگرافهای دول دیگر اطلاع بدهد و اینکه در ماده هفتم مقرر گردیده است که دولت جمهوری آذربایجان قفقاز بابت تلگرافات بین‌المللی که از ایران به توسط خطوط دولتی جمهوری آذربایجان قفقاز باید عبور نماید از سیم هوایی کلمه‌ای ۱۵ سانتیم و از سیم تحت‌البحری کلمه‌ای ۳۰ سانتیم حق ترانزیت برداشت خواهد کرد، این مسأله هم مربوط به قرارداد خصوصی بین دو دولت مجاور نیست و باید به توسط دفتر بین‌المللی برن و کنفرانس بین‌المللی مرتب و مقرر گردد. در خاتمه مسائل فوق متذکر می‌شود دولتی مجاور هر وقت قرارداد خصوصی می‌دهند یک ماده از آن قرارداد به این مضمون نوشته می‌شود که از مخابره و مرادات بین‌المللی طرفین مطیع قوانین بین‌المللی خواهند بود و بس، در این صورت ماده دویم و چهارم و پنجم و هفتم باید از این قرارداد برداشته شود. راجعه به ماده ششم که در ترتیب مخابره و تقدم تلگرافات به این طور نوشته شده اول تلگرافات دولتی که از طرف وزرا و فرماندهان قوای بحری و بری و مصادر امور دیپلماتیک و کنسولگریها مخابره می‌شود و سیم که نوشته شده رمز دول متبوعه طرفین متعاهدین که مخابره می‌شود به نظر اینجانب این دو فقره در حکم واحد است زیرا که تلگرافات دولتی کشفاً و رمزاً مابین یک وزارتخانه و نماینده آن در مملکت دیگر مخابره می‌شود، این فقره سیم هم در جزو فقره اول باید محسوب و منظور شود و در تمام ممالک تلگرافات از حیث تقدم در مخابره به سه قسمت منقسم می‌شود: اول تلگرافات کشف و رمز دولتی، دویم تلگرافات سرویس اداری، سیم تلگرافات عامه. راجعه به ماده هفتم اولاً باید خاطر عالی را متذکر نمایم که در دو صورت فارسی و فرانسه این قرارداد در این ماده هفتم در جمله (ج) اشتباه قلمی هست زیرا که در فارسی نوشته شده است نرخ سواد تلگرافات در صورتی که از ۶۰ کلمه زیادتر نباشد ۵۰ سانتیم و اگر از ۶۰ کلمه تجاوز نماید برای هر ۵۰ کلمه ۵۰ سانتیم دیگر مقرر می‌گردد و در صورت فرانسه نوشته شده نرخ سواد تلگراف در صورتی که از ۵۰ کلمه، زیادتر نباشد ۶۰ سانتیم و اگر از ۵۰ کلمه تجاوز نماید برای هر ۵۰ کلمه یا قسمتی از ۵۰ کلمه، ۵۰ سانتیم دیگر مقرر می‌گردد. چون اصل قرارداد به زبان فرانسه امضاء شده، لهذا همان قرارداد به زبان فرانسه را مأخذ قرارداد عرض می‌کنم.

اولاً در جمله یک قیمت تلگرافات متعارفی را کلمه ۲۰ سانتیم به پول طلای فرانسه قرار داده‌اند در صورتی که پول طلای فرانسه در بازار طهران قیمت معینی ندارد، چنانچه قیمت معینی هم داشته باشد و آن قیمت هم فرضاً دو قران باشد ۲۰ سانتیم مطابق خواهد شد با چهار صد دینار پول ایران و دویست دینار ایرانی باید به دولت جمهوری آذربایجان دویست دینار دیگر به دولت ایران عاید شود و حال آنکه قیمت مخابره داخله ایران به حروف لاتین هر کلمه‌ای چهارصد دینار است که تماماً به دولت ایران عاید می‌شود مطابق قرارداد خصوصی سابق مابین دولت ایران و روسیه قیمت مخابره هر کلمه ۶۵ سانتیم بوده که از این مبلغ ۳۰ سانتیم عاید دولت ایران می‌شده که به قیمت فرانک قبل از جنگ مطابق با هفتصد و پنجاه دینار پول ایران بوده و حالیه دلیلی ندارد در عوض هفتصد و پنجاه دینار دویست دینار دریافت نماید و قیمت مخابره به آذربایجان و قیمت مخابره در داخله ایران با یکدیگر مساوی باشند، چنانچه در مخابره داخله تخفیف داده شود اداره دچار محظورات فوق‌العاده خواهد شد زیرا که به واسطه تخفیف قیمت مخابره تلگرافی زیاده‌تر خواهد شد و با انحصار یک رشته خطوط و اجزای حاضره اداره نمی‌تواند از عهده مبادله آنها برآید در این صورت چنانچه دولت ایران بخواهد همان هفتصد و پنجاه دیناری که قبل از جنگ از هر کلمه عاید شده دریافت نماید و قیمت فرانک حالیه را که به توسط بانک شاهنشاهی و سایر تجارخانه‌ها داد و ستد می‌شود مأخذ قرار بدهیم ناگزیر است که برای دریافت کردن هفتصد و پنجاه دینار دو فرانک محسوب بدارد و دو فرانک هم که سهم دولت آذربایجان قرار بدهیم در حقیقت چهار فرانک باید دریافت شود نه ۲۰ سانتیم که در این قرارداد ذکر شده، ثانیاً در جمله (ب) تلگرافات متعارفی را که باید مقابله شود کلمه‌ای ۴۰ سانتیم قرار دادند در صورتی که مطابق قرارداد بین‌المللی باید یک ربع قیمت علاوه بر قیمت اصلی مأخوذ شود. همان طور است درباره تلگراف فوری که باید مقابله شود که در جمله (ت) ذکر شده، ثالثاً نرخ تلگرافاتی که صورت مکرر دارد در صورتی که از ۵۰ کلمه زیادتر باشد ۶۰ سانتیم و اگر از ۵۰ کلمه تجاوز نماید ۵۰ سانتیم دیگر مقرر گردیده است و حال آنکه مطابق قوانین بین‌المللی برای هر یک صد کلمه ۵۰ سانتیم و برای تلگرافات مکرر فوری دو مقابل که یک فرانک باشد گرفته

می‌شود و بابت قیمت سواد تلگرافات مکرر فوری هم در این قرارداد ذکر نشده، رابعاً قیمت تلگرافات آژانسهای تلگرافی را (خبرنگاران جراید) به دو ثلث تعرفه متعارفی قرار داده‌اند در صورتی که مطابق قوانین بین‌المللی در همه جا به نصف قیمت قبول می‌شود. خاتماً عرض می‌کنم مطابق قرارداد بین‌المللی دو دولت مجاور حق دارند که در قرارداد خصوصی در قیمت مخابراتی که بین آن دو دولت مبادله می‌شود تخفیفی بدهند با این حال در این قرارداد خصوص در چند فقره فوق برعکس قراردادده‌اند. در ماده نهم این قرارداد مقرر است که در موقع خرابی سیم داخلی یکی از دو دولت متعاقد تلگرافات داخلی را می‌توانند به توسط سیمهای داخلی مملکت متعاقد دیگر مجانی عبور دهند اگرچه این ترتیب مجانی اساساً برخلاف معمول است زیرا که هر مملکتی در این مواقع حق ترانزیت را برداشت می‌نمایند ولی نکته اساسی دیگر آنکه دولتی ایران و جمهوری آذربایجان حالیه فقط به توسط خط آستارا با یکدیگر مربوط هستند چنانچه در خطوط داخلی دولت آذربایجان خرابی حاصل شده باشد و از بادکوبه نخواهند مطلبی از ایران برای یکی از شهرهای قفقاز عبور دهند اداره تلگرافی ایران باید آن مطلب را از سرحد آستارا گرفته و از سرحد جلفا مخابره نماید. آیا هیأت اعزامیه دولت ایران اطلاع دارند که از سرحد جلفا به آن طرف به دولت جمهوری آذربایجان قفقاز تعلق خواهد گرفت و در صورتی که تعلق بگیرد آیا خط تلگرافی دولتی جمهوری آذربایجان قفقاز مستقیماً به جلفا می‌آید یا اینکه این قبیل مطالب که از ایران ترانزیت می‌شود باید از جلفا به توسط خطوط ممالک دیگر عبور کرده مجدداً داخل خاک آذربایجان شود چنانچه از مملکتی دیگر عبور کند آیا با آن مملکت هم ترتیبی داده شده که این قبیل مطالب ترانزیتی را مجانی عبور دهند یا اینکه دولت ایران حق ترانزیت را باید به آن ممالک بدهد در صورتی که به موجب این ماده از دولت آذربایجان چیزی نمی‌گیرد، به عقیده اینجانب در این ماده دقت نظر کامل لازم است. راجعه به ماده دهم که مربوط به قیمت مخابره اعلیحضرت شاهنشاه ایران و رئیس جمهوری آذربایجان می‌باشد قیمت آن مخابره هم کلمه‌ای ۱۰ سانتیم معین شده در جزو ماده هفتم باید تصفیه شود و معادل نصف قیمت مخابره متعارفی باید دریافت شود. راجعه به ماده شانزدهم که نوشته شده فرانک باید به نرخ فرانک طلا محسوب

گردد، چنانچه در باب ماده هفت نظریات خود را عرض کرده و البته تصدیق می فرماید که پایه و اساس هر قراردادی باید وجود خارجی داشته باشد و امروزه چون فرانک طلا در بازار به هیچ وجه داد و ستد نمی شود به این جهت قیمت معینی هم ندارد و این مسأله در عوض سهولت کار عاقبت باعث زحمت و اشکال خواهد شد. در خاتمه عرضه می دارد در صورت قرارداد فارسی تاریخ را نوشته اند جمادی الآخر ۱۳۲۸ اشتباه است و باید ۱۳۳۸ باشد. صورتهای قرارداد هم لفاً داده می شود.

[امضاء]

اداره جلیله پست دولت علیه ایران

ملاحظاتى که به واسطه آن لزوم پیدا کرده است قراردادهاى منعقدہ بین دولتىن ایران و جمهوری آذربایجان تحت مذاقه درآیند.

۱- قرارداد راجع به مبادلهٔ مراسلات و کیسه‌هاى پستى، این قرارداد کاملاً رفع احتیاجات حاضره روابط پستى بین دو مملکت را مى‌نماید و همچنین به احتیاجات حمل کیسه‌هاى پستى ممه‌ور از برای خارجه که به طور ترانزیت از خاک آذربایجان عبور مى‌نمایند، اما چون موافق مواد ۷ و ۹ ایران ملتزم است از روی نرخ فرانک طلا مخارج ترانزیت (عبور) کیسه‌هاى خارجه به مقصد ایران را به دولت آذربایجان پردازد، لازم است که اداره پست به تمام ادارات خارجه این شرایط را اطلاع داده تا آنکه آن ادارات نیز مخارج فوق‌الذکر را از روی نرخ فرانک طلا به اداره پست ایران تأدیہ کنند.

۲- قرارداد راجع به مبادله امانات پستى از نقطه نظر بین‌المللى بودن شرایط غیر مساعدى برای تجارت مى‌نمایند. در مادهٔ ۴ یک فرانک و ۲۵ سانتیم برای حمل و پنجاه سانتیم برای بیمه معین شده که برای هر امانتى که از خاک آذربایجان عبور مى‌کند بایستى تأدیہ نمود و مادهٔ ۱۲ دولت ایران را ملزم مى‌کند که این مخارج را از روی میزان فرانک طلا تأدیہ نماید، پس در حالتى که فرض نماییم گرجستان نیز تقاضای همین شرایط آذربایجان را بنماید به یک امانت ۵ کیلوگرمى بیمه نشده مبلغ دو فرانک و پنجاه سانتیم حق عبور از ماورای قفقاز تعلق خواهد گرفت که حالیه معادل ۹ الی ۱۰ فرانک است و یا دو فرانک برای هر کیلو و از این ترتیب چنین نتیجه به دست مى‌آید که برای امانات پستى ترانزیت ده مقابل بیشتر از سایر امانات تأدیہ مى‌شود و این مسأله واضح است که این سرویس وسعتى پیدا نخواهد کرد و جای تردید است که ممالک اروپا راضى شوند که با این شرایط مبادله امانات را با ایران برقرار بدارند و این قرارداد

خود بکلی مانعی خواهد شد به این واسطه است که از نقطه نظر محفوظ داشتن منافع عمومی و همچنین برای قید موافقت در موضوع مطلب ثانی از نقطه نظر بین‌المللی که مغایر با قرارداد منعقدۀ لازم نباشند. لازم است که جمهوری آذربایجان متقاعد گردد شرایط خود را به حدی که در قرارداد بین‌المللی راجع به مبادله امانات پستی که حداکثر آن ۷۵ سانتیم برای حمل و نقل هر امانت و ۵ سانتیم برای سیصد فرانک بیمه معین شده تخفیف بدهد و حاصل این عایدات کاملاً کفایت مخارج متعارفه و فوق‌العاده راه‌آهن را خواهد نمود و برای دولت آذربایجان مبلغی نیز نایده خواهد ماند.

لایحه لئی که از طرف حضرت مستطاب اجل آقای وزیر پست و تلگراف تقاضا شده تغییرات ذیل را که در قرارداد امضاء شده در بادکوبه داده می‌نمایند.

۱- قرارداد راجع به مبادله نوشتجات و کیسه‌های پستی.

در ماده ۷ کلمه موقتاً افزوده شده است برای اینکه اجبار ایران را راجع به مسئولیت تأدیه مخارجی که ادارات خارجه مدیون می‌شوند به دولت آذربایجان فقط مجرا باشد تا موقعی که آذربایجان خودش مستقیماً با ادارات خارجه روابط پستی داشته باشد.

۲- قرارداد راجع به مبادله امانات پستی.

ماده ۴- نرخهای یک فرانک ۲۵ سانتیم و پنجاه سانتیم تبدیل به ۷۵ سانتیم و پنج سانتیم شده و کلمه موقتاً نیز به همان دلیل که در قسمت فوق افزوده شده است قید گردیده.

ماده ۱۵- در قسمت اخیر مطلب ذیل افزوده شده است، مبادله با مشهدسر و بندرجز موقعی قبول خواهد شد که روابط منظم پستی بین بادکوبه و دفاتر مذکوره برقرار گردد.

[امضاء]

از: سید ضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۴۸

تاریخ: ۱۸ حمل پیچی نیل ۱۲۹۹

محرمانه

مقام منبع ریاست جلیله وزرای عظام دامت عظمته

بزرگترین بهانه که بالشویکها را تحریک و مخالفت آنها را بر علیه ایران تدارک می نماید، اقدامات بی مطالعه ای است که از طرف بعضی مأمورین نظامی انگلیس به عمل می آید. این اقداماتی که بدون تصویب و مراجعه به اولیای دولت علیه می نمایند نه تنها مخالف حیثیات دولت علیه و مصالح خود آنهاست، بلکه یک سلسله زحمات و مشکلاتی را برای ما فراهم می نماید که حل آنها تقریباً غیر ممکن خواهد بود. در بندر انزلی مأمورین کشوری و لشکری دولت علیه فاقد تمام اختیارات و اقتدار یک نفر ارمنی یا یهودی که سمت مترجمی انگلیسها را دارد، بیش از حاکم انزلی و رئیس گمرکات است. در خروج و ورود کشتیها نه تنها مأمورین ایران دارای اقتداری نیستند، بلکه بدون اجازه مترجمهای دوایر انگلیس حق ورود در کشتیها را ندارند. میرزا علی اصغر خان بهمن رئیس پست انزلی به جرم اینکه چرا مراسلات هیأت اعزامیه را به استغنان نام ارمنی که مفتش انگلیسهاست ارائه نداده بوده، مغمضوب و از ورود در کشتیها و حضور در سر پل مواقع ورود کشتیها ممنوع گردید. تمام مسافرینی که از انزلی خارج و به بادکوبه وارد می شوند بالاتفاق می گویند که «از دولت ایران ابداً اثری در انزلی مشاهده نمی شود. این بندر کاملاً در تحت مالکیت و تصرف تامه انگلیسها و ارامنه است.» مسافرینی که به انزلی وارد می شوند آنچه ارمنی و فراریهای روسیه هستند، اغلب بدون داشتن تذکره بواسطه نفوذ و اقتدار

ارامنه‌ای که در دوایر انگلیسها هستند به ساحل وارد، همین طور روسهایی که فراری هستند با وسایلی که خودشان می‌دانند مساعدت ارامنه و دوایر مربوطه را جلب و در خاک ایران پذیرفته می‌شوند، ولی نسبت به ایرانیها و نوع مسلمانها از طرف مأمورین انگلیسی و حتی ارامنه که در گمرک هستند انواع مشکلات و زحمات فراهم می‌شود.

اقدامات بی‌رویه که به نام انگلیسها در انزلی می‌شود حد و حصر ندارد و فقط باید حضوراً به عرض مبارک برسانم. اقدام بی‌رویه و مهمی که محرک عرض این راپورت گردیده این است که چند هفته است دوایر نظامی انگلیس در انزلی ورود جراید روسی زبان را به داخله ایران قدغن کرده‌اند. نقطه نظر از این اقدام را جز بی‌مطالعه‌گی و عدم آشنایی به وضعیات، به چیز دیگری نمی‌توانم تعبیر کنم. اگر مقصود جلوگیری از نشریات آنهاست اولاً وقایع روسیه و دنیا را به قدری که رویترا اشاعه و در جراید طهران منتشر می‌شود، جراید روسی زبان قفقازیه حاوی نیستند. اگر مقصود جلوگیری از تبلیغات آنهاست باید بدانند که اکثریت جراید قفقاز مخالف بالشویک هستند؛ از همه جالب توجه‌تر روسی‌دانها در ایران معدودی بیش نیستند، شاید در تمام ایران صد نفر ایرانی نباشد که روزنامه روسی بخواند و در صورت خواندن عقاید آنها به قرائت مندرجات این جراید مسموم نمی‌شود. جراید طهران هم که البته مطالبی که برخلاف مصالح مملکت باشد نمی‌توانند ترجمه و اشاعت بدهند. بنابراین یک چنین اقدام غلطی مفید، هیچ فایده نمی‌باشد؛ ولی مضرات آن بی‌شمار است. انگلیسها با چنین عملیاتی تصورات بالشویکها و مخالفین قرارداد ایران و انگلیس را تصدیق و خود را در ایران فعال مایشاء نشان داده عقیده حاکمیت بر مقدرات ایران را تأیید و در نتیجه تمام جراید روسی زبان قفقاز از بالشویکی و غیره این مطلب را با آب و تاب نوشته و اشاعت می‌دهند و از هر نوع شتم و لعن بر دولت ایران که حتی کوچکترین مسائل را تفویض به انگلیسها کرده خودداری نمی‌کنند. بدیهی است این نحو از نشریات تا چه اندازه هتک حیثیات دولت را موجب زحمات و مساعی بنده را بر باد می‌دهد. بعد از اینکه این خبر را در جراید قفقاز مطالعه نمودم با ماژر ده له نماینده انگلیس در بادکوبه مذاکره و علت این اقدام را جو یا شدم. مشارالیه با اظهار بی‌اطلاعی و تعجب اقدام مذکور

را تویخ و با بنده همعقیده شد که نه تنها فایده ندارد بلکه مضراتی را هم باعث می‌گردد. بدبختانه سفارت انگلیس در طهران هم نمی‌تواند از این حرکات جلوگیری کند، زیرا مأمورین نظامی مطیع بغداد هستند. تأسف در این است که بغداد نه از اوضاع قفقازیه اطلاعی دارد و نه صلاحیت اتخاذ تصمیمی راجع به مناسبات ایران و قفقازیه می‌تواند داشته باشد. با این اقدامات بی‌رویه تا مانعی نیست در نقاطی که هستند باقی و پس از مصادف شدن با خطر و مهلکه مواقع خود را تخلیه و سواحل و اراضی ایران را تسلیم حوادث و پیش آمدها خواهند نمود، چنانکه در نقاط جنوبی روسیه و قفقازیه تسلیم کردند.

حضرت اشرف بهتر می‌دانید که بنده شخصاً تا چه اندازه علاقه‌مند به استحکام مناسبات ایران و انگلیس و دوام قرارداد منعقد شده‌ام، ولی از نقطه نظر منافع مشترک ایران و انگلیس و مصالح وطن خود ناگزیر هستم عرض کنم با این ترتیبی که مأمورین نظامی انگلیس پیش گرفته‌اند هیچ اطمینانی برای دوام مناسبات حسنه موجود نیست. یک نفر ایرانی را من نمی‌بینم که از گیلان وارد بشود و از اقتدارات انگلیسها و آرامنه و یهود و تحقیری که نسبت به مسلمانها می‌شود اظهار نفرت و اشمئزاز ننماید. بنده نمی‌گویم مأمورین نظامی انگلیس خود را تنزل داده عقیده هیأت اعزامیه و یا مأمورین دولت علیه را در این مسائل استفسار نمایند، اقلأ خوب است نظریات مأمورین انگلیس را در قفقازیه استفسار بکنند. در صورتی که بغداد و یا مأمورین نظامی انگلیس خودسرانه بخواهند اقداماتی بکنند و یا پیشنهاد یک ارمنی یا یهودی را بر نظریات دولت علیه و عقاید مأمورین وی ترجیح دهند، تصدیق می‌فرمایید که مداومت در هر نوع خدمتی بی‌حاصل خواهد بود. در این صورت بهتر است مأمورین دولت علیه از خدمات مرجوعه کنار و یک مرتبه تمام زحمات و مسئولیت کلیه کارها را به عهده انگلیسها واگذار کنند تا هر نقشه را خودشان مقتضی می‌دانند تعقیب و به خاتمه برسانند.

به طوری که ملاحظه فرموده‌اید برای جلوگیری از تبلیغات و خنثی کردن فعالیت بالشویکها آنچه لازم بود کرده‌ام به درجه‌ای که امروزه قسمت عمده از بالشویکهای ایرانی بادکوبه ساکت و یا طرفدار نظریات دولت علیه هستند. نقشه بالشویکهای روسی هم تا حدی که

امکان پذیر بوده خنثی گشته، اگر جلوگیری از ورود جراید را هم لازم و مفید می دانستم صدور حکم منع آن را هم استدعا می کردم و در هر حال برای بنده هیچ شوق و امیدی باقی نمی ماند که با فداکاری زندگانی و تمام اوقات خود و تحمل هر نوع مشقت بواسطه یک اقدام بی خردانه یک نفر صاحب منصب انگلیسی تمام زحمات بعکس نتیجه بدهد. اگر مفید فایده بدانید مستدعی هستم این مطالب را با جناب وزیر مختار مذاکره فرموده و اقلأً سفارت را وادار فرمایید که مأمورین نظامی بدون اطلاع سفارت و تصویب دولت اقدامی نکنند. این پیش آمدهای جزئی سبب تأثر و کسالت گشته و می خواهم معتقد بشوم در خدماتی که خارج از حدود عقد قراردادها با دول قفقازیه است. دیگر ضرورتی ندارد که هم به خویشتن زحمت داده و هم موجبات تصدیع خاطر مبارک و اولیای دولت علیه را فراهم نمایم.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[حاشیه:] فوری و محرمانه - جناب آقای منصورالملک ملاحظه و اقدام سریع و مؤثری نماید و مطالب را البته با حذف بعضی جملات و اعتبارات با وزیر مختار انگلیس مذاکره و در استحصال نتیجه سعی کنند.

۲۸ حمل ۹۹

از: رئیس کل اداره تلگراف

به: ریاست وزراء

تاریخ: ۱۸ حمل پیچی نیل ۱۲۹۹

مقام منبع مقدس ریاست جلیله وزرای دامت شوکته

در ۱۶ شعبان از وزارت جلیله پست و تلگراف دو طغرا صورت قرارداد تلگرافی که فیما بین هیأت اعزامیه دولت علیه ایران و وزارت امور خارجه آذربایجان قفقاز در بادکوبه به امضا رسیده است نزد اینجانب فرستاده شده بود که نظریات خود را در سواد آن قرارداد به عرض شان برسانم. دیروز جواب لازم را داده و ضمناً مقتضی دانست که یک سواد از آن هم به حضور انوار عالی تقدیم دارد. اینکه وزارت جلیله پست و تلگراف در بدو امر از وجود اینجانب که مستشار آن وزارت رئیس کل اداره تلگراف می باشم استفاده فرموده و عقاید خود را در این امر اثباتی [اساسی] نخواستند و هیأت اعزامیه را گویا بدون دستورالعمل مکفی و نظریات اداری روانه فرموده اند، موجب بسی تأسف است زیرا چنانچه قبل از حرکت هیأت اعزامیه این دقایق به عمل آمده بود نتیجه غیر از آن می شد که خالیه داشت و چنانچه در راپورت ملاحظه خواهند فرمود نواقص کلی را داراست و بلکه قابل اجرا نیست. محض اطلاع این چند کلمه را جسارت ورزیده احترامات فایقه را به استان مبارک تقدیم می دارد.

رئیس کل اداره تلگراف نیو [امضاء]

[حاشیه: کابینه، در دوسیه مربوطه ضبط نمایند.]

از: سیدضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۴۶

تاریخ: ۱۸ حمل پیچی نیل ۱۲۹۹

محرمانه

مقام منبع ریاست جلیله وزرای عظام دامت عظمته

مسأله مهمی را که از مدتی قبل می خواستم به عرض مبارک برسانم راجع به مستخدمین ارمنی است در دوایر گمرکی و سرحدی ایران. تمام ارامنه که در دوایر گمرکی و سرحدی دولت علیه مشغول خدمت هستند به هیچ وجه به دولت متبوعه خود صمیمیتی نداشته و تمام ساعی برای جلب نفع و مجری مقاصد اجانب هستند، قسمت اعظم قاچاقهای مال التجاره‌ها با ارامنه است. تمام ارامنه و روسهای فزاری از روسیه که بدون تذکره قونسولگری دولت علیه به انزلی وارد و قسمت مهم ساکنین گیلان را فعلاً تشکیل می دهند با یاری و مساعدت ارامنه گمرک و ارامنه‌ای است که در دوایر انگلیسها هستند، همین طور عده کثیری از ارامنه و روسهایی که از طرف مأمورین دولت مجاز در مسافرت نبوده‌اند بدون تذکره حرکت و پس از ورود به انزلی با مساعدت ارامنه مستخدم در دوایر انگلیس و ایرانی وارد شده‌اند و بدیهی است این قضیه تا چه اندازه حیثیت و اعتبار مأمورین دولت علیه را در قفقازیه از میان می برد. معلوم است ورود و توقف ارامنه زیاد در گیلان چه زحماتی را ممکن است برای ما تولید نماید، به علاوه ارامنه ساکن و یا مهاجر به ایران تمام روس پرست هستند یا طرفدار روسیه قدیم و یا هواخواه بالشویکها می باشند، از همه بدتر با مسلمانهای قفقاز و آذربایجان یک خصومت و کینه مخصوص دارند، در ورود و خروج اتباع آذربایجان به سرحدات ایران انواع زحمات را برای

مسافرین تولید و این مسأله سوء اثر مخصوص را در بادکوبه تولید نموده و هر وقت از سوء سلوک مأمورین گمرکی بادکوبه با مسافرین ایرانی اعتراض می‌کنم جواب می‌دهند که اگر ایران به برادران مسلمان آذربایجانی خود نظر دوستی و علاقه داشت، ارامنه دشمن مسلمانها را به خدمات گمرکی نمی‌گماشت. علاوه بر مسائل معروضه فوق نظر به وجود دولت جدیدالتأسیس ارمنستان استخدام ارامنه در سرحدات شمالی و غربی زحمات و مرارت‌هایی را برای ایران تولید خواهد کرد. بنابراین استدعا دارم در عرایض فوق دقت و توجه مخصوصی فرموده و اگر تصویب فرمایند به رئیس کل گمرکات و سایر دوایر مربوطه به امور سرحدی دستورالعمل مخفی و جدی داده شود که ارامنه را از تمام دوایر و مخصوصاً دوایر گمرکی خارج و در نقاط مرکزی و یا جنوبی ایران به آنها مأموریت بدهند، اگر این اقدام به فوریت نشود و ارامنه از سرحدات و بنادر شمالی خارج نشوند زحماتی تولید خواهد شد که عجالتاً عرض آنها را لازم ندانسته و قبول تقاضای خود را تأکیداً استدعا می‌کنم به علاوه استدعا دارم، از سفارت و دوایر نظامی انگلیس جداً خواهش شود مادامی که در سرحدات شمالی توقف دارند از استخدام ارامنه و یهودی ایرانی و بغدادی بالمره منصرف و اجتناب نمایند.

سید ضیاءالدین طباطبایی [امضاء]

[حاشیه: فوری و محرمانه - جناب آقای منصورالملک دام اقباله - در این بابت باید محرمانه با رئیس گمرک مذاکراتی شود. و همچنین با سفارت انگلیس موافق یادداشت جداگانه.

۲۸ حمل ۹۹

از: ریاست وزراء

به: سید ضیاء الدین طباطبایی

نمره: ۲۲

تاریخ: ۱۸ حمل ۱۲۹۹

فوری

به آقا سید ضیاء الدین رمز شود

قراردادها با راپرتها و صورت مجالس رسید و فوراً در وزارت خارجه مجلسی مرکب از وزرای مالیه و پست و تلگراف و فواید عامه برای مطالعه تشکیل گردید و با جلب نظریات رؤسای اروپایی پست و تلگراف و گمرک و مسیو پرنی مستشار حقوق وزارت عدلیه هرچه زودتر نتیجه را یا به توسط فهیمی و یا به وسیله نماینده مخصوص که حضوراً توضیحات لازمه بدهد به جنابعالی ابلاغ خواهم نمود. لکن چون مدت مهلت برای تصدیق کم معین شده و فهیمی هم دیر رسید لازم است عجالاً اقدام به عمل بیاورید که اقلأ یک ماه بر مدت اضافه شود. محض اینکه قبلاً از زمینه نظریات دولت مسبق باشید اجمالاً زحمت می‌دهم در عین اینکه زحمات و مجاهدتهای جنابعالی مورد کمال قدردانی اینجانب است متأسفانه بحثها و سیاست نامساعد حکومت آذربایجان که مسلماً تحت تأثیرات نفوذ ترکهای عثمانی کار می‌کنند بالاخره مانع شده است از اینکه منافع ایران اقلأ بر روی اساس معامله متقابله تأمین شود. تا به حال اصولی که جالب توجه و مهم به نظر آمده از این قرار است: اولاً در عهدنامه تجارتي قید شده است اتباع طرفین در خاک یکدیگر از حقوق ملل کامله‌الوداد متمتع می‌گردند. این قید ظاهراً چون شامل حال طرفین است شاید منظور جناب عالی غیر قابل ایراد بوده ولی باید دانست در نتیجه این طور می‌شود که اتباع ایران در خاک آذربایجان از حیث حقوق با اهالی آنجا هیچ

تفاوتی نداشته باشند، در صورتی که اتباع آذربایجان در ایران از کاپیتولاسیون که فعلاً از نقطه نظر دول معظمه موجود و هنوز حاضر برای رفع آن نشده‌اند استفاده خواهند نمود. لازم بود فقط در قرارداد ذکر شود که اتباع طرفین در خاک یکدیگر از حیث حقوق کلیتاً مانند اتباع داخله خواهد بود. ثانیاً درست است اساس ترانزیت آزاد قبول شده ولی ترتیبی که در عهدنامه مندرج است دو عیب عمده دارد: یکی اینکه تعرفه هفت برابر راه آهن خیلی گزاف است آن هم در صورتی که منحصر به خاک آذربایجان است و شاید گرجستان بلکه باطوم نیز به عنوان سابقه نظیر همین تاکس را مطالبه کنند. دیگر اینکه برای ترانزیت مال‌التجاره‌هایی که از راه ایران به قفقازیه می‌رود هیچ حقوقی منظور نگردیده و حال آنکه معمولاً در ممالکی که وسایل نقلیه کافی و سهل نیست حقوق ترانزیت یا تاکس حمل و نقل باید بیشتر ملحوظ شود. گذشته از این مراتب به موجب قرارداد گمرکی اخیر که با انگلیس منعقد گردیده برای عبور مال‌التجاره ترانزیتی از ایران تاکس معین شود، البته به همان ترتیب با آذربایجان باید معامله نمود، و الا انگلیسها نیز نخواهند پذیرفت و از این راه ضرر عمده به دولت وارد خواهد آمد، به اولین وسیله صورت قرارداد با انگلیسها و تعرفه جدید برای جنابعالی ارسال خواهد شد. تعرفه صادرات هم از اوراق و غیره باید مطابق همان قرارداد مقرر گردد. ثالثاً راجع به مبادلات و ترانزیت پستی تاکس را فوق‌العاده گزاف مطالبه می‌کنند و مسلم است دول اروپا یا این ترتیب برای مبادله حاضر نبوده و هیچ نتیجه از این قرارداد گرفته نخواهد شد، جز اینکه یک قرارداد غیر قابل اجرا از طرف دولت ایران برخلاف مواد مقرره معاهده بین‌المللی پستی و تلگرافی که ایران هم جزو آن است قبول شده؛ موضوع امانات پستی هم همین عیب را از حیث گزافی تاکس دارد. در قرارداد قونسولگری نیز ملاحظاتی از جهت اینکه حقوق قضاییه قونسولها مخصوصاً در امور راجع به سفاین که آذربایجانها ذی نفع تر هستند قدری وسیعتر از حد لزوم است. اما در عهدنامه دوستی ایراد اساسی نیست و به حالت حالیه می‌شود تصدیق کرد. در راپرتهای مطالعات پروژه مواد جدید را که به جای مواد اصلاح شده باید نوشته شود ملاحظه خواهید فرمود، چون حکومت آذربایجان اول دولت جدیدی است که طرف معاهده با ایران می‌شود و در حقیقت موافق انتظار عموم

عهدنامه‌های منعقد شده با این حکومت باید نمونه‌ای از معاهداتی باشد که دولت با دول
جدیدالتأسیس منعقد می‌دارد یقین است نباید اقلأً از صورت عهدنامه دو دولت
متساوی‌الحقوق خارج باشد. لهذا امید است بعد از وصول نظریات دولت در اصلاح مواد موافق
اصولی که پیشنهاد می‌شود در تکمیل مساعی که تا به حال به کار برده‌اید اقدامات به عمل آورده
نتیجه مطلوبه را اطلاع خواهید داد.

رمز شود

* سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶.

از: سید ضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۵۱

تاریخ: ۲۰ حمل پیچی نیل ۱۲۹۹

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

راجع به اجازه اتباع دولت علیه در حمل مختصری مسکوک نقره از خاک آذربایجان و همچنین در خصوص جبران خسارات وارده به اتباع ایرانی که تفصیل آنها به طور اختصار در ضمن صورت مجالس تقدیم شده معروض گردید، اینک در تعقیب مذاکراتی که اخیراً با وزیر خارجه نمودم دو فقره مراسله از وزارت خارجه حکومت جمهوری آذربایجان رسیده که سواد آنها را برای مزید استحضار خاطر مبارک لفاً تقدیم می‌دارد. به قونسولگریهای بادکوبه و گنجه و لنکران در باب اجازه حمل پنج تومان پول قران اظهار نمودم که به اتباع دولت علیه اطلاع بدهند و اما راجع به مطالبه و وصول خسارات تجار و اتباع ایران متأسفانه با فراهم شدن زمینه مساعد از طرف آذربایجان نمی‌توانم اقدامی بکنم، زیرا برای ترتیب دادن صورت دعاوی و جمع‌آوری اسناد و متقاعد کردن حکومت آذربایجان اقلاً مداخله یک نفر از مأمورین دولت علیه لازم است، در اعضای هیأت اعزامیه کسی را ندارم که این مسأله را چنان که می‌خواهم اداره کرده و به انجام برساند. اعضای قونسولگری دولت علیه هم شایسته این کار نیستند و شروع بد این اقدام بدون اطمینان به اداره شدن به طرز مطلوب ممکن است منتج به ابطال دعاوی تجار گردد و خود بنده هم بدیهی است نمی‌توانم اوقات خود را مشغول این قبیل کارها بدارم، بنابراین از راه اضطرار ناگزیر هستم مسأله را عاجلاً مسکوت عنه گذارده منتظر آتیه باشم.

سید ضیاء الدین طباطبایی [امضاء]

[بهر] هیأت اعزامیه فوق‌العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه ۱۳۳۸

[حاشیه:] ملاحظه شد. بفرستید آقای منصورالملک هم ملاحظه نماید. ۲۸ حمل ۹۹

* سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶.

از: سید ضیاء الدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۶۱

تاریخ: ۲۲ حمل پیچی ثیل ۱۲۹۹

مقام منبع ریاست وزرای عظام دامت عظمته

تقریباً صد و هشتاد نفر از ارامنه تبعه روس که جزء قشون دنیکن بودند از پطروفسکی فرار و با سایر نفرات قشون دنیکن در بادکوبه پیاده شده به مناسبت جنگ آذربایجان و ارمنستان از توقف در آذربایجان ترسیده خواهان مراجعت به ایران شدند. مسیو پیلايوف ژنرال قونسول سابق روس در تبریز که خود را نماینده قشون داوطلب در بادکوبه می داند به بنده مراجعه کرده و اجازه ورود این عده را به خاک ایران از بنده تقاضا نمود. بنده هم معلوم است از طرف دولت چونکه مجاز نبودم، مساعدت نکردم و جواب رد دادم. مشارالیه پس از یأس از بنده به انگلیسها مراجعه و مستقیماً از مستر [آلیور] واردرب خواهش کرد که به بغداد یا طهران تلگراف کرده تسهیلات ورود آنها را فراهم نمایند که روز قبل عده مذکور از بادکوبه حرکت و ناچار تاکنون به انزلی وارد شده اند. بنده امروز از قضیه مسبق و به نماینده انگلیس اعتراض خواهم کرد، ولی البته تصدیق می فرمایید که به این ترتیب نه برای دولت علیه حیثیاتی می ماند و نه مأمورین دولت علیه پس از این می توانند وظایف خود را انجام بدهند. منشأ این وضعیات بواسطه روشن نبودن حدود اختیارات مأمورین انگلیس مقیم بنادر ایران است. مستدعی است آنچه صلاح و مقتضی باشد برای جلوگیری از نظایر این وقایع امر و مقرر گردد.

سید ضیاء الدین طباطبایی [امضاء]

[مهر] هیأت اعزامیه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در قفقاز ۱۳۳۸

[حاشیه:] محرمانه - وزارت امور خارجه ملاحظه و اقدامی که لازم است نمایند. ۲ ثور ۹۹

* سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۵۶

از: ریاست وزراء

به: سید ضیاء الدین طباطبایی

نمره کتاب ثبت: ۴۴۹

تاریخ: ۲۳ حمل ۱۲۹۹

جناب مستطاب اجل آقای سید ضیاء الدین رئیس هیأت اعزامیه زید اقباله
راپورت نمره ۲۱۶ واصل و ملاحظه شد، شرحی که سابقاً در این باب نوشته بودم بعد از
مطالعات عمیقہ و تأمل زیاد بود که اگر امروز تصمیمی از طرف دولت گرفته می شود بواسطه
نقص وسایل بوده مجبور به نسخ و تردید نشود محلی که در نظر گرفته اید متأسفانه با مقررات
عهد گمرکی مخالف است و غیر از تاکس که معمولاً در ورود و خروج اخذ می شود وجه
دیگری به هیچ عنوان نمی توان تحمیل نمود. مخصوصاً در موقع تجدید نظر در تعرفه گمرکی
این مسائل مذاکره و مقرر گردیده است اضافه بر تعرفه مقررہ چیزی گرفته نشود. بنابراین تصدیق
می نمایم که این پیشنهاد جنابعالی با مقررات عهدنامه گمرکی مخالفت دارد، مع هذا در موضوع
مدرسه و بودجه آن مطالعات خواهم کرد بلکه زمینه مساعدی برای موافقت با اقدامات
جنابعالی تهیه نمایم.

از: وزارت امور خارجه، اداره کابینه

به: نصرت الدوله فیروز وزیر امور خارجه

نمره خصوصی: ۱۴۶

تاریخ: ۲۴ رجب ۱۳۳۸

شاهزاده وزیر امور خارجه

در این موقع که مسیو دو فرویل عازم اروپا بود لازم دانست برای استحضار خاطر مبارک عالی سواد قراردادهایی را که جناب آقا سید ضیاءالدین با دولت آذربایجان امضا نموده و برای تصدیق دولت علیه فرستاده است لفاً تقدیم دارد، چون در بعضی از مواد آن دولت نظریات داشت و نمی توانست آنها را تصدیق کند. لهذا نظریات خود را تلگرافاً به آقا سید ضیاءالدین اطلاع داده که در مواد مزبور مذاکرات لازمه را نموده جرح و تعدیلهایی را که دولت علیه در نظر دارد از طرف آذربایجان قبول شود. هنوز جواب تلگراف مزبور واصل نشده است. همینکه رسید البته به استحضار حضرت اقدس والا خواهد رسانید. سواد تلگرافی را که به آقا سید ضیاءالدین مخابره شده تلواً ملاحظه می نمایند، در همین زمینه راپرتهای مفصلی از متخصصین اروپایی گمرک پست و تلگراف و عدلیه خواسته شده که با مطالعه آنها دستور جامعی برای هیأت اعزامیه قفقاز صادر شده تا از این قرار عهدنامه‌ها را منعقد نمایند. سواد قرارداد اخیر گمرکی که با دولت فخمیه انگلستان بسته شده نیز به ضمیمه سواد تعرفه گمرکی که متفق علیه شده است لفاً تقدیم می گردد. مستدعی است مقرر فرمایند برای هریک از سفارتخانه‌های دولت علیه نیز از نسخه مزبور سواد برداشته شده فرستاده شود.

[امضاء]

از: سید ضیاءالدین طباطبایی

به: ریاست وزراء

نمره: ۳۶

تاریخ: ۲۶ حمل ۱۲۹۹

رمز بادکوبه

بعد العنوان - مستدعی هستم مقرر فرمایند کشف تلگراف ذیل را به وزارت خارجه بفرستند جواب نمره ۲۳۱ تمام جزییات و تفصیلات با علل و موجباتی که هیأت اعزامیه را وادار به پیشنهاد و قبول مواد قراردادها نموده در ضمن صورت مجالس و راپورتها و تلگراف رمز و غیره به مقام ریاست وزراء معروض گشته بیشتر از آنچه تصور شود در رعایت مصالح و منافع دولت و ملاحظه اطراف کار دقت و موشکافی شده، یک مسأله دیگر بیشتر به موقع مبادله تصدیق نامه‌ها نمانده نمی‌دانم به موقع خود اینجا خواهد رسید یا اینکه زحمات هدر خواهد رفت. تعرفه‌های قیمت راه آهن و تعرفه گمرکی آذربایجان اگر چه در طهران استفاده از آنها نخواهد شد، مع ذلک توسط شاهزاده محمد جعفر میرزا ارسال گردید هفت برابر تعرفه راه آهن بدیهی است منحصر به خاک آذربایجان خواهد بود.

سید ضیاءالدین طباطبایی

۲۲ حمل نمره ۳۶۳

از: ریاست وزراء

به: سید ضیاءالدین طباطبایی

نمره کتاب ثبت: ۵۹۴

تاریخ ارسالی: ۲۹ حمل ۹۹

فوری - انزلی

جناب مستطاب اجل آقای آقا سید ضیاءالدین دام اقباله

تلگراف نمره ۳۸۲ و اصل حالاکه تا انزلی رسیده‌اید فوراً به اسرع وسایل عزیمت طهران فرمایید تا مطالب حضوراً مذاکره شود.

از: سید ضیاءالدین طباطبایی

بعدالعنوان - رمز فوری انزلی

نمره: ۴۰

تاریخ: ۲۹ حمل ۹۹ - ۱۳۳۸

بعدالعنوان - برای عرض مطالب مهم مفصل فوری مصالح مملکت و حیثیات و منافع اتباع دولت علیه است نظر به مسئولیتی که متوجه خود می‌دیدم ناگزیر از حرکت به انزلی گشتم زیرا که از بادکوبه وسایل مخابرات فراهم نبود و وقت هم بقدری دقیق است که غیر از حرکت چاره‌ای به نظر من نرسید، اینک از مقام منیع استدعا دارم اجازه بفرمایید که به فوریت شرفیاب و مطالب خود را حضوراً به عرض برسانم. راجع به تلگراف نمره ۲۲ مطالب نه چنان است که به عرض مبارک رسانده‌اند حضوراً توضیحات کافی‌تری خواهم داشت زیرا از قرار معلوم یا راپورت‌های بنده ناقص بوده و یا آقایان اعضای مجلس مطالعه به ملاحظات و دقایق لازمه کاملاً توجه نظر نفرموده و منافع بی‌شمار دولت علیه را تفرس نفرموده‌اند در هر حال منتظر زیارت دستخط اجازه حرکت هستم. هیأت در بادکوبه توقف، بنده فقط با دو نفر از آقایان اعضا عازم شرفیابی هستم.

سید ضیاءالدین طباطبایی

انزلی ۲۸ حمل ۹۹

نمره ۳۸۲

از: ژنرال قونسولگری در تفلیس

به: وزارت امور خارجه

نمره: ۴۷۶

تاریخ: ۱۸ ثور ۱۳۳۸

مقام منبع وزارت جلیله امور خارجه

جناب مستطاب آقای آقا سید ضیاءالدین رئیس هیأت اعزامیه در مدت اقامت خود در بادکوبه لایحه راجع به طرز سیاست و رفتار حق‌شکنانه مأمورین قدیم روس در ایران و صدمات و خساراتی که از پلتیک مزبور عاید دولت و ملت ایران شده و جهاتی که عقد قرارداد ایران و انگلیس را ایجاب نموده و منافعی که قرارداد مزبور برای ایران داراست به مناسبت رفع پاره‌ای شبهات و تصورات از اذهان عمومی و تنقیداتی که در روزنامجات از قرارداد مزبور می‌شد در جراید محلی به زبان فارسی و ترکی و روسی و همچنین بوسیله یک کتابچه علی‌حده طبع و منتشر نموده بودند. نظر به این انتشار لایحه مزبور در گرجستان و ارمنستان و قسمت شمالی قفقازیه به همان مناسباتی که در فوق ذکر شد نهایت لزوم را داشت به این جهت بنده عین آن را در یکی از جراید معروف تفلیس موسوم به اسلوو که به تمام نقاط قفقازیه فرستاده می‌شود با ادای مبلغ بیست و پنج هزار منات برای مصارف آن درج و منتشر نموده استحضاراً معروض داشت.

معززالدوله [امضاء]

از: ژنرال قونسولگری ایران در تفلیس

به: وزارت امور خارجه

نمره: ۵۱۵

تاریخ: ۲۱ ثور ۱۳۳۸

مقام منیع وزارت جلیله امور خارجه

بعد از تغییر اوضاع بادکوبه و برقراری حکومت (ساوت) در آنجا ما یکی دو روز اول به طوری که تلگرافاً معروض داشتیم روابط تلفنی و تلگرافی بین تفلیس و بادکوبه برقرار و باب مخابرات مفتوح بود، در همان موقع تلگرافی از آقای مشار اعظم عضو هیأت اعزامیه به این ژنرال قونسولگری رسید که تقاضا کرده بود تلگرافاً از اولیای دولت برای اعضای میسیون تکلیف بخواند. بنده هم فوراً تلگراف رمزی به نمره ۴۲۳ در این باب به آن وزارت جلیله مخابره نمودم ولی متأسفانه تاکنون جواب آن هم نرسیده و اعضای میسیون یک قسمت در بادکوبه و دو نفر از آنها که عبارت از آقایان مهذب الدوله و ترجمان السلطان باشند و قبل از تغییر اوضاع بادکوبه به تفلیس آمده و بواسطه مسدود شدن راه تا حال در اینجا مانده‌اند، سرگردان و بلا تکلیف هستند. اگر چه راه بادکوبه به کلی مسدود و در خط سرحدی طرفین در حال جنگ و اغلب زد و خورد می‌شود ولی مع هذا بنده در صدد هستم که به هر وسیله و از هر راهی ممکن شود آقایان مهذب الدوله و ترجمان السلطان را با آقای ساعدالوزراه قونسول بادکوبه که او هم قبل از پیش آمدن وضعیت جدید با اجازه ژنرال قونسولگری برای آوردن اهل و عیال خود موقتاً به سوخوم رفته بود و فعلاً در تفلیس مانده به بادکوبه روانه نماید. یک عده زیادی هم از ایرانیها که از اسلامبول و سایر نقاط برای رفتن به ایران از این راه عازم و بعد از مسدود شدن راه بادکوبه به تفلیس رسیده‌اند همین طور در اینجا مانده و به هیچ وجه وسایل مسافرت به بادکوبه را

نمی‌توان برای آنها فراهم کرد. در هر حال اوضاع خیلی درهم و ژنرال قونسولگری فوق‌العاده در زحمت و از همه چیز بدتر و سخت‌تر نرسیدن جواب و عدم تعیین تکلیف از طرف اولیای آن وزارت جلیله می‌باشد. مستدعی است عطف توجهی به این سمت فرموده و بیش از این بنده و سایرین را به حال بی‌تکلیفی باقی نگذارند.

معزالدوله [امضاء]

* سال ۱۳۳۹ قمری، کارتن ۱۵، پرونده ۱۵.

فهرست اعلام

۶۵	احمدعلی مازندرانی	آ
۱۱۱	احمرحمدی قراآقازاده	آبرکوز ۱۵۰
۱۰۱،۹۹،۳۵	ادمونس (ماژور)	آخونداف، مرتضی ۱۱۱
،۱۱۴،۱۱۰،۱۰۴،۶۳،۲۲،۲۱	ارامنه	آخوندزاده، حاجی سلیم ۱۱۱
،۱۸۳،۱۷۲،۱۳۳،۱۲۴،۱۲۳،۱۱۹		آذری، احمد ۱۵۵،۱۲۲،۹۰،۶۸
،۲۶۹،۲۶۴،۲۶۳،۲۶۰-۲۵۸		آران ۲۳،۲۲
۲۷	ارباب کیخسرو	آزادبیگ وزیراف میرآلای ۷۳
،۱۲۷،۸۸،۸۳،۲۸	ارجمند، میرزارحیم	آستارا ۱۶۳،۱۶۱،۱۳۰،۹۹،۷۱،۳۴،۲۵
،۲۳۳-۲۳۱، ۲۲۴، ۲۲۰، ۲۱۷، ۱۲۹		۲۵۴، ۲۴۹، ۲۳۳، ۱۶۸، ۱۶۷
۲۴۰، ۲۳۵		آستارا روس ۲۴۹، ۱۳۲
۱۶۴، ۱۶۳، ۹۳، ۷۱، ۲۵	اردبیل	آقامین اف ۱۱۱
۲۱	اردهان	آقاییک صفرعلی اف ۱۱۲
۲۴، ۲۳، ۲۱	ارس (رود)	آقاعشوراف ۱۱۲
۷۹	ارفع الدوله	آلمان ۱۳۸، ۱۱۳، ۲۲، ۲۱
۱۱۶، ۹۰، ۳۹	ارقوتیان (پرنس)	آناتولی ۱۷۴
،۵۳، ۴۹، ۳۹، ۳۷، ۳۶، ۲۲، ۲۱	ارمنستان	ابوذر بیک رضا یوف ۱۱۱
،۱۷۲، ۱۲۳، ۱۱۶، ۸۶، ۸۵، ۷۸، ۶۷، ۶۳، ۵۶		اپیلوف، ابراهیم ۱۱۳
۲۷۵، ۲۶۹، ۲۶۴، ۱۸۳، ۱۷۸، ۱۷۷		احمدبیک آقایف ۱۰۶، ۲۳
،۱۵۴، ۱۴۳، ۱۳۷، ۱۲۹، ۵۱	اروپا، اروپایی	احمدبیک پی پی نف ۱۱۳
۲۶۶، ۲۶۵، ۲۵۶، ۲۲۱، ۲۲۰، ۱۹۷		احمدزاده، یوسف ۱۱۲
۱۷۱	اروسدی باک	احمدشاه قاجار ۶۴، ۳۸

۱۶۵-۱۶۸، ۱۷۲، ۲۳۳، ۲۳۸، ۲۵۸،
 ۲۵۹، ۲۶۳، ۲۶۹، ۲۷۳، ۳۷۴،
 انگلستان ۳۱، ۳۳-۳۵، ۷۸، ۸۱، ۸۵، ۱۰۰،
 ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۳۳، ۱۳۷، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۵۴،
 ۱۶۹، ۱۷۴، ۱۷۷، ۲۰۹، ۲۵۸، ۲۶۱-۲۶۴،
 ۲۶۶، ۲۷۱، ۲۷۵،
 اودسا ۵۰
 اوسنه (ماژور) ۱۲۸
 اوکراینا ۱۱۳
 ایتالیا ۱۷۹، ۱۵۴، ۷۷
 ایروان ۱۲۹، ۹۰، ۵۳، ۵۰، ۴۹، ۳۹
 ب
 بادکوبه ۲۲، ۲۳، ۲۵، ۲۹-۳۴، ۳۶، ۳۸، ۴۳-
 ۴۷، ۴۹، ۵۲، ۵۵، ۵۸، ۵۹، ۶۲-۶۴، ۶۶، ۶۸،
 ۷۱-۷۳، ۷۵، ۷۹، ۸۰، ۸۳، ۸۴، ۸۷-۹۱، ۹۳-
 ۹۷، ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۷، ۱۰۹، ۱۱۷،
 ۱۲۳-۱۲۸، ۱۳۳، ۱۳۵، ۱۳۷-۱۳۹،
 ۱۴۳-۱۴۵، ۱۴۷، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۴، ۱۵۵،
 ۱۶۱، ۱۷۱، ۱۷۴-۱۷۶، ۱۸۰، ۱۸۲، ۱۹۵،
 ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۶، ۲۱۲، ۲۱۴، ۲۱۷، ۲۱۸،
 ۲۲۴، ۲۲۹، ۲۳۱، ۲۳۳، ۲۳۵، ۲۳۷، ۲۴۰،
 ۲۴۱، ۲۴۳، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۴، ۲۵۷-۲۵۹،
 ۲۶۲، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۲، ۲۷۴-۲۷۶

۱۳۰ استاروسلسکی
 ۳۷ استراسبورگ
 ۲۵۸ استفان ارمنی
 ۱۳۴، ۱۳۳، ۹۹، ۳۳ استوکس (کلنل)
 ۱۱۲ اسدالله احمداف
 ۱۱۲ اسدالله بیک امیراف
 ۲۶ اسدخان بهادر
 ۱۱۲ اسکندربیک آخونداف
 ۲۷۶، ۱۷۴، ۱۴۲، ۱۰۶ اسلامبول
 ۱۷۲، ۳۴ اسمعیل آقای سمکو (شکاک)
 ۱۶۴، ۱۶۳ اسمعیل بیک سلطان اف
 ۱۱۱ اشرف بیک تقی اف
 ۳۷ اصفهان
 ۱۱۳ اصلان بیک صفی کورسکی
 ۱۱۳ اصلان بیک قارداسف
 اعتلاءالملک
 ۱۵۶، ۱۲۵، ۱۱۸، ۹۲، ۸۲، ۷۲، ۴۹
 ۱۱۳ اکبر آقا شیخ الاسلام اف
 ۱۱۴ اماسیون.خ.ی
 ۱۷۲، ۱۵۴ امریکا
 ۱۵۰، ۸۷، ۸۳ امین اف
 ۹۰، ۷۳، ۷۲، ۵۵، ۳۶-۳۴، ۲۹ انزلی
 ۱۶۱، ۱۵۶، ۱۵۵، ۱۴۸، ۱۳۲، ۱۲۸-۱۲۶

۱۱۲	بهبود آقا جوانشیر	۸۱	باراتف (ژنرال)
۱۱۲	بهرام بیک آخوند اف	۱۱۴	بارونیان، ارشاق
۱۱۲	بهرام بیک وزیراف	۲۶۶، ۲۰۶، ۱۳۷، ۱۲۹، ۴۵، ۴۳، ۲۲، ۲۱	باطوم
۲۵۸	بهمن، میرزا علی اصغر خان	۱۱۳	باقایویچ، فون لوریتس
۳۷	بیات، کاوه	۱۱۳	باقراد. زوا
۷۱	بیله سوار	۱۱۳	باقر رضایوف
	پ	۱۱۴	باقیانوسف، بروای ف
۱۱۴	پاپیان. آ. ای	۱۱۴	بالابانسی، ب. ق.
۱۷۶، ۱۱۴، ۱۰۶، ۵۴، ۳۱-۲۹	پاریس	۱۳۸	بالتیک
۱۵۰	پتارژیسک		بالشویکها
۱۱۳	پرمیزوف، سرگی سرگوییچ	۱۰۹، ۱۰۸، ۱۰۲-۹۹، ۳۶	
۲۶۵	پرنی، (مسیو)	۱۴۵، ۱۴۴، ۱۴۲، ۱۳۴، ۱۳۳، ۱۲۵، ۱۲۱	
۲۶۹، ۲۱۰، ۱۳۷	پتروفسکی	۲۶۳، ۲۶۰-۲۵۸	
۲۸-۲۶	پتروگراد	۱۱۳	بایرام نیاز کجیک خانف
۲۶۹	پیلایوف	۱۶۹	بحراسود
	ت	۲۱	برست لیتوسک
۱۱۴	تاقیانوسوف. س. س	۲۵۲، ۲۵۱، ۵۸	برن
۲۶۹، ۱۷۱، ۸۵، ۶۰	تبریز		بریتانیا ← انگلستان
۱۵۱-۱۴۹، ۸۷، ۸۳، ۲۹	ترجمان السلطان	۲۶۹، ۲۶۴، ۲۶۰، ۱۳۷	بغداد
۲۷۶، ۲۴۰، ۲۳۵، ۲۳۱، ۲۲۹، ۱۶۱		۲۳۲، ۲۳۱	بلاژیونسکی
۱۶۱، ۱۲۵، ۲۱	ترکستان	۹۶	بلایف (مسیو)
		۱۵۴	بلژیک
		۲۵۷، ۲۳۳	بندر جز
		۱۶۱	بوشهر

ح خ

۶۵ حاج خان بابا

۱۱۳ حاجی حسین افندی

۱۱۳ حاجی علی ولدقاسم

۳۵،۲۲ حاجینسکی، محمدحسن بیگ

۲۳۱،۲۲۴،۲۱۸،۱۱۱،۱۱۰-۱۱۶

۲۳ حزب همت

۱،۱۰۴،۷۷ حسن بیگ آقا یوف

۶۵ حسن زاده، محمد

۶۸ حسین اف (سرای)

۱۱۲ حمدالله افندی زاده

۱۱۰ حمیدشاه شیخینسکی

۱۰۸ حیدر قرا یوف

خداداد بیگ ملک اصلانوف

۱۸۶،۱۸۲،۱۸۱،۱۱۴،۱۰۹،۸۷،۸۳،۳۵

۲۱۸،۲۱۳،۲۱۲،۲۰۸،۲۰۴،۱۹۸،۱۹۵

۲۵۰،۲۴۱،۲۳۷،۲۳۵،۲۳۱،۲۲۴

۲۳۲،۱۸۵،۱۶۹،۱۶۱،۱۳۸،۱۰۱،۱۰۰،۳۳ خزر

خلیل بیگ خاص محمداف

۱۸۶،۱۸۲،۱۸۱،۱۱۱،۱۰۹،۸۳،۳۵

۲۱۳،۲۱۲،۲۰۸،۲۰۴،۱۹۸،۱۹۵

۲۵۰،۲۴۱،۲۳۵،۲۳۱،۲۲۴،۲۱۸

خوتی زیانس ← ژرژدانی

ترکمانچای (قرارداد) ۱۷۹،۱۰۰،۹۹،۲۱

۹۹ ترکمن

تفلیس ۵۳،۵۰،۴۹،۴۶-۴۳،۳۵،۲۹،۲۵

۱۳۷،۱۳۵،۱۲۹،۱۲۴،۸۱،۶۳،۶۲

۲۷۶،۲۷۵،۱۶۹،۱۴۶،۱۴۴-۱۴۲،۱۴۰

توپچی باشی اف، علیمردان خان بیگ ۱۱۴،۲۹

تهران ۴۴،۳۹-۳۵،۳۲،۳۱،۲۷،۲۶،۲۴

۹۶،۹۰،۸۳،۷۳،۶۰،۵۵،۵۴،۵۰،۴۳

۱۳۰،۱۲۷،۱۲۶،۱۲۱،۱۱۶،۱۰۲،۱۰۱

۱۷۸،۱۷۶،۱۶۱،۱۵۴،۱۵۱،۱۴۸،۱۳۴

۲۶۰،۲۵۹،۲۵۳،۲۱۶،۲۱۵،۱۸۲،۱۸۰

۲۷۳،۲۷۲،۲۶۹

ج - ج

۱۵۶ جباریک

۲۵۴،۸۵ جلفا

۱۱۲،۱۱۱ جلیل بیگ سلطان اف

۱۰۹،۸۸،۸۳،۳۵ جمویک حاجینسکی

۲۴۱،۲۳۱،۲۱۸،۱۱۳

۱۱۱ جوادیبک ملک بکالوف

۱۷۵،۱۷۴ جواد پاشا

۱۱۰ جودت، احمد

۲۱۰ چله کن

رشیدخان قاپلانوف (کاپلاف) ۲۳۷،۲۳۵،۲۱۸،۱۳۰،۱۱۰

۳۷،۲۳ رضا، عنایت‌الله

۱۱۲،۱۱۱ رضایک آقاییک اف

۱۱۳ رضایک قراشارف

۱۲۸،۱۲۷ رم (قرارداد)

روسیه ۲۱-۲۳، ۲۶-۲۹، ۳۳، ۳۸، ۵۶، ۵۸، ۶۳، ۶۴، ۸۱، ۸۲، ۸۴، ۸۵، ۹۲، ۹۵، ۹۶، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۶، ۱۲۴، ۱۴۵، ۱۴۷، ۱۵۸، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۷۷، ۱۷۹، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۹۶، ۲۰۲، ۲۰۵، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۲۴، ۲۲۸، ۲۳۱، ۲۳۶، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۸-۲۶۰، ۲۶۳، ۲۶۹، ۲۷۵

۱۱۳ زخارین، دیمتری.آ

۱۳۳، ۱۲۳ زنگزور

زیادخانف، اسمعیل خان ۱۴۸، ۸۳، ۶۰، ۵۹، ۵۷، ۴۶، ۴۳

۲۰۹، ۱۵۳-۱۵۱

۷۳، ۴۵-۴۳، ۲۴ زیادخانف، عادل خان

۲۱۵، ۱۵۰، ۱۳۹، ۸۸، ۸۷، ۸۳، ۷۴

۱۱۲ زینال بیک وزیراف

۱۴۳، ۳۹ ژرژدانی

۱۱۴ خوژایف، ای نی

۶۱ خوی

خویسکی، فتحعلی خان ۱۳۸، ۱۱۲، ۱۰۹، ۱۰۳، ۷۷، ۳۵، ۲۴، ۲۳

۲۰۸، ۲۰۴، ۱۹۸، ۱۹۵، ۱۸۶، ۱۸۲، ۱۸۱

۲۳۶-۲۳۱، ۲۲۸، ۲۲۴، ۲۱۸، ۲۱۳، ۲۱۲

۲۵۰، ۲۴۱، ۲۴۰، ۲۳۹

د-ر-ز-ژ

۱۰۴ دانشناکسان

۱۳۷، ۱۰۷، ۷۸، ۵۶ داغستان

۱۱۳ دانسوویچ

۳۷ دریابندری، نجف

دنیکن ۱۰۰، ۹۹، ۹۲، ۸۱، ۶۳، ۳۳

۲۶۹، ۱۲۵-۱۲۳، ۱۰۹، ۱۰۷، ۱۰۱

۲۷۱ دوفرویل (مسیو)

۲۰۵ دونانکر (میسو)

۲۵۹ ده له (ماژور)

۱۱۱ رحیم بیک وکیل اف

رسولزاده،

محمدامین ۱۱۶، ۱۱۱، ۱۰۶، ۱۰۵، ۷۹، ۷۷، ۲۴، ۲۲

۱۱۱ رسولزاده، محمدعلی

رشت ۲۴۳، ۱۵۴، ۱۲۸، ۱۲۲، ۹۰، ۷۳

س - ش - ص - ط

ساعداالوزراه ۸۷،۷۹،۷۶،۷۴،۷۳،۲۵

۲۷۶،۲۴۱،۲۳۵،۱۵۱،۱۵۰،۹۷،۸۸

ستارمرندی ۶۶

سرمدی بیک حاجی باب بیک اف ۱۱۱

سلماس ۶۱

سوخوم ۲۷۶

سویتوسکی، تادایوس ۳۷

سیاح، کاظم ۲۴۱،۲۸

سیاهپوش، سید مهدی ۳۷

شاهسوار ۱۶۱

شاهسون ۶۱

شفیع بیک رستم بیک اف ۱۱۱

شکی ۲۲

شیخ الاسلامی، جواد ۳۸

شیروان ۲۳،۲۲

صمدآقا اقام علی اف ۱۱۳

طومانیانس (تجارتخانه) ۲۴۵

ع - غ

عباس بیگ آقایف ۱۵۰

عبدالعلی بیک امیرخانف ۱۱۲

عبدالله بیگ ۱۵۰

عثمانی ۶۱،۶۰،۵۷،۵۶،۳۴،۲۱،۲۳

۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۷-۱۰۸، ۱۴۲، ۱۴۵، ۱۶۱، ۱۷۲، ۱۷۴

۲۶۵، ۱۷۷، ۱۷۵

عزیز بیگ طاهراف ۷۴،۷۳

علاء، حسین ۲۸-۲۶

علی بیک زینربکسی ۱۱۲

غازی احمد محمدبیک اف ۱۱۲

غراوچتقو، او.و ۱۱۳

غریب ولد کریم ۱۱۳

غنی زاده، سلطان مجید ۱۱۲

ف - ق

فتحعلی شاه قاجار ۲۱

فرانسه ۲۰۵، ۱۵۴

فرخ، سیدمهدی ۴۹، ۳۷، ۲۴

۱۵۶، ۹۶، ۹۳، ۸۱، ۷۵، ۶۰، ۵۳، ۵۲

فرهنگ (آقای) ۱۳۶

فن لوسوف ۲۲

فهیمی، میرزارضا ۲۶۵، ۲۴۱، ۲۱۶، ۲۸

قارص ۵۰، ۲۱

قاسم بیک جمال بیک اف ۱۰۸

قاسم قاسم اف ۹۷، ۷۹، ۷۸

قره بیک علی وردی اف ۱۱۲

۲۱ گلستان (قرارداد)
 ۲۶۸،۴۹،۴۴،۲۹،۲۲ گنجه
 ۲۱۰ گوروزی
 ۱۲۷،۱۲۲،۱۱۶،۹۱،۹۰،۶۸،۶۶ گیلان
 ۲۶۳،۲۶۰،۲۴۳،۱۶۶،۱۶۵،۱۵۵،۱۳۲

ل - م

۱۱۲ لمبرانسکی، جمیل بیک
 ۱۷۴،۱۴۴،۱۳۴ لندن
 ۲۶۸،۱۷۲،۱۶۸،۱۶۷،۳۴ لنکران
 ۱۷۹ لنین
 ۳۷ لوشانی، پرویز
 ۱۵۵ مازنداران
 ۶۱ ماکو
 ۱۰۶ مالت
 ۷۷،۷۴ متروپل (متل)
 ۲۴ مجدالسلطنه
 ۱۱۲ محسن بیک رستم بیک اف
 ۶۵ محمد ابراهیم
 ۱۱۱ محمد باقر شیخ زمانوف
 ۲۱۷،۸۸،۸۷،۸۳،۲۹ محمدجعفر میرزا
 ۲۷۲،۲۴۰،۲۳۵،۲۳۱،۲۲۴
 ۲۴۱،۲۲۴،۷۴،۷۳ محمدخان تکنیسکی

۱۱۲،۱۰۷،۱۰۶ قره بیک قره بیک اف
 ۱۲۸،۷۳ قزوین
 ۱۵۱،۷۳،۲۹ قفقاز مرکوری (کمپانی)
 ۱۱۳ قلینوسکی، ویقتوا ویقتورویچ
 ۱۱۳ قوضجان سوئیس.آ

ک - گ

۳۷ کار، ای.اچ
 ۱۱۱ کاظم زاده، عباسقلی
 ۱۱۱ کاظم زاده، غلامحسین بیک
 ۱۵۰،۱۳۶،۱۳۹،۹۸،۲۸ کاظمی، باقر
 ۲۷۶،۲۴۱،۲۳۵،۲۳۱،۲۲۹،۲۲۴،۲۱۷
 ۱۰۱،۲۹ کاکس، سرپرسی
 ۲۱۰ کراسنادتسکی
 ۱۲۱،۱۲۰،۱۱۵،۵۴،۳۱-۲۹ کرزن، لرد
 ۲۱ کرونسکی
 ۱۷۵ کریم اف (ژنرال)
 ۱۴۳ کلچگوری
 ۱۶۶ کوری (شهر)
 ۱۷۱ کیوم
 ۵۳،۴۹،۳۹،۳۷،۳۶،۲۲،۲۱ گرجستان
 ۱۳۷،۱۲۹،۱۲۴،۷۸،۷۷،۶۷،۶۳،۶۲،۵۶
 ۲۷۵،۲۶۶،۲۵۶،۲۰۶،۱۶۶،۱۶۵،۱۴۵-۱۴۲

معین الوزراه ← علاء، حسین
 ۷۱ مغان
 مفاخرالملک، غلامرضا خان
 ۲۴۱، ۲۲۴، ۲۹
 مفخم الملک، حاج میرزا موسی خان
 ۲۲۹، ۲۲۴، ۲۱۷، ۱۵۰، ۸۸، ۸۷، ۸۳، ۲۸
 ۲۴۰، ۲۳۵، ۲۳۱
 ۲۴ مقتدرالملک
 ۱۰۸ منشویک
 ۲۶۸، ۲۶۴، ۲۶۱، ۴۹ منصور الملک
 ۱۷۵ منصورالممالک
 ۳۷ منظور الاجداد، سید محمد حسین
 ۳۸، ۲۶ مورخ الدوله سپهر
 ۱۱۱، ۱۱۰ موسی بیک رفع اف
 ۱۲۹ مولیتو (مسیو)
 ۲۷ مولیوکف (مسیو)
 مذهب الدوله ← کاظمی، باقر
 ۱۱۴، ۱۰۹ مهمانداراف، صمد بیک
 ۲۴۱، ۲۳۵، ۲۳۱ میرزا ابراهیم خان
 ۱۱۲ میرزا اسدالله زاده
 میرزا رحیم خان ← ارجمند، میرزا رحیم خان
 ۶۵ میرزا شیرعلی زاده
 ۱۱۱ میرزا صادق آخوندزاده

محمدزاده تبریزی، محمد
 ۱۱۲، ۱۱۱ محمدرضا آقا وکیل اف
 ۱۱۲، ۸۳، ۷۷ محمد یوسف جعفراف
 ۷۳ محمود بیک صفی کردیسکی
 ۱۱۳ مختارافندی افندی زاده
 مدرسه اتحاد ایرانیان
 ۱۶۱، ۱۶۰، ۱۳۸، ۱۱۷، ۹۸، ۹۷، ۷۸، ۷۳، ۳۳
 ۱۶۱ مدرسه سعادت بوشهر
 مساوات (حزب)
 ۱۱۰، ۱۰۸-۱۰۵، ۷۱، ۲۴-۲۲
 ۱۲۵، ۱۰۱ مسکو
 ۱۱۱ مسیب بیک اخی جانوف
 ۲۷۶، ۲۴۰، ۲۸ مشارعظم، یوسف
 ۲۵۷، ۲۳۳، ۱۶۱ مشهد سر
 ۱۷۴ مصطفی کمال پاشا
 ۱۱۱ مصطفی محمود اف
 ۱۱۱ مصطفی وکیل اف
 ۹۷ معاضد السلطنه
 ۶۸ معاون الملک
 معتصم السلطنه ← فرخ، سید مهدی
 معززالدوله ۷۶، ۵۴، ۴۸، ۴۹، ۴۵، ۳۴، ۲۵
 ۱۴۵، ۱۴۱، ۱۴۰، ۱۳۵، ۹۷، ۸۵، ۸۳، ۷۹
 ۲۷۷، ۲۷۵، ۱۴۶

۱۳۷	نواريسكى	۱۶۳	ميرزا غلامعلى خان
۱۰۷،۱۰۳،۲۳	نورى پاشا	۱۱۲	ميرزا يعقوب مهدى اف
۱۱۳	نورى زاده، حاجى ملاحمد		
۲۶۲	نيو		ن - و - ه - ي
۲۶۹،۱۴۳،۱۴۲،۳۵	واردرپ، آليور	۴۹	ناظم الملك
۱۱۳	واسيلى، قوزيم	۱۷۸،۱۲۳،۱۲۱،۸۶،۸۵	نخجوان
	وثوق الدوله، ميرزا حسن	۱۱۱	نريمان بيگ نريمان بيگ اف
۹۸،۶۹،۳۹،۳۶،۳۲،۳۱،۲۸،۲۵			نصرت الدوله فيروز ۲۹-۳۱،۵۴،۱۱۵،
۱۱۲،۱۱۰	هبت قلى بيگ محمديك اف	۲۷۱،۱۷۶،۱۲۱،۱۲۰،۱۱۶	
۱۶۱	هوتن (مسيو)		نصيب بيگ يوسف بيگلى
۲۶۴،۲۶۰،۲۵۸،۱۱۹،۱۰۴	يهود، يهودى	۱۱۱،۱۰۹،۷۷،۷۶،۳۶	

تصاویری از اسناد

تا چه نقطه برد و شیخ آنگار نامه به درجه میان دولت آذربایجان و در چهره دولت کرد عادل خان به بدترین اظهارات خود از جانب دولت ایران
 در صورتیکه نماینده وارد ایران تصرف و تصرف نماید از طرف ایران تا چه نقطه تاریخ در این مورد که در این میان فلا مودن نامه نگار که گفته فرام
 آن روز فیضیه جواباً در مورد وزیر در پیشین نامه فرستادیم ولی آنجا که قبلاً در این باره صحبت کرده بودیم در این باره که در این باره
 ایران را نفهم و نظیر نماینده وزیر به هم گفتیم مضمون بطوریت ایران را، امر است تا زمانی که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که
 اظهارات را بر سر تقسیم کردن دولت است و در این باره که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که
 رحمت زبانه علم به کار کرده است با این دولت در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که
 اظهارات را در این باره که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که
 رسیده شد رحمت زبانه خود را بنام مطلقاً اطلاع بدین جهت که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که
 که نمیشود نظر تقریباً عادل خان را در این باره که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که
 مستقیمه بهر دو کس نمیشود اما در این باره که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که در این میان که

(Handwritten signature)

۴۳۶
 ۲۸ خرداد

فردیخ ریخته دلات خانه این در صحت مینه نظر میزان بسته با نر نام مکتوبه ؟ در صبر است شایم که نشسته و قدر کنه در صحت ۱۸۰ جنون بر این
 که در صحت دانه تمام در صحت همه در صحت این اینده نظر دایر نظیر در کتبه غلام مرید خوش نام و ای است روز در وقت و در وقت
 این که در صحت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 ، که در صحت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 صورت به هم مکتوبه امرین در وقت هم در وقت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 این که در صحت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 در صحت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 باید به صحت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 در صحت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 تمام صحت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 بسته لهذا تمام مکتوبه امرین در وقت هم در وقت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 حاضر در وقت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 وقت اگر کتبه امرین در وقت هم در وقت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 در صحت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت
 کتبه امرین در وقت هم در وقت کماستة علم در دل ای امرین در کتبه ای که در وقت هم با صفا در وقت نایه در وقت کتبه باب فقیح است که در وقت

عیال به لسان بر صفا ۹۴ ادا کرده

.....	نوع مسوده
.....	موضوع مسوده
.....	ضمیمه
.....	پاك نویس كنده

وزارت امور خارجه
.....
اداره .....
بتاریخ ۱۳۳۳

.....	نمبره عمومی
.....	نمبره خصوصی
.....	کازن
.....	دوسه

مهم ترین مسئله در امر اقتصاد و احیای تولیدات
منزله مردم از آل ذلت و فقر است که به وسیله
دولت باید برطرف شود و به جهت این امر
باید اقدامات اساسی در زمینه
تعمیر و بازسازی زیرساختها و
ارتقاء سطح معیشت اقوام انجام گیرد
و نیز باید بر راههای مواصلاتی و
کلیات دولتی و غیر دولتی
توجه ویژه ای داشته باشیم
تا بتوانیم با استفاده از
توانمندیهای داخلی و خارجی
در زمینه تولید و توزیع
کالاهای اساسی و خدمات
مورد نیاز مردم اقدامات
مؤثری را انجام دهیم
و در این راستا
توسعه بخشهای
کشاورزی و دامپروری
و صنایع تبدیلی
و خدماتی را
اولویت قرار دهیم
و با استفاده از
تکنولوژیهای نوین
در زمینه
تولید و توزیع
کالاهای اساسی
توسعه بخشیم
و در این راستا
توجه ویژه ای
بکنیم

دوستان عزیز
بسیار متشکرم
از توجه شما
به این موضوع
و امیدوارم
توجهات شما
در این زمینه
مؤثر باشد
با احترام
.....

وزارت کار و رفاه اجتماعی در اردیبهشت ۱۳۵۸

۱) با توجه به درخواست آقایان ...
معمولاً در این موارد ...
مهم است که ...

۲) در خصوص ...
لازم است که ...
در این زمینه ...

۳) در مورد ...
باید در نظر ...
این مسئله ...

۴) در خصوص ...
میتواند ...
این امر ...

۵) در مورد ...
باید ...
این موضوع ...

۶) در خصوص ...
لازم است ...
این امر ...

۱) تمام کام آن مابعد خدمت در تمام ادارات
 ۲) ارفع کار در کتب و کتب دیگر و تفکیک در صورتی که در کتب دیگر در آن
 سایر مقامات بنامه کتب دیگر که در کتب دیگر در کتب دیگر

احضار حضرت
 در کتب دیگر
 در کتب دیگر
 در کتب دیگر

وزارت امور خارجه

اداره رز داتره

مورخه ۱۹ خفر ۳۸

نمره ۱۰۷

ضمیمه

مقصود آذربایجان تحقیقات

از شرفی از لیدر لیدر لیدر لیدر لیدر

م ۳۳ در مورد کوربهان شمول نذر در نفعه در محاسن

بنا بر آنکه آنها در باره نفعه و صلح با کرد کردن وارد احوال می شود
بهمین جهت و همگرا در لغت است تا همین روزها لغت را در تکرار می

۹ نوامبر ۱۳۲۷
فرز

م ۳۳ در باره جفا آقا منور الله در طهران
در باره جرم مسوولان کوربهان در طهران

م ۳۳
نوع

کلیه امور در باره کوربهان
در طهران

اداره کاتب

صنعت

تاریخ: ۱۳۰۲
شماره: ۱۰۰

حکومت ایران
وزارت امور خارجه
تحت اول
رایحه محمد آقاخان

۱- تحت شماره ۱۰۰ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...
۲- تحت شماره ۱۰۱ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...
۳- تحت شماره ۱۰۲ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...

۴- تحت شماره ۱۰۳ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...
۵- تحت شماره ۱۰۴ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...

۶- تحت شماره ۱۰۵ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...
۷- تحت شماره ۱۰۶ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...

۸- تحت شماره ۱۰۷ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...
۹- تحت شماره ۱۰۸ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...

۱۰- تحت شماره ۱۰۹ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...
۱۱- تحت شماره ۱۱۰ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...

۱۲- تحت شماره ۱۱۱ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...
۱۳- تحت شماره ۱۱۲ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...

۱۴- تحت شماره ۱۱۳ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...
۱۵- تحت شماره ۱۱۴ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...

۱۶- تحت شماره ۱۱۵ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...
۱۷- تحت شماره ۱۱۶ مورخه ۱۳۰۲ در خصوص...

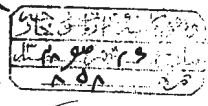

تذکره خاندان سادات امیرت (تذکره کریم)

چو انصاف جز آنکه بجز آنست و انصاف سزاوار است عین امیرت (آرداغان خاندان)

از جمله انقباض و کون در بلا که بر حکومت علی نبیانی مختلفه از اولیای موجوده و دارنده این جا که به منبر خرافت
مردود و منسوخ از همه ساریه طایفه ز در دست است. در تاریخ آنکه از هر حیث حدیث فوق اطلاق را تکیه و تکرار
قسم از چه بر عینت مادی است که در ذهاب و ایاب ایران در سایر مراکز سرافراز است از جهت علم و حکمت
فادای که در این سلسله است فوایدی که در هر دو مکتب است یعنی در مکتب علم و مکتب ایم و فوایدی که
و در آنجا که در این سلسله است فوایدی که در هر دو مکتب است یعنی در مکتب علم و مکتب ایم و فوایدی که
منفرد و سرمدت و حیات است و آنست که در هر دو مکتب است یعنی در مکتب علم و مکتب ایم و فوایدی که
در زمانه انصاف و حقیقت و در مکتب است یعنی در مکتب علم و مکتب ایم و فوایدی که
در هر دو مکتب است یعنی در مکتب علم و مکتب ایم و فوایدی که

آدمت در زمانه انصاف و حقیقت و در مکتب است یعنی در مکتب علم و مکتب ایم و فوایدی که
سر زانیم از راه انصاف و حقیقت و در مکتب است یعنی در مکتب علم و مکتب ایم و فوایدی که
آدمت در زمانه انصاف و حقیقت و در مکتب است یعنی در مکتب علم و مکتب ایم و فوایدی که

۱۹۱۹
۲۱۹

موسسه ملی ایران - دانشکده ادبیات

دبیرستان و وزراء

نمبره کتاب ثبت	۸۱۲۲
کارن	دوسه
ذکر نمبره های قبل	

تاریخ ارسال ۲۲ خرداد ۱۳۳۰

با نهایت تألم و تأثر، اخبار و گزارشات مربوط به ...
 نظر به ...
 و نیز ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

وزارت داخله

سواد وزارت لیون کبریا
 مورخه ۲۹ ژوئن ۱۹۸۱
 نمبر ۱۱۱۱۱۱

مقام سخ وزارت حاکم

مجلس دارارت همون روز داور بامر منم گوتت اند ما کون در مجمع دو کس با مسلم امه را بر بله
 ب نظر سداد در چشم ماره لا همون و کون کوز ما کان را مارو به خانه الم کون که کا بکلان یانه
 در جوره هم گوتتد خانه تمام هم سوزده نما عزت سینه چکه هر دو جس جازده نورا عزت دلمه
 در جاکه است کت در کت گوتتد ننس نس داد و فرق سادون کت داتمه در راه حلی فی موم
 چا سرفه دواغه در کجا بهم بود ما را کتد با کته هر چه اول نقد دته بهم نه به راز کت است کس کت
 چا رنور د کجا با عیب عفا بهار سداد هم با نیغ وضع نهایت بر ارم و نوزم کاتیم کیم کس
 بگرم اگر تا در نلم کاتیم کتد به نوزده مع کونل دیوان رقم بخش را به علامت هم بر دهم

این روز معلوم است

موضوع مسوده
 ضمیمه
 بلك نوبس كئنده

وزارت امور خارجه

اداره

تاریخ

۱۹۱۹

نمبره عمومی
 نمره خصوصی
 کارتون
 دوسبه

Monsieur le President
 du Conseil.

Je suis heureux de pouvoir saisir
 l'occasion du depart de la Mission
 de mon Gouvernement Imperial au
 Caucase pour exprimer à Votre
 Excellence mes sentiments d'estime
 et de sympathie à l'égard de la
 jeune République voisine d'Azerbaïdjan
 et de son Honorable Gouvernement
 que vous représentez avec tant de
 dignité, et à laquelle la
 Perse est attachée par des liens
 croyances communes, d'affinités de
 races, et des souvenirs historiques
 d'unité politique. La Perse est
 heureuse aujourd'hui de voir la
 naissance de la nation sœur
 d'Azerbaïdjan comme pays limitrophe.
 Si elle n'a pas été jusqu'ici à
 même de la reconnaître of-
 ficiellement, elle n'en a été empêché
 que par des raisons de formalisme
 diplomatique et des considérations
 politiques, devenues particulièrement
 impératives par l'existence de la

grande Conférence. A cause des
changements inattendus qui se succèdent
de jour en jour.

En attendant le moment où le
Gouvernement de facto d'Ayuhaidjan
sera reconnu de jure, mon Gouver-
nement Impérial desire établir
dès maintenant avec la République
Sœur des relations intimes de bon
voisinage dont l'absence est un
nuisance pour les intérêts
respectifs des 2 pays.

C'est ~~pour~~ dans ce but que
le Gouvernement Impérial de Perse
a décidé d'envoyer une mission
au Caucase, dont la composition
suffira pour donner une idée
nette des études qu'elle se propose
de faire et des mesures qu'elle
tâchera de réaliser par accords
mutuels. Le porte responsable de
chef de la mission est confié à
notre envoyé Extra., Son
Excellence Seyid Ziaed-Dine
Eshatabadi, qui non seulement
jouit de la pleine confiance de
mon Gouvernement Impérial

mais aussi a l'avantage de
représenter l'opinion publique de
la Perse.

Couvenant d'avance qu'il
trouvera auprès de Votre Excellence
ainsi qu'auprès de votre Hon.
gouvernement, l'accueil bien-
veillant qui peut seul garantir
le succès de sa mission et persuader
qu'il parviendra par une
entente réciproque à rétablir des
relations intimes de bon voi-
sinage dans l'intérêt de nos
pays respectifs. En l'honneur,
moussouleh le Président, de l'avoir
présenté l'assurance de ma
haute considération,

Le Président du
Conseil des Ministres

وزارت امور خارجه

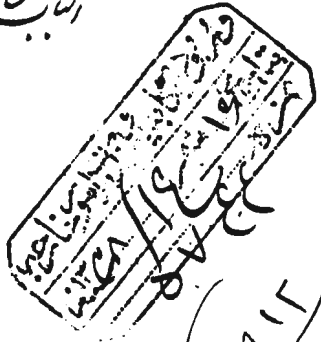
اداره کارهای بین المللی

پورته ۵ ع ۱

نمبر ۹۰۰

مقام منبع وزارت جلیل امور خارجه

لذکر اطمینان معهودن به لقمین فرم مسدودت حکومت لندنا
 عدله لغت معین المونیه و غیره سوسه صد معانی و ستم لدر اعزاز و ستم
 سرحدات در انا فرج و غیره شئ نامه در طرف همگرا و ستم لقمین
 مامور معین رسم اوز قهر و لدر ستم اوز و لدر لقمین بطرف مع لدر لقمین
 ۱۹۱۹
 و حکومت لندنا کان اعدله غیره ستم لقمین فرم لقمین
 و لدر حونه سر لقمین لندنا کان ستم لدر باید با بران ستم لقمین
 اسباب مختارن فوق لقمین المونیا معتم بالکوبه ستم لقمین لقمین

۱۳۱۷/۱۱۷

اداره ادکر

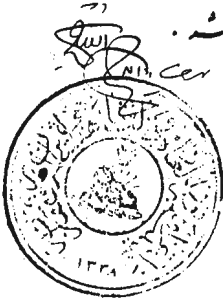

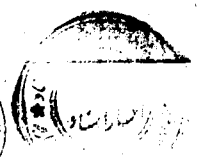

۱۵
۱۸

در وقت بیخیزت هرگز در وقت در حکام در احوال نه اندازد و بر این رئیس است هرگز در اولی نماند
برکت در بیاید و حکومت آس عدل در دفعه بیاید گفته. در زمانه کوزرایی در این شماره خود بر این در وقت هرگز
تخصیص در وقت سوگند شده در زمانه در این تکلیف نموده است. امروز در وقت با نرسد از روز و وزیر را بر این در وقت
دستور بیاید در وقت بیاید. بهر است در تخصیص در وقت در وقت بهر گانه هرگز در وقت خود هرگز.

پروٹوکول

لازمیہ کے تحت ایک ایک نشست پر وزیر اعلیٰ ہند اور وزیر خارجہ ہند کے درمیان ایک ایک نشست ہونا چاہیے۔
 یہ نشستیں ہر ایک ہفتے کے ایک بار ہوں گی۔ ان نشستوں پر وزیر اعلیٰ ہند اور وزیر خارجہ ہند کے درمیان ایک ایک نشست ہونا چاہیے۔
 یہ نشستیں ہر ایک ہفتے کے ایک بار ہوں گی۔ ان نشستوں پر وزیر اعلیٰ ہند اور وزیر خارجہ ہند کے درمیان ایک ایک نشست ہونا چاہیے۔
 یہ نشستیں ہر ایک ہفتے کے ایک بار ہوں گی۔ ان نشستوں پر وزیر اعلیٰ ہند اور وزیر خارجہ ہند کے درمیان ایک ایک نشست ہونا چاہیے۔
 یہ نشستیں ہر ایک ہفتے کے ایک بار ہوں گی۔ ان نشستوں پر وزیر اعلیٰ ہند اور وزیر خارجہ ہند کے درمیان ایک ایک نشست ہونا چاہیے۔

یہ نشستیں ہر ایک ہفتے کے ایک بار ہوں گی۔ ان نشستوں پر وزیر اعلیٰ ہند اور وزیر خارجہ ہند کے درمیان ایک ایک نشست ہونا چاہیے۔
 یہ نشستیں ہر ایک ہفتے کے ایک بار ہوں گی۔ ان نشستوں پر وزیر اعلیٰ ہند اور وزیر خارجہ ہند کے درمیان ایک ایک نشست ہونا چاہیے۔
 یہ نشستیں ہر ایک ہفتے کے ایک بار ہوں گی۔ ان نشستوں پر وزیر اعلیٰ ہند اور وزیر خارجہ ہند کے درمیان ایک ایک نشست ہونا چاہیے۔
 یہ نشستیں ہر ایک ہفتے کے ایک بار ہوں گی۔ ان نشستوں پر وزیر اعلیٰ ہند اور وزیر خارجہ ہند کے درمیان ایک ایک نشست ہونا چاہیے۔
 یہ نشستیں ہر ایک ہفتے کے ایک بار ہوں گی۔ ان نشستوں پر وزیر اعلیٰ ہند اور وزیر خارجہ ہند کے درمیان ایک ایک نشست ہونا چاہیے۔

۴۔ ہندوستان اور پاکستان کے درمیان

دولت ساریت خا جا
۹

گذریهائی از سنین مرده آقا در زبان است. هرگز در وقت تمام هم بر سرست غیره نطقی در دراز مدت خورند
سرت را که گذریهائی بقاعه نسبت بنایه لکان در است حد درود و بکجه زنها به در است نطق خود در خانه داد در طرف تمام درین
بریکت در دو با زنی دست نطقی نه. هرگز نطق بیانی در هر قدر که تمام درود و خانه لکان حضور داشته و شماره عاقلین سر از در زنی
بنابر خانه نطقی درود کردم معده نطق بزبان ناز بر او گفتم روز چه بود حضرت بنام من بهترین کتیب کار در سه ه ه سسم است نطق
است گذریهائی بنام گفتم بعد از صد عین پنج بانی سو بزانی ترکیه در دو کرده در وقت است وقت در پنج بنات و عدالت زردی در
بارنجی و نه بر است درین دست گذریهائی بقاعه زنی ترکیه بنایه کرده در خانه بلکه زنها با دست گذریهائی بقاعه زنی
ساعت را که آن در خانه است خود در خانه دردم. نطقی هرگز در وقت مطبوعه بنشینا گفت زانی در طرف با نطقی نه.

پس در وقت نطق در درود در نطقی بر سرش و چند نطقی کرده خانه لکان درین سو بریکت گفته: همین را که
هم نطقی درود کرد و در وقت حضرت درین پنج کلمه رده است که شده هیچ در آنجا رسود و در وقت حضرت بنام من نطقی نه
با نظری که در دروگر گونی نطقی طاق کمر حد صنف در وقت یک است سینه در درود شده در این وقت هم که به نظری نطقی نه
دیک طاق کمر دیگر سر گونی گویا بدای تا که در وقت وقت بونه یک دره خوب نطقی نه شروع شود درین نطق خود بطور
هم در خانه لکان در این ذکر کرد.

نطقی در درود کرده. باین نطقی بر سرش است و در این وقت معینا سینه بخواند نطقی در وقت در این نطقی در درود نطقی نه
حضرت در درود کرده است نطقی بر سرش طاق کمر در درود آقا در آن دست ترکیه سخن را که در نطقی نه در درود نطقی نه
در عاقلین است در درود نطقی بر سرش در درود نطقی نه. سبب هم نزد بنام جوبله در باب نطقی در درود گفتم. در این نطقی نه
طرف تمام تمام هم بر سرست نطقی بر سرش در درود نطقی نه. در درود نطقی نه در درود نطقی نه لکان در این نطقی نه
در این نطقی نه نطقی بر سرش در درود نطقی نه. سبب هم نزد بنام جوبله در باب نطقی در درود گفتم. در این نطقی نه
گذریهائی بقاعه در درود نطقی بر سرش در درود نطقی نه. سبب هم نزد بنام جوبله در باب نطقی در درود گفتم. در این نطقی نه
نطقی نه تمام تمام هم بر سرست نطقی بر سرش در درود نطقی نه. سبب هم نزد بنام جوبله در باب نطقی در درود گفتم. در این نطقی نه

با حضور دہشتہ: مسعود از زینت بیخ تارتاش بندو جگہ ہی سطر از تعلق دمالے کوزہ بایات بود . در نمانہ چ پودہ یکٹ فرزند
طرف دودرہ تارتا حضور نہ نیہ لمانی ایلغی رو در دوما حضور چ تارتا بمانین جسد کم . نوارہ مانین چ بشارتہ از دوز فرزند کوزہ
سنانی با بکیر از ذکر رونات بود شروع کف زدن نمونہ و چمن برتہ لکھنؤ بکیر شدہ و بعضی تہمت جزا ہر پرا
خاستہ با فرود کوزہ تارتا کوزہ تہمت دہشتہ . بیخ قصہ فوق آلودہ در ایچہ دمالے حیثیت حالت در آن
حسن اثر بخشنہ

هیئت اعز امیه فوق العاده
دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

بدرگاه
مورخه صلح و احوال مورخه قریب قریب ۱۳۹۸

نمره ۶
ضمیمه

تمام نسخ ریست در روز عظم دایت نامه

بجس در تکریم قبضه من شده روز جمعه یازدهم عت مشر بردار نظر کنیز در وقت روزت از یازدهم برای مستخرج وزارت
شماره کنیده. مابین جرات بدنه از محرومیت مجرب در روز یازدهم در اندلیک ملک محمد زلف در زمان دروغ و بیگانه
فایل محمد است در زمره نه دینت در تکریم جرات جریک در زلف مجرب عادل فان یازدهم
نایبکی در وقت جرات بعد از بنا دعای روز در سخن رت از ده مجرب میزد در جان مطلق در روز عظم قریب
در آن وقت در آن رسد در آن وقت بود که به حضور دینت در روز یازدهم ریست کنیز در آن وقت کنیز
در آن وقت کرده در آن وقت محو بنام همسر سو اقیح زینت. مقدرت محرومیت مجرب نقل انستیم بر جرات است
همه یازدهم در بنا به جرات نب سو عرض کرده زینت خلاف آن نرم به پس در وقت در روز یازدهم قریب در آن وقت
در آن وقت در جرات ده اکرون که یازدهم روز در میان در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت
گذرده خود در آن وقت تا کنن مشر به یازدهم در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت
حق دینت در در عظم است جزیره خود در در با سینه در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت
بر وقت با جرات در ایها کنست در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت
در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت
به خانن آن گرم در زمره این است یک سو که در مطوبه با جرات در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت
اینترت در وقت جزایم در روز بدر که شامت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت
صح میزد. در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت
لها در عظیم وقت یک مین در این زمانه در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت
در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت در آن وقت

بنده صحیح سرور استم در تذکرات کوزنیانی در نشانی سرقا نیز هتاد روز دودمیریکه بنی آنها یک ز قهر میسر است مرشد گویند
 بنفست ایران گرفتار کجاست یادیر است . بودن بکنه نقطه نظر خود دلمان بر دلم در ضمن تذکره باریس از زوا و وزیر ارشاد باریس
 و نائب تر خواهد بود قدر از بکنه تذکرات کوزنیانی باریس بی یک مرصد قهر ربه تذکرات مادر ناختمه و به بکنه . نیز اطلاع
 بنده هم در ظرف در پی راز کوزنیانی حسن تعلی است . همه روز استم در ضمن تذکرات شده گویند سو بر آیم هر کجاست . دودمیریکه
 نجات کوزنیانی در نشانی چکنه است بانه مرشد گویند که آن خواهد بود دودمیریکه منبع کفر برین ماکت خفیه
 و سیر باید بقدر ممکن با کجاست یادیر صادق خواهد بود . در باب گویند بنده فکری نیستد هر حضرت ارف استم و
 عین عالی تذکرات راه شهنر خواهد بود . بار کف خاطر بار که سرور استم

هیئت اعزایه فوق العاده
دوات شاهنشاهی ایران در قفقازیه

نمره ۱۲
ضمیمه - ۱۲

بدرگرم مورخه ۱۵ خرداد ۱۳۰۸ و کسری قیل ۱۳۰۸

تمام کسریات بعد در راه نظام دولت ترکیه

امروز در ترکیه نیز جمهوری در استان نو در ایران هفت و زود خاتم و دولت خوزستان و ایران تا قاعه که در این
بیشتر در روز ۱۰۰۰ ریال در این دولت هفت و زود است و در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت
در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت
خود در این دولت که بنا به پیش از این در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت
طرف این دولت به هر یک این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت
خود در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت
خود در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت در این دولت

نوع مسوده: کتوب
 موضوع مسوده:
 ضمیمه:
 پاك نویس کننده:
 ۱۳۳۸

وزارت امور خارجه
 اداره روس
 بتاريخ ۱۴۳۰ ۸ ۱۳۳

شماره عمومی: ۵۷۹۲
 شماره خصوصی: ۸۰۹
 کارتن: ۱۵
 دو: ۱۵

۲۸۱۵۹

تولمر کری بدکجه
 کارکنه لدر لر دیریل بر ابره و دایر نیالات سر، فرقه مسادات آذی با بجان تقفا
 در بجه زدن سرمدات و تعیم اخیر اکثریت در خارج نمون ایر اینها در لند
 ابتدا اثر از اینیه بنما سنه به اتمکلت زفته اند و لکه است در مللدر لزان
 بر اراستحصار آقو لمر کری تر از حال می شود و در باب مسافرن سابقا شها
 دستر و لکه شها است و امار در خصصر غمت شسرمدات لازم است
 بغیر بیت مطلب را بهیت اغرامیه اظهار نمصر و با نفاق بکدیگر در رفه
 لشی عمر اقدام لکه کدی و نمبر را اطلاع را

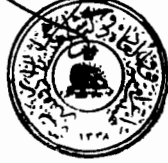

باج بته ایرد زنده بدای جسو کیر روز فخر است با لوتی که در کت منضم می باشد و پانی وید دگد و برای من از منر بطرین خود که
روز فخر است و نظریات بینه به ه مهر کتیب سردر شنه نه به

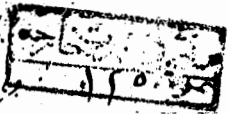

دبیرت و وزراء

۱۳۳۵

جناب آقای ...

برای دریافت ... وزارت ...

بسم الله الرحمن الرحیم ...

Modèle 16

شماره ۱۶

سنه ۱۳۰۸

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

شماره ۳۳۴

شماره قبضه ۳۳۴	توضیحات	تاریخ وصول	اسم گیرنده
شماره تلگراف	۸ ۱۱	۳۰	۳۰

بسم الله الرحمن الرحیم
 مقام عالی وزارت محترم
 در خصوص شرکت و وضعیت فعلی ایران در
 خصوص ذوق مردم شرم آورده ایم که از تمام شرکتها که تاکنون با دولت ایران
 برقرار بوده و در حال ورود میباشند به همین جهت از شما بخواهیم
 که این امر را پیگیری کنید تا این شرکتها را در صورت لزوم مسترد
 بکنیم و در صورت لزوم این شرکتها را از حرکت فعلی و کارگزاران ایرانی معذور
 بکنیم تا اینکه تا آنوقت که این شرکتها را مسترد بکنیم تا آنوقت که

بسم الله الرحمن الرحیم
 در خصوص شرکت و وضعیت فعلی ایران در
 خصوص ذوق مردم شرم آورده ایم که از تمام شرکتها که تاکنون با دولت ایران
 برقرار بوده و در حال ورود میباشند به همین جهت از شما بخواهیم
 که این امر را پیگیری کنید تا این شرکتها را در صورت لزوم مسترد
 بکنیم و در صورت لزوم این شرکتها را از حرکت فعلی و کارگزاران ایرانی معذور
 بکنیم تا اینکه تا آنوقت که این شرکتها را مسترد بکنیم تا آنوقت که

.....	نوع مسوده
.....	موضوع مسوده
.....	ضمیمه
.....	بلك نوبس كند

وزارت امور خارجه
اداره كرامه
بتاریخ ۱۳۳۸ / ۴ / ۲۸

.....	نمبره عمومی
.....	نمبره خصوصی
.....	کارتین
.....	دوسیه

۱۵
۱۵

ش. ذ. ذ. وزیر امور خارجه

باسمه تعالی و اینم نقل بگشت از امر ایالتی و خلاصه شرح در این مریه
 و نظیر در دیگر مریه در این مریه که در صورت کثرت آن در مریه که در وقت این
 تهیه نمائید و مریه نظیر آن در مریه که در وقت این تهیه نمائید
 دولت نظیر مریه در وقت و این خواهی بود و در وقت این تهیه نمائید
 و شرط تقویب آن در مریه که در وقت این تهیه نمائید
 اقدام را در طرفین زمانه اینها را در مریه که در وقت این تهیه نمائید
 مریه او را در مریه که در وقت این تهیه نمائید
 در مریه که در وقت این تهیه نمائید
 مریه او را در مریه که در وقت این تهیه نمائید
 مریه او را در مریه که در وقت این تهیه نمائید
 مریه او را در مریه که در وقت این تهیه نمائید

مجلس شورای عالی
 وزارت امور خارجه
 تهران
 ۱۳۳۸ / ۴ / ۲۸

هیئت اعزامیه فوق الماده
دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

تعداد

مورخه ۱۳۱۴ هجری قمری ... ثلث ۱۲۹

نمبره
ضمیمه

تعداد سی و یکت در اصل و مخطوطه

اینرا بکسیه نشور در آن که در بار آذربایجان مدارک عمده و در ذیل صورت برابر میگردد بابت غیر از آنکه ضمیمه مندرجه در این
ضمیمه نیز که کتب خطی هم در قفسه ملحق بکج رسد است. باینجه در اصل و مخطوطه در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
ادست و در دست خطی مندرجه مندرجه شده است. و در آنکه در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
و در آنکه در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
یک کوان خدای در صفحه در اینصورت نیز در اصل و مخطوطه در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
در آنکه در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
تا بر این در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
که در وجود آن در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
باینجه بکسیه در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
نیز در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
در آنکه در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
که در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
در آنکه در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
که در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
در آنکه در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه
که در دست خود بخند و بهیچ وجه مکتوبه اینرا بکسیه

Handwritten notes and signatures in Persian script, including a large signature at the top and several lines of text below.

ژنرال قونسولگری
ایران در قفقاز - تفلیس
تاریخ ۱۵ شهریور ۱۳۳۸
نمبره

سازمان امور خارجه

ضمیمه

بسم الله الرحمن الرحيم
 در خصوص درخواست صدور مجوز سفر به خارج از کشور از سوی آقایان ...
 به استحضار می‌رساند که این افراد در تاریخ ... به این وزارتخانه مراجعه نمودند و درخواست صدور مجوز سفر به خارج از کشور نمودند.
 پس از بررسی اسناد و مدارک ارائه شده و با توجه به اینکه این افراد دارای شرایط لازم جهت سفر به خارج از کشور می‌باشند و هیچگونه مانعی در صدور مجوز سفر برای ایشان وجود ندارد.
 لذا بدینوسیله مجوز سفر به خارج از کشور برای آقایان ... صادر گردید و این مجوزها در تاریخ ... صادر شد.
 خواهشمند است در صورت لزوم اقدامات لازم را جهت تسهیل فرآیند صدور مجوز سفر برای این افراد اتخاذ فرمایید.
 با احترام و تشکر از همکاری شما در این زمینه.

که حکومت خود در این وقت بهینه مطابق نظر است تا امداد است یعنی تا هم خدمت در این وقت تا حد ممکن تا اوقات ندهد به ضرورت ازین جهت خود را موقوفه و در این وقت
 هر ضرورت بر دوش در ولایت امان است تا در این وقت تا امداد است تا حد ممکن تا اوقات ندهد به ضرورت ازین جهت خود را موقوفه و در این وقت
 بر وقت میسر کرده اند خود را در این وقت تا حد ممکن تا اوقات ندهد به ضرورت ازین جهت خود را موقوفه و در این وقت
 در این وقت در هر باب تا حد ممکن تا اوقات ندهد به ضرورت ازین جهت خود را موقوفه و در این وقت
 در این وقت در هر باب تا حد ممکن تا اوقات ندهد به ضرورت ازین جهت خود را موقوفه و در این وقت
 در این وقت در هر باب تا حد ممکن تا اوقات ندهد به ضرورت ازین جهت خود را موقوفه و در این وقت

شماره ۳۱۹
 تاریخ ۱۳۴۰

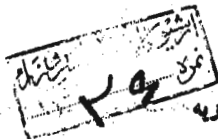
اداره امور اداری

دفتر لایحه

۱۵۹
 ۲۸/۱۳۴

مورخه ۱۷، مورخ ۱۲۹۸، شماره ۱۵
شماره ۱۳۴۸

هیئت اعزانه فوق العاده
دولت شاهنشاهی ایران - رفقاریه

شماره

ضمیمه

تاریخ ثبت در دفتر اسناد رسمی

این سند در روز یکشنبه مورخه ۱۷ بهمن ماه ۱۳۴۸ در محضر هیئت اعزانه فوق العاده دولت شاهنشاهی ایران در حضور آقایان ...
موضوع این سند ...
این سند در روز ...
این سند در روز ...
این سند در روز ...

این سند در روز ...
این سند در روز ...
این سند در روز ...
این سند در روز ...
این سند در روز ...
این سند در روز ...
این سند در روز ...
این سند در روز ...
این سند در روز ...
این سند در روز ...

قبل از این که کذب با حق فقط در سینه بی چهره در آن روز نشسته در حالت کذب با حق تسلیم بر یک نه حق از مرکز زندان
محرمانه و بی چهره در آن روز نشسته در آن روز با هر چه که در این بی چهره بر وقت شو. همان روز به خواهر شو که
تا اینکه بی چهره بر وقت بر سر خط و معجزه بود و در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز
کذب با حق در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز
در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز
یکی از آنست که جواب دهنده در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز
در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز نشسته در آن روز

روزنامه خراسان - شماره ۱۰۰۰ - تهران - ۱۳۰۰
۱۰۰

هیئت اعزایه فوق الماده
دولت هائینهای ایران در قلماریه

شماره: ۱۸
تاریخ: ...

نمبر: ...
ضمیمه: ...

صورت دادرست نسبت به زمین حق که مطابق ترمیم و قرارداد زیاد و نصف حقوق
پیشین و تجدید و تقاضای که در کمالی بن حقوق پیشین در ترمیم و قرارداد زیاد و نصف حقوق

۱۱,۸۲۳,۵۷۱	خ	۱۹۱۷-۱۹۱۸	سند در وقت دردی بطرفیج در زمینین تیر ۱۹۱۸-۱۹۱۷
۱۷۷,۳۶۸,۵۵	قون		حقوق که از قرارداد ترمیم و ده من سرش است
۱,۱۸۲,۴۵۷,۱۰	"		حقوق که مطابق قرارداد زیاد و نصف کن سرش است
۴,۱۳۸,۵۹۹,۸۵	"		حقوق که مطابق پیشین و تجدید کن معفت شاست
۳,۹۶۱,۲۳۱,۳۰	قون		تفاوت بین حقوق خود و مطابق ترمیم و قرارداد ده من سرش است و تجدید کن معفت شاست
۲,۹۵۶,۱۳۲,۷۵	"		تفاوت بین قرارداد زیاد و نصف کن معفت شاست

۳,۶۸۷,۱۸۱	بازن اولیایم	۱۹۱۷-۱۹۱۸	سند در وقت دردی بطرفیج در زمینین تیر ۱۹۱۸-۱۹۱۷
۱۱۷,۱۹۷,۰۳۵	قون		حقوق که مطابق ترمیم و قرارداد ده من سرش است و تجدید کن معفت شاست
۷۰۳,۱۸۲,۱۵	"		حقوق که مطابق قرارداد زیاد و نصف کن سرش است و تجدید کن معفت شاست
۲,۱۳۳,۹۴۰,۵۰	"		حقوق که مطابق پیشین و تجدید کن معفت شاست
۲,۲۲۶,۷۴۳,۵۰	قون		تفاوت بین حقوق خود و مطابق ترمیم و قرارداد ده من سرش است و تجدید کن معفت شاست
۱,۶۳۰,۷۵۸,۳۵	"		تفاوت بین قرارداد زیاد و نصف کن سرش است و تجدید کن معفت شاست

۶,۱۸۷,۹۷۴,۱۰	قون		مجموع تفاوت حقوق نسبت دادرسی بطرفیج نسبت به سرش است و تجدید کن معفت شاست
۴,۵۹۶,۹۰۱,۱۰	"		مجموع تفاوت حقوق نسبت دادرسی بطرفیج نسبت به سرش است و تجدید کن معفت شاست

در خصایر نیدن نهر بزین به فرزندت محبت شایسته که بمن نوشته قنات مسخر از حقوق بزین است
لیکن از قنات مسخر که بن حقوق ما عود میطابق نموده هر دم در اول هر روز در حقوق و شایسته جبهه ماسر
بزدن گفته است که قنات مسخر بزین به بن

مرا نوشته شد وزارت عدلیہ
۱۰۱

موضوع: پیوسته به ...
تاریخ: ...

هیئت اعزامی فوق‌الماده
دولت شاهنشاهی ایران ذرفقاریه
شماره: ...

تفصیلات ...
ضمیمه

در خصوص ...
در این باب ...
در جهت ...
در تاریخ ...
در خصوص ...
در این خصوص ...
در این باب ...
در جهت ...
در تاریخ ...

مطلع ...
تقریباً ...

هیئت اعزایه فوق العاده

دوات شاهنشاهی ایران در قفقازیه

نمبره

ضمیمه

بسم الله الرحمن الرحیم در جواب جناب آقای دکتر محمد علی...

در تاریخ ۱۹۱۴ م در مورد آذربایجان و ایران...

در تاریخ ۱۹۱۴ م در مورد آذربایجان و ایران...

تقدیم در این زمینه در کتاب «تعلیم فکلی»...

نفع رسدات محفوظ خواهد بود...

بدلاً خدا باریتر است...

صبر است در خصومت کردت ایران...

سیر تکلیف کدم در تربیت دانش...

در عهدنامه روسی و آذربایجان...

نفع توهم را در آذربایجان...

همه امر عهدنامه دکتر راج...

مخلفه شعله در وقت عیدیم...

دایه آذربایجان بگذرد...

دکتر در حرکت نفع از...

از آذربایجان را حتی...

نمونه یک از در قفقازیه...

هیئت اعزایه فوق العاده
دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

نمبره
ضمیمه

که اوضاع کلیه قسریه در کمیته ایلی لیب اران خواهد بود
چونکه در مجموع اوقات خدمت خواهد بود
تاریخ سال منتهی ۱۳۰۳ ام تاریخ تعلیق مدیریت باقی جنبه
برای همه در همه اران خواهد بود
در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود

تمامی در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود
که در تمام این احوال در همه اران خواهد بود

هیئت اعزامیه فوق القامه
دولت شاهنشاهی ایران در قفقازیه

شماره ۵ مورخه ۵ برج شهریور سال ۱۳۰۹

تعامین ریت وزیر اعظم

لحظه
ضمیمه

بگفته شد صورت ارفاق حقوقی است تا زمانه بگنجد و از داد و ستد با آن دولت و از طرف صاحب دارایی در این
دولت علیه در بانک خارج بنام دولت علیه در بانک که تا یک هفته بگذرد. عهده قرارداد در این صورت حقوق بانکی
دولت علیه در خارج و بکسری است که در نظر کار با این دولت علیه در این صورت عهده دارد. اولاً در نظر کار با این دولت علیه در این صورت
خارج در ایران نیز در نظر نظر قضای حقوقی برای این دولت علیه در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت
در بانک رسیدن در این دولت علیه در این صورت اگر بود بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت
مردمی در این دولت علیه در این صورت بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت
بابت در این دولت علیه در این صورت بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت
که خوب است است چون در این دولت علیه در این صورت بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت
این قرارداد و از طرف به تیسر صورت با بویسه تمام ملک خارج گردد و در این صورت اگر بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت
دستورات با بویسه بنام دولت علیه در این صورت بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت
مکتوبی بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت
در این دولت علیه در این صورت بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت
در این دولت علیه در این صورت بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت
در این دولت علیه در این صورت بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت بگنجد که بگنجد در این صورت در نظر کار با این دولت علیه در این صورت

Handwritten signatures and notes in Persian script, including the name 'میرزا محمدعلی'.

و بعد از آن مراسم قرآنت و حقیر نامه از طرفین منعقد شد. بدو اطلب طبیبان و اعتبار نامه خود را با رتبه فرشته آن وزیر فایده تقدیم و قرآنت گردید. پس حسین تقسیم
 میست درهای آذربایجان در انتخاب آتین تحقیق خان خویسک وزیر امور فایده و آقای غنیمت بیگ فانی که در آن روز عیدیه و در آن روز داد یک ملک در صورت
 وزیر فایده در تاریخ ۲۸ بهمن ۱۲۸۳ در آذربایجان با اختیار است در نزد برادر محترم برهان رومی قرآنت و با غنیمت بیگ گردید. در هر یک از دو نسخه از آن روز
 و عهد نامه که در تاریخ ۲۸ بهمن ۱۲۸۳ در طرفین رسیده. و بهر کس میست و عوایمه ایران و وزارت امور فایده آذربایجان محمد دردی رومی هر قرارداد اولی هر از آن روز
 زده شده. تاریخ زیر عهد نامه که با نام کمی است. بطور آن این عهد نامه که همان فرشته شده. عبارت از منجم رومی که در آن عهد نامه است. (در این قسم عهد نامه
 یکبار در عهد نامه است) می باشد که به اجرت قلم در تاریخ و در تاریخ از آن تاریخ عموماً می شود. عهد نامه در آن عهد نامه و بهر کس از آن روز است

- ۱) عهد نامه دو دفتر ششتر بر چهار ماهه
- ۲) قرارداد گرگ و دباغ تا ششتر بر هفت ماهه و یک ضمیمه بوده سه عدد کتاب چاپ راجع به بقیه گردید هر دفتر رده و نام هر بهر کس حکومت آذربایجان
تسیم میست و عوایمه ایران گردید.
- ۳) قرارداد و عوایمه راجع به طرفه مراد غداخته ایران با آن بهمان بفره ششتر بر ماهه و دوهده
- ۴) قرارداد قوزاق ششتر بر هفت ماهه
- ۵) قرارداد راجع به کتابستال ششتر بر هفت ماهه
- ۶) قرارداد پست ششتر بر یک ماهه
- ۷) قرارداد مکران ششتر بر هفت ماهه

هر کس راجع به خسارت داده. با تابع ایران نیز پس از تقیم و اخبار قراردادها در طرف آن آتین به ضیاء الدین تقسیم وزیر امور فایده گردید.
 در ضمن اخبار قراردادها رئیس الامور نیز عهد نامه بهر کس. و یک است بعد از آن شب هر مراسم و هر فایده یافت در طرف آن دیگر هر فایده در ضمن
 منفذ و یک عمر صرف وقت شده. نظیر بسیار دیگر در این روز و طبقین و در این صورت در آن عهد نامه قراردادها ایراد و در وقت بعد از آن تقسیم و هر کس از آن روز است

امضاء
 ۱۲۸۳
 امضاء

Handwritten text in Persian script, likely a historical or administrative document. The text is dense and covers most of the page, with some lines appearing to be crossed out or heavily faded. The script is in a cursive style typical of historical Persian manuscripts.

سازمان امور محترم امور خارجیه را که به جهت مصالح حکومت بنام خود در وقت برودت زمین نیز بنام حکومت
در تمام عملی مقرر شده و در صورت آن بنام خود است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
مقرر شده است و در اردو در اردو در آن بنام خود است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
در این امر به طلب سوا بابت از آن دولت سینه در از این حق زمین بر دولت در آن به هر کس که
در آن وقت مقرر کفایت کرده خود در اردو در آن بنام خود است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
در عمل مقرر شده است و در اردو در اردو در آن بنام خود است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
عملت این امر به طلب سوا بابت از آن دولت سینه در از این حق زمین بر دولت در آن به هر کس که
از اردو که صورتی را هم به دست برده است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
مسئله مقرر شده است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
در وقت مقرر شده است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
برای مقرر شده است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
در وقت مقرر شده است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
در وقت مقرر شده است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
در وقت مقرر شده است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
در وقت مقرر شده است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و
در وقت مقرر شده است کفایت با من عملی در فصلات بازرگان و زمین در اردو در آن و

بطریق ملاحظه فرموده برای مجیدگیر در تعینات و مشترکون فیات با شکیا اینم مدغم بود که درم بر خفته که هرزده قسمت می از
 با شکیا در این کنگت و با طرز نظریات دولت علیه آئینه نقه با شکیا درم بر خفته که امکان برزیده منفر گشته
 در مجیدگیر در درود برده درم مدغم و معینه می آیم صد در حکم رخ کردیم همه حکوم و در اصل بر سبزه پنج
 شوق را بر سر زان فرمان در با فدا کار زنده گان و تمام در قات خود و مگر ارفع شغلت بر کله یک درم بگردان یک نفر
 صاحب کتبی تمام زفات بکسر نقیمه به در کسینه تمام بر آینه سه عرض این مطلب سو جاب در زان که در آن در
 در نقد سفارت سو و در در فریانه و با این نظار بودن اطلبع سفارت در صورت دولت درم گشته این پیش از می
 فرزند سب با شکیا کنگت و بگردان ممتعه برم در ضمانه که خارج از مسدود و عهده در در در ما با جری نقد زان است

درم بر خفته که هرزده قسمت می از
 با شکیا در این کنگت و با طرز نظریات دولت علیه آئینه نقه با شکیا درم بر خفته که امکان برزیده منفر گشته
 در مجیدگیر در درود برده درم مدغم و معینه می آیم صد در حکم رخ کردیم همه حکوم و در اصل بر سبزه پنج
 شوق را بر سر زان فرمان در با فدا کار زنده گان و تمام در قات خود و مگر ارفع شغلت بر کله یک درم بگردان یک نفر
 صاحب کتبی تمام زفات بکسر نقیمه به در کسینه تمام بر آینه سه عرض این مطلب سو جاب در زان که در آن در
 در نقد سفارت سو و در در فریانه و با این نظار بودن اطلبع سفارت در صورت دولت درم گشته این پیش از می
 فرزند سب با شکیا کنگت و بگردان ممتعه برم در ضمانه که خارج از مسدود و عهده در در در ما با جری نقد زان است

۹۹

مباحث کشورها و سازمانهای بین‌المللی

۹۰. سوئیس
گردآوری و تنظیم احمد رضا فلاح سیجانی
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۲۹۴ صفحه / ۸۸۰۰ ریال
۹۱. قرقیزستان
گردآوری و تنظیم پروین معظمی گودرزی
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۱۸۰ صفحه / ۵۲۰۰ ریال
۹۲. شیلی
گردآوری و تنظیم عبدالرحیم ساداتی فر
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۱۱۴ صفحه / ۳۵۰۰ ریال
۹۳. سازمان همکاری اقتصادی (اگو)
گردآوری و تنظیم دفتر اگو
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۲۶۴ صفحه / ۸۰۰۰ ریال
۹۴. جمهوری آفریقای مرکزی
گردآوری و تنظیم معصومه عطایی
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۹۲ صفحه / ۲۸۰۰ ریال
۹۵. ایسلند
گردآوری و تنظیم علی حاجی غلام سریزدی
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۵۲ صفحه / ۱۶۰۰ ریال
۹۶. مقدونیه
گردآوری و تنظیم مسعود افشار
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۱۷۸ صفحه / ۵۲۰۰ ریال
۹۷. رومانی
گردآوری و تنظیم عباسعلی قیوم‌آبادی
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۱۳۶ صفحه / ۴۱۰۰ ریال
۹۸. جمهوری فدرال یوگسلاوی
گردآوری و تنظیم احمد جعفری
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۱۹۴ صفحه / ۵۹۰۰ ریال
۹۹. جزایر مستقل جنوب اقیانوس آرام
گردآوری و تنظیم عزت‌آ... عزیزاده
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۱۵۶ صفحه / ۳۷۰۰ ریال
۱۰۰. لیبی
گردآوری و تنظیم ذوالفقار امیرشاهی
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۹۸ صفحه / ۳۰۰۰ ریال
۱۰۱. لائوس
گردآوری و تنظیم عباس نوازانی
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۱۱۰ صفحه / ۳۳۰۰ ریال
۱۰۲. کابن
گردآوری و تنظیم احمد سبحانی
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۱۲۲ صفحه / ۳۷۰۰ ریال
۱۰۳. ارمنستان
گردآوری و تنظیم جلیل روشندل - رافیک قلی‌پور
چاپ اول: ۱۳۷۷ / ۲۳۳ صفحه / ۷۰۰۰ ریال
۱۰۴. آلمان
گردآوری و تنظیم علی رحمانی
چاپ اول: ۱۳۷۸ / ۳۰۴ صفحه / ۱۴۵۰۰ ریال
۱۰۵. نیجر
گردآوری و تنظیم حسن علی‌بخشی
چاپ اول: ۱۳۷۸ / ۱۹۶ صفحه / ۷۰۰۰ ریال
۱۰۶. دانمارک
گردآوری و تنظیم نفیسه چیذری
چاپ اول: ۱۳۷۸ / ۱۵۸ صفحه / ۵۶۰۰ ریال
۱۰۷. برونتی دارالسلام
گردآوری و تنظیم محمد مهدی شهریار
چاپ اول: ۱۳۷۸ / ۱۲۶ صفحه / ۳۵۰۰ ریال
۱۰۸. سومالی
گردآوری و تنظیم علی قمشی
چاپ اول: ۱۳۷۸ / ۹۶ صفحه / ۳۵۰۰ ریال
۱۰۹. یونان
گردآوری و تنظیم سیدحسین ذوالفقاری و
امیرمسعود اجتهادی
چاپ اول: ۱۳۷۸ / ۲۱۲ صفحه / ۷۵۰۰ ریال
۱۱۰. فدراسیون روسیه
گردآوری و تنظیم الهه کولانی
چاپ اول: ۱۳۷۸ / ۳۱۸ صفحه / ۱۱۵۰۰ ریال
۱۱۱. گامبیا
گردآوری و تنظیم علی‌اکبر رضایی
چاپ اول: ۱۳۷۸ / ۹۴ صفحه / ۳۵۰۰ ریال

● به زودی منتشر خواهد شد:

سريلانكا - پاناما - مراکش - گرجستان

کتابهایی که به تازگی منتشر فواهد شد:

مباحث پایه

● مکاتب ناسیونالیسم: ناسیونالیسم و دولت - ملت در قرن بیستم

نوشته مونتسرات کیرنا، ترجمه امیر مسعود اجتهادی

مباحث سیاسی

● زندگینامه دبیرکل‌های سازمان ملل متحد و فعالیتهای سیاسی آنها

تألیف علی میرسعید قاضی

چاپ دوم با اضافات

● فریبه‌های عمدی (حقایق درباره روابط آمریکا و اسرائیل)

نوشته پل فیندلی، ترجمه محمدحسین آهووی

● طرح بازی (چگونگی اداره رقابت آمریکا و شوروی)

نوشته زیگنیو برژینسکی، ترجمه مهرداد رضائیان

● ابعاد سیاسی - امنیتی بحران آب در خاورمیانه عربی و آینده مذاکرات صلح اعراب و اسرائیل

حجتا... فغانی

● طالبان (جنگ، مذهب و نظم نوین در افغانستان)

ترجمه دکتر نجله خندق

مباحث حقوق بین‌الملل

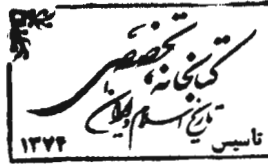

● حقوق بین‌الملل عمومی (۱ و ۲)

تألیف رضا موسی‌زاده

چاپ دوم

۱۶۰

In the Name of God

Iran / Neighbors - The Republic of Azerbaijan [1]

***The Caucasus
Extraordinary Mission***

*The Documents Concerning the Negotiations and
Agreements of the Iranian Mission to the
Caucasus Led by Seyed Ziaeddin Tabatabai
(1919-1920 AD / 1337-1338 AH)*

The Center for Documents and Diplomatic History

Compiled by: Reza Azari Shahrezai

The Institute for Political & International Studies

Tehran - 2000